

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Tämä on kauan vain kirjaston hyllyssä olleen kirjan digitaalinen kappale, jonka Google on huolellisesti skannanut, osana tavoitettaan tehdä maailman kirjatsaataville Internetissä.

Kirjan tekijänoikeussuoja on jo rauennut ja kirjasta on tullut vapaasti jaeltava. Vapaasti jaeltavalla teoksella ei joko koskaan ole ollut tekijänoikeussuojaa tai suoja on rauennut. Se, onko teos vapaasti jaeltava, riippuu kunkin maan lainsäädännöstä. Vapaasti jaeltavat teokset avaavat meille paluun menneisyyteen, menneisiin kulttuureihin sekä tietoon, joka muuten olisi vaikeasti löydettävissä.

Reunahuomautukset sekä muut lukijoitten lisäämät merkinnät on jätetty näkyviin kertomaan teoksen matkasta kustantajalta kirjaston kautta Internetiin.

Käyttöohjeet

Google on ylpeä saadessaan digitoida materiaalia yhteistyössä kirjastojen kanssa, ja tuodessaan vapaasti jaeltavaa materiaalia yleiseen tietoon. Vapaasti jaeltavat teokset kuuluvat yleisölle, ja Google toimii ainoastaan asianhoitajana. Koska työ tulee kalliiksi, Google on kuitenkin ryhtynyt toimenpiteisiin kaupallisen väärinkäytön estämiseksi, esimerkiksi rajoittamalla automaattisten kyselyjen suorittamista.

Käyttäjältä odotetaan:

- Rajoittumista vain yksityiskäyttöön
Googlen teoshaku on tarkoitettu yksityishenkilöille, ja teosten kaupallinen hyödyntäminen on kiellettyä.
- Pidättäytymistä hakujen automatisoinnista
Googlen hakujärjestelmien automatisoitu käyttö on kiellettyä. Jos hakujen tarkoituksena on saada materiaalia koneellisen kielenkääntämisen, optisen tekstintunnistuksen tai muun suuria määriä tekstiä vaativan sovelluksen kehittämiseen, ota yhteyttä Googleen. Google on edelläkävijä julkisesti jaeltavan materiaalin hyödyntämisessä ja voi ehkä auttaa.
- Lähdetietojen säilyttämistä
Jokaiseen tiedostoon sisällytetty Googlen leima toimii muistutuksena projektista, ja auttaa etsimään lisämateriaalia Googlen teoshaun kautta. Älä poista merkintää.
- Varmistavan käytön laillisuuden
Käytinpä teosta mihin tahansa, on muistettava, että käyttäjän on itse varmistettava käytön esteettömyys voimassa olevien säädösten kannalta. Ei pidä olettaa, että kirja on vapaasti jaeltavissa kaikkialla, jos se on sitä Yhdysvalloissa. Se, onko teos tekijänoikeussuojan alainen, riippuu maittain, eikä ole olemassa kattavaa ohjetta siitä, miten yksittäistä teosta voi missäkin tapauksessa käyttää. Ei pidä olettaa, että teoksen oleminen Googlen teoshaussa tarkoittaisi, että sitä voi käsitellä miten tahansa missä tahansa. Tekijänoikeussuojan rikkomukset voivat käydä kalliiksi.

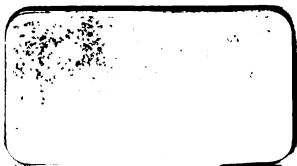
Tietoja Googlen teoshausta

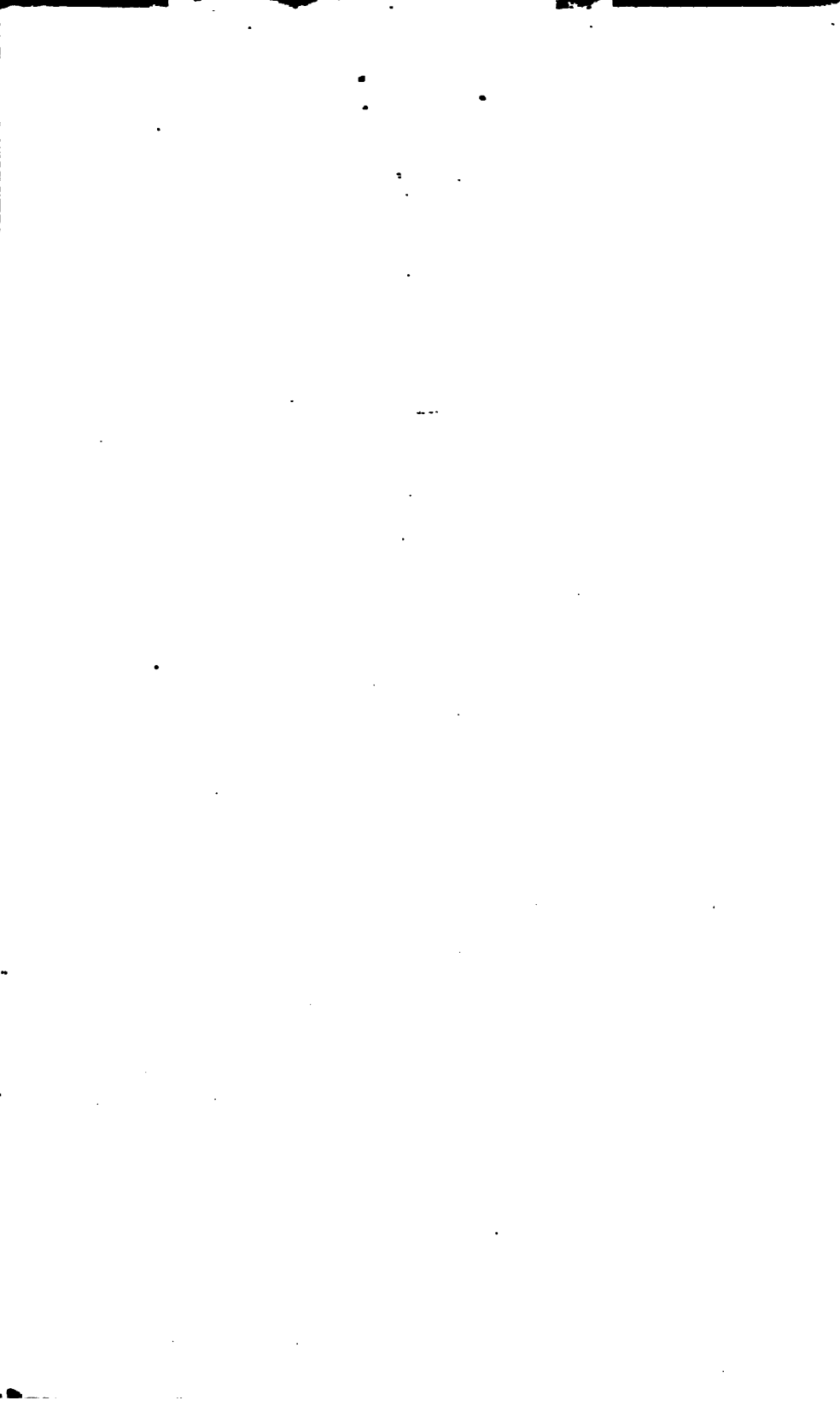
Googlen pyrkimyksenä on maailman tietojen järjestäminen ja niiden tuominen avoimesti kaikkien saataville. Googlen teoshaku tuo maailman kirjat lukijoitten ulottuville samalla kun se auttaa kirjailijoita ja kustantajia löytämään uutta yleisöä. Hakuja tämän teoksen täydestä tekstistä voi tehdä osoitteessa <http://books.google.com/>

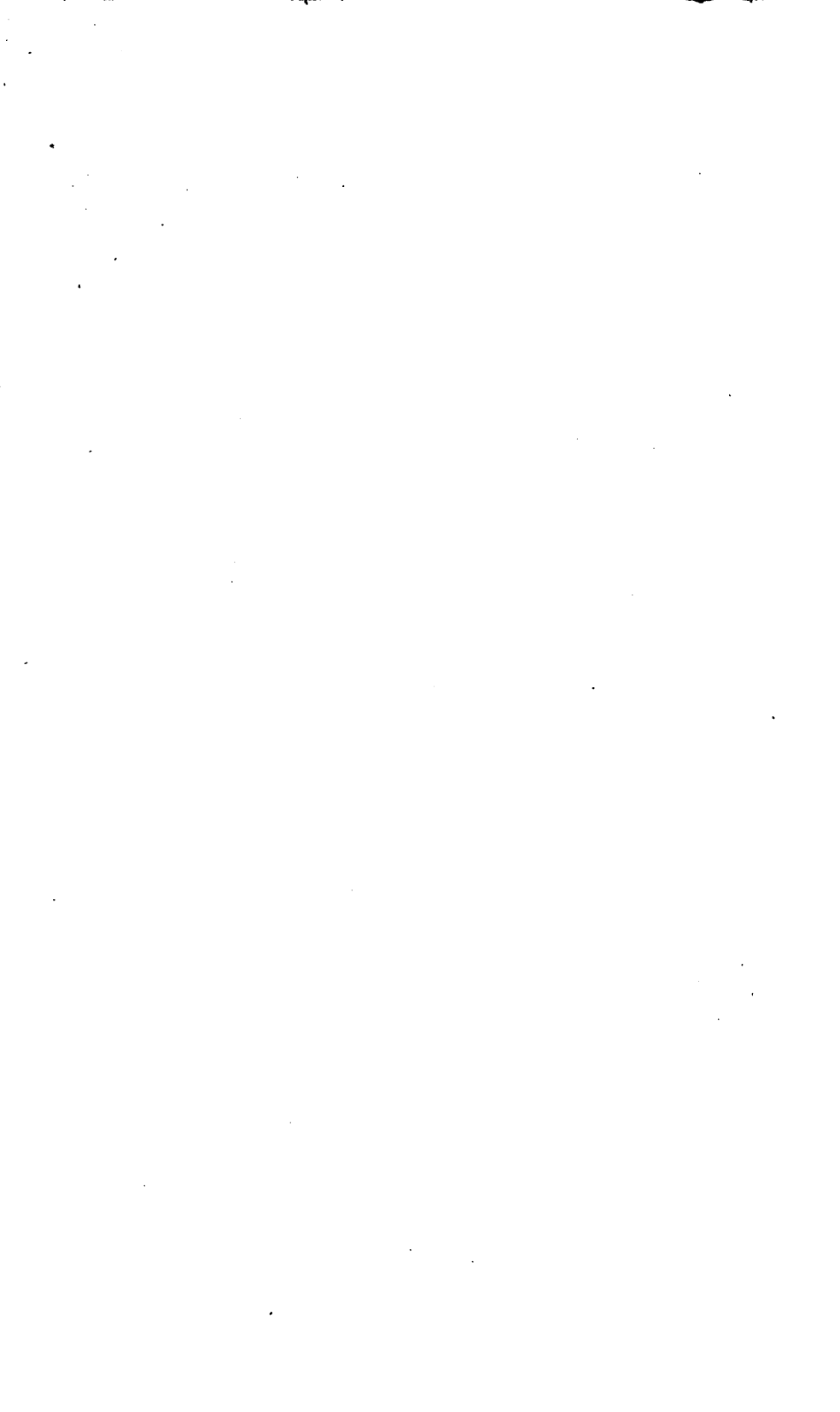
EX BIBLIOTHECIS GUDBRANDRI
VIGFUSSON et FRIDERICI YORK POWELL
olim alumni, partim ab hoc legatis, partim
emptis, a. MCMIV.

C. 2. 11. 10 J

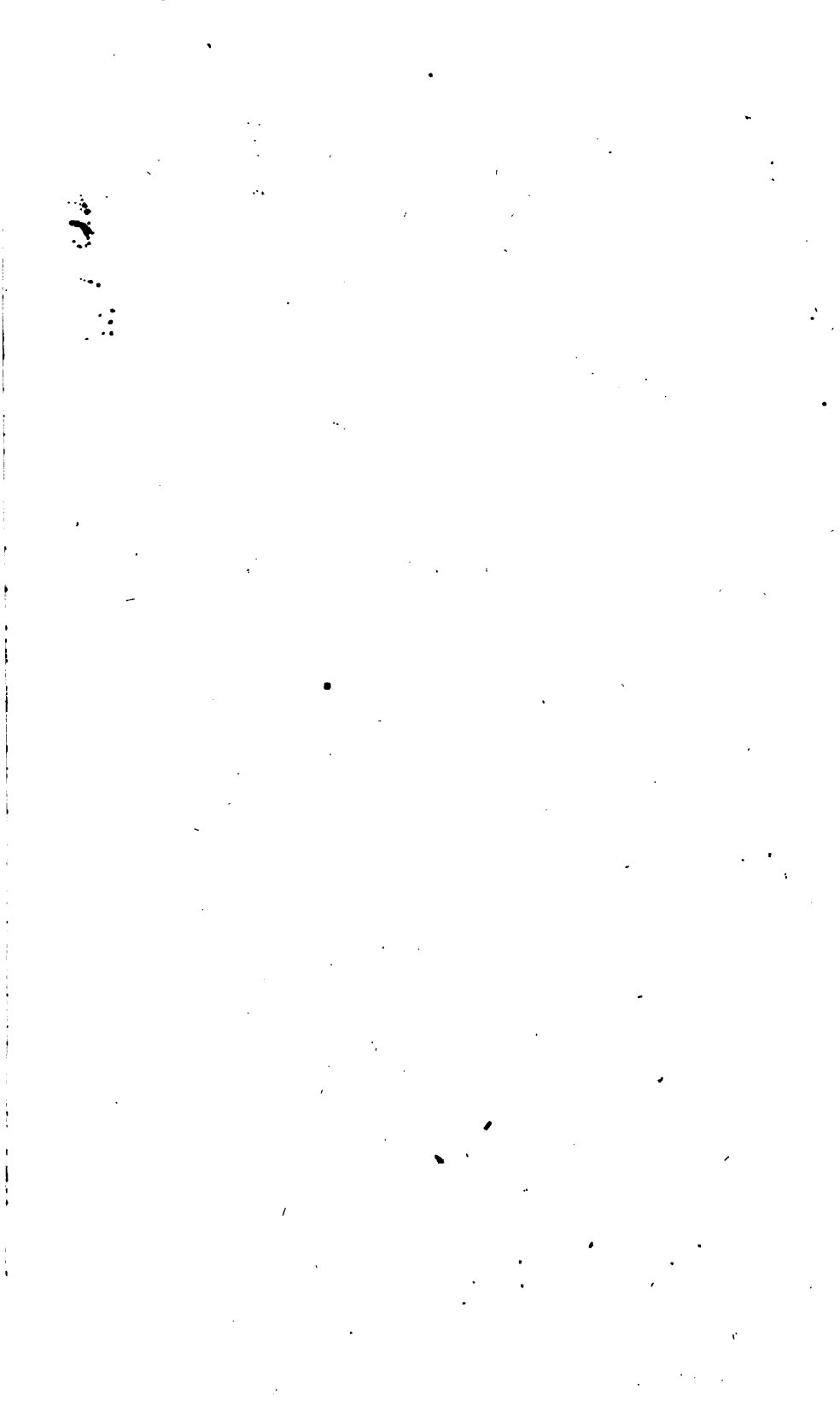

NORDISKA

RESOR OCH FÖRSKNINGAR

AF

M. A. CASTRÉN.

Tredje Bandet.

HELSINGFORS,

Finnska Litteratur-Sällskapets Tryckeri.

1853.

M. A. CASTRÉNS

FÖRELÄSNINGAR

1

FINSK MYTOLOGI.

HELSINGFORS,

Finska Litteratur-Sällskapets Tryckeri.

1858.

Imprimatur: S. Baranowski.

FÖRORD.

Utarbetandet af en finsk mytologi var nära nog den första tanke, som sysselsatte *Matthias Alexander Castrén*, sedan han beslutit att egna sitt lif åt fosterlandets språk och litteratur; och utförandet af denna tanke blef äfven det sista, hvarvid hans ansträngda verksamhet var fästad. Redan det första året efter sin filosofie kandidat-examen²ärnade *Castrén* utgifva ifrågavarande arbete, samt genomgick för detta ändamål både *Lönnrots* och *Topelii* runosamlingar. Men då han till ett helt skulle ordna sina härunder gjorda anteckningar, och derjemte tagit en närmare kännedom af *Gananders*, *Lenqvists* o. a:s mytologiska arbeten, kom han bland annat äfven till den öfvertygelse, att den finska mytologin hade så mycket gemensamt med den lappska, att den förra icke kunde skrivas utan någon bekantskap med den sednare. Han afbröt därför sitt knappast påbegynta verk, samt anträdde år 1838 om våren sin första resa till Lappmarken, för att derstädes på ort och ställe förvärfa sig den bristande kunskapen. Likaledes besökte han följande sommar ryska Karelen, och sysselsatte sig äfven der hufvudsakligast med mytologiska studier.

Efter denna tid kom dock *Castrén* att småningom allt mera och mera aflägsna sig ifrån detta sitt arbete, samt

egnade sig, isynnerhet med anledning af Kejsarl. Vetenskaps-Akademiens i S:t Petersburg då tillämnade etnografiskt-lingvistiska expedition till norra Sibirien, uteslutande åt språkliga studier. Och då han sedermera uti flere års tid upptogs af de bekanta sibiriska resorna, samt der-efter var sysselsatt med redaktionen af sina under desamma gjorda vidlyftiga samlingar, skulle Castrén, äfven med förutsättning af en högre uppnådd ålder, säkerligen först i en aflägsen framtid kommit att återvända till detta sitt tidigare studium, om icke hans slutliga utnämning till professor i finska språket och litteraturen vid hemlandets universitet gifvit honom en förnyad anledning dertill. I denna sin egenskap var han nemligen skyldig att hålla föreläsningar uti till dessa grenar af vetandét hörande stycken, och för att fullgöra detta, öppnade han höstterminen år 1851 en kurs föreläsningar öfver den finska mytologin, samt utarbetade der-under för hvarje lektion fullständigt sitt föredrag. Denna termin kom han likväl icke längre, än till Underjordens Gudomligheter, ty han höll endast en mytologisk föreläsning i veckan, och detta ungefär i 2½ månads tid. Men med afsigt att följande läsetermin åter vidtaga desamma, arbetade han på fortsättningen af dem under största delen af då infallande vinterferier, äfvensom i början af vårterminen år 1852, då han redan för tilltagande sjuklighet nödgades hålla sig inom hus, samt fortfor dermed ännu på sin dödsbädd, oaktadt han knappast mer egde krafter att resa sig upp från densamma, hvarföre han ock i liggande ställning endast med blyerts kunde nedskrifva nära nog hela det sista kapitlet, eller ifrån och med pag. 250 framåt, tilldess han omsider, någon vecka före sin bortgång, nödgades böja sig under sjukdomens ständigt växande styrka, och för alltid taga sin hand från det ofullbordade verket.

Sådan är uppkomsten af detta arbete, det sista bland de många, som framträdte genom Castréns rastlösa, ehuru alltför tidigt afbrutna verksamhet, och hvilket härmedelst i tryck öfverlemnades till den vördade allmänheten. Ofvansående korta redogörelse för den afslidnes tidigare mytologiska studier torde till någon del för läsaren kunna förklara, huru det under loppet af endast några flyktiga månader, hvilka derjemte voro upptagna af andra vetenskapliga sysselsättningar och tjänstedligganden, samt slutligen qvalda af de smärtsammaste plågor, för professor Castrén var möjligt att åstadkomma någonting sådant, som närvarande kurs af föreläsningar i den finska mytologin. Sjelfva ämnet för dem hade nemligen redan från fordom tillvunnit sig hans fulla uppmärksamhet, och om han också icke förr, än på sina sednaste tider, hann företaga sig utarbetningen af detsamma, så stod det dock stude inför honom sjelf på det klaraste utredt, äfvensom han under sina mångåriga resor försattes i tillfälle att vinna en ytterligare utredning deri genom jemförelsen emellan Finnarnes och andra med dem befryndade folkslags mytologiska föreställningar. Det behöfdes således endast, att han i ord fick kläda de mognade åsikter, som hvilade på djupet af hans inre, för att den finska mytologin skulle framträda i en förut icke anad dager, och oaktadt en del utaf dem för alltid försjönk i hans tidiga graf, så blef dock det mesta lyckligtvis räddadt genom hans egen, sjelfva döden trotsande arbetsförmåga.

I deras närvarande skick hade professor Castrén likväl icke för afsigt att i tryck meddela ifrågavarande föreläsningar i hela deras vidd, äfven om honom blifvit beskärmt att fullända den ännu bristande delen utaf dem, utan han betraktade dem endast såsom ett underlag för, och en ma-

terial-samling till den finska mytologi, hvilken han i en framtid ärnade utarbete. Men då Försynen velat det annorlunda, och Castrén kallades hädan, redan innan han ens hunnit afsluta detta material, har man ansett det ej mindre som en helig pligt emot den fosterländska litteraturen, än som en skyldig gärd åt den aflidnes minne, att för en större allmänhet offentliggöra äfven de dyrbara frakter, han hunnit nedlägga i den redan färdiga delen af detsamma, om de också icke ega all den fulländning och mognad, som de under sin mästars hand skulle uppnått, och hvarföre äfven här och der mötande ojemnheter, jemte på sina ställen förekommande upprepningar af enahanda tankar och åsigtter benäget måtte af den gunstige läsaren öfverses!

Sidorna 7—51 af dessa föreläsningar äro af Castrén förut offentliggjorda i Suomi, tidskrift i fosterländska ämnen 1851, under titel: "Hvad beteckna i den finska mytologien orden jumala och ukko," hvarefter de i tysk öfversättning ingått uti Kejsarl. Petersburgska Vetenskaps-Akademiens Bulletin.

Hvad sjelfva manuskriptet beträffar, så har man ej i detsamma tillåtit sig några större förändringar, än de, som kunnat göras till upphjelpande af någon half eller tvetydig mening, samt till undanrödjande af ett eller annat språkvidrigt uttryck och uppenbart misstag. Tankegången och framställningens ordning hafva ingenstädes blifvit rubbade, äfven om deraf någon gång en eller annan fördel skulle varit att hoppas. Det enda, man egentligen tillgjort vid arbetet, är att i detsamma begagnade ställen såväl ur Kalevala, som åtskilliga författares arbeten, blifvit i möjligaste måtto fullständigt citerade, ehuru Castrén endast här och der antecknat desamma, samt att de flesta uti ifrågavarande föreläsningar af Författaren

endast på finska intagna runo-stycken blifvit med svensk öfversättning försedda. Likaledes har registret sednare tillkommit.

Angående sättet att citera må derjemte anmärkas, att der endast Kalevala («Kal.») återopas, dermed menas den andra upplagan af boken, då åter »g. Kal.» betecknar den äldre editionen.

Dessa föreläsningar utgifvas såsom tredje bandet af »M. A. Castréns Nordiska Resor och Forskningar,» emedan det andra förbehållits en sammanställning af hans bref och rapporter från den sednare, stora sibiriska resan, på det alla den afslidnes för nämnda verk samlade reseminnen måtte kunna följa omedelbart på hvarandra.

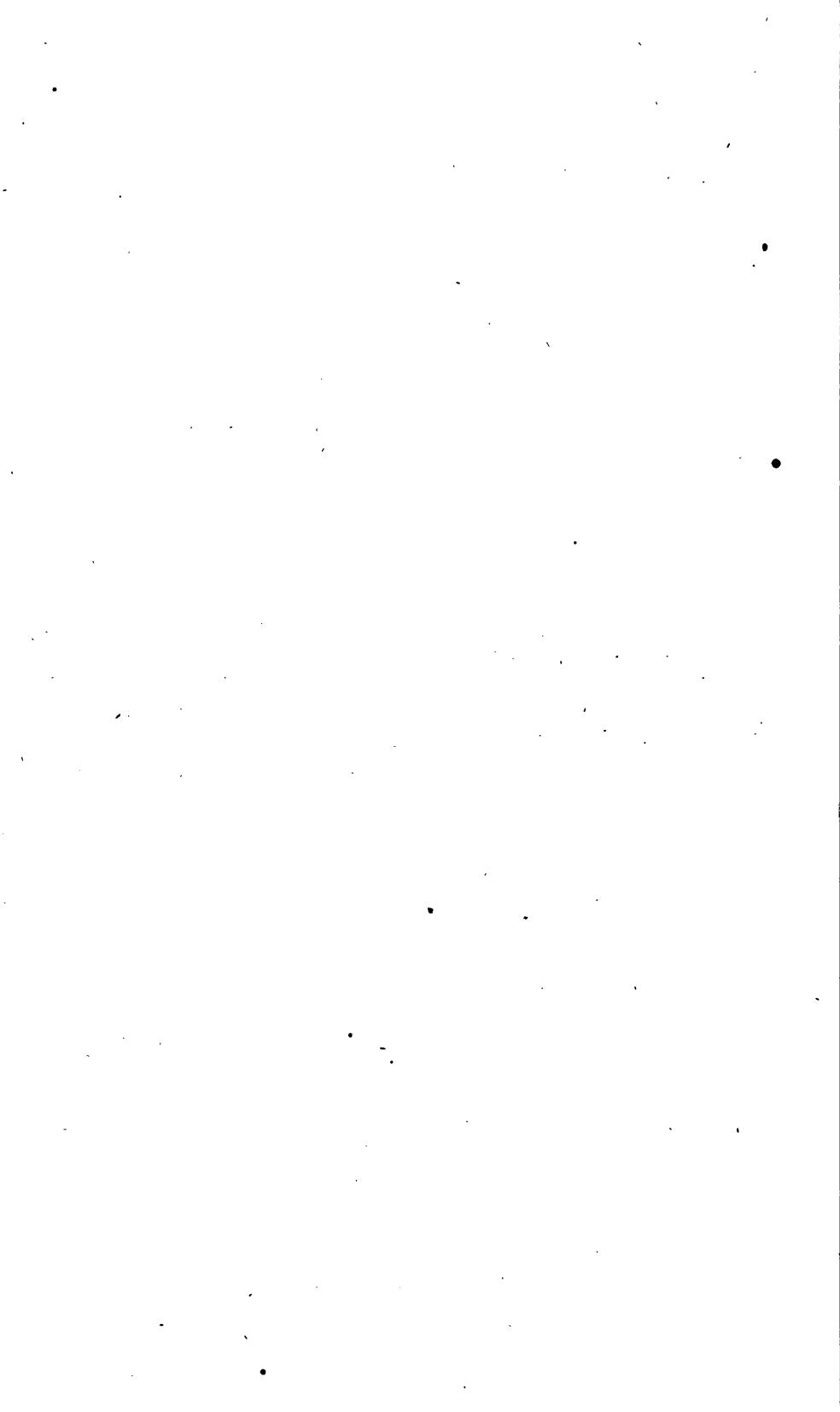
Slutligen några ord om ortografien. Vid första påseendet framstår genast den skilnad emellan den första och den nu utgående delen af M. A. Castréns resor och forskning, att den förre håller sig till en mera föråldrad ortografi, då i den sednare åter ett modernare skrifsätt blifvit begagnadt. Denna förändring är gjord tillfölje af den hädangångnes för sina närmaste i lifstiden yttrade önskan, att framdeles kunna utbyta sin äldre ortografi emot den nyare, såsom enligt hans tanke mera med språket öfverensstämmande, samt derjemte uttalade afsigt, att han med denna förändring ville göra början uti sina härnäst utgifvande skrifter. — Att likväl mångt fel så i detta, som äfven i andra afseenden kunnat insmyga sig i nu utgående arbete, lider intet tvifvel, men bör allena tillräknas den ovana hand, som haft sig det hedrande värf uppdraget, att besörja om detsammas utgifvande och tryckning. Helsingfors, i Maj 1853.

Carl Gust. Borg.

Innehåll:

Inledning	sid.	1.
I. Gudar	"	5.
1. <i>Luftens gudomligheter</i>	"	7.
a) Jumala	"	7.
b) Ukko	"	27.
c) Päivä, Kuu, Otava, Tähti och andra luftens gudomligheter.....	"	52.
2. <i>Vattnets gudomligheter</i>	"	70.
3. <i>Jordens gudomligheter</i>	"	87.
4. <i>Underjordens gudomligheter</i>	"	120.
II. Särskilda slag af Andeväsenden	"	159.
III. Gudabilder och heliga Naturföremål	"	195.
IV. Heroer	"	245.
Register	"	325.

Inledning.

Samtliga de altaiska folkens äldsta, egendomliga religion har man vanligen plägat beteckna med namnet *Schamanism*, d. ä. trolldomens religion. Liksom vid benämningen, har man äfven vid sjelfva uppfattningen af saken mera afsett denna religions yttre, fenomenala sida, än dess inre art och väsen. Af den omständigheten, att många bland dessa folkslag anse det stå i schamanens makt att besvärja andar, tygla elementer, tillvägbringa helsa och sjukdom, lycka och olycka m. m., har man velat draga den slutsats, att de hylla schamanens makt såsom den högsta och egentligen icke erkänna något gudaväsen, som de skulle dyrka och tillbedja. Då vidare schamanens verksamhet går ut på att tygla och beherrska allt i naturen, som ställer sig fiendtligt i människans väg, så har man ansett den schamaniska religionens hela sanning och betydelse ligga deri, att den, ehuru på ett oförnuftigt sätt, söker befria människan ifrån naturens band och tillkämpa frihet åt anden. Hvem medger ej gerna att allt schamanväsende innehåller en protest emot naturmakternas blinda herravälde öfver mennisko-anden, men denna protest är ingalunda den högsta idé, som genomgår de altaiska folkslagens hedniska religion. Grundvilkoret för hvarje religion, som förtjenar detta namn, är att den erkänner individens beroende af högre makter, hvilka den antingen med kärlek

eller fruktan, antingen i templets hvalf eller i djupet af sitt hjerta vörddar och tillbeder. Det gifves hvarken i Högasiens öknar eller på sjelfva Sibiriens ödöliga tundror något folk, som ej skulle erkänna tillvaron af vissa högre, menniskan öfverlägsna makter. Vi erfara ur chinesiska källor, att Högasiens äldsta folk, det så kallade *Hiongnu* tillbad solen, månen, himmelens, jordens och sina förfäders andar. Theophylactus Simocatta meddelar om Turkarne (*Tu-kiu*) den upplysning, att de visade en stor vörddnad för elden, luften, vattnet, jorden, att de dessutom tillbådo en gud, som ansågs vara världens skapare, och framburo åt honom till offer kameler, oxar och får. Enligt Abulghasi-Bahadur-Chan började Turkarne under Alindje-Chans regering äfven tillbedja bilder. Om Mongolernas äldre religion erfara vi genom Plano Carpini, Marco Polo och andra medeltidens lärda resande, att de dyrkade en stor och mäktig gud under namnet *Natagaj* (*Natigay*) eller *Itoga* (enligt Plano Carpini), att de äfven visade en stor vörddnad för solen, elden, vattnet, och dessutom egde gudabilder till hvilka de riktade sina offer och böner. Tunguserna äro ännu i dag ett schamanismen tillgifvet folk, men icke dess mindre dyrka äfven de ett högsta väsen under namnet *Buga*, tillbedja derjemte sina bilder eller fetischer och omfatta med vörddnad solen, månen och stjernorna, jorden, elden, vattnet, skogens, bergens, örternas och flera andra naturföremåls skyddsgudar. Äfven Samojederna antaga ett högsta väsen, *Num* benämndt, och dyrka dessutom så väl sina gudabilder, som särskildta naturföremål. Bland de till finska stammen hörande folkslag erkänna de flesta, som ännu ega något minne qvar ifrån sin hedendom, en mot Tungusernas *Buga*, Samojedernas *Num* o. s. v. svarande stor, mäktig, himmelsk gudomlighet, samt dessutom en oändlig mängd smärre, underordnade gudaväsen.

En närmare framställning af de finska och andra med dem beslägtade folkslags gudomligheter skall tvifvelsutan leda till det resultat, att de antingen äro blotta naturkrafter, så kallade elementar-gudar, eller ock personliga gudar, men äfven i detta fall representerande en eller annan mäktig naturkraft. Såsom sådana, lärer väl någon invända, stå de ju i beroende af schamanerna, hvilka det tillhör att utöfva ett herravälde öfver naturen och befria mennisko-anden ifrån dess bojor. Sådant är dock ej förhållandet enligt mina iakttagelser, utan schamanerna träda blott i kamp och strid emot det enligt deras föreställning onda i naturen, emot sjukdomar, onda andar o. s. v. Och för att deröfver vinna en seger, anropa de gudarne om bistånd och söka att göra dem sig bevågna genom offer och böner. Det kan väl stundom hända att en naturmakt (t. ex. elden), hvilken äras såsom gud och vid ett tillfälle anropas, vid ett annat besvärjes af schamanerna; men denna motsägelse bevisar ingenting annat, än att schamanismen ej är bragt i något system, utan liksom hvarje folkreligion full af oreda och förvirring. Hvad som likväl under denna förvirring klart och tydligt framgår ur de altaiska folkens så kallade schamankult, är den grundtanken, att det i naturen gifves absoluta makter, hvilka öfver människan öfva ett obetingadt inflytande.

Med den småningom förvärfvade insigt, att människan icke omedelbart är naturens herre, vaknar hos henne behofvet att upptänka och begagna vissa medel i och för sina afsigtens ernående. Det hör väl till schamanismens väsen, att medlen ej äro afpassade efter föremålets beskaffenhet, eller åtminstone ej grunda sig på någon insigt af det sammanhang, som eger rum emellan medlet och den sak, hvarpå det användes; men denna art af schamanism innebär dock ett framskridande, så vida den erkänner den subjektiva vil-

jans beroende af en objektiv. Det låter tänka sig, att just i erkännandet af denna objektivitet ligger första fröet till en gudadyrkan, ty huru mycket mera värda äro väl de fetischer, som de vilda folken tillbedja, än sjelfva de trollmedel, dem schamanerna begagna vid alla förefallande behof? Så väl de förre, som de sednare bestå ju vanligtvis uti föremål, tagna dels ur den organiska, dels ur den oorganiska naturen. — —

Min afsigt är att här behandla så väl gudeläran som schamanismen, sådana de efter tillgängliga historiska källor verkligen framträda hos Finnarne och deras stamförvandter, men att deremot helt och hållet förbigå deras möjliga uppkomst och utveckling före den historiska tiden. Schamanismen betraktar jag derjemte icke såsom en egen religionsform, utan som ett moment i sjelfva gudeläran.

Då jag nu går att börja min framställning med den förre, eller gudeläran, bör jag på förhand nämna, att man både hos Finnar och andra beslägtade folkslag måste efter de olika elementerna indela samtliga gudomligheterna uti: 1) luftens, 2) vattnets, 3) jordens och 4) underjordens.

I. GUDAR.

1. Luftens Gudomligheter.

a) Jumala.

Bland våra äldre mytologer äro både Lencqvist och Ganander ense derom, att ordet *jumala* hos Fornfinnarne icke betecknat någon särskild gudomlighet, utan egt betydelsen af gudom, gudaväsen i allmänhet, och motsvarat det latinska *deus*, det tyska *Gott*, det svenska *gud* ¹⁾. Denna mening är ännu i dag den allmännast antagna, och medgifvas måste väl också, att den understödes af viktiga grunder. Bland dessa åberopar Lencqvist det gängse språkbruket, som tillåter att ordet *jumala* begagnas i flertalet till betecknande af särskilda gudamakter, hvilket naturligtvis ej kunde vara förhållandet, i fall »*jumala*», såsom Lencqvist uttrycker sig, »i likhet med Jupiter, Thor, Odin skulle vara en egen benämning för någon hednisk gudomlighet.» Att detta språkbruk härleder sig ända från hedendomen, anser Lencqvist kunna bevisas genom våra fornsånger, och han anför äfven för sådant ändamål ur

1) Lencqvist, de superstitione veterum Fennorum theoretica et practica, pag. 12. Ganander, Mythologia Fennica, s. 25. Jfr. Schefferi Lapponia, pag. 58.

en jagtsång följande yttrande af jägaren: »*julki tulin jumalista, kanssa saalin (saaliin) iloisesti*», d. ä. jag kom uppenbarligen ifrån gudarna (jumalat) och hemtade mitt byte med glädje.

Enligt mina iakttagelser brukas väl *jumala* i runorna icke alltför ofta i flertalet, men på ett sådant bruk kan jag dock åberopa ett och annat exempel utom det af Lencqvist anförda. Så qvådes i nya upplagan af Kalevala, run. 12, vv. 229 och 230, om ett svärd, »*jok' oli Hiissä hiothu, jumaloissa kuuraeltu*», d. ä. som var slipadt hos Hiisi, skuradt hos gudarna. I den äldre Kalevala-upplagan, run. 4, v. 352, anropar schamanen gudarne under namn af *jumalat*, yttrande »*jumaloista turva tulko*», d. ä. må gudarne förläna sitt bistånd. Här kan äfven åberopas run. 10, vv. 229 och 230 i samma upplaga, der orden lyda: »*saakohon joku jumala, tuhatkunta perkeleitä*», d. ä. må någon gud, må tusende djeflar komma (för att fördrifva plågorna).

Till stöd för den af Lencqvist m. fl. yttrade åsigt om den ursprungliga betydelsen af ordet *jumala* kan vidare anföras, att det i runorna understundom äfven begagnas såsom epitet för särskilda *manliga* gudomligheter. I synnerhet hedras *Ukko* med detta epithet, men någon gång tilldelas det äfven *Hiisi* (Kal. run. 14, v. 83), *Paha* (*Topelius*, *Wanhaja Runoja*, h. 2, s. 3), *Koi* eller morgonrodnaden (Kal. run. 17, v. 478) o. s. v. I den gamla upplagan af Kalevala, run. 18, v. 456, blir till och med Lemminkäinen benämnd *jumala*.

I motsats mot dessa kunna ur runorna äfven många sådana ställen anföras, der *jumala* är fattad i betydelsen af en enda, en bestämd gud; men det vill synas, såsom skulle åtminstone i de flesta fall den kristna lärans inflytande hafva gifvit anledning till en sådan uppfattning. Detta bevisas re-

dan derigenom, att *jumala* i denna betydelse vanligen erhåller binamnen *kaikkivalta* (allmakt), *autuas* (salig), *armollinen* (nådig), *pyhä* (helig) med flera epiteter, hvilka påtagligen äro lånade ifrån den kristna läran. Till antalet af sådana epiteter hör sannolikt äfven *luoja* (skapare), ty föreställningen om gud såsom världens upphofsman oeh skapare är icke ursprunglig i den finska mytologin. Såsom skapelsen i våra runor finnes framställd, har *jumala* ingen del deri, utan både himmelen och jorden, solen, månen och stjernorna äro enligt skilda varianter frambragta antingen af luftens dotter, den så kallade *Ilmatar*, eller af *Wänämöinen*, bland hvilka ingendera i egentlig mening åtnjuta heder och värdighet af en *jumala*. Härvid kan väl anmärkas, att ordet *luoja* i våra runor icke alltid förutsätter en delaktighet i skapelsen, ty först och främst tilldelas det stundom såsom ett epitet åt *päivän poika* (solens son) och andra mytiska personer, hvilka ej haft någon befattning med världens skapelse, och för det andra hör icke heller betydelsen af skapare ovilkorligen till etymologin af ordet *luoja*, utan det kan äfven beteckna en fördelare, förlänare, och det är sannolikt i denna mening, som skogens gudomligheter benämnas *antoluojut*, d. ä. gåfvors förlänare. Med erkännande af denna obestämdhet i betydelsen af ordet *luoja* anser jag det likväl för otvifvelaktigt, att då i runorna *jumala* förekommer såsom en bestämd gud och han benämnes *luoja*, föreställningen alltid hänför sig till den kristna, världsskapande guden.

Att ordet *jumala* i de finska runorna ofta betecknar den kristna guden, derom vittna äfven talrika till honom rigtade böner, bland hvilka de flesta ega en kristlig, mycket resignerad karakter. Jag vill exempelvis anföra följande i Kal. run. 9, vv. 567—586, förekommande tacksägelse-bön för återvunnen helsa:

»Tuoltapa aina armot käyvät,
 Turvat tuttavat tulevat,
 Yläältä taivahasta,
 Luota luoja kaikkivallan.»
 »Ole nyt kiitetty jumala,
 Ylistetty luoja yksin,
 Kun annoit avun minulle,
 Tuotit turvan tuttavasti
 Noissa tuskissa kovissa,
 Terän rauan raatamissa.» — — — —

»Jumalass' on juoksun määrä,
 Luojassa lopun asetus,
 Ei uron osoannassa,
 Vallassa väkevänkänä.»

d. ä.

Dän ju nåden städse utgår,
 Dädan komma kända tecken,
 Upp ifrån den höga himmel,
 Från den makt, som allting skapat

Dig, o jumala, jag tackar,
 Dig, o skapare, jag prisar,
 Då åt mig du bistånd skänkte,
 Bragte mig den kända hjälpen
 Uti dessa svåra smärtor,
 Hvilka jernets egg tillfogat.

Det är gud (jumala) som gränsen stakar,
 Skaparen som allting ändar,
 Mannens kunskap gör det icke,
 Ej engång den starkes välde.

Ehuruväl det på anförda grunder synes vara obestriddligt att *jumala*, då han fattas såsom en gud, vanligtvis i runorna röjer ett kristligt ursprung, så kan jag dock omöjligen in-

stämma i deras åsigt, som förmena att detta ord enligt sin ursprungliga betydelse uttrycker det abstrakta begreppet af gudom, en gud i allmänhet. Öfverhufvud förekommer detta begrepp aldrig i folkslagens barndom, utan dess uppkomst förutsätter redan en längre framskriden kultur. Råa och ohyfsade folk sakna vanligen uttryck till och med för de alldagligaste abstrakta begrepp. Det gifves nationer, hvilka ej ega någon benämning på flod, men väl på hvarje enskild flod; ej på finger, men på tummen, pekfingeret o. s. v.; ej på bär, men på lingon, hjortron, blåbär o. s. v.; ej ens på träd, men på björken, granen, häggträdet. Ännu mindre kunna de naturligtvis fatta och uttrycka ett så högt begrepp, som gud i dess allmänna, abstrakta betydelse, utan för dem existerar blott den eller den enskilda guden. Men nu är *jumala* otvifvelaktigt det äldsta och ursprungligaste gudanamn, som den finska mytologin eger att uppvisa, ty det är känt icke blott af Lappar, Ester, Syrjäner, Tscheremisser, utan till och med af Sibliens Samoieder, då deremot Finnarnes öfriga gudomligheter äro för dessa folkslag till största delen främmande. Man har följaktligen redan i denna omständighet ett skäl för den förmodan, att *jumala* icke ursprungligen betecknade en allmän, utan en viss och bestämd gud.

Äfven denna åsigt har haft sina representanter, men de flesta bland dem hafva förirrat sig i en labyrinth af toma gissningar och grundat sina resultat blott på filologiska härklyfverier. Någon har härledt *jumala* från de hebraiska orden *jom* dag och *el* gud, samt på grund häraf ansett det finska gudanamnet beteckna *lysets gud*. En annan åter är af den mening, att *jumala* kunde beteckna *himmelens herre*, och härleder ordet ifrån Hebraiskans *ium* himmel och *bal* herre. Äfven har man uppställt analogier emellan *jumala* å ena sidan och de svenska orden *himmel*, *gammal*, *ymer* (jättarnes

fader) o. s. v. å den andra. Scheffer anför enligt Tornæus en tradition af det innehåll, att en man vid namn *Jumi* eller *Jumo* varit Lapparnes och Finnarnes stamfader ¹⁾, och den hypotes har blifvit uppkastad, att han efter sin död dyrkats såsom gud under namnet *jumala* ²⁾. Med förbigående af många andra i samma anda gjorda härlednings-försök vill jag tillägga, att Lönnrot hänför ordet *jumala* till samma stam som *jumu*, *jumaus* (dunder, dån), och förmodar på grund häraf, att Finnarne med *jumala* ursprungligen betecknat *åskans gud* ³⁾. Till denna intressanta hypotes skall jag ännu återkomma, men anser mig dessförinnan böra till ledning för min betraktelse underkasta ordet *jumala* en sorgfälligare etymologisk granskning, än den af Lönnrot och andra författare anställda.

Härvid visar sig först, att *jumala*, såsom bestående af tre stafvelser, ej kan vara ett grundord, utan måste hafva utvecklat sig ur en annan, enklare stam. Lätt igenkänner man äfven deri härlednings-ändelsen *la*, som jemte *lä* talrikt förekommer i Finskan och utmärker en ort, en lokalitet i allmänhet, äfven en boningsort. Enligt denna härledning utgöres stammen till *jumala* af *juma*, och hos Tscheremisserna förekommer äfven ordet *juma* ännu i denna dag i betydelsen af gud. I de flesta öfriga med Finskan beslägtade språk saknas nämnda stam, och begreppet *gud* uttryckes genom den afledna formen, såsom i Estniskan genom det närbeslägtade *jummal*, i Lappskan genom *jubmel*, *ibmel*, *immel*, i Syrjänskan genom *jen* (egentl. *jemel* ⁴⁾). Emellertid kan jag icke

1) Schefferi Lapponia, pag. 43.

2) Lencqvist, p. a. st.

3) Mehiläinen, tammik. vuonna 1836.

4) Ordet *Jen* har påtagligen förlorat ett *m* i uttjudet, ty det bildar sin Instruct. casus genom *jenm-än* i st. f. *jen-än* och Iness. genom *jenm-yn* i st. f. *jen-yn*. Men nu är stammen *jenn*, såsom lyktande sig på

ens anse *juma* för den ursprungliga stammen, utan förmodar att den utljudande vokalen *a* endast är en eufonisk tillsats. Jag kan nu ej ingå i en närmare framställning af de grunder, hvilka berättiga mig till denna förmodan, utan måste förbehålla mig att få anföra dem vid ett annat tillfälle. Här vill jag blott nämna, att konsonanten *m* enligt de finska språkens natur icke gerna kan sluta ett ord, utan vanligen antager en hjälpvokal efter sig. Den sannskyldiga stammen till *jumala* vore således *jum* — en benämning, som Samojederna enligt äldre skriftställares vittnesbörd tilldela gud ¹⁾. Sjelf har jag hos detta folk aldrig förmärkt ifrågavarande benämning, utan i dess ställe *num*. Oaktadt olikheten i anljudet är dock *num* ganska sannolikt af samma ursprung, som det finska *jum*, ty i de samojediska språken är *vexlingen* af *j* och *n* (*nj*) icke ovanlig.

Efter att genom nästföregående framställning hafva kommit till den insigt, att ordet *jumala* är ljudligen beslägtadt icke allenast med *jummal* i Estniskan, *jubmel* i Lappskan och *jen* i Syrjänskan, utan äfven med *juma* i Tscheremissiskan och *num* i Samojediskan, vilja vi nu i korthet göra oss reda för det begrepp, som de olika folken och i synnerhet Samojederna fästa vid nämnda ord, i hopp att derigenom erhålla en eller annan vink till förklarande af Fornfinnarnes ursprungliga föreställning om *jumala*. Angående Lapparnes *jubmel* meddelar *Högström* följande för oss välkomna upplysning: »vilket ord, utom den bemärkelse de (Lapparne) nu som Christne hafva deruppå, ej så egenteligen svarar mot

två konsonanter, alldeles språkvidrig och förutsätter en ursprungligare form, som tvifvelsutan varit *jemel*, hvaraf sedermera *jeml*, *jemm*, *jem* och *jen* utvecklats sig.

1) *Lenqvist*, de superst. o. s. v. pag. 14.

Deus, som fast mer emot *Jupiter* hos Latinerna¹⁾. För det närvarande eger detta ord alldeles samma betydelse som det finska *jumala*, d. ä. man betecknar dermed så väl den kristna guden, som ock hvarje hednisk gudomlighet. Likaså begagnas af Esterna *jummal* och af Syrjänerna *jen* såsom ett epitet till betecknande af alla gudar i allmänhet och den kristna i synnerhet. Samma betydelse eger äfven *juma* hos döpta Tscheremisser, men de odöpta fatta honom egentligen såsom den högsta bland sina gudar och anse honom vara boende i himmelen. Troligen i följd af kristendomens inflytande dyrkas han äfven af hedniska Tscheremisser såsom verdens skapare och uppehållare, såsom en gifvare af lycka och välgång m. m.

Likasom de nyssnämnde folkslagens, är äfven Samojedernas uppfattning af den mot *jumala* svarande *num* uppblandad med kristna föreställningar. Många till och med odöpta Samojejer dyrka i honom verdens skapare och hysa den kristliga tro, att han är ett allsmåktigt, allvetande väsen, som med rättvisa beherrsakar sin skapelse, som beskyddar oskulden, belönar dygden, bestraffar brottet o. s. v. Men om man ifrån *num* afsöndrar alla i en sednare tid genom kristendomens inverkan tillkomna föreställningar, så tillbedja Samojederna i honom egentligen himmelen. Dyrkan af himmelen, antingen den synliga, materiela himmelen eller vissa deri förborgade gudamakter, har fordome varit mycket gängse i Asien. Chinesarne hafva varit denna dyrkan tillgifna, och enligt Herodotus, Strabo, samt flera chinesisiska författare, skola äfven de fordna Perserna hafva framburit offer åt himmelen. Om Mongolernas äldre religion vet man ganska litet, men bevisligt

1) *Högström*, Beskrifning öfver de til Sveriges Krona lydande Lapmarker, s. 175, noten r.

är, att äfven de tillbedt himmelen under namnet *tengri* (se nedanf.). Tunguserna dyrka i *Buga* ännu i dag en himmelsk gudomlighet, och flera turkiska stammar skänka likaså sin dyrkan åt himmelska makter, hvilka benämnas *Kudai* och angifvas vara sju till antalet. Äfven om de nuvarande Turkarnes förfäder, de af Chinesarne så kallade *Tu-kiu* förtäljes, att de omfattat himmelen med sin dyrkan, och detsamma skall enligt en chinesisk uppgift jemväl varit fallet med Hiongnu-folket. Det har med ett ord inom Asiens vidsträckta gränser knapt gifvits ett enda hedniskt folk, om hvars religion vi ega någon kännedom, som ej skulle egnat sin dyrkan åt himmelen och dess gudaväsenden. Och icke blott i Asien har denna dyrkan varit rådande, utan alla vilda folk hafva städse varit naturdyrkare och i främsta rummet skänkt sin hyllning åt himlarymden. Hvad kan väl också finnas i naturen, som vore mera egnadt att väcka vildens beundran och förmå honom till dyrkan, än himmelen med sin sol, sin måne och sina tusende stjernor? Det är ju äfven i de himmelska regionerna som åskan höres dån, som ljungelden strålar och norrskenets flammor låga. Snö, regn och hagel, storm och oväder, med flera bland naturens under, leda sitt ursprung ifrån de öfre rymderna. Och många bland dessa under äro af den imponanta beskaffenhet, att till och med schamanerna, som i okunnighet om naturens ordning tro sig med trolldomens makt kunna beherrska sjelfva elementerna, likväl i förhållande till dem och i synnerhet till åskan erkänna sin underlägsenhet och skänka dem en ödmjuk dyrkan.

Att Samojederna verkligen tillbedja himmelen, derom upplyser sjelfva språket, ty i Samojediskan betecknas både gud och himmel genom ett och samma ord, det ofvan anförda *num* — ett språkbruk, som naturligtvis måste hafva sin grund deri, att himmelen betraktas såsom ett gudomligt väsen.

Till betecknande af begreppet *gud* begagna väl vissa Samojedstammar äfven ordet *jilibeambaertje*, men detta är egentligen blott ett epitet för *num* och utmärker hans egenskap af *boskapens väktare* eller *vårdare*. Föreställningen om denna egenskap hos *num* är otvifvelaktigt af sentida ursprung, och sjelfva ordet *jilibeambaertje* begagnas mest af hyfsade, till kristendomen omvända stammar, hvilka stundom förlikna detta ord vid *Kristus*. Mera ohyfsade stammar veta ej mycket om *jilibeambaertje*, utan orda städse om *num*, som de nästan alltid begagna i betydelsen af himmel. Men de föreställa sig ej himmelen såsom ett dödt ting, utan såsom ett lefvande personligt väsen, till hvars natur det hör att åstadkomma åska och blix, regn, snö, hagel, väder och vind m. m. Ordet *num* uttrycker således, om saken betraktas ifrån vår synkrets, både *himmel* och *himmelens gud*, men hos Samojederna äro dessa tvenne begrepp ännu mest oåtskilda, så vida det är sjelfva den synliga himmelen, hvilken de vörda såsom en lefvande och personlig gudomlighet.

Utom de anförda, eger ordet *num* hos särskilda stammar ännu några andra betydelse, dem jag i korthet skall vidröra. Anmärkningsvärd är i synnerhet dess betydelse af *åska*. I denna betydelse förekommer *num* i synnerhet hos en stam, benämnd *Kagmashi* eller *Kamasser*, *Kamassintser*. Det ges väl ingen enda Samojedstam, som ej dyrkar åskans makt med en synnerlig vördnad, men såsom jag redan nämnde, betrakta de flesta detta fenomen såsom en af himmelens eller den himmelska gudens egenskaper. Kamassintserna deremot hålla åskan för en särskild gudomlighet och begagna ordet *num* endast till dess betecknande. Det är möjligt, att denna betydelse af ordet äfven i Samojediskan, liksom i Finskan, är den ursprungliga; men om också detta ej vore fallet, så måste man dock antaga, att det företrädesvis varit den åskande

egenskapen hos *num*, som Samojederna vördat, ty endast härigenom kunna de skilda betydelseerna af ordet förmedlas.

Undantagsvis har jag äfven hört ordet *num* eller *jilibeambaertje* af Samojederna identifieras med solen. Så berättade för mig en samojedisk qvinna, att hon hvarje morgon och afton plägade gå ur sitt tält och buga sig för solen, yttrande därunder om morgonen: »då du *jilibeambaertje* uppstiger, så stiger äfven jag ur min bädd,» om aftonen åter: »då du *jilibeambaertje* nedgår, så går äfven jag till hvila.» Qvinnan anförde detta såsom ett bevis för sitt påstående, att man äfven hos Samojederna gör sin morgon- och afton-bön, men tillade likväl med bedröfvelse, att det ibland dem äfven gifves sådana vildar, hvilka aldrig uppsända en bön till gud.

Stundom tilldelas af Samojederna benämningen *num* äfven åt andra än himmelska föremål. Härom öfvertygades jag en gång under en färd vid Ishafvets stränder. Ty då jag här tillika med en samojedisk följeslagare stod vid hafvets strand och rigtade min blick på de omätliga fjärdarna, föll det mig in att till Samojeden ställa denna fråga: »hvar är *num*?» — »Der,» genmälte han kort, pekande på hafvets dunkla yta. Till och med jorden har jag hört Samojederna någon gång hedra med benämningen *num*. Sannt är väl, att detta ord högst sällan brukas i en så vidsträckt betydelse; men att detta bruk icke är alldeles ovanligt, derom hafva äfven Samojedernas missionärer öfvertygat mig. Också finner jag häri ingenting osannolikt, ty liksom Samojederna dyrka ju äfven de flesta andra med dem befryndade folkslag, hvilka ännu äro heddomen tillgifna, både himmelen, jorden, vattnet, solen, åskan och otaliga andra natur-föremål. Skillnaden består endast deri, att då de öfriga folkslagen vanligen tillbedja de skilda föremålen under hvar sitt olika namn, så begagna deremot Samojederna ordet *num* gerna till betecknande af dem alla. Naturligtvis

ega äfven de i sitt språk särskilda benämningar för både jord, sol, haf, åska m. m.; men dessa innebära icke ovilkorligen begreppet af ett gudomligt väsen. De tilläggas de ifrågasvarande föremålen företrädesvis i det fall, då dessa betraktas blott såsom döda, materiela ting. Framträda de åter för föreställningen såsom gudomliga väsenden, så erhålla de samma benämning som himmelen. Sålunda öfvergår ordet *num* ifrån det enskildta begreppet af himmel eller en himmelsk gudomlighet till att beteckna ett gudomligt väsen öfverhufvud. Inom lägre begrepps-sferer äro sådana öfvergångar i ordens betydelse ganska vanliga. Så hafva de flesta folk genom ordet *menniska* ursprungligen betecknat blott en individ af sin egen stam, men med vunnin insigt om den menskliga naturens öfverensstämmelse hos alla stammar, har ordet efterhand antagit sin nuvarande, alla mennisko-individer omfattande betydelse. På samma sätt hafva i många språk enskildta vexters och träds namn blifvit begagnade att utmärka ett helt genus. På grund af denna för språken allmänna utvecklingsprocess har t. ex. i Samojediskan ordet *tumme* efterhand antagit betydelsen af *finger*, ordet *kråkbär* af *bär* o. s. v. Hvad särskildt utvecklingen af begreppet himmel eller himmelens gud till en gud i allmänhet beträffar, så skall jag i det följande söka att närmare motivera densamma, och skrider nu till fortsättningen af min påbörjade undersökning om betydelsen af ordet *jumala* i Finskan.

Liksom enligt min nästföregående framställning benämningen *num* hos Samojederna, *jubmel* hos Lapparna, *juma* hos Tscheremisserna betecknar en himmelsk gudomlighet, som företrädesvis är åskans beherrskare, så anser jag äfven Fornfinnarne under en tidigare ålder hafva dyrkat *jumala* i egenskap af himmelens gud. Att detta ord i begynnelsen åtminstone icke uttryckte blott ett allmänt, abstrakt guda-epitet, utan

utgjorde namnet på en enskild gudomlighet, dertill tyckes man redan kunna sluta af några uppgifter i de fornnordiska sagoberättelserna. Det heter t. ex. i konung Olofs saga: »I gardenem stander god Biarma, er heiter Jumala,» i Herrauds och Boses saga: »Ther er gofgad god, thed er Jomala heiter.» Om nu *jumala* var namnet på Bjarmernas fräjdade gudabild, så är det temmeligen tydligt, att detta ord icke uttryckte det abstrakta begreppet af gudom, som endast är för reflexionen tillgängligt och åtminstone af Fornfinnarne ej hade kunnat i bild affattas. Men ur våra egna fornsånger erhålla vi tillförlitligare bevis för den af oss yttrade åsigt, att *jumala* icke blott var en bestämd gud, utan tillika betecknade en himmelsk gudemakt. Det ligger redan mycken vikt i den ofvan anmärkta omständigheten, att benämningen *jumala*, brukad såsom ett epitet, vanligen tillägges den i luften thronande *ukko*. Man kan i hela vår hittills utgifna runo-litteratur endast uppvisa några högst få ställen, der *jumala* begagnas såsom epitet för andra gudomligheter, och lika sällan finner man det äfven begagnadt i flertalet till betecknande af särskilda gudar. Deremot förekommer *ukko* ganska sällan omnämnd i runorna, utan att *jumala* (*taivahan jumala*, *ylijumala*, *ilmojen jumala* m. m.) tilldelas honom såsom en bibenämning. Det är med ett ord *ukko*, som företrädesvis gäller för en *jumala*.

Jag har förut omnämnt, att *jumala* i sjelfva verket icke alltid i våra fornsånger begagnas såsom ett epitet, ett nomen appellativum, utan äfven förekommer brukadt såsom ett proprium, men i detta fall vanligen hänför sig till den kristna guden. Dock förekomma äfven några sådana runoställen, der *jumala* framträder såsom ett personligt namn och eger samma betydelse som *ukko* eller *himmelens gud*. Så anropas han i Kal. run. 45, v. 211 ff., af Pohjola-värdinnan, då hon är stadd i födslo-nöd, med en bön, hvilken börjas sålunda: »Tule nyt

llylyhyn jumala, Iso ilman lämpimähän», d. ä. kom nu i badet jumala, kom i värmen luftens fader. Såsom uttrycket *ilman iso* tillkännager, kan här med *jumala* ej förstås en gud i allmänhet, ännu mindre den kristna guden, utan endast luftens eller himmelens gud, som annars benämnes *ukko* och under detta namn stundom äfven vid barnsbörd anropas (jfr. Kal. run. 1, v. 169 ff.).

I behof af vind plägade Forufinnarne nästan alltid vända sig med sina böner till samma himmelska *ukko*. Dock har jag i Kalevala funnit ett ställe, der Wäinämöinen vänder sig till *jumala* med en bön om gynnsam vind. Sannt är väl, att *jumala* vid detta tillfälle erhåller epitetet *armollinen* (nådig), och att bönen äfven i öfrigt röjer en kristen karakter, men det är dock ej för ett sådant ändamål, som den kristna guden plägar i runorna anropas. Den ifrågavarande bönen förekommer i Kal. run. 18, vv. 29—34, och lyder på följande sätt:

»Tule nyt purtehen jumala,
Aluksehen armollinen,
Väeksi vähän urohon,
Miehen pienen miehueksi
Noilla väljillä vesillä,
Lakeilla lainehilla.»

d. ä.

Kom, o jumala, i båten,
Stig, o nådige, i skeppet,
Till en hjälp åt svaga mannen,
Till ett bistånd åt den ringa
Uppå dessa breda fjärdar,
Dessa vidtutsträckta böljor.

Att *jumala*, då det begagnas såsom ett nomen proprium, stundom erhåller epitetet *ilmoinen*, tjenar ytterligare till att

bevisa hans identitet med *ukko*. De kristnas gud kan väl detta epitet icke tilldelas, åtminstone icke i böner af sådan beskaffenhet, som denna i Kal. run. 15, vv. 352—362, förekommande:

»Itse ilmainen jumala
 Valjastele varsojasi,
 Rakentele ratsujasi,
 Aja kirja-korjinesi
 Läpi luun, läpi jäsenen,
 Läpi liikkuma-lihojen,
 Läpi suonten soljuvaisten,
 Liitä luu lihoa myöten,
 Suoni suonen päättä myöten,
 Luo hopea luun lomahan,
 Kulta suonen sortumahan.»

d. ä.

Sjelf du jumala i luften
 Spänn i rede dina fålar,
 Dina hästar ställ i ordning,
 Kör så med din granna släde
 Genom ben och genom leder,
 Genom köttet, som är skadadt,
 Och igenom brystna ådror,
 Foga benet långsmed köttet,
 Ena senan vid den andra,
 Lägg i benens gropar silfver,
 Guld, der ådern är förderfvad.

Här kan äfven erinras, att sjelfva det i Finskan gängse uttrycket *jumalan ilma* (jumalas luft, väder) redan tyder derpå, att *jumala* hos Fornfinnarne icke ursprungligen betecknade hvilken gud som helst, utan egde den bestämda betydelsen af himmelens gud. Ty icke hvarje gudaväsen herr-

skade öfver luftregionen, utan dess styrelse tillhörde hufvudsakligen en enda, mäktig gud, som i runorna vanligen benämnes *ukko*, men ursprungligen synes hafva blifvit benämnd *jumala*. Det torde knappt behöfva anmärkas, att ifrågavarande uttryck ej kan vara en öfversättning af det svenska: *herrans väder*, ty först och främst ega dessa uttryck en skiljaktighet i sin betydelse ¹⁾, och för det andra förekomma likartade talesätt hos flera med Finnarne befryndade stammar. I samma anda uttrycka sig bland andra äfven Samojederna i fråga om väderlek, t. ex. *tanser numgana*, det är oväder hos *num*.

I fråga om den ursprungliga betydelsen af ordet *jumala* är det jemväl en anmärkningsvärd omständighet, att så många bland de lärda i sina etymologiska härledningar sökt dess rot uti något ord, som eger betydelsen af himmel eller något dertill hörande, såsom ljuset, åskan m. m. Detta är helt visst icke en tillfällighet, utan grundar sig otvifvelaktigt på en dunkel föreställning derom, att *jumala* under hedendomen betecknade en himmelsk gudamakt. Hvad särskildt Lönnrots härledning af ordet beträffar, så har han onekligen angifvit dess sanna rot i det onomatopoetiska *jum* (*jumu*) *dån*, *dunder*; ty utom det att dessa ord ljudligen nära sammanhånga med hvarandra, är det äfven ganska antagligt, att åskans *dunder* och *dån* bland alla naturens företeelser måste hos den råa naturmänniskan kraftigast väcka till lif föreställningen om en högre makt.

Jag har i det föregående visat, att det i *jumala* förekommande affixet *la*, som efter veka stavvokaler ljuder *lä*,

1) I runospråket betecknar *jumalan ilmu* icke ett fult, ett herrans väder, utan *jumala-gudens* luft. Så t. ex. i Kal. run. 13, v. 97 ff.: "*eip' on ilmalla jumalan, tämä taivon kannen alla*" o. s. v.

är en lokal-ändelse. Men af hvad orsak har *jumala* erhållit denna ändelse? Detta är en viktig fråga, hvarvid våra fornforskare mig veterligen ej fästat något afseende. Det tyckes såsom hade man misströstat att derpå finna ett tillfredsställande svar, och likväl är ingenting lättare än besvarandet af denna fråga. Om *jum* (*jumu*) eger betydelsen af åska, så uttrycker *jumala* stället (orten, trakten), der åskan finnes, d. v. s. *himmelen*, eller alldeles samma begrepp, som det samojediska *num*. Ordet *jumala* är således enligt sin etymologi synonymt med det i Finskan nu brukliga *taivas*, och en ganska grundad anledning finnes till den förmodan, att den materiela himmelen af Fornfinnarne verkligen benämndes *jumala*. Ty såsom äfven *Schott* anmärker, är ordet *taivas* i Finskan utan tvifvel ett lån ifrån de indögermaniska språken. Inom hela den altaiska språkklassen förekommer detta ord mig veterligen blott i Finskan och Estniskan. Till och med för Lappskan är det främmande.

Man inser lätt, att det ifrågavarande affixet *la* (*lä*) i ordet *jumala* icke har alldeles samma betydelse, som i åtskilliga andra mytologiska benämningar, t. ex. *Ahtola*, *Tapiola*, *Tuonela*, *Manala*, *Kalevala*, *Wäinölä* o. s. v. I dessa ord eger *la* (*lä*) den inskränktare betydelsen af en boningsort, ett hem. Såsom jag i det följande skall söka att närmare utveckla, föreställas i den finska mytologin sjelfva gudarna vara i besittning af ett hem, vare sig en gård, der guden lefver liksom en rik husfader, eller en borg, der han herrskar lik en mäktig konung. Ungefär samma föreställning anträffas äfven i den lappska mytologin, ehuru den här icke uttryckes genom lokal-ändelsen *la* (*lä*), utan genom ett sjelfständigt ord *aimo* eller *aibmo*, t. ex. *Jabme-aimo*, *Sarakka-aimo*, *Saivo-aimo*, dödens; *Sarakkas*, *Saivos* hem. *Klemm* förmodar, att ifrågavarande föreställning hos Lapparna, och följakt-

ligen äfven hos Finnarne, är ett lån ifrån Edda-läran. »In der gesammten Lehre von den Aimos», yttrar han, »möchte ich eine Nachbildung der germanischen Edda-Lehre und ihrer verschiedenen Heime (Muspelheim, Niflheim, Jotunheim) wiedererkennen, zumal da die Zauberer wenig Uebereinstimmung in ihren Lehren beobachten und ihre armselige Umgebung mit fremden Erzeugnissen ausschmücken»¹⁾. Samma åsigt har äfven hos mig långt före detta uppstått, och den eger ett ganska starkt stöd deri, att föreställningen om gudahemmen ej framträder hos andra finska folk, än just dem, hvilka stått i nära beröring med germaniska stammar. Det tyckes också, såsom nämnda föreställning, om den verkliga vore ursprunglig hos de finska folken, äfven borde på ett analogt sätt uttryckas, eller åtminstone ej framte en så stor olikhet i beteckningssättet, som förhållandet är i Finskan och Lappskan. Men huru härmed än må förhålla sig, så anser jag dock *jumala* vara ett i alla afseenden genuint ord i Finskan, och härtill sluter jag såväl af den angifna olikheten i betydelsen, hvilken icke i ringaste mån erinrar om de germaniska gudahemmen, som ock af den omständighet, att ifrågavarande ord förekommer hos särskildta finska folk och bibehåller åtminstone några spår af ortsändelsen *la* äfven i sådana folkslags språk, hvilka ej stått i någon beröring med de germaniska folken, såsom fallet t. ex. är med Syrjänerna.

Om nu allt det anförda eger sin riktighet, så finner man, att ordet *jumala* hos Fornfinnarne haft till och med en trefaldig betydelse, och betecknat: 1) himmel, 2) himmelens gud, 3) en gudomlighet i allmänhet. De tvenne förstnämnda betydelserna finnas äfven i många andra språk fästade vid ett och samma ord. Så betecknar i Chinesiskan ordet *tien*

1) Allgemeine Kultur-Geschichte der Menschheit, B. 3, s. 76.

på en gång både himmel och himmelens gud. Samma dubbla betydelse eger äfven i några turkiska dialekter ordet *tengri*, i Moksçanskän (en mordvinsk dialekt) ordet *sket*, i jenisejska Ostjakiskan *es* o. s. v. I Samojediskan har, enligt hvad jag i det föregående visat, ordet *num* samma tre betydelser, som *Jumala* i Finskan, ehuru den sista af dem är mindre bruklig hos andra än kristna Samojejer. En nära öfverensstämmelse med Finnarnes *jumalu* erbjuder i sin betydelse äfven Mongolernas *tengri* eller *tegrü*, som enligt *Kowalewski* betecknar: 1) himmel (ciel) och himmelens gud (génie du ciel), 2) en gudomlighet i allmänhet (divinité), 3) alla slags goda och onda, himmelska och jordiska andar (esprits, génies terrestres et célestes, bons et mauvais) ¹⁾.

Bland anförda betydelser måste man naturligtvis i hvarje språk fatta den sinnliga, materiella såsom den första och ursprungliga, ty det hör till mennisko-andens väsen, att ifrån det sinnliga småningom höja sig till det öfversinnliga, ifrån det enskildta till det allmänna, ifrån det konkreta till det abstrakta. Också är denna betydelse ännu i dag den allmännast rådande i många bland de här ifrågavarande språken, såsom t. ex. i Samojediskan, i Jakutiskan, i Jen.-Ostjakiskan, i flera bland de syd-sibiriska Tatarernas språk o. s. v. Men de märkliga och storartade företeelser, som tilldraga sig i rymden, hafva efterhand framkallat den föreställning, att himmelen är ett gudomligt väsen, och vi hafva i det föregående sett, att det hos Samojederna egentligen blott är himmelen, hvilken dyrkas i egenskap af gud. Utan tvifvel har förhållandet ursprungligen varit enahanda äfven hos andra beslättrade stammar. Ätminstone yrkar Lönnot med afseende å Finnarne, att *jumala* varit deras äldsta gud, och jag anser denna förmodan

1) Dictionnaire Mongol- Russe- Français, s. 1763.

vara ganska sanningsenlig, helst Finnarnes öfriga gudar, såsom redan nämndes, till mesta delen äro okända för andra beslägtade stammar, och följaktligen måste ega ett sentida ursprung. Men det ligger i sakens natur, att himmelens uteslutande dyrkan småningsom måste vika för en allmännare naturkult. Ty med all sin makt och prakt är dock himmelen ett enskildt, ändligt föremål, och dess dyrkan kan derföre icke tillfredsställa människans religiösa behof. Instinktartadt famlar äfven vilden efter det oändliga, såsom det sanna föremålet för sin dyrkan. Dagliga erfarenheten lärer honom också, att det i naturen utom de himmelska fenomenerna gifves många andra ting, som ej lyda hans vilja, ej foga sig efter hans önsknin-
 gar. Hafvets vreda vågor, eldens frätande flammor, jorden med sina höga berg, dystra skogar, vilda djur, allt detta och otaliga andra föremål framträda såsom den råa natur-menniskan öfverlägsna och mana henne med mäktig stämma att falla ned och tillbedja. Sålunda utvidgar sig föreställningen om det gudomliga allt mera; antalet af föremål, som tillbedjas, kan på denna natur-religionernas allmänna stråkväg lätt blifva oändligt. Men det gifves ingen sann oändlighet utan inre enhet. Dyrkan af isolerade natur-föremål, om de äfven äro till antalet oändliga, kan derföre ej fylla det religiösa behofvet. Menniskan börjar småningsom ana, att i dessa spridda föremål verkar en och samma kraft, att de alla äro genomträngda af samma slags gudanatur. Det är otvifvelaktigt en sådan föreställning, som någon gång förmår Samojuden att beteckna solen, jorden, hafvet, då de fattas såsom gudomligheter, med samma namn, som ursprungligen tillhör himmelen eller den himmelska gudomligheten. Och på samma grund har i Mongoliskan *tengri*, i Finskan *jumala*, hvilka ursprungligen betecknade himmel och himmelens gud, efterhand antagit den abstrakta betydelsen af en gudom i allmänhet. Men sedan sist-

nämnda begrepp blifvit ordet *jumala* tillagdt, har dess ursprungliga, enskilda eller konkreta betydelse småningom försvunnit och nya ord blifvit antagna till dess betecknande. Ett sådant ord är för himmelen: *taivas*, och för den himmelska guden: *ukko*.

b) Ukko.

qv. Ukko = Ukko = Ukko = Ukko

I min föregående framställning har jag sökt göra den åsigt gällande, att ordet *jumala* i Finskan icke ursprungligen var ett allmänt guda-epitet, utan egde den speciela betydelsen af himmel och himmelens gud. Emellertid antog detta ord, såsom jag äfven i det föregående sökt utveckla, redan under hedendomen den abstrakta betydelsen af ett gudaväsen i allmänhet, och nu trädde i dess ställe ordet *ukko* såsom en personlig benämning för den himmelska guden. Lencqvist¹⁾ yttrar den förmodan, att *ukko* varit Finnarnes äldsta gud, och samma åsigt har äfven jag nyss uttalat i afseende å ordets begrepp, men hvad sjelfva det ljudliga uttrycket beträffar, så kan jag ej tillerkänna detta i betydelsen af himmelens gud en alltför hög ålder. Ty såsom vi straxt i det följande skola se, förutsätter *ukko* genom sin egentliga grundbetydelse föreställningen om en personlig gud, men en sådan föreställning om gudomen torde knappt hos något folk vara den äldsta, och hvad särskildt Finnarne beträffar, så framskynter öfverallt i deras runor en dyrkan af naturmakterna såsom tidigare rådande. Skulle benämningen *ukko* verkligen härstamma från en fjerran forntid, så borde den väl också igenfinnas hos flera andra med Finnarne befryndade folkslag, men så vidt jag har mig bekant, förekommer ifrågavarande benäm-

1) De superstitione etc., p. 24.

ning i betydelsen af en gudomlighet utom Finlands gränser endast i *Estland* och under en något förändrad form äfven i Lappland. Under andra betydelser är dock samma ord ganska vidt utbreddt bland beslägtade folkslag. Det anträffas i Magyarernas språk under formen *agg*, som betecknar *gubbe*, *gammal*. Hos de ugriska Ostjakerna ljuder samma ord *jig* och *eger* i deras språk betydelsen af fader, men begagnas äfven såsom epitet för den med en gudomlig vördnad dyrkade björnen. I Jakutiskan finnes ett beslägtadt ord *aga*, som äfven betecknar fader. I andra ost-turkiska språk uttrycker *aga* eller *aka* de särskildta begreppen af en äldre broder, farbror eller morbror, farfar eller morfar och en äldre person öfverhufvud. Osmanerna känna ej dessa betydelser af ordet *aga* eller *aka*, utan begagna det såsom en hederstitel för högre uppsatta personer, i synnerhet sådana som tillhöra krigare-ståndet ¹⁾. Hos ost-Turkarna och Mandshurerna angifvas *agu*, *age* ega betydelsen af herre ¹⁾. I Mongoliskan finnes äfven ett beslägtadt ord *aka*, *acha*, som enligt Kowalewski egentligen betecknar en äldre broder, men äfven begagnas om en äldre mansperson öfverhufvud, och dessutom tjänar till utmärkande af en högre uppsatt individ. »C'est une expression respectueuse, comme en françois monsieur» ²⁾. Sammanhanget emellan de olika betydelserna i förenämnda språk är lätt insedt. Genom sin grundbetydelse uttrycker ordet en äldre aktad anförvandt af mankönet, en farfar (morfar), fader, farbror (morbror), äldre broder. Härur har sedermera utvecklats betydelsen af en antingen genom sin ålder eller genom sitt embete aktad mansperson. Begge dessa betydelser eger äfven i Finskan

1) *Schott*, Über das Altäische oder Finnisch-Tatarische Sprachengeschlecht, s. 65.

2) *Dictionnaire Mongol- Russe- Français*, s. 22.

ordet *ukko*, ty det betecknar: 1) farfar och morfar, äfven gift man; 2) en gammal man, gubbe, oltfar.

Genom anställda betraktelser af ordets verkliga betydelse ledes man ovilkorligen på den tanken, att *ukko* icke ursprungligen varit ett personligt gudanamn, utan blott ett vördnadsfullt epitet (une expression respectueuse) för en eller flera mäktiga gudomligheter, alldeles på samma sätt, som de beslägtade orden i Turkiskan, Mongoliskan och Mandshuriskan utgöra hederstitlar för ansedda män, eller såsom ordet *jig* af Ostjakerna och *äsä* (farfader) af Jakuterna tillägges såsom ett hedrande epitet för björnen ¹⁾. Att på sådant sätt betyga gudarna sin vördnad är hos hedniska folkslag en mycket vanlig sak. Så erhåller hos Ostjak-Samojederna guden *num* ofta epitetet *ildja* eller *ildscha*, som sammanfaller med det finska *ukko* i begge dess betydelse. Bland öfriga, med oss befryndade stammar benämna Svenskarne ännu i dag den åskande guden *godgubben*, *gofar*. I Latinet betecknar *Jupiter* bokstafligen *gud fader* och i Tyskan benämnes gud stundom *der alte Gott*, *der alte Vater* ²⁾. I sjelfva den kristna läran fattås ju gudomen under föreställningen af en fader, en herre.

Min nyss uttalade åsigt, att ordet *ukko* ursprungligen blott var ett guda-epitet, bekräftas äfven derigenom, att mera än en gudamakt i våra gamla runor behedras med detta namn. Denna omständighet har ej undgått den skarpsinniga Porthans uppmärksamhet. Då Lencqvist i sin förbemälda afhandling fattar *ukko* såsom Finnarnes högsta himmelska gud (*totius aulæ cœlestis senior et præses*), tillägger han likväl i en bifogad anmärkning, att denna åsigt förekommit Porthan

1) I samma anda benämnes en stor flod eller sjö af Jakuterna *übä*, som egentligen betecknar *mormor*.

2) *J. Grimm*, Deutsche Mythologie, zweite Ausg., ss. 19, 153.

vissa tvifvelsmål underkastad, och bland dem anföres uttryckligen, att »namnet *ukko*, gubbe, äfven kan begagnas såsom ett appellativum och för heders skull tilläggas någon annan gud (*alii cuidam numini*).» »Och utom *gudar*,» fortfar författaren, »hedras äfven andra föremål (*aliæ res*) någon gång med benämningen *gubbe* (*ukko*), då man likasom vill bevisa dem någon vördnad (*venerationis quasi testandæ causa*). Vill man t. ex. göra björnen sig bevågen, så tilltalar man honom med vänliga ord och kallar honom i en sång: *ukkoiseni*, *linduiseni* (*lintuiseni*), *kaunoiseni*, *kuldaiseni* (*kultaiseni*), d. ä. min (älskade) gubbe, min lilla fågel, min sköna, gyllene (vän). I en annan sång, der man utbeder sig en lycklig harjagt, och det således är antagligare att *Tapio*, än *ukko* åkallas; blir den ifrågasvarande guden sålunda tilltalad:

Anna ucko (*ukko*) *uuhiansi*,
 Anna *oinahat omansi*, — — —
Ukko kullainen kuningas
Tuuvos ilman tuusimata,
 Varomata *vaaputtele*.

d. ä.

Gif mig dina får, o *ukko*,
 Dina gumsar mig förlåna,
 O du *ukko*, gyllne konung,
 Drif dem så, att de ej ana,
 Att de ingenting förmärka».

Ehuru dessa och äfven andra i samma afseende af *Porthan* gjorda iakttagelser ega sin fullkomliga riktighet, voro de dock alltför ofullständiga, för att leda honom till en klar insigt om den betydelse ordet *ukko* i den finska mytologin eger. Med de rikhaltigare runo-samlingar, hvilka i närvarande tid finnas tillgängliga, är det för oss möjligt att komma denna betydelse närmare på spåren.

Gauska tydligt framgår ur våra forntida sånger den föreställning om mäktiga gudar, att de icke allnast, såsom redan förut blifvit anmärkt, voro i besittning antingen af gårdar eller slott, utan äfven egde en mera eller mindre talrik familj omkring sig. Bland medlemmarna i en sådan familj omtalas nästan alltid en *ukko* eller husfader, och en *akka* eller husmoder. *Ukko* plägar äfven benämnas *isäntä* husbonde, *vanhin* den äldste, *taatto* eller *isä* fader, någon gång äfven *kuningas* konung, *valtiainen* eller *hallitsia* herrskare o. s. v. Benämningen *akka* varierar åter med *eukko* en vördnadsvärd gumma (matrona vetula Renvall), *emäntä* värdinna, *emo*, *emonen* moder o. s. v. Sålunda kallas hafvets gud *Ahti* i runorna: *veen ukko* vattnets gubbe, *aallojen kuningas* böljornas konung, och vattnets gudinna *Wellamo* benämnes *veen emäntä* vattnets värdinna. Skogsguden *Tupio* blir benämnd *metsän ukko* skogens gubbe, *Tapiolan ukko* Tapiolas (Tapio-gårdens) gubbe, *kummun ukko* kullens gubbe, *metsän kuningas* skogens konung, och skogsgudinnan *Tellervo* framträder under namnet *metsän emäntä* skogens värdinna. *Tuoni*, dödens gud, heter äfven *Tuonen I. Tuonelan ukko* Tuoni-, *Tuonela-gubben*, och hans hustru *Tuonen akka*, *Tuoni-gumman*. Äfven talas i runorna om *perisäntä* urhusbonde (jordens husbonde), *mannin eukko* jordens gumma, *maan emo*, *emonen* jordens moder o. s. v. På samma sätt blir jemväl himmelens gud benämnd *taivahan ukko* himmelens gubbe, *ilman ukko* luftens gubbe, *taivon taatto* eller *taatto taivahinen* himmelens fader, *mies vanha taivahinen* himmelens gamle man, *ilman kultainen kuningas*, *hopeinen hullitsia* luftens gyllene konung, silfversköna beherrskare, *taatto taivon valtiainen* himmelens beherrskande fader o. s. v. Såsom nu *metsän ukko* är ett epitet för *Tapio*, *veen ukko* för *Ahti*, *Tuonen ukko* för *Tuoni*, likaså begagnades ursprungligen äfven *taivahan ukko* såsom ett epitet för himmelens gud eller ju-

mala. Men sedan ordet *jumala* efterhand erhöi den vidsträcktare betydelsen af en gud i allmänhet, började man fästa vid *ukko* den personliga betydelsen af himmelens gud. Man tyckte väl att han, såsom den mäktigaste bland alla gudar, företrädesvis förtjenade att benämnas *ukko*, en oltfar, en gubbe för alla gubbar. Enligt Lencqvist plägar han på somliga orter äfven benämnas *isäinen*, som är diminut. af *isä* fader. Äfven i Estniskan kallas *ukko* vanligen *vanna issa* eller *vanna taat* gamle fader. Ingen lærer väl kunna tvifla derpå, att *isäinen*, *vanna issa*, *vanna taat* ursprungligen blifvit brukade såsom epiteter, men detsamma måste naturligtvis äfven gälla *ukko*, emedan detta ord i sin betydelse föga afviker ifrån de öfriga epiteterna.

Bevisande för min åsigt, att *ukko* ursprungligen begagnades blott såsom ett epitet för gudarna, är äfven den omständigheten, att himmelens gud högst sällan blir sålunda benämnd i runorna, utan att något annat ord eller uttryck ännu bifogas till, utmärkande af att fråga är om den himmelska *ukko*. Han kallas ofta *yljumalu* den öfre guden, *taivahan jumala* himmelens gud, *ilmojen jumala* luftregionernas gud, stundom äfven *taivahan napanen* himmelens nafvel, *pikvien pitäjä* molnens styrare, *hattarojen hallitsia* strömolnens beherrskare, att förtiga många andra benämningar, hvilka redan i det föregående blifvit anmärkta. Utan tvifvel hafva dessa benämningar blifvit så flitigt använda just på den grund, att ordet *ukko* egentligen icke var ett personligt namn, och således i och för sig ej ansågs nog betecknande för himmelens gud. Dock förekomma i runorna äfven åtskilliga ställen, der *ukko* utan alla förklarande epiteter uttrycker den himmelska guden, såsom t. ex. i Kal. run. 18, v. 421: »*laske ukko wutta lunta*» sänd Ukko färsk snö, v. 425: »*laskip' ukko wutta lunta*» och Ukko sände färsk snö; run. 45, v. 237 ff.: »*jos ei*

*minussa miestä liene, urosta ukon pojassa, — — — Onp' on itsessä ukossa, joka pilviä pitävi», om i mig ej finnes man, i ukkos son ej hjelte, — — — så finns väl i sjelfva ukko, som styr molnen; run. 47, v. 46: »ukon ilman istumilla», i ukkos luft-regioner, v. 50: »ikävä itsen ukonki», det blef ledsamt för sjelfva ukko (att lefva i mörkret), o. s. v. Vi skola i det följande se, att *ukko* äfven begagnas såsom ett personligt namn till betecknande af åskans gud. Samma dess personliga begrepp framträder äfven i åtskilliga allmänt gängse uttryck, t. ex. *ukon kaari* ukkos båge, d. ä. regnbågen, *ukon kivi*, *ukon pui* ukkos sten, ukkos flinta, d. ä. kiselsten, *ukon tuhnia* lyco-perdon hovista, *ukon lehti*, *ukon lummet* caltha palustris.*

Sedan jag i det föregående sökt utreda de skilda betydelser, som ordet *ukko* eger i de finska runorna, förestår mig nu, att närmare redogöra för de föreställningar, Fornfinnarne fästade vid detta ord, då det begagnades såsom en personlig benämning för ett särskildt gudaväsen. Jag har redan i det föregående nämnt, att man föreställde sig *ukko* såsom himmelens, rymdens, luftregionernas beherrskare, och att han med anledning deraf erhöi epiteterna: *taivahan jumala* himmelens gud, *taivon taatto* himmelens fader, *taivahan ukko* himmelens ukko, *yljumala* den öfre (i höjden vistande) guden, *ilmojen jumala* luftregionernas gud, *ilman kuningas* luftens konung, *mies taivahinen* en himmelsk man m. m. Han troddes hafva sitt säte öfvanpå molnen och kallas med afseende derå *pilven päällinen jumala*, den på molnet vistande guden. Det ställe af himmelen, der han företrädesvis uppehöi sig, var sjelfva dess midt, och med anledning häraf kallas han bildligt *himmelens nafvel* (*taivahan napanen*). Man tyckes äfven hafva föreställt sig, att han på något sätt höll upp himlafästet, ty han kallas i runorna ofta *ilman kaiken kannattaja* hela luftens (fästets) bärare. Förmodligen trodde man

honom lik en annan himla-kropp hvilat i rymden och med sina kraftiga skuldror uppbära hela firmamentet. Han var dock ej strängt fäst vid denna befattning, utan ansågs kunna röra sig i rymden, hvarhelst han ville. Så qvådes i Kal. run. 47, vv. 59 ff., att han vandrade vid horisonten längsmed molnets kant, letande efter sol och måne, hvilka af Pohjola-värdinnan blifvit bortgömda i ett berg. Härvid säges han hafva varit klädd i blå strumpor och brokiga skor (sukassa sinertävssä, kirjavassa kaplukassa). För öfrigt skildras han såsom en i alla afseenden väl rustad och beväpnad man. Han säges vara försedd med en eldig (eldgnistrande) skjorta. Regnbågen är hans stridsbåge och kallas, såsom nämnt är, *ukon kaari* ukkos båge. Härmed afskjuter han sina pilar, hvilka äro af koppar och liksom sjelfva bågen benämnas eldiga. Blixten föreställes såsom hans svärd och kallas i runorna *tulinen miekka* eldigt svärd, *miekka tuliteränen* eldeggadt svärd, *säkehinen säilä* blixtrande svärdsegg. Till hans vapen hör äfven en hammare (kurikka), som erinrar om Thors hammare i den skandinaviska mytologin.

Ukko synes ej, liksom de flesta andra bland Finnarnes gudar, hafva varit försedd med någon boning, och runorna nämna ej heller någonting med bestämdhet om hans familj. Likväl förmåla äldre mytologer att äfven han egt sin *akka*, hvilken af biskop *Agricola* benämnas *Rauni* och säges hafva varit dyrkad af den karelska stammen i egenskap af åskans gudiuna. »Qvin rauni ukon naini härsky, Jalosti ukoi pohjasti pärsky», d. ä. när Rauni ukkos maka dundrade, så dundrade äfven ukko sjelf med mycken kraft, heter det i *Agricolas* bekanta qvåde om Fornfinnarnes afgudar. Såsom *Lencqvist* anmärker, finnes *Rauni* aldrig omnämnd i våra fornsånger, och man har derföre velat betvifla sjelfva namnets autenticitet ¹⁾,

1) Icke utan skäl förmodar *Finn Magnusen*, att Rauni åtminstone i an-

helst äfven åtskilliga andra bland de af Agricola anförda gudanamn icke allenast äro både för sång och saga obekanta, utan till en del äfven svära emot finska språkets ljudlagar, såsom t. ex. *Kratti*, *Rongoteus*, *Egres* m. fl. Men om namnet Rauni äfven är ofinskt, så synes man dock med Ganander böra antaga, att *ukko* varit försedd med en gemål, benämnd *akka* (äfven *akko*) — en benämning, som på somliga orter växlar med *ämmä*, liksom *ukko* med *äijä*. Såsom bevis för tillvaron af en sådan gudomlighet anför Ganander ett runofragment, hvori *mehiläinen* (biet) uppmanas att sticka sin vinge i den gamla *akkas* lilla korg (Akan vanhan vakkaseen) och bringa honing derifrån. Vi skola äfven straxt i det följande se, att många floder, sjöar, forssar o. s. v. voro helgade åt *akka* eller *ämmä* och ännu i dag bära hennes namn; men att hon varit *ukkos* gemål, för denna mening har jag blott att åberopa den både i Lappland och Finland gängse traditionen, att *ukko* och *akka* verkligen utgjort ett gudapar. Om de i likhet med många andra bland Finnarnes öfriga gudar och gudinnor sammanafat några barn, är en fråga, som jag ej med fullkomligt stillatigande kan förbigå, emedan *ukon poika*, *ukkos* son, ofta omnämnes i runorna och detta uttryck till och med af J. Grimm blifvit fattadt i dess bokstafliga mening. Mig vill det likväl synas, som vore benämningen *ukon poika* ett figurligt talesätt, som användes till att beteckna mäktiga individer, i synnerhet trollkarlar, hvilka i samma mening äfven benämnas *jumalat* gudar eller *maa-jumalat* jordens gudar. Hårtill sluter jag af den omständigheten, att nämnda uttryck endast begagnas i det fall, då sjukdomar, plågoandar, fiendt-

seende till namnet är samma gudomlighet som eddalärans *Rán*, hvilket ord i Isländskan uttalas *Raun*. Eddalæren og dens Oprindelse, 4:de Bind, s. 247.

liga makter skola besvärjas och man vill öfvertyga fienden derom, att han har att kämpa mot en väldig makt och handlar klokast, om han i tid ger sig besegrad. Men, menar trollkarlen, om det i mig ej finnes man, i *ukkos son* ej hjelte att drifva dig på flykten, så förskaffar jag mig väl bistånd af andra makter, sådana som *ukko*, *Lempo* o. a., hvilka skola tilltyga dig på det värsta. Det synes således blott vara för att injaga skräck hos fienden, som trollkarlen kallar sig *ukon poika*. Att detta uttryck ej får tagas i bokstaflig mening, finner man äfven deraf, att *Wipunen* i gamla upplagan af *Kalevala*, run. 10, v. 178, kallar sig *ukon poika*, men i nästföljande vers benämner *ukko* för sin *veikko*, hvilket ord både betecknar *broder* och *kamrat*, *vän*, men ej kan tilläggas såsom epitet för en fader. Äfven *Wäinämöinen* tillegnar sig i nya *Kal. run.* 45, v. 238, benämningen *ukon poika*, och likväl säges det uttryckligen i första runan af denna dikt, att vinden och *Ilmatar-jungfrun* varit hans föräldrar. I den äldre upplagan af *Kalevala*, run. 4, v. 257, berömmar sig till och med en vanlig trollkarl af att vara en *ukon poika*. Så klart det är, att uttrycket *ukon poika* på alla anförda ställen endast betecknar en mäktig trollkarl, likaså dunkelt förekommer det mig, af hvad anledning det vidriga hafstrollet *Turso*, som *Wäinämöinen* i *Kal. run.* 42, v. 450 ff., besvärjer att aldrig höja sitt hufvud öfver böljan, erhåller epitetet *äivön* (*äijön*) *poika*. Måhända dyrkade *Fornfinnarne* under namnet *äiv* en ifrån *ukko* skild gudomlighet, men derom lemna oss runorna ingen upplysning. I fråga om *ukkos* familj må ännu i förbigående nämnas, att han säges hafva danat några qvinliga gudomligheter, hvilka benämnas *Luonnottaret* och skildras i runorna såsom *ukkos* tydvilliga tjensteandar. Framställningen om dem skall jag uppskjuta till ett annat tillfälle.

Att våra fornsånger öfverhufvud föga befatta sig med

ukko-gudens familjeförhållanden, dertill är väl orsaken den, att han ansågs hafva viktigare att ombesörja än sina husliga angelägenheter. Himmelens mäktiga gud föreställde man sig upphöjd öfver vanliga värf; allt, hvad han tillvägabragte, måste vara någonting stort och utomordentligt. Ett af hans viktigaste göromål var att länka molnens lopp, och det är med anledning häraf, som han erhåller de i runorna oupphörligt återkommande epiteterna *pilvien pitäjä* molnens styrare, och *hattarojen hallitsia* strömolnens beherrskare. Enligt Fornfinnarnes föreställning var det en stor och mäktig egenkap, att kunna utöfva ett herravälde öfver de luftiga molnen, hvilka äro af ett så stort inflytande både i sjömannens, jägarens och åkerbrukarens företag. Chinesarnes annalister förtälja om Hiongnu-folket, att dess schamaner innehade förmågan att beherrska molnen och ifrån dem sända snö, hagel, regn och häftiga stormvindar. Ungefär detsamma berättas i skandinaviska sagor om våra egna förfäder. Men taga vi runorna till råds, så tilldela de ej denna förmåga åt någon annan, än den mäktigaste bland gudarna. Sjelfva Wainämöinen förmår ej med sin egen kraft frambringa regn öfver sin sådd, utan anropar för detta ändamål *ukkos* bistånd, yttrande:

»Oi ukko ylijumala,
 Tahi taatto taivahinen,
 Vallan pilvissä pitäjä,
 Hattarojen hallitsia!
 Piä pilvissä keräjät,
 Säkehissä neuvot selvät,
 Iätä iästä pilvi,
 Nosta lonka luotehesta,
 Toiset lännestä lähetä,
 Etelästä ennättele,
 Vihmo vettä taivosesta.

Mettä pilvistä pirota
 Orabelle nouseville,
 Touoille tohiseville!
 d. ä.

Ukko du bland gudar öfverst,
 Fader i den höga himmeln,
 Du som skyarna beherrskar,
 Råder öfver luftens strömoln,
 Håll en sammankomst i molnen,
 Håll ett råd bland solens strålar,
 Låt en sky gro upp från öster,
 Skicka från sydvest en molnkant,
 Andra skyar sänd från vester,
 Ifrån söder skyndsamt slunga,
 Låt från himmeln vatten drypa,
 Stänk från molnen ljuslig honing
 Ned på brodden, som sig höjer,
 På min sådd, som reser upp sig.

(Kal. run. 2, vv. 317—330).

Likaså måste Ilmarinen, då han är i beråd att företaga sig en friarfärd till Pohjola och för detta ändamål är i behof af vinterföre, taga sin tillflykt till ukko och anropa honom om snö (Kal. run. 18, vv. 421—424). Vid ett annat tillfälle bönfaller Ilmarinen äfven hos ukko, att han måtte fösa moln tillsammans ifrån östan och vestan, samt ifrån dem nedsända is och snöslag till botemedel för brännsår (Kal. run. 48, vv. 356 ff.). Då Lemminkäinen ser sig förföljd af Pohjolas folk och känner faran vara förhanden, förbyter han sig till en örn och flyger upp i luften, men här bränna solens strålar hans kinder, och han anropar derföre ukko att tillvägbringa mulen väderlek och sända ett litet moln, bakom hvars skydd han kunde återvända till sin moder (Kal. run. 28, vv. 37—46).

I beråd att fånga Hiisis snabba häst, vänder sig Lemminkäinen åter till ukko med en bön, deri han anhåller, att den gamle måtte öppna himlens gluggar och genom dem nedsända hagel af jern och is till ett hinder för den bortilande hästen (Kal. run. 14, vv. 304 ff.). Båner af sådan beskaffenhet äro i runorna talrikt förekommande, men med förbigående af alla öfriga, vill jag här blott tillägga en enda, deri Pohjola-värdinnan anropar ukko om storm och oväder. Den förekommer i Kal. run. 42, vv. 358—366, och lyder sålunda:

»Oi ukko ylijumala,
Ilman kultainen kuningas,
Hopeinen hallitsia!
Rakenna rajuin ilma,
Nosta suuri säien voima,
Luo tuuli, lähetä aalto
Aivan vastahan venettä,
Jott'ei päästä Wäinämöisen,
Kulkea Uvantolaisen.»

d. ä.

Ukko du bland gudar öfverst,
O du luftens gyllne konung,
Himmelns silfversköna herre!
Bringa nu en storm å bane,
Låt en våldsam vind sig höja,
Rigta vinden, skicka vågen
Rakt mot båtens stam och hindra
Wäinämöinen att sig rädda,
Vattnets vän att komma undan.

Såsom himmelens och luftens beherrskare måste ukko naturligtvis äfven råda öfver blixten och tordönet, ja det var just i dessa fenomen, som han ansågs utöfva sin mäktigaste egenskap. Jag har i det föregående yttrat den förmodan,

att det måhända varit åskan, som hos natur-menniskan väckt den första tanken på ett gudaväsen, och att detta uttryckligen varit fallet med våra förfäder, har förekommit mig så mycket sannolikare, som sjelfva benämningen på Finnarnes äldsta gud *jumala* afser åskans dån. Att man äfven vid *ukko*, såsom *jumala* i en sednare tid benämndes, hufvudsakligen fästade begreppet af åskans gud, bevisas ganska tydligt derigenom, att *ukko* eller *ukkonen* (diminut. af *ukko*) enligt det nu rådande språkbruket betecknar sjelfva åskfenomenet. Uppkomsten af en sådan betydelse förutsätter nödvändigt en dyrkan af *ukko*, såsom företrädesvis åskans gud. Det är i denna egenskap, han i runorna äfven plägar benämnas *pauanet* dunderaren, *remupilven reunahinen* dundermolnets granne, *jymypilvien pitäjä* de dånande molnens beherrskare. Såsom blixstens herre tilldelas honom mig veterligen ej något särskildt epitet, så framt ej *pitkäinen* ¹⁾ tilläfventyrs eger denna betydelse, och detta bevisar tydligen, att det mera var dunderets och tordönets än blixstens gud, som man i ukkos person tillbad och dyrkade. Våra inhemska källor upplysa ej fullkomligt genom hvilken handling *ukko* frambragte åskdunderet, ty uttrycken: *ukko* eller *ukkonen pauhaa*, *jyskyy ukko* dunderar, *ukon* eller *ukkosen jylinä*, *jyrinä* ukkos dunder, äro i sådant afseende intet bevisande. Hos våra nära stamförvandter Esterna betecknas åskans dunder genom uttrycken: *vanna issa hüab*, *mürrisep* gamle fader ropar, brummar, hvilka tydligen ådagalägga, att man föreställde sig åskdunderet härröra af ukkos mäktiga rop. Derpå syfta måhända i Kalevala äfven hans epiteter: *puhki pilvien puhuja*, *halki ilman haastelia* den

1) *Pitkäinen* är diminut. af *pitkä* och anses tyda på ukkos långa, stora växt. Möjligtvis kunde detta epitet äfven afse den nedilande blixstens långa stråle.

genom molnen talande, genom luften ordande. Hvad blixten beträffar, så troddes den hafva sin grund deri, att ukko svängde sitt gnistrande svärd i luften, eller också härröra deraf, att han slog upp eld, då det blef för mörkt i hans himmelska boning, och härpå tyder det i Finskan ännu i dag gängse uttrycket: *ukko iskee tulta, valkiata*, det blixtrar, eg. ukko slår upp eld (jfr. Kal. run. 47, vv. 67 ff.). Det är anmärkningsvärdt, att ukko i runorna aldrig anropas att åstadkomma dunder. Orsaken härtill ligger väl i den utomordentliga fruktan, som man hyste för detta fenomen — en fruktan, som på somliga orter af Finland ännu fortlevver i så hög grad, att man i åskväder ej fördristar sig att nämna ukkos namn, ej vågar låta en svordom eller något annat oskickligt ord gå öfver sina läppar, ännu mindre djerfves genom någon otillbörlig handling förörätta den gamle ¹⁾. I synnerhet har det såväl af Finnarne som deras öfriga stamförvandter blifvit ansettd såsom en högst syndig och otillbörlig handling, att genom besvärjelser söka aflägsna åskan, och likaså synes man äfven hafva aktat sig att för hvad ändamål som helst framkalla detta förskräckliga natur-fenomen, emedan man i medvetande af sin egen skuld aldrig trodde sig sjelf rätt säker för dess förintande verkan. Ljungelden ansåg man vida mindre fruktansvärd, och derföre anropas äfven ukko stundom att med detta sitt eldeggade svärd hasta den nödställda till hjälp och bekämpa alla fiendtliga makter. Ännu oftare bönfaller den hjälpbehöfvande att sjelf få komma i besittning af detta svärd och dermed förgöra alla plågoandar, alla fiendliga väsenden. Så qvåder t. ex. Lemminkäinen i Kal. run. 12, vv. 279 ff.:

1) Här må i förbigående anmärkas, att hos Hiongnu-folket tvagning af kläder och andra föremål ansågs höra till de handlingar, hvilka ej voro behagliga för åskans gud, utan af honom bestraffades med dunder och blix.

»Oi ukko ylijumala, -
 Taatto vanha taivahinen,
 Pubki pilvien puhuja,
 Hölki ilman haastelial
 Tuo mulle tulinen miekka
 Tulisen tupen sisässä,
 Jolla haittoja hajotan,
 Jolla riitsin rikkehiä,
 Kaa'an maalliset katehet,
 Ve'elliset velhot voitan
 Etiseltä ilmaltani,
 Takaiselta puoleltani,
 Päältä pääni, viereltäni,
 Kupehelta kummaltani» o. s. v.

d. ä.

Ukko du bland gudar öfverst,
 Gamle fader uti himmeln,
 Du som talar genom molnen,
 Du som genom luften ordar!
 Hemta i en eldig skida
 Nu åt mig ditt skarpa eldsvärd,
 Hvarmed allt förderf jag bortströr,
 Alla skador undanröjer,
 Jordens afundsändar krossar,
 Vattnets troll på flykten drifver
 Både från den främre luften
 Och den luft, som är bakom mig,
 Från mitt hufvud, från min sida,
 Ifrån mina begge länder.

Äfven Wäinämöinen bönfaller hos ukko om hans eldgnistrande svärd, för att dermed fördrifva alla de leda sjuk-

domsväsen, dem Louhi, Pohjolas värdinna, hade framfödt och sändt att förgöra Kalevas ätt (Kal. run. 45, vv. 253 ff.). Likaså anropar Kullervo om ukko-gudens bästa svärd, hvilket han äfven erhåller och begagnar med sådan framgång, att Untamos hela skara faller ett offer för hans hugg.

Utom dunder och blix, hörde till åskfenomenet enligt Grekers och Romares föreställning ännu en tredje akt, som benämnes *fulmen*, *νεφαινος* och uttrycker åskans nedslående, den nedfallande blix-strålen. Särskilda folkslag föreställa sig denna stråle antingen såsom en hvass pil, eller såsom en kilformig sten, eller en yxe, en hammare o. s. v. Såsom jag redan i det föregående anmärkt, omtalas äfven hos Finnarne *ukkos eldiga koppar-pilar*, *ukkos stenar*, *ukkos hammare*. Bland dessa vapen och redskap voro i synnerhet pilarna mycket fruktade. Önskade man förderf åt sin fiende, så anropades ukko understundom att taga sin båge, lägga derpå en kopparpil och ihjelskjuta ovännen. Härom bönfaller Ilmari-värdinnan i Kal. run. 33, vv. 264—276, med följande ord:

»Oi ukko ylijumala!
 Jou'uttele jousi suuri,
 Katso kaaresi parahin,
 Pane vaskinen vasama
 Tuon tulisen jousen päälle,
 Työnnytä tulinen nuoli,
 Ammu vaskinen vasama,
 Ammu kautta kainaloien,
 Halki hartio-lihojen,
 Kaa'a tuo Kalevnon poika,
 Ammu kurja kuoliaksi
 Nuolella teräsnenällä,
 Vasamalla vaskisella.»

d. ä.

Ukko du bland gudar öfverst,
 Tag i hast din stora båge,
 Välj bland bågarna den bästa,
 Foga så en pil af koppar
 På den eldbesmida bågen,
 Låt din eldpil sedan fara,
 Skjut din kopparpil från bågen,
 Drif den genom mannens armhål,
 Genom slafvens begge skuldror,
 Döda så Kalervo-sonen,
 Tag af daga usle mannen
 Med den snabba koppar-pilen,
 Som är stålbesmidd i spetsen.

En ungefär lika lydande bön uppsänder sedermera äfven Kalervo-sonen emot Ilmari-värdinnan. Ukkos *stenar* omtalas ej i runorna, och äfven hans *hammare* (kultanen kurikka) förekommer mig veterligen blott omnämnd i en enda bön, deri Tuonelas onda dotter anropar den gamle att med detta vapen bana väg för de plågoandar, hon var i beråd att framföda till verlden (Kal. run. 45, vv. 139—146). Äfven ukkos *eldiga skjorta* eller *pels* vidröres endast i Kal. run. 43, vv. 197 ff., der Ilmarinen anhåller om denna rustning för att skydda sig dermed i striden mot Pohjolas värdinna. Föreställningen om nämnda beklädnad är utan tvifvel lånad ifrån ett eldfärgadt, rödtskimrande moln, som kallas ukkos skjorta eller pels, emedan åskan plågar dölja och liksom insvepa sig i ett sådant moln. Det är på samma grund, som ukko någon gång erhåller epitetet: *poutapilvessä asuva* den i torkans moln boende.

Såsom blixstens beherrs-käre egde ukko naturligtvis äfven makt öfver elden. Då det engång hände, att elden blef bortstulen af Louhi, så skapade ukko en ny eld derigenom att

han slog det eldeggade svärdet mot sin nagel. Till detta ämne skall jag framdeles återkomma och vill här blott tillägga, att det är i egenskap af eldens herre, som ukko i runorna får sig tilldeladt ett eldsvärd, en eldbåge, eldpil, eldskjorta o. s. v.

Derigenom att ukko rädde öfver väder och vind, regn, snö, hagel m. m., utöfvade han, liksom *Kudortscha Juma* eller åskans gud hos Tscheremisserna och ukko hos Esterna, ett mäktigt inflytande öfver jorden, i synnerhet öfver dess vextlighet. Vi hafva redan i det föregående sett, huru Wäinämöinen, efter att hafva besätt fälten, vänder sig till ukko med en bön, deri han anropar den himmelska guden att genom regn befrämja vexten på hans sådda tegar. Agricola omtalar äfven i sitt omförmälda qväde, att det var *ukko*, som ansågs hafva årsvexten i sina händer. »Se sis (siis) annoi ilman ja wden (vuoden) tulon», d. ä. han gaf således (gynnande) väder och (god) årsvext, ljuda orden i qvädet. Af sådan anledning firade äfven Finnarne fordomdags vid vårsädestiden till ukkos ära en fest, hvarvid man drack den gamles skål. »Ja qvin (kuin) keväkylü kyluetin, Silloin Ukon malja juottiin», d. ä. och då vårsädet såddes, då dracks ukkos skål, heter det i samma qväde. Ännu fortlefver på somliga orter minnet af denna fest, som jag framdeles ämnar närmare beskrifva. Här må blott nämnas, att man vid detta tillfälle utsatte särskilda maträtter och andra häfvor på höga berg och åsar, hvilka voro helgade åt ukko. Kanske är det just med anledning häraf, som åtskilliga berg i Finland bära namnet *ukonvaara*.

Ukkos makt tänkte man sig så omfattande, att den till och med någon gång sträckte sig ända till vattnet. Denna makt röjer sig icke blott deri, att ukko nedsänder regn ifrån luften och att han, såsom vindarnes beherrskare, förmår både

uppröra och lugna böljorna, utan äfven i andra för hans naturliga verksamhet mera främmande värf. Så anropas han under namn af *ukko himmelens gud* (*ukko taivahan jumala*) i Kal. run. 40, vv. 77 ff., af Lemminkäinen att med sitt eldegade svärd styra en båt utför ett brusande vattenfall. Vid samma tillfälle anropas äfven *akka*, som här kallas *aallojen alainen* (den under böljorna boende), att höja sig öfver vattnet och med sina händer föra undan båten de skummande vågorna. Att *ukko* eller *äijä* och *akka* (*akko*) eller *ämmä* troddes stå i något förhållande till vattnet, derom öfvertyga äfven talrika af dessa ord lånade benämningar på sjöar, forssar, vikar m. m., t. ex. *Akonjärvi* (Akkos sjö), *Akka* (en insjö), *Akon koski* (Akkos fors), *Ämmä* (en fors), *Äijän paikka* (Äijäs ställe — ett stort vattenfall), *Akonlahti* (Akkos vik), *Ämmän lahti* (Ämmäs vik) o. s. v. I Finskan förekomma äfven uttrycken *ukon virta* (ukkos ström), som betecknar strömmens lopp utmed floden, och *ämmän virta* (ämmäs ström), hvarigenom ett mot floden gående strömdrag angifves. Om dessa benämningar finnes en saga, enligt hvilken hvarje flod ursprungligen var så danad, att strömmen på den ena sidan gick utför och på andra uppför floden, men den onde, som förderfvat så mycket annat i världen, har äfven till människornas skada gifvit floderna sin närvarande riktning.

Emedan *ukko* af Fornfinnarne vördades såsom den mäktigaste bland alla gudar, blir hans hjälp i runorna oupphörligt anlitad, och ej sällan vid sådana tillfällen, der han ej synes vara den rätta hjälparen. Jag har redan förut anmärkt, att hans bistånd någon gång toges i anspråk vid barnsbörd. Detta sker dock aldrig i vanliga fäll, utan då förlossningen är af en svårare beskaffenhet och erfordrar ett mäktigare biträde, såsom då Ilmatar skall framföda den sjuhundraårige *Wainämöinen*, och då *Tuoneļa-dottern* var i beråd att bringa

till världen nie de värsta plågoandar. Likaså anropas han att stämma blodsa, då Wäinämöinen huggit sig så illa i foten, att den forsande blodströmmen ej kunde hämmas med vanliga medel. Lemminkäinen vänder sig till ukko med en bön om goda, lätta skidor, genom hvilkas tillhjälp det blefve honom möjligt att fånga Hiisis snabba elg (Kal. run. 14, vv. 13 ff.). Af Ilmari-värdinnan anropas han till och med i Kal. run. 32, vv. 441 ff., att skydda hennes boskap mot den starka och mäktiga björnen, hvilket egentligen hade bordt höra till skogsgudens befattning. Man finner af det anförda, att det ligger någon sanning i Gananders ord, då han om ukko yttrar sig sålunda: »Honom tillägnas flere egenskåper och värf. Han anropades til alla företåganden, och fruktades för dess ålder och magt.» Det är, vill Ganander säga, för sin utomordentligt stora makt, som ukko anropas vid alla möjliga tillfällen, ja till och med sådana, der han kommer att ingripa i de öfriga gudarnes verkningsskrets.

Hvad jag i det föregående anført om Finnarnes *ukko*, nästan detsamma gäller äfven om Esternas *vanna issa*, *vanna taat*, *tara*, *ukko*, såsom han med skilda namn betecknas. Också han herrskade företrädesvis öfver de himmelska regionerna och egde i sin makt åskan och blixten, molnen och vindarne, regn, snö, mulen och klar väderlek ¹⁾. Derjemte troddes han förfölja onda plågoandar och förkrossa dem med sin blyxt, sitt svärd, sin båge ²⁾. Vidare skildras han såsom en befordrare af vextligheten och under denna egenskap hedrades han i vårens början med en dylik fest, som den finska *ukko*. I en af Gutschlaff 1644 antecknad bön anropas han un-

1) *Kreuzwald*, Ueber den Charakter der Estnischen Mythologie, tryckt i Verhandlungen der gelehrten Estn. Gesellschaft zu Dorpat, 2 B. 3 H., s. 45.

2) *Ganander*, Finpische Mythologie, übers. von Peterson, s. 17.

der namn af *Picker* (*Picken*) på följande sätt: »Kära *Picker* (*woda Picker*), vi offra dig en ox, som har tvenne horn och fyra klöfvar, och vilja bedja dig för vår plöjning och såning, att vår halm blir kopparröd och vår säd gullgul. Skicka åt annat håll alla svarta, tjocka moln, jaga dem bort öfver stora morass, höga skogar och vidsträckta kärr. Gif oss för plöjning och såning skönt väder och honingsljuft regn. Heliga *Picken*, bevara våra åkrar, så att de bära god halm undertill, goda ax ofvantill och godt korn invändigt.» Man finner lätt, att denna bön eger en nära öfverensstämmelse med Finnarnes böner till ukko, ehuru han här framträder under det ovanliga namnet *Picker* l. *Picken*. Denna benämning torde hafva uppstått ur *Pikkene*, hvilken sistnämnda form i Estniskan äfven förekommer jemte *Pitkne*, och motsvarar Finnarnes *pitkäinen*, som är ett bland ukkos många epiteter. Det vore en lätt sak att ännu uppvisa många andra öfverensstämmelser i Finnarnes och Esternas föreställning om ukko, men då en sådan framställning endast skulle leda till ett uppreparande af det redan anförda, vill jag ej längre uppehålla mig vid detta ämne. Här må blott i förbigående anmärkas såsom något afvikande i de begge folkslagens uppfattning af *ukko*, att han under namn af *vanna issa* eller *vannä taat* i den estniska mytologin framställes såsom världens upphofsman och skapare, hvilket ej är förhållandet i den finska.

Hos de fordna Lapparna var ukko allmännast känd under namnet *aija* eller *aije*, *aijeke* (diminut. af *aije*), som motsvarar det finska *äijä*, och egentligen betecknar *farfar*, *morfar*, äfven åska, t. ex. *aija jutsa* eller *kläbma* åskan går, Jupiter tonat ¹⁾. Denna benämning skall på somliga orter ömvevla med *atshie*, *attje*, hvars grundbetydelse af *fader* erinrar om

1) *Lindahl* och *Öhrting*, *Lexicon Lapponicum*, pag. 4.

ukkos epitet *isä* i Finskan och *vanna issa, vanna taat* i Estniskan. I norska Finmarken förekommer han under namnet *Radien-attje*, d. ä. den rådande, herrskande, mäktiga fadren; men denna benämning kan ej vara ursprunglig, ty *Radien* är påtagligen ett lånadt ord, motsvarande det svenska råd, det danska raad o. s. v. ¹⁾. Enligt några äldre författares uppgifter skall samma gudomlighet tillförene äfven hafva blifvit kallad *Tiermes* eller *Diermes, Djermes*. Att detta med så många olika namn betecknade gudaväsen blifvit dyrkadt i samma egenskap som Finnarnes och Esternas *ukko*, derpå finna vi talrika bevis hos Scheffer, Ganander, Högström och flera andra skriftställare. Bland dem angifver Ganander, att *Tiermes* är en »Lapps öfver-gud», som beherrsakar vindarna, hafvet och vattnet, som råder öfver åskan och tordönet, samt öfver »menniskjors hälsa, lif och död» ²⁾. Likaså berättar *Samuel Rheen*, att samma Tiermes, eller den af honom äfven så kallade *Thor* och *Thordoén*, af Lapparne anses vara »ett lefvandes ting, som sao dundrar i himmelen», och »hafva

1) "Om denne *Radien-Atzbie*," säger *Jessen* — S i sin Afhandling om de Norske Finners og Lappers hedenske religion, pag. 11., "trøede Lapperne, at han regierede med uindskrænket Magt och Myndighed baade over Himmel og Jord, ja over alle andre Guder, og over Lapperne selv, med alt det som er paa Jorden. Derfor have de og givet ham Navnet *Radien*, hvilket betyder Magt og Waelde." — Liksom sjelfva benämningen, är äfven föreställningen om denna gudomlighets egenskaper enligt den Jessenska framställningen af ett sentida, kristligt ursprung. Han skildrar *Radien-Atzbie* såsom en allsmäktig gud, såsom verdens skapare och upprätthållare, tilldelar honom en "eeneste Son" "*Radien-Kiedde*" eller "*Rarara Kied*," som påtagligen representerar frälsaren, ordar äfven om vissa dem underordnade *Ailekes-olmak* eller *helgon* (af *ailek*, som är det sv. *helig*, fornn. *heilagr*, och *olmak* varelse) m. m.

2) *Ganander*, *Mythol. Fennica*, s. 90.

macht öfverver menniskiones hälsa och sundheet, lif och doedh.» Hans embete, säger Rheen, är att »döda och dräpa alla troll», och tillägger: »Regnbogan kalla the Thors bogan, ther med han skall skiuta och dräpa alle troll, som them någon skada vilia tillfoga» ¹⁾. Scheffer anmärker härvid, att samma gudomlighet äfven ansågs vara i besittning af en hammare, *Aijeko wetschera* benämnd, hvarmed man trodde honom slå trollen och krossa deras hufvuden. Lindahl och Öhrling meddela om *aija* följande upplysning: Lapparne voro fordom öfvertygade derom, att åskan (*aija*) var ett lefvande väsen, som uppehöll sig i luften och gaf noga akt på menniskornas tal. Yttrade de om honom någonting ondt, eller förolämpade honom på ett eller annat sätt, så underlät han aldrig att bestraffa deras brott. — — — Det fanns äfven Lappar, hvilka trodde att sjelfva åskan var en gud, som förföljde och ifrån himmelen utdref ett troll, samt uppväckte ett dån genom de kanoner, han använde ²⁾. Likaså berättar Högström ³⁾, att *aijke* är åskans gud, »varandes hans förnämsta och egenteliga göromål at döda och förgöra alla Troll och spökerien — — —, hvilket han, efter deras (Lapparnas) mening, gör med sin boga, Regnbogen, som de kalla *Ajanjoksa*.»

Såsom nyss åberopade yttranden af de skilda författarne tydligt ådagalägga, dyrkade Lapparna i sin *aija* eller *Tiermes* himmelens och företrädesvis åskans gud. Scheffer anmärker ¹⁾, att det endast varit i egenskap af åskans gud, som *aija* blifvit dyrkad under namn af *Tiermes* (»Qui cum tonat, est Tiermes»). Ungefär af samma åsigt synes äfven Leem hafva varit, ty han öfversätter ordet *Diermes* med åska (tonitru).

1) Scheffert Lapp., pagg. 95. 96.

2) Lexicon Lappon., p. 4.

3) Beskrifning öfver de til Sveriges krona lydande Lapmärker, ss. 177, 178.

Deremot fattar Ganander detta ord i den vidsträcktare betydelsen af himmelens gud, och Högström yrkar likaså, att Schefferi Tiermes är densamma, »som Lapparna eljest kalla *aijeke (aja, atja)*» ¹⁾. Ehuru ordet *Tiermes* i Lappland aldrig nått mina öron, tvekar jag dock ej i ringaste mon att instämma i Högströms mening på den grund, att himmelens och åskans gud nästan af alla befryndade folkslag fattas såsom en och samma person, ett och samma väsen. Det gifves dessutom bland nämnda folkslag äfven sådana, som för detta väsen ega vissa med Tiermes (af stammen *Tierm* eller *Diern*, *Djerm*) ljudligen beslägtade benämningar. Sålunda betecknar hos de ugriska Ostjakerna ordet *Türm* (Törm, Törom), liksom *num* hos Samojederna och *jumala* hos Finnarna, himmelens, åskans, samt i vidsträcktare mening hela världens gud. Samma betydelse eger i Tschuvaschiskan ordet *Tora*, och i Estniskan är *Tara*, såsom redan förut blifvit anmärkt, ett med *ukko* synonymt ord. Det vill äfven synas, såsom skulle *Tiermes*, *Turm*, *Tora*, *Tara* hos de förenämnda folken utgöra en personlig benämning för den himmelska guden, ty någon appellativ betydelse kan för denna ordstam i deras språk ej uppvisas. Följaktligen måste den himmelska guden hos Lappar och Ester haft tvenne personliga benämningar: *Jubmel* (lbmel) och *Tiermes*, *Jummal* och *Tara*. Jag finner detta för ingen del osannolikt, utan anser det tvertom vara ganska troligt, att benämningarne *Tara* och *Tiermes* trädde i stället för *jummal* och *jubmel*, sedan dessa förlorat sin ursprungliga betydelse af himmelens gud. Men om orden *Tara*, *Tiermes* o. s. v. verkligen äro inhemska eller ifrån de indogermaniska språken lånade, är en fråga, som jag för det närvarande ej tilltror mig att kunna besvara.

1) P. a. s., s. 177.

c) Päivä, Kuu, Otava, Tähti och andra luftens gudomligheter.

Ehuru *ukko* af Fornfinnarne egentligen dyrkades såsom himmelens gud (*taivahan jumala*), sträckte sig dock hans verksamhet å ena sidan vida utom de himmelska rymderna, men å den andra fanns det äfven inom dessa rymder ett och annat, som ej lydde under hans omedelbara herravälde. I sin egenskap af himmelens gud ansågs *ukko* herrska öfver molnen och vindarna, öfver blixten och tordönet, öfver regu, snö och hagel m. m.; men deremot synas solen, månen, stjernorna och många andra himmelska företeelser ej hafva varit beroende af hans spira, utan stått under ledning af sina särskilda gudomligheter. Många bland dem framträda väl såsom högst ringa och obetydliga väsen, men de äro dock hvar i sin stad sjelfständiga makter. I allmänhet stå de skilda gudomligheterna ej i den finska, såsom i den grekiska och romerska mytologin, i något beroende af hvarandra; utan hvarje gud, huru ringa han äfven är, verkar i sin krets såsom en sjelfständig, oberoende makt, eller, för att tala i runans anda, såsom en sjelfrådande husbonde. Liksom hos de dödliga, är äfven i gudarnas krets den ena husbonden rik och mäktig, egare af vidsträckta gods, stora hjordar, talrika tjenare och tjenarinnor, medan åter den andra blott besitter ett ringa område och antingen ingen eller en högst obetydlig familj, men begge äro de dock inom sitt gebit, i sin gård lika sjelfständiga husbönder. Stjernans gudomlighet rår blott öfver en helt obetydlig fläck i rymden, men på denna fläck är han emellertid sin egen herre eller husbonde.

Jag har redan i det föregående omnämnt, att denna föreställning om gudarna är högst sällsynt hos andra besläg-

tade folkslag, och att de öfverhufvud ej ega några personliga gudar, utan i följe af sin lägre kulturgrad dyrka natur-föremålen sådana de framträda i sin yttre uppenbarelse. Men fastän sjelfva uppfattningen af gudarnas natur är olika, så äro likväl sjelfva föremålen för dyrkan väsendtligen desamma. Atminstone blifva solen, månen och stjernorna under en eller annan form tillbedda af alla de ifrågavarande folken. Sålunda gifves det bland Mongolerna, hvilka till större delen äro Buddhaismens anhängare, enskilda stammar, som ännu i dag hylla denna dyrkan, hvarom äfven medeltidens missionärer veta orda. I synnerhet visa de en stor vördnad för solen, och deras schamaner har jag någon gång sett åkalla denna gudomlighet samt derunder kasta mjölk upp i luften till ett offer åt densamma. Om Tunguserna berättar *Georgi* ¹⁾, att de tillbedja både *solen* (Delatscha eller Tirgani), *månen* (Bega) och *stjernorna* (Ositka), men äro solen högst och förvexla den med sjelfva *Buga*. De skola äfven hafva för sed att afbilda dessa gudaväsen och åt solen tilldela ett affängt mennisko-anlete, medan åter månen betecknas genom en half-cirkel och stjernorna genom bläckringar. Flera bland de i södra Sibirien nomadiserande Tatar-stammar dyrka äfven ifrågavarande gudomligheter och afbilda gerna på sina spåtrummor solen och månen under formen af runda figurer. Om en af dessa stammar, som bär namnet Karagas, berättar *Georgi* ²⁾, att den tillbeder så väl solen, som hela firmamentet, och frambär till offer åt den förra hufvud och hjerta af en björn eller elg (Rothwild). Med solens dyrkan sammanhänger äfven den omständighet, att det af hedniska Tatarer ej anses tillåtet att arbeta efter solens nedgång. Ur chinesiska källor

1) Bemerkungen einer Reise im russischen Reich. Bd. 1, s. 275.

2) Beschreibung aller Nationen des russischen Reiches, ss. 291, 292.

inhemtas, att åtminstone solens och månens dyrkan varit rådande äfven hos Hiongnu-folket, ty det finnes anmärkt att Tschenu, d. ä. Hiongnu-fursten, tvenne gånger plägade träda ur sitt tält (fältläger), för att om morgonen tillbedja solen och om aftonen månen. Samma vördnadsbetygelse hafva vi i det föregående funnit Samojederna tilldela solen allena, hvilken härvid, liksom hos Tunguserna, förväxlas med *num* eller *jilibeambaertje*. Ostjaker, Woguler och andra finska folkslag, hvilka ifrån sin forntid bibehållit några minnen, hysa jemväl en stor vördnad för solen, månen och stjernorna. Bland dessa folkslag synas äfven Wogulerna icke göra någon sträng åtskilnad emellan solen och himmelens gud *Torom*, ty enligt Georgi skola de hålla före, att solen är Toroms vistelseort ¹⁾. Om Lapparne är det känt, att de fordom ansågo solen (bæivve) för en mäktig gudomlighet och i likhet med andra befryndade folk plägade afbilda den på sin spåtrumma. Bilden föreställde en fyrkant, och ifrån alla dess hörn utgick en väg eller tøm, som kallades *Bæivve labikie*. Genom dessa vägar ville man, säger Jessen, »beteckna, att solens verkan och kraft sträcker sig öfver hela världen» ²⁾.

Liksom de flesta bland nyssberörda folkslag, hafva äfven Finnar och Ester under en tidigare period tvifvelsutän dyrtat solen, månen och andra himlakroppar i deras yttre, materiela gestalt. Till och med i de för oss nu tillgängliga runor förväxlas de ofta med hvarandra, och det är just af nämnda anledning, som solens, månens och stjernornas gudomligheter bära aldeles lika namn med de materiela föremålen. Sålunda betecknar *kuu* (dim. *kuuhut*) måne och må-

1) Beschreibung aller Nationen d. russ. Reiches, s. 69.

2) Afhandling om de Norske Finners og Lappers hedenske religion, s. 12, § 4.

nens gud, *päivä* (dim. *päivyt*, Estn. *päivü*) sol och solens gud, *otava* karlavagn och dess gud, *tähti* (Estn. *tähte*) stjärna och stjernans gud. I sin egenskap af gudar skildras de såsom manliga väsen, och i en sång qvådes till och med om en färd, som solen, månen och nordstjernen företogo sig ned till jorden i afsigt att derifrån erhålla en maka. Denna friarfärd gällde enligt Kanteletar (III: 1) den sköna, ur ett gåsägg framkläckta jungfrun *Suometar*. Af ifrågakarande sång finnas åtskilliga varianter, hvilka äro gängse både bland Finnar och Ester. Så förtäljes i Kal. r. 11, att den sköna jungfrun hette *Kyllikki*, och att solen, månen och stjernan anhöllo om hennes hand, icke för sig sjelfva, utan för sina söner. I den estniska sången kallas jungfrun *Salme* och friarena äro solens, månens och stjernans söner, bland hvilka hvar och en kom nedfarande med femtio hästar och sextio kuskar. Alla dessa varianter öfverensstämma med hvarandra deri, att friarena ifrån solen och månen fingo afslag på sina anbud, medan åter friaren ifrån stjernan plägar framställas såsom den af flickan gynnade. »Till månen», yttrar hon i Kanteletar, »vill jag icke komma, ty han har ett besynnerligt, mångfaldt vexlande utseende. Än är han smal, än åter alltför bred i ansigtet. Om nätterna är den stygga i rörelse, om dagarna hvilar han, och hans gård lär väl på detta vis aldrig komma sig före.» Åt solen ger hon åter följande svar: »Ej ville jag gå till solen, ty han har dåliga seder. Om sommaren plägar han med hetta och om vintern med köld. Under den bästa höbergningstiden ger han ett oupphörligt regn, och då hafran börjar frodas, sänder han en ändlös tørka.» Stjernans anbud besvarar hon sålunda: »Nog lär jag väl komma till stjernan, ty han har goda seder. Han är alltid noggrann i sin gård och mycket prydlig i sitt hem ofvanom karlavagnens skuldror och sjustjernans rygg.» Enligt varianten i

Kalevala erhöjll äfven stjernan afsläg, emedan flickan ej hade lust att nätterna igenom lysa som en fläck (pilkkiä) på vinterns himmel.

Fastän dessa frieri-försök åtminstone för solen och månen olyckligt aflupo, så synas Fornfinnarne likväl hafva hyst den föreställning, att alla de ifrågavarande gudomligheterna, karlavagnen ej undantagen, egde hvar sin maka. Åtminstone sägas de alla hafva varit försedda med en dotter, och såsom vi sett, troddes solen, månen och stjernan äfven hafva hvar sin son. Bland dem finnas dock månens och stjernans söner endast vidrörda i det nyss åberopade qvädet, då deremot solens son (*Päivän poika*) äfven omtalas i andra sånger. Dock synes uttrycket *Päivän poika* icke alltid beteckna en son af solguden, utan det fattas stundom liktydigt med *Pohjan poika*, Pohjas son, eller *Pohjolan isäntä*, Pohjolas husbonde (jfr. g. Kal. r. 17, vv. 575, 650 och Top. Run. h. 1, ss. 14, 16). Den ursprungliga betydelsen af solens son eger *Päivän poika* i en runa, der fråga är om en af Wäinämöinen uppfångad gädda, som hade nedsväljt den ifrån himmelen förrymda eldgnistan. Wäinämöinen vill ej våga sig på att med bara händer öppna gäddan, men i detsamma framträder *Päivän poika* och förklarar sig vara vuxen detta värf, så framt han blott kunde komma i besittning af sin faders (solens) knif. Knappt hade han yttrat detta, förrän en knif med guldskäft och silfverbett rullade ned ifrån molnen och satte honom i tillfälle att utföra sin önskan (jfr. Kal. r. 48, vv. 207 ff.). Att solens son så oförskräckt vågade umgås med elden, der till är naturligtvis orsaken den, att han genom sin härkomst tillhörde en himlakropp, som ansågs bestå af idel eld och låga. Huru skulle väl han, som bebodde den glödande solen, frukta att handtera en liten eldgnista? I den äldre upplagan af Kalevala (r. 26, vv. 356 ff.) erbjuder sig äfven *Päivän poika*

att vara Wäinämöinen behjelpig, då det gällde att drifva den oförmälda gäddan i noten, men i nya Kalevala är det en »liten man ur hafvet», som gör detta anbud.

Ifrån den så kallade *Päivän poika* bör man åtskilja en annan son af solen, som är eldens gud och benämnes *Panu* till skilnad ifrån den materiela elden, som heter *tuli*. Visserligen plägar denna skilnad ofta åsidosättas och ordet *panu* äfven begagnas till betecknande af sjelfva den materiela elden, men att den angifna åtskilnaden i de begge ordens begrepp stundom gör sig gällande, derom vittnar följande bön i den gamla upplagan af Kalevala run. 26, vv. 431—441:

»Panu poika aurinkoisen,
 Armas auringon sikiä!
 Tuli nosta taivosehen,
 Kehän kultasen keselle,
 Vahan vaskisen sisälle,
 Kun kuki emonsa luoksi,
 Luoksi valtavanhempansa.
 Pane päivät paistamahan,
 Yöt laita lepeämähän,
 Aamulla ylenemähän,
 Illalla alenemahan.»

d. ä.

Panu son af sköna solen,
 Barn utaf den milda dagen!
 Lyfta elden upp till himlen,
 Ställ den midt i gyllne ringen,
 In i koppar-klippans gömma,
 Bär den upp, som barnet bäres
 Till sin mor, sin vårdarinna.
 Ställ den att om dagen lysa
 Och att hvila under natten,

Låt den hvarje morgon uppgå,
Hvarje afton sjunka neder.

Detta ställe upplyser för öfrigt äfven derom, att solen af Fornfinnarne ansågs bestå i en på något sätt inhägnad eldmassa, samt att den jordiska elden troddes vara emanerad ifrån solen, eller, att tala med runan, ett solmodrens barn. Då således solen och elden i grunden äro ett och samma föremål, så är det tydligt, att eldens dyrkan hos våra förfäder måste sammanfalla med solens, och att *Pann* ej kunde dyrkas såsom en sjelfständig gudamakt, utan blott såsom en son af solen. Om förhållandet varit enahanda hos andra beslägtade folkslag, kan jag ej med bestämdhet afgöra, men visst är, att de jemte solen äfven dyrkat elden. Ännu i denna dag frambära många tungusiska, mongoliska och turkiska folkslag offer åt elden, och det ges bland dem enskilda stammar, hvilka aldrig våga förtära kött, utan att dessförinnan kasta ett stycke på härden. Enligt *Schmidt* ¹⁾ ätnjuta elden af Mongolerna ännu en så stor aktning, att en husvärd städse egnar åt den en offer- och helge-dag om hösten, och hvarje Mongol håller det för en stor synd att släcka eld med vatten, att spotta deri eller på något sätt orena densamma. Georgi berättar om Tunguserna, att hvarje offer, som egnas elden, af samtliga gudar så väl skall upptagas, som hade offret gällt dem sjelfva ²⁾. Så väl Mongoler som Turkar hafva äfven för sed att med eld anställa vissa reningar. Denna sed har varit rådande ända ifrån urminnes tider, ty Theophylactus Simocatta berättar om Justini sändebud Zemarchus, att han af Turkarne blef förd omkring en brinnande låga, för att

1) Forschungen im Gebiete der älteren — — — Bildungsgeschichte der Völker mittel-Asiens, s. 147.

2) Bemerkungen einer Reise im russ. Reich. Bd. 1, s. 276.

derigenom renas. En dylik sed skall enligt Plano Carpini äfven hafva blifvit iakttagen af Mongolerna, men med den olikhet, att sändebuden fördes fram och åter emellan tvenne eldar. För öfrigt skola Mongolerna i äldre tider äfven hafva brukat rena med eld aflidna människors anhöriga och bolagskamrater samt alla sådana personer, hvilka blifvit träffade af åskan, och alla som bott i samma tält med dessa. I närvarande tid blifva i synnerhet qvinnor under vissa förhållanden underkastade ifrågavarande reningsprocess, hvilken till och med är gängse bland Samojederna och verkställes sålunda, att man itänder en tapp af renhår och röker dermed det besmittade föremålet. Alla så beskaffade ceremonier hafva sin grund deri, att man med belig vördnad tillbedt elden, och deraf härrör jemväl det både hos Finnar och många andra folkslag gängse bruket att vid vissa högtider antända stora eldar, hvilka i Finland äro kända under namn af *hela-valkiat*, *kokko-valkiat* m. m.

Till de gudafamiljer, hvilka frågan här gäller, höra vidare solens dotter *Päivätär* eller *Päivän tytär*, månens dotter *Kuutar*, karlavagnens dotter *Otavatar* och stjernans dotter *Tähetär*. Bland dem blifva i runorna *Päivätär* och *Kuutar* ofta vidrörda, då åter *Otavatar* och *Tähetär* mera sällan omnämnas. Alla skildras de såsom unga och sköna, i väfnad utmärkt skickliga jungfrur. För att än mera förhöja deras strålände glans, plägar den finska sånggudinnan låta dem sitta och sköta sin väfnad än vid kanten af ett rödtskimrande moln eller den mångfärgade regnbågen, än åter vid den dunkla löfskogens rand. Föreställningen om deras skicklighet i väfnad grundar sig påtagligen på den likhet, som solens, månens och stjernornas strålar erbjuda med väfvens ränning. I egenskap af väfnadens gudinna blir *Päivätär* någon gång i runorna benämnd *kirjokynsi*, den med brokiga naglar för-

sedda — ett epitet, som äfven afser solens skiftande strålar. Päivätär var för öfrigt också en mästarinna i spånad, ty i Kal. run. 24, vv. 81 ff., heter det om en väfnad, att den är så skön, som vore den väfd af månen och spunnen af solen. Enligt Ganander egde så väl Kuutar, som i synnerhet Päivätär ännu några andra värf att ombesörja, men till dem skola vi i det följande återkomma.

Åtskilliga ställen i våra runor upplysa derom, att de gudaväsen, som uppehöll sig i solen, månen och stjernorna, ansågos i likhet med de flesta öfriga gudar vara försedda med gårdar. Karlavagnens gård omtalas väl ej under något särskildt namn, men solens gård benämnes *Päivälä*, månens *Kuutola* och stjernans *Tähtelä* (Kal. run. 11, vv. 32, 36, 40). Dessa gårdar och dem åtföljande boningar skildras vanligen såsom utmärkt sköna och praktfulla. Då de tre fria-rena solen, månen och stjernan hvar efter annan gjorde sitt anbud hos den sköna Suometar-jungfrun, uppmanade de henne att lemna sitt eget hem för att lefva hos dem i silfverstugor och guldgemak (Kant. III: 1). Jungfrun antog, såsom vi sett, stjernans anbud, emedan hon hyste de bästa tankar så väl om honom sjelf, som om hans gård. Det bör kanske anmärkas, att med stjernan i denna variant egentligen menas *Pohjantähti* eller *nordstjernan*, hvilken af Fornfinnarne betecknades såsom en perla bland stjernor och synes hafva åtnjutit en större dyrkan än de flesta öfriga. I andra varianter namngifves ingen bestämd stjerna, utan det ordas blott om en stjerna i allmänhet, hvilket tyckes bevisa att man ansåg hvilken stjerna som helst kunna framte en gudomlig personlighet.

Till en annan anmärkning med afseende å solens gård föranleda mig de i Topelii runosamling (h. 3, ss. 7, 8) förekommande uttrycken »*Päivilä tuo ilman ukko*», *Päivilä* luftens

frejdade gubbe, och »Päiviläinen ilman ukko», Päiviläinen luftens gubbe ¹⁾. Sammanhanget utvisar väl, att *Päivilä* här eger samma betydelse som *Pohjola*, men mig vill det likväl synas, såsom vore *Päivilä* och *Päivälä* ursprungligen endast varierande former af ett och samma ord. För denna åsigt talar äfven den redan anmärkta omständigheten, att *Pohjolas* värd liksom solens son ofta benämnes *Päivän poika*. Och då härtill ännu kommer, att *Päivilä* eller *Päiviläinen* kallas *ilman ukko* (luftens gubbe), så finner man runans mening tydligen vara den, att *Pohjola* eller *Päivilä* är samma gård som *Päivälä*, och solens invånare desamma som *Pohja-gårdens*. Denna förvexling kan visserligen grunda sig på något tillfälligt missförstånd, men tager man i betraktande den mångfaldiga beröring, hvarest *Pohjola*-folket och i synnerhet dess värdinna står till solen, så känner man sig ovilkorligen frestad att antaga något slags förhållande emellan *Pohjola* och *Päivilä*. Jag har här blott i förbigående velat antyda möjligheten af ett sådant sammanhang, och förbehåller mig att framdeles närmare utveckla detta ämne.

Alla de här ifrågavarande gudomligheterna dyrkades öfverhufvud af Finnarne såsom milda, välgörande väsen och anropades ofta att skänka de dödliga sitt bistånd. Det var i synnerhet för den herrliga egenskapen att bestråla världen med sitt ljus, som de åtnjöto en så kärleksfull dyrkan och ofta blefvo ett föremål för människornas böner. Sjelfva *Wäinämöinen* anropar både solen, månen och *karlavagnen* att ifrån moderlifvet, der han legat i trettio vintrar och lika många somrar, ändtligen beledsaga honom till ljuset. *J. Grimm* anmärker såsom någonting karakteristiskt, att så väl mongoliska, som germaniska folkslag fordom plägade hos solen, månen

1) Solen förvexlas här med *ukko*, liksom hos *Tunguser*, *Samojeder*, *Woguler*, m. fl.

och stjernorna anställa efterfrågningar om förborgade ting ¹⁾. Samma plägsed var äfven rådande hos slaviska folk, och våra runor bevisa, att den icke heller var obekant för Finnarne. Då Lemminkäinenens moder letar efter sin bortkomna son, frågar hon både af månen och solen, om de varseblifvit hennes »gyllene äpple», hennes »silfverstaft». På denna fråga ger månen ett otillfredsställande svar, men solen deremot lemnar henne en noggrann upplysning om den älskade sonens vistelseort (Kal. run. 15, vv. 161 ff.). På samma sätt och med samma framgång spörjer äfven jungfru Maria solen och månen om sitt försvunna Kristus-barn (Kal. 50, vv. 373 ff.). Anledningen till dessa efterfrågningar kan ej vara någon annan, än att de gudomligheter, som beherrskade solen, månen och stjernorna, företrädesvis ansågos äga ljuset i sin makt och kunna med dess tillhjälp utforska, hvad för människans skumma blick var förborgadt.

Det är högst sannolikt, att solens gud af Fornfinnarne äfven dyrkades för sin värmande egenskap i allmänhet, och särskildt för sin alstrande, jordbefruktande natur. Dock lemna våra runor i detta hänseende inga tillfredsställande vittnesbörd. Jag känner blott en enda bön, deri solguden anropas om värme, och anledningen härtill är af en högst egen beskaffenhet. Lemminkäinenens moder skulle ur Tuoni-floden uppräfsa spridda stycken af sin dödade son, men af fruktan, att Tuonelas folk ogerna skulle se detta ingrepp inom dess ägor, bönfaller hon solen att med sina heta strålar insöfva hela Tuoni-skaran. Vålligt uppfyller solen hennes bön, och runan qvåder härom:

»Tuo päivyt jumalan luoma,
Luoma luojan aurinkoinen,

1) Deutsche Mythologie, s. 670.

Lenti päätönnä kanona,
 Siipipuonna siuotteli;
 Lenti koivun konkelolle,
 Lepän lengolle lehahti,
 Paisti hetken heltehestä,
 Toisen himmestä hiosti,
 Kolmannen koko terältä;
 Nukutteli nuivan kansan,
 Väsytti väen Manalan. — —
 Siitä lenti leuhautti
 Entisellensä sialle,
 Paikallensa muinoselle,
 Tasaselle taivahalle.»

d. ä.

Solen, hvilken gud har danat,
 Som af skaparen är alstrad,
 Flög som dufva utan hufvud,
 llade som vinglös fågel;
 Ned hon flög på björkens knyla,
 Sänkte sig på krökta alen,
 Sken en stund med varma strålar,
 Och en annan stund med heta,
 Lyste hetast tredje stunden,
 Söfde in den tvära skaran,
 Tröttade Manala-folket. — —
 Flög så fladdrande i luften
 Till sitt gamla ställe åter,
 På den plats der förr hon varit,
 Upp på himmelen den jemna.

(g. Kal. run. 8, vv. 191 ff.)

Jemte den kärleksfulla dyrkan, som Päivä eller solguden åtnjöt för sitt milda och välgörande väsen, ansågs han

likväl äfven besitta vissa mindre förträffliga egenskaper. Till dem räknar, såsom vi ofvanföre sett, Suometar-jungfrun hans sed att än åstadkomma regn och mulet väder, än åter en förtorkande hetta och bister köld. Dock fördunklas hans glans föga genom dessa fläckar, ty allt det herrligaste, bästa och skönaste, som fanns i världen, ansågo våra förfäder tillhöra så väl solen, som månen och stjernorna. Det är i sjelfva verket just för att förherrliga Suometar-jungfruns skönhet, som sången skänker åt henne antingen dem sjelfva, eller deras söner till friare. Huru kunde väl också under nordens dystra himmel den lifvande solen, den ljusa månen och de strålande stjernorna betraktas annorlunda, än såsom sköna, milda, älskliga väsen? Hos andra folkslag framtråda de någon gång såsom grymma, menniskofrätande makter, men denna föreställning leder troligen sin härkomst ifrån de länder, der himmelen hvilar glödande öfver jorden, och i stället för att lifva, ofta förqväfver allt genom sin omåttliga värme.

I hvarje gudafamilj var det företrädesvis husfadren, som af Fornfinnarne dyrkades och med böner åkallades. Dernäst stod husmodren högst i anseende, och blef äfven ofta anropad, men till sönerna och döttrarna vände man sig sällan med sina böner. Undantagsvis blifva dock Päivätär, Kuutar, Otavatar, och i synnerhet de tvenne förstnämnda, vid särskildta tillfällen åkallade. Så anropas Otavatar i ett af Ganander anfördt runofragment att skaffa igen något bortstulet eller förkommet (*omoani ottamahan, kadonnutta kaihtemahan*). I Kalevala run. 4, vv. 137 ff., omtalar Joukahainens moder, huru hon i sina ogifta år bönfallit Päivätär och Kuutar, att de måtte förära henne sitt silfver och guld; och milda till sinnet, såsom dessa gudomligheter voro, hade de äfven gifvit åt den fattiga flickan sex gyllene gördlar, sju blå kjortlar och andra sköna smycken. Enligt Ganander

blefvo Päivätär och Kuutar äfven anropade att skydda emot getingars styng. Samma författare angifver, att Päivätär af Finnarne äfven blifvit dyrkad såsom den, hvilken »frälste solen och månen ifrån förmörkelser, som den elaka Kuumet anställde.»

Om dessa förmörkelser synas Finnar och andra beslägtade folkslag ej ega några gemensamma traditioner, ja de flesta yeta alldeles ingenting att härom förtälja. Bland dem, hvilka likväl gjort sig någon slags föreställning om nämnda fenomen, förtjena i synnerhet Mongolerna att anföras. Enligt en hos dem gängse sägen, hade gudarna velat bestraffa Aracho för vissa af honom föröfvade illgerningar, men denne hade förstått så väl dölja sig undan de hämnande makterna, att ingen utaf dem kunde upptäcka hans tillflyktsort. Äfven solen förfrågades härom, men kunde ej lemna någon tillfredställande upplysning. Genom månen blef dock brottslingens tillhåll slutligen funnet, och Aracho undergick sitt väl förtjenta straff. Men för att i sin tur utkräfvä hämnd på solen och månen, förföljer han nu oafbrutet dessa himlakroppar, och så snart han råkar i handgemäng med den éna eller andra ibland dem, uppstå sol- eller mån-förmörkelser. I afsigt att rädda solen och månen ur denna deras nöd, pläga Mongolerna då uppväcka ett stort slammer med musikaliska instrumenter och andra klingande verktyg, hvarigenom Aracho äntligen låter afskrämma sig och lemna sina fiender i ro.

Finnarnes föreställning om solens och månens förmörkelser synes varit den, att dessa himlakroppar blifvit af en ond makt borttagna ifrån fästet och inspärrade i något fängelse. Så qvådes i Kalevala run. 47, vv. 21 ff., att Louhi Pohjolas värdinna, då hon engång var häftigt uppretad på Kalevas män, sökte skada dem derigenom, att hon gömde solen och månen i ett kopparberg, hvarest hela luften förmör-

kades. I en annan, af Ganander ¹⁾ åberopad runa, är det *Kuumet* ²⁾, en blott på detta ställe omnämnd person, som inspärrar solen och månen i ett jern-stängsel, hvarifrån de slutligen befrias af *Kave*, om hvilken det qvådes: »*päästi päivän paistamahan, päästi kuun kumottamahan*», d. ä. löste solen till att skina, befriade månen till att lysa. I motsats mot denna anför Agricola en tradition, enligt hvilken *Kapeet* (plur. af *Kave*) voro åtminstone månen föga bevågna, ty dess aftagande och slutliga försvinnande troddes härröra deraf, att den tid efter annan blef uppäten af nämnda *Kapeet*. Det är möjligt, att Agricolas uppgift om *Kapeet*, såsom Ganander med skäl påyrkar, härrör af något missförstånd, men hvad sjelfva föreställningen om månens uppätande beträffar, så har den utan tvifvel sin verkliga grund i traditionen, hvilket till och med bevisas af det ännu i dag gängse uttrycket: »*Kuu sybdään*» månen uppätes, d. ä. går i nedan. Någoting härmed analogt förekommer äfven i den tyska och skandinaviska mytologin, ty der talas om en ifrån jätteslägtet härstammande varg *Månagarmr*, som tros förfölja och slutligen uppsluka månen ³⁾.

Efter dessa betraktelser öfver solen, månen och stjernorna vill jag ännu tillägga några anmärkningar om vissa andra luften tillhöriga gudomligheter. Till deras antal hör i främsta rummet *Koi*, hvilket ord betecknar såväl morgonrodnaden, som den i morgonrodnadens strålar sig uppenbarande gudomligheten. Att *Koi* verkligen betecknar en personlig gud, bevisas tillfyllest genom sjelfva dess epitet *jumala*, som förekommer i Kal. run. 17, v. 478. Hurudan föreställ-

1) *Mythologia Fennica*, pag. 35.

2) Enligt *Agricola* ansågo Tavasterne att månförmörkelserna föränledes af en gudomlighet, som benämndes *Rahkoi*.

3) *Grimm*, *Deutsche Mythologie*, ss. 224, 468.

ning Finnarne för öfrigt hyst om denna gudomlighet, derom lemna våra runor ingen underrättelse. Mycket upplysande är ej heller den saga om *Koit* (morgonrodnaden) och *Ämarik* (aftonrodnaden), som förekommer hos våra grannar och stamförvandter Esterna. I denna saga framställes solen såsom en lykta, hvilken om morgonen tändes af *Koit* och om aftonen utsläcques af *Ämarik*. Denna sin befattning hade de erhållit af *vanna issa*, hvilken till belöning för deras trogna tjänster äfven ville göra dem till man och hustru. De önskade likväl sjelfva att hellre förblifva brudgum och brud, hvartill den gamle också biföll. Han tillät dem vidare att i fyra veckors tid om sommaren möta hvarann vid midnatten, för att njuta brudståndets ljufliga lycka. Under denna tid lemnar *Ämarik* den slocknande lyktan omedelbart åt *Koit*, som åter upplifvar lågan med sin andedrägt. Härpå följer sedan en handtryckning och en kyss, och *Ämariks* kinder rodna och afspegla sig rosenröda på himmelen¹⁾. Ehuru både till form och innehåll oändligt skön, bär denna saga likväl i sin nuvarande gestalt tydliga spår af en nyare kultur; men hvad deri utan tvifvel måste anses såsom ursprungligt, är föreställningen om *Koit* och *Ämarik* såsom himmelska gudomligheter.

Till samma gudomligheter har man äfven att hänföra vissa i våra runor så kallade *ilman luonnattaret* (luftens Luonnottaret), eller *ilman impiet ihanat* (luftens ljuftva jungfrur). De angifvas hafva varit tre till antalet, och om deras födelse qvådes i Kal. run. 9, vv. 39 ff., att de blifvit framalstrade af *ukko* på det sätt, att han gnuggade hvardera handen emot sitt venstra knä. Han danade dem, heter det i runan, till mödrar åt jernet, som af dem äfven frambragtes derigenom, att de vandrande utmed molnets rand låto mjölken ur sina svällan-

1) Fosterl. Album III, pag. 15 ff.

de bröst rinna ned på marken. En af jungfrurna säges varit försedd med svart, en annan med hvit och en tredje med röd mjölk. Af de tre mjölkarterna erhöil man sedermera tre skilda arter af jern. Bland de i luften vistande *Luonnottaret* omtalas en under det särskildta namnet *Ilmatar*. Enligt hvad ordets etymologi antyder, hörde hon ej till antalet af de tre *Luonnottaret*, dem *ukko* danade ur sitt knä, utan var en dotter af luften, en *ilman tytär*, *ilman tyttö*, såsom hon i runorna äfven med ett vexlande namn betecknas. Sjelf erkänner *Ilmatar* likväl ej sin härkomst ifrån *ilma*, utan föreger sig (Kal. run. 47, vv. 154 ff.) vara den äldsta ibland qvinnor, den första bland mödrar (*ensin emä itselöitä*). Men äfven om *ilma* heter det, att hon var den första och äldsta bland alla mödrar (*ilma on emoja ensin*, Kal. run. 9, v. 29). Det vill således synas, såsom vore *Ilma* och *Ilmatar* blott skilda namn för en och samma person, en och samma *Luonnotar*. Egentligen betecknar väl *ilma* den synliga luften, men liksom Samojuder och flera andra befryndade folk, dyrkade äfven Finnarne ursprungligen just denna såsom en gudomlighet. Efterhand började dock Finnarne betrakta den yttre luften blott såsom en uppenbarelse af ett sig deri uppehållande gudomligt väsen af qvinlig natur, och nu erhöil *ilma* den personliga ändelsen *tar* (tär). Denna ändelse utmärker således här, liksom äfven ofta annars, icke en dotter, utan ett qvinligt väsen öfverhufvud. Den så kallade *Ilmatar* synes emellertid icke hafva varit en sjelfständig, öfver luften rådande gudiinna, utan en tjenarinna åt *ukko*, så framt hon ej var en af hans tre nyss omförmälda döttrar. Hennes beroende af *ukko* röjer sig deri, att han (Kal. run. 47, v. 80) ger henne i uppdrag att vagga en låga, hvaraf den gamle ärnade bilda en ny sol och måne i stället för de af Pohjola-värdinnan från fästet borttagna. Om *Ilmatar*-jungfrun qvådes

för öfrigt i nya upplagan af Kalevala run. 1, vv. 111 ff., att hon »iffrån luftens vidsträckta gårdar» sänkte sig ned på hafvets böljor och-irrande kring de öde fjärdarna danade verlden och framfödde den vise Wäinämöinen.

På ett par ställen i Kalevala omtalas en qvinlig gudomlighet *Uutar* (*Udutar*, *U'utar*) eller *Terhenetär*, äfven *Utu-tyttö*, *Terhen-neit* benämnd. Säsom sjelfva dessa benämningar antyda, herrskade hon öfver alla luftens dunster och dimmor, ty dessa betydelse ligger i orden *utu* och *terhen*. I himlens höga rymder, der hon hade sitt hemvist, plögade hon sila alla slags finare ångor genom ett såll och sänka dem ned öfver jorden. Se Kal. run. 19, vv. 137—142; run. 42, vv. 338—344.

Äfven vinden ansågs ega sin gudomlighet, ty i Kalavala ordas om en skjorta, som var förfärdigad af *vindens dotter* (*tuulen tyttären tekemä*). Jag förmodar nemligen att här med *vindens dotter* bör förstås *vindens gudinna*, alldeles på samma sätt, som med *luftens dotter* betecknas sjelfva luftgudinnan. Om den så kallade *tuulen tytär* synas Finnarne ej hafva byst de bästa tankar. Ätminstone säges den af henne tillverkade skjortan hafva varit af en högst eländig beskaffenhet. Det var hafvets gudinna Wellamo, som bar densamma, men Wäinämöinen lofvar henne en bättre af Kuutar och Päivätär förfärdigad, så framt hon ville vara honom bevågen och uppfylla hans bön (Kal. r. 48, vv. 129 ff.).

Utom *tuulen tytär* omtalas i runorna ännu en aunan, öfver den blida sunnanvinden herrskande qvinlig gudamakt, som bär namnet *Etelätär*, af *etelä* söder, sunnanvind. Ganander anför ett runo-fragment, deri hon anropas att drifva moln tillsamman iffrån skilda väderstreck och sedan låta honing nedregna säsom ett läkemedel för sjuka ställen. I Kalevala anropas hon blott i egenskap af boskapens vårdarinna och framträder då äfven under namnet *Suutar*, af *suvi* sommar, sö-

der (Kal. run. 32, vv. 83—84). Hon skildras städse såsom en välgörande gudomlighet, men framställes än i egenskap af en ung jungfru (*neili nuori*) än åter som en bedagad qvinna och en af naturens hulda mödrar (*luonnon eukko*).

2. Vattnets Gudomligheter.

Näst luften tyckes vattnet hafva varit det element, som Finnarne och andra befryndade folk i forntiden omfattade och till en del ännu i dag omfatta med den mest vördnadsfulla dyrkan. Det kan också icke annorlunda vara, ty i sjelfva vildens själ bor en dunkel aning derom, att det gudomliga är af en andlig, öfversinnlig natur, och fastän han städse plägar skänka sin dyrkan åt materien, så vördar han den likväl i allmänhet desto högre, ju mindre kompakt, ju mera eterisk den är. Men utom sin jemförelsevis mindre materiela natur, eger vattnet äfven många andra egenskaper, hvilka äro egnade att väcka natur-menniskans beundran och tvinga henne till dyrkan. Blotta betraktelsen af hafvets omätliga yta och vreda, stormupprörda böljor, af flodernas ilande lopp, brusande vattenfall och härjande öfversvämningar; af den lugna insjöns, den klara källans, den lilla bäckens stilla och förnöjsamma lif, måste väl skänka en djup näring åt den religiösa känslan och utgöra en mäktig impuls till dyrkan. Men på ett ännu mera mäktigt sätt öfvertygas den i naturens sköte fostrade menniskan om vattnets gudaväsen, då hon å ena sidan ser, huru lätt det för henne är att ljuta döden i de brusande böljorna, och å den andra betänker, att det är ur samma böljor, som hon mången gång emottager de häfvor, hvilka utgöra vilkoret för hennes lifs tillvaro.

Men hvilka de samtliga orsakerna äfven må vara, som gifvit anledning till vattnets dyrkan, så är det åtminstone afgjort, att denna dyrkan är ganska vidt utbredd i världen. Inom vår stam förekommer den ännu i dag hos Ostjaker, Samojeder, Tunguser, samt många finska, turkiska och mongoliska folkslag. Dock vet man om de flesta bland de nämnda folkens vattenkult föga mera, än att de med helig vördnad betrakta hafvet, äfvensom vissa sjöar, floder och källor, samt tidtals ihågkomma dem med särskildta slag af offer. Så berättas om Wotjakerna, att de åt vattnet pläga offra en get eller en tupp ¹⁾. Ugriska Ostjaker och många Samojedstammar skänka en ren åt floden Ob, som af dem hålles i mycken helgd. I södra Sibirien iakttaga åtskilliga Tatarstammar det bruk, att de före måltiden kasta i vattnet någon del af en anrättning; benämnd *takan*, så ofta de sjelfva förtära denna mat. Äfven om Lappar, Finnar och Ester är det känt, att de i fordna tider skänkt sin dyrkan åt vattnet, och af sådan anledning bära många floder och sjöar i Finland ännu i dag namnen *Pyhäjärvi* (helig sjö), *Pyhäjoki* (helig flod), *Pyhävesi* (heligt vatten) o. s. v. Hvad särskildt Esterna beträffar, så skola de hafva visat en utomordentlig vördnad för den lilla bäcken *Wöhkanda*, som tager sin upprinnelse inom Dorpatska kretsen i *Odenpä'* socken vid *Ilmegerve* by och uttömmar sig efter sin förening med *Medda* i *Peipus* sjön. Denna bäck benämndes äfven *pöha jögge* och hölls fordomdags af Esterna så helig, att man i dess närhet ej vågade fälla ett träd eller bryta ett spö; om någon begick ett sådant öfverdåd, så skulle han dö samma år. Bäckens och sjelfva källan hvarur den upprinner, blefvo årligen rengjorda, och man trodde oväder uppstå, så framt någonting orenande

1) *Georgi*, Beschreibung aller Nationen d. russ. Reiches, pag. 62.

blef i dem nedkastadt. *Gutslaff* berättar ¹⁾, att en tysk gods-egare hade byggt en qvarn i bäcken, men då en ogynnsam väderlek kort derefter råkade inträffa och i längre tid fortfor, uppbrände Esterna qvarnen, emedan de trodde att det dåliga vädret härrörde af bäckens vanhelgande. Sagan förtäljer, att man åt denna bäck hemburit till offer icke blott djur, utan till och med små barn. Dessa offer tillföllö väl »mannen med blå och gula strumpor», som säges hafva uppehållit sig i bäcken och stundom äfven uppstigit ur dess sköte. Utom nämnda bäck dyrkade Esterna äfven sjön *Eim*, hvarom finnes en saga, som *J. Grimm* förtäljer med följande ord: »Vid insjöns strand bodde onda, vilda människor, de bergade icke ängarna, som sjön vattnade, de besådde ej fälten, som den gjorde fruktbara, utan röfvade och mördade, så att den klara böljan uppgrumlades af de mördades blod. Djupt sörjde insjön; en afton sammankallade han alla sina fiskar och höjde sig med dem upp i luften. Då röfvarena förnummo vattnets brusande, ropade de: 'Eim har uppstigit, lät oss samla dess fiskar och skatter.' Men fiskarna voro sin kos och i insjöns botten fanns ej annat än ormar, ödlor och paddor, hvilka uppstego ifrån sjöbottnet och bodde hos röfvarfolket. Men Eim höjde sig allt högre och ilade, lik ett hvitt moln, genom luften. Härvid yttrade jägarena i skogen: 'hvilket mörkt oväder drager sig öfver oss?' och herdarna sade: 'hvad för en hit svan flyger i höjden?' Hela natten sväfvade han under stjernorna; om morgonen varseblefvo skördemännen honom och sågo huru han började sänka sig neder, förvandlande sig ifrån en svan till ett hvitt skepp och sedan till ett dunkelt moln. Och det ljud ifrån vattnet till skördefolket: 'drag dig derifrån

1) Jfr *Suomi*, tidskrift i fosterl. ämnen 1849, pag. 79 ff.

med skörden, jag vill bo hos dig.' Folket bad honom vara välkommen, blott han ville befukta deras åkrar och ängar, och han sänkte sig ned och utbredde sig åt alla håll i sitt nya lägerställe. Skördemännen ordnade hans bädd, gjorde dammar och planterade unga träd vid stranden, för att svalka hans böljor. Då blef hela nejden fruktbar, fälten grönskade och folket dansade omkring honom, så att den gamle blef ungdomligt glad i hågen» 1).

Liksom luften, elden och öfriga elementer, har väl också vattnet ursprungligen dyrkats i dess omedelbara, sinnliga form, och så beskaffad är denna dyrkan ännu i dag hos flera bland de nyssnämnda folken. Visserligen hör man dem omtala, att det i vattnet gifves vissa gudomliga väsen, men de äro af en låg, ond natur, och man vill ej tillstå, att de någonsin varit föremål för offer och böner. Blott i den finska mytologin framträder en högre, öfver vattnet herrskande gudomlighet *Ahti* eller *Ahto*, som enligt runornas vittnesbörd varit i åtnjutande af en utomordentlig vördnad. Men liksom *ukkos* dyrkan bevisligen är af sednare ursprung än himmelens, så anser jag äfven, att Finnarne under en tidigare period icke tillbedt *Ahto*, utan vattnet i dess omedelbarhet. I sjelfva verket framträder vattnet under sitt sannskyldiga namn *Vesi* någon gång i våra gamla runor såsom ett gudomligt väsen. Så förekommer i Kal. run. 42, vv. 529 ff., en bön, hvilken börjas med dessa ord: »*Vesi kiellä poikoasi, laine lastasi epeä*», d. ä. o vatten! neka din son, o böljal hindra ditt barn (att tillfoga ondt). Både vattnet och böljan fattas visserligen här såsom personer, men denna personlighet anses de ega i sjelfva sin yttre, elementära gestalt. Helt annat är förhållandet med *Ahti* eller *Ahto*. Han har med vatten-elementet in-

1) Deutsche Mythologie, sid. 566.

genting annat att skaffa, än att han vistas deri och öfver detsamma utöfvar ett oinskränkt herravälde. Till sitt öfriga väsen är han, liksom Finnarnes öfriga gudaväsanden, en fri personlighet, begåfvad med en menisklig gestalt, meniskliga känslor och lidelser. Ganska ofta blir han i runorna förvexlad med hjelten Lemminkäinen eller Kaukomieli. För att förebygga denna förvexling har Lönnrot i sin nya redaktion af Kalevala begagnat ordet *Ahti* till betecknande af Lemminkäinen, då deremot benämningen *Ahto* endast hänför sig till vattnets gud. Denna åtskilnad hade dock enligt min tanke af Lönnrot kunnat uraktlåtas, ty först och främst existerar den ej hos runosångarna sjelfva, och för det andra kan den diminutiva formen *Ahto* enligt språkets anda lika litet uttrycka en ifrån *Ahti* skild person, som det är möjligt att genom diminutiverna *päivö*, *päivyt*, *päivöinen* uttrycka något annat föremål, än genom *päivä* (sol). Min åsigt är eljest den, att hjelten Lemminkäinen och hafsguden *Ahti* eller *Ahto* i sjelfva verket ursprungligen varit en och samma person, men härom framdeles. I afseende å etymologin af ordet *Ahti* lemna de finska språken ingen förklaring; men inom den indogermanska stammen skall Sanskrit ega ett i vedorna förekommande ord *ahis* (sjö), och dermed har man sammanställt det fornordiska *ahi*, som betecknar den jordkretsen omringade ormen (hafvet) ¹⁾. Likaledes har *ahis* i Sanskrit blifvit jemfördt med det fornordiska *ægir*, haf, latinska *æquor*, och äfven dermed har *Ahti* blifvit sammanställd ²⁾. Måhända har *Ahti* i likhet med många andra ord blifvit af Finnarne låntaget ifrån det nordiska fornspråket.

Om den ifrågavarande guden *Ahti* hyste Fornfinnarne den föreställning, att han i likhet med de flesta andra mäk-

1) *Diefenbach*, Vergleichendes Wörterbuch der goth. Sprache, I, s. 419.

2) D:o d:o d:o II, s. 732.

tigare gudar var en gammal, vördnadsfull man (*ukko, vanhin*), försedd med ett skägg af gräs (*ruoho-parta*) och en mantel af skum (*vaakka-vaippa*). Han utöfvar det högsta herraväldet öfver vattenregionerna och benämnes därför ofta i runorna *veen isäntä* vattnets husbonde, *aaltojen kuningas* böljornas konung, *satahauan hallitsia* de hundrade groparnas beherrskare. Hans skatter prisas såsom omätliga, och till deras besittning säges han hafva kommit derigenom, att stora stycken af det lyckobringande Sampo blefvo af Pohjolas värdinna nedsänkta i hafvets djup.

»Niin meni muruja noita,
 Sammon suuria paloja
 Alle vienojen vesien,
 Pälle mustien murien,
 Ne jäivät ve'en varaksi,
 Ahtolaisten aartehiksi;
 Siitap' ei sinä ikänä,
 Kuuna kullan valkeana
 Vesi puuttune varoja,
 Ve'en Ahto aartehia.»

d. ä.

Och så sjönko dessa stycken,
 Stora stycken utaf Sampo,
 Ned inunder stilla vattnet,
 Ofvanpå det svarta gruset,
 Byttes der till vattnets häfvor,
 Ahto-barnens dolda skatter;
 Derpå ej i detta lifvet,
 Ej så länge solen lyser,
 Rikedom i vattnet saknas,
 Och för Ahto dolda skatter.

(Kal. run. 43, vv. 267—276.)

Vid samma tillfälle bemäktigade sig Ahto äfven Wäinämöinsens gäddbens-harpa, som af stormen vräktes ut på hafvet ifrån den gamle sångarens båt. Runan förtäljer att Ahto-guden knapt hade varseblifvit harpan på böljorna, förrän han skyndade sig att taga den i besittning till en evinnerlig glädje för sitt folk (*Ahtolan iki-iloksi*). I allmänhet skildras hafvets gud såsom ganska begärlig på främmande gods, och sången klagar deröfver, att han så sällan återger, hvad han engång råkat få i sitt våld (*harvoin Ahti antanevi, kun on kerran keksinyynnä*). Det hände likväl understundom, att han lät sitt hjerta bevekas till medlidande och med råga återgaf sitt undfångna byte. Sålunda berättas i sagan, att en herdegosse, medan han höll på tälja vid en flodstrand, fällde sin knif i vattnet. Rörd af hans gråt öfver den timade olyckan, kom Ahti simmande till stranden, dök i flodbottnet och hemtade derifrån en guldknif. Full af redlig oskuld försäkrade gossen, att denna ej tillhörde honom, och nu sänkte sig Ahti för andra gången i botten, hemtande en silfverknif i stället. Men då gossen icke ens ville tillegna sig denna, begaf sig Ahti ännu för tredje gången ned i djupet och hemtade så den rätta knifven, hvilken gossen äfven med glädje erkände för sin egendom. För att belöna den fattiga herdens redlighet, skänkte honom Ahti alla tre knifvarna ¹⁾. Äfven drunknade menniskor voro mycket välkomna i Ahtos boning. Aino väntade sig der (g. Kal. run. 31, vv. 119—129) en större sällhet, än hon såsom den gamle Wäinämöinsens maka kunnat erhålla, och med afseende på den indogermaniska stammen yttrar *Grimm*: »überhaupt schéinen Wassergeister gern Seelen festzuhalten» ²⁾.

1) Mehiläinen, helmik. vuonna 1836.

2) Deutsche Mythologie, s. 800, jfr s. 288.

Ahti egde häfvor af många slag, men hans egentliga rikedom ansågs dock bestå i fiskar. Det är just i egenskap af deras innehafvare, som han i runorna benämnes *satahauan hallitsia*, ty det är i djupa gropar, som fisken företrädesvis eger sitt tillhåll. Ahti sjelf troddes uppehålla sig i en sådan sjögrop, som i runorna kallas *Ahin hauta* Ahtis grop, men för sin rikedom på lax och annan fisk äfven erhåller benämningarna *lohinen louhikko* och *kalanen kartano*. Den gård han här bebodde, bär namnet *Ahtola*, och om dess läge qvåder runan:

»Tuolla Ahtola asuvi,
 Neiot Wellamon venyvi,
 Nenässä utuisen niemen,
 Päässä saaren terhenisen,
 Alla aaltojen syvien,
 Pällä mustien mutien.
 Siellä Ahtola asuvi,
 Neiot Wellamon venyvi,
 Pikkuisessa pirttisessä,
 Kamarissa kaitaisessa,
 Kiven kirjavan kylessä,
 Paaen paksun kainalossa.»
 d. ä.

Der är Ahtola beläget,
 Der Wellamos jungfrur dväljas,
 Vid den dimomhöljda udden,
 Vid den skogbevärta holmen,
 Ned inunder djupa vågor,
 Ofvanpå det svarta gruset.
 Der är Ahtola beläget,
 Der Wellamos jungfrur dväljas,
 I en ganska liten stuga,

I en obetydlig boning
Tätt invid en brokig klippa,
Vid den tjocka hällens sida.

(Kal. run. 5, vv. 23—34).

Härvid må i förbigående anmärkas, att äfven den med Ahti förvexlade Lemminkäinen angifves hafva haft sin bostad »vid den dimomhöljda udden, på den skogbeväxta holmen.» Liksom Ahti, lefde äfven han i rik besittning af all slags fisk, ty det heter i Kal. run. 11, vv. 9 och 10, att Ahti fostrades med fisk och abborr-rätter (*kaloin siinä Kauko kusvoi, Ahti ahvenin yleni*).

I styrelsen öfver vattnet och dess talrika befolkning deltog jemte Ahti hans gemål Wellamo, äfven Wellimo, Wellimys benämnd, och ofta hedrad med epiteterna *veen euikko, veen emüntä*. Liksom Ahti, var äfven hon ganska bedagad och vördades högt både för sin ålder och makt. Hon egde ett allvarligt väsen (*vakainen vaimo*) och var för öfrigt en god, gifmild, omtänksam värdinna (*veen ehtoisa emüntä, veen armas anti-vaimo*). Om hennes klädebonad förförtäljes i runorna, att hon bar på sig en blå- eller vattenfärgad mössa (*sinilakki*), en klädning med fina fällar (*hienohelma*), en skjorta och bröstbeklädning af säf (*rytinen paita, ruoko-rinta*), samt en fragande mantel (*vaahli-vaippa*). Denna utstyrsel var icke särdeles lysande, men dock så god, som den kunde erhållas ur det element, hvartill Wellamo hörde.

Vattnets öfriga gudomligheter blifva i runorna vanligen innefattade under de allmänna benämningarna *Ahtolaiset* Ahtolas eller Ahto-gårdens innevånare, *veen väki* vattnets folk, *Wellamon väki* Wellamos folk, *Wellamon ikiväki* Wellamos evärdeliga folk, *Ahon lapset* Ahtos barn, *Wellamon neiot* Wellamos jungfrur, *meren kauan haltiat* hafsgropens beherrskare, *veen vallat* vattnets mäktiga. o s. v.

Alla dessa gudomligheter voro, såsom till en del sjelfva benämningarne tillkännagifva, *Ahti* och hans gemål underordnade, men på olika kultur-stadier tyckas Fornfinnarne hafva föreställt sig dem än såsom barn af det äldriga gudaparet (*Ahon lapsset, Wellamon neiot*), än såsom dess undersåter och tjenare (*Wellamon väki, veen väki, veen vallat* o. s. v.). De uppehölo sig icke blott i hafvet, utan äfven i sjöar, floder, källor, brunnar o. s. v., såsom Kal. r. 12, vv. 257 ff., och många andra runoställen tydligen bevisa. Bland nämnda gudomligheter finnas några angifna under särskildta namn, såsom *Pikku mies* den lilla mannen, *Aallotur* böljornas gudinna, *Kosken neiti* forsens jungfru, *Melatar* styrårens behrskarinna, *Sotkottaret* ändernas skyddsgudinna o. s. v. Den så kallade *Pikku mies* skildras i Kal. run. 2, vv. 111—124, på följande sätt:

»Nousipa merestä miesi,
 Uros aallosta yleni,
 Ei tuo ollut suuren suuri,
 Eikä aivan pienen pieni:
 Michen peukalon pituinen,
 Vaimon vaaksan korkeuinen.
 Vaski oli hattu hartioilla,
 Vaski-saappahat jalassa,
 Vaski-kintahat käessä,
 Vaski-kirjat kintahissa,
 Vaski-vyöhyt vyölle vyötty,
 Vaski-kirves vyön takana,
 Varsi peukalon pituinen,
 Terä kynnen korkeuinen.»

d. ä.

Steg då upp en man ur hafvet,
 Hof en hjelte sig från böljan,

Som ej var ibland de största,
 Icke heller bland de minsta:
 Lång han var som mannens tumme,
 Hög liksom ett spann hos qvinnan;
 Bar en kopparhatt på hufvet,
 Koppar-stöflor uppå foten,
 Koppar-handskar uppå handen,
 Uti handsken koppar-vantar,
 Koppar-gördel omkring lifvet,
 Inom gördeln koppar-yxe,
 Skaftet tumslångt var på yxen,
 Och dess blad så högt som nageln.

Oaktadt sitt obetydliga utseende égde han dock en utomordentlig styrka, och med anledning häraf tilldelar honom sången en ganska tung beklädnad, såsom stenskor och en hjälm, som bestod i en håll ¹⁾. *Aallotar* förekommer mig veterligen omnämnd blott i Kal. run. 48, v. 130, der det förtäljes att hon åt Wellamo sin beherrskarinna hade skänkt en skjorta, som dock föga prisas. Om *Kosken neiti* och *Melatar* lemna runorna ingen upplysning, men hvad *Sotkottaret* beträffar, så qvådes om dem, att de i likhet med sina skyddslingar änderna (*sotka*, and) företrädesvis älskade uppehålla sig vid gräsbevuxna stränder. Sången prisar deras långa hår, hvilket de omsorgsfullt ansade med en borste, hvars skaft var af silfver (Kal. run. 41, vv. 143—148).

Så väl *Ahto* och hans gemål *Wellamo*, som äfven flera andra i vattnet vistande gudomligheter voro, en hvar efter beskaffenheten af sin verkningskrets, ett föremål för Fornfinnarnes böner. Sålunda anropas i Kal. run. 42, vv. 531 och 32, *Ahto* och *Wellamo* gemensamt att lugna böljorna och bringa

1) *Ganander*, Mythologia fennica, pag. 106.

vattnets folk i ro. Begge blefvo de jemväl åkallade vid fiskafånge, och en af de böner, som dervid riktades till Ahti, lyder sålunda:

»Ahto aaltojen isäntä,
 Sata-hauan hallitsia!
 Ota virpi viittä syltä,
 Salko seitsentä tapoa,
 Jolla selät seuruelet,
 Meren pohjat meuruelet,
 Nostat ruotaisen romuen,
 Kaiotat kalaisen karjan
 Tämän nuotan nostimille,
 Sata-lauan laskimille
 Kalaisista kaartehista,
 Lohisista loukeroista,
 Suurilta selän navoilta,
 Synkiltä syväntehiltä,
 Päivän paistamattomilta,
 Hiekan hieromattomilta.»

d. ä.

Ahto, du som böljan styrer,
 Som beherrskar hundra gropar,
 Tag en fem famns stör i handen,
 Tag en sju famns stång till vapen,
 Far med den längs alla fjärdar,
 Upprör hafvets grund och botten,
 Väck ett stim af stora fiskar,
 Jaga dem i svärm till stället,
 Der vi noten skola lyfta,
 Draga upp dess hundra flöten
 Från på fiskar rika bugter,
 Gropar som af laxar hvimla,

Ifrån fjärdens stora bålör,
 Ifrån dystra djup i hafvet,
 Hvarest solen aldrig lyser,
 Sanden icke nå'nsin värmer.

(Kal. run. 48, vv. 135—150.)

I likhet med de flesta andra gudaväsen, anropas *Ahti* och *Wellamo* att förlåna skygd emot trollkarlars stålbespetsade pilar och andra förderfliga vapen (Kal. run. 12, vv. 263 ff.). Till *Ahti* plägade man äfven sända en bön om hjälp och bistånd vid färden utför svåra forsar (Kal. run. 40, vv. 56—60), och i allmänhet synes han hafva blifvit troget anlita under alla resor, som verkställdes på vattnet. Det är under en sådan resa, som *Wäinämöinen* bönfaller honom med följande ord:

»Oisiko aivot pikkaraiset,
 Soutajat vähä-väkiset,
 Pienoiset perän pitäjät,
 Lapset laivan hallitsiat,
 Anna Ahto airojasi,
 Venettäsi veen isäntä,
 Aivot uuet ja paremmat,
 Mela toinen ja lujempi!
 Itse airoillen asetä,
 Sovitaite soutamahan,
 Anna juosta puisen purren,
 Rautahangan hakkaella
 Halki kuohujen kovien,
 Lakkipäien lainehien!»

d. ä.

Vore årans blad för ringa,
 Svaga de, som rodnen sköta,
 Och för små, som båten styra,
 Bara blott de, som den beherrska,

Gif då Ahto dina åror,
 Hafvets herre gif din farkost,
 Skänk oss nya, bättre åror
 Och ett mera stadigt styre!
 Sätt dig sjelf att åran sköta,
 Tag din plats på roddarbänken,
 Och lät trädstams-skeppet ila,
 Jernfästrika båten styra
 Midt igenom vilda vågen
 Och dess skumbetäckta ryggar!

(Kal. run. 42, vv. 203—216.)

Liksom *Ahti* och *Wellamo*, anropas äfven den ofvan berörde *pikku mies* att vara behjelpig vid fiskafänge. På en bön af *Wäinämöinen* höjer han, sig upp ifrån böljan och lemnar den gamle sångaren vid en notdrägt det biträde, att han med en stor fura, i hvars ända han fästat en klippa, drifver en talrik mängd fiskar inom notvarpet (Kal. run. 48, vv. 151—178). Samma *pikku mies* anlätades äfven vid andra tillfällen. Så hände det sig en gång, att jorden frambragte en ek, som höjde sin krona ända till molnen och med sina grenar bortskymde solens strålar. I saknad af ljus fann man lifvet ledsamt, och önskade att eken skulle nedhuggas. Men på hela jordens rund fanns ej en man, som hade förmått fälla jätteträdet. Då vänder sig den vise *Wäinämöinen* med en bön till sin moder och beder henne ifrån det folkuppfyllda vattnet sända någon, som vore vuxen detta värf. Nu reste sig åter den *lille mannen* från hafvet, bärande en koppar-yxe vid gördeln. *Wäinämöinen* betraktar honom i början med misstroende, men snart ser han vatten-mannens gestalt antaga de mest kolossala dimensioner. Runan qväder härom:

»Jalka maassa teutarovi,

Päähyt pilviä pitävi,

Parta on eessä polven päällä,
 Hivus kannoilla takana,
 Syltä oli silmien välitse,
 Syltä housut lahkehesta,
 Puolta toista polven päästä,
 Kahta kaation rajasta.»

d. ä.

Foten svänger uppå marken,
 Hufvudet till molnen hinner,
 Skägget fram till knäna räcker,
 Ned till hälarna når håret,
 Ögat står en famn från ögat;
 Med en famn hans smalben mätes,
 Med halfannan knäets omkrets,
 Och med famnar två hans höfter.

(Kal. run. 2, vv. 153—160.)

Uppstigen ur hafvet företog sig denna lille man att hvässa sin yxe med slipstenar. Derpå begaf han sig till eken, och redan för tredje slaget störtade densamma till jorden.

Bland vattnets öfriga gudamakter anropas en gång både *Kosken neiti* och *Melatar* af Lemminkäinen, då det gällde att styra utför en farlig fors. Den förra blir tillkallad för att draga ut en tråd på vattenytan till ledning för styrmannen, den sednare åter anmodas att välja ut sin bästa styråre och dermed bringa båten säkert och lyckligt utför den brusande forsén (Kal. run. 40, vv. 61 ff.).

Alla de ofvan uppräknade, öfver vattnet herrskande gudamakterne voro enligt Fornfinnarnes allmänna föreställning af en ädel, god, menniskovänlig natur; men i vattnet funnos äfven andra, ganska mäktiga, ehuru onda och förderfliga väsenden. Såsom sådana skildras *Wesi-Hüsi* (Vatten-Hüsi), *Turso* eller *Tursas* och *Wetehinen*. Bland dem omtalas *Wesi-Hüsi* i

Kal. run. 12, v. 262, såsom ett förfärande väsen, men för öfrigt lemnar runan om honom ingen annan upplysning, än att Lemminkäinen anropade hans hjälp och mäktiga bistånd emot Pohjolas onda troll. *Ganander* anser denna gudomlighet ej vara någonting annat, än en »vattu-syrsa (larva dytisci), som upåter agn och fisk för fiskare», och af de vidskeplige uppmanas ur vattnet för att »skada nästan, i synnerhet tjuvar»¹⁾. Om *Turso* eller den äfven så kallade *Iku-Turso* (den evärdeliga *Turso*) qvådes i Kalevala run. 42, vv. 348 ff., att han af Pohjola-värdinnan anropades att dränka *Wäinämöinen*, *Ilmarinen* och *Lemminkäinen*, då de med det ifrån Pohja-gårdens stenbacke bortröfvade *Sampo* återvände till sitt hem, styrande utmed hafvets böljor. Härpå uppstod en förfärlig brusning i hafvet och höga bränningar svallade mot hjeltarnes röda båt. Den sjöräddade *Ilmarinen* blef deraf mycket förskräckt, blodet flydde från hans kinder, och han drog i sin nöd ett täcke öfver ögon, öron och ansigte. *Wäinämöinen* deremot började i lugn undersöka orsaken till den starka sjögången och fann vid sidan af båten ett vidunder, deri han igenkände »*Iku-Turso Äiös son*», som hade höjt sitt hufvud öfver böljan. Hjeltmodigt fattade *Wäinämöinen* hafstrollet i dess begge öron, höjde det upp ifrån vattnet och lemnade det icke förr i ro, än *Turso* hade gifvit honom det löfte, att aldrig mera stiga ur böljan till men för de dödliga. Det är utan tvifvel samma vidunder, som i en af *Ganander* anförd runa förekommer under namnet *Tursas* eller *Meri-Tursas*, och berättas tillika med Pohjolas tärna hafva till verlden frambragt nio söner, hvilka sedan blefvo människornas värsta plågo-andar²⁾. *Tursas* finnes äfven omnämnd i Kal. run. 2, vv. 67 ff., men här framträder han såsom biträdande *Wäinämöi-*

1) Mythol. Fenn., s. 108.

2) P. a. st., s. 58.

nen i dennes skapelse-värf. Vattnets fem jungfrur hade slagit hö på en äng och räfsat det tillhoppa, då Tursas steg ur hafvet och antände höstäckarna, för att derigenom befordra jordens fruktbarhet och tvinga henne att frambringa den ifrågvordna eken, som Wäinämöinen skulle plantera på marken.

Wetehinen (den i vattnet vistande, af *vesi* vatten) synes, att sluta af Kal. run. 26, vv. 693 och 694, vara samma person, som *Syöjätär*, ormens moder. I Kal. run. 19, vv. 217 ff., höjer *Wetehinen* sitt hufvud ifrån vattnet och angriper *Ilmarinen*, då denne på *Pohjola-värdinnans* befallning vill fånga en gädda ifrån dödens dystra flod. Han blef dock lyckligen befriad ifrån trollet med tillhjälp af en örn, som dref det tillbaka i flodens botten. Det förtjenar anmärkas, att *Wetehinen* både till sitt begrepp och sin etymologi fullkomligt motsvarar det vattenrå, som Ryssarne benämna *Vodenoj*. Förmodligen har föreställningen om detta väsen af Finnarne blifvit lånad ifrån den slaviska mytologin, der *Vodenoj* spelar en vida mera betydande rol, än *Wetehinen* i den finska. Likaså anser jag det vara ganska sannolikt, att äfven *Turso* eller *Tursas* ¹⁾ är ett lånadt ord och härleder sig ifrån det fornnordiska *thurs*, som sedermera öfvergått till *thuss*. Det vill häraf synas, såsom skulle bland anförda vattentroll *Wesi-Hüsi* vara det enda, som ursprungligen tillhör den finska mytologin. Mot detta väsen svarar hos Ostjaker, Syrjäner och Permier *Kulj*, hos Wotjaker *Wu-murt*, hos Tscheremisser *Jo*, o. s. v. Alla dessa benämningar utmärka åtminstone nu för tiden onda och skadliga vattenandar, men det är dock möjligt, att de erhållit denna betydelse genom den kristna lärans inflytande, och ursprungligen betecknat ädlare väsenden, motsvarande Finnarnes *Ahto* och hans gemål *Wellamo*.

1) *Turso* är en diminutiv form af *Tursas*, liksom *taivo* af *taivas*.

3. Jordens Gudomligheter.

Ganska många folkslag hafva i sin barndom plägat betrakta jorden såsom ett gudomligt väsen och dyrkat den under bilden af en huldrik moder, som förlänar föda och näring både åt människor och djur. Det är tvifvelsutan just för denna sin närande, uppehållande, eller så till sägandes moderliga egenskap, som jorden äfven hos flera bland våra stamförvandter, såsom Tunguser, Mongoler, Turkar o. s. v. åtnjutit en gudomlig kult. Att åtminstone Finnarnes dyrkan af jorden grundar sig på en sådan föreställning, synes härfläta af sjelfva benämningen *maa-emü* (jordmoder, *terra mater*), som i runorna tillägges den materiela jorden. Denna benämning förekommer emellertid blott på några högst få ställen i Kalevala (g. uppl. run. 1, v. 224, n. uppl. run. 6, v. 172). Orsaken till detta sällsynta bruk af ordet *maa-emä* ligger sannolikt i den redan förut anmärkta omständigheten, att Finnarne, ehuru naturdyrkare, likväl icke älskade tillbedja naturföremålen i deras yttre, synliga gestalt, utan vanligen tänkte sig ett personligt guda-väsen såsom materien inneboende och densamma beherrsökande. Ett sådant jorden i dess helhet tillhörande väsen är *maan emo* (emonen) jordens moder, som äfven benämnes *mannun eukko* jordens gumma, *maan emäntä* jordens värdinna, *akka munteren alainen* den under jorden vistande gumman. Ganander angifver, att Fornfinnarne uti denna gudinna dyrkat dundergudens, den himmelska ukkos gemål, eller den af mig förr omnämnda *Akka*, en uppgift, för hvars tillförlitlighet jag likväl ej vågar ansvara, emedan runorna derom ingenting upplysa. Det finnes hos samma författare anfördt, att *maan emo* blifvit hållen för en ganska

mäktig gudinna och anropad att förläna styrka och kraft åt svaga och hjälpbehöfvande. Såsom bevis härå återoppar han följande runo-fragment: »*nouse maasta maan emoinen, väökseni, voimakseni*», d. ä. stig, o jordens moder! upp ifrån jorden till min kraft och styrka ¹⁾. Äfven i Kalevala åkallas hon vid ett tillfälle att tillika med jordens öfriga gudomligheter hasta den nödställda till hjälp (g. uppl. run. 10, vv. 217 ff.). Vid ett annat blir hon åter i öfverenstämmelse med den sanna naturen af sin verksamhet anropad att förläna alstringskraft åt jorden, och i sammanhang härmed sänder den bedjande Pellervoinen äfven en bön till sjelfva jorden. Runans ord äro följande:

»Akka manteren alainen,
 Mannun eukko, maan emäntä!
 Pane nyt turvet tunkemahan,
 Maa väkevä väätämhän;
 Eip' on maa väkeä puutu
 Sinä ilmoisna ikänä,
 Kun lie armo antajista,
 Lupa luonnon tyttäristä.
 Nouse maa makoamasta,
 Luojan nurmi nukkumasta,
 Pane korret korttumahan,
 Sekä varret varttumahan,
 Tuhansin neniä nosta,
 Saoin haaroja hajota
 Kynnöstäni, kylvöstäni,
 Varsin vaivani näöstä!»

d. ä.

Gumma, du som bor i jorden,
 Markens moder och värdinna!
 Bringa torfven till att drifva,

1) Mythol. Fenn., s. 54.

Feta marken till att vexa;
 Styrka saknar icke jorden,
 Ej så länge tiden varar,
 Om det blott af gifvarinnor,
 Af naturens döttrar unnas.
 Uppstig, jord, ifrån din hvila,
 Från din sömn, du skaparns gräsvall,
 Bringa stängeln till att tjockna,
 Stjelken att till längre vexa,
 Lyfta ax till flere tusen,
 Bred ock hundratal af grenar
 Ur min plöjning, ur min såning,
 Ur den möda, som jag nedlagt!

(Kal. run. 2, vv. 301—316.)

I den lappska mytologin motsvaras *Maan emo* enligt min åsigt af den så kallade *Madderakka* (Finn. *manteren akka*). Jessen och andra lappska mytologer förmena, att *Madderakka* och hennes gemål, den så kallade *Madderattje*, i väsendtlig mon bidrogo till lefvande varelsers daning, men hvad de härom förmåla, synes vara en sednare tids fiktion, och hufvudsakligen grunda sig på en ordförvexling. I Lappskan betecknar ordet *madder*, liksom det dermed ljudligen beslätgade finska *manner*, jord, fast land. Men samma språk eger derjemte ett annat ord *mad* (*maddo*) *madar* (*madder*), som angifves ega betydelsen af *uppkomst*, *härkomst*. Dessa tvenne ord har man förvexlat med hvarandra ¹⁾, och sålunda hafva *Madderattje* och *Madderakka*, hvilka ursprungligen betecknade jordens fader och moder, kommit att antaga betydelsen af skapelsens fader och moder. Denna förvexling var så mycket lättare, som de tvenne gudamakterna, i egenskap af jordens beherrskande

1) Troligtvis härrör denna förvexling icke från de lärda, utan ifrån folket sjelft.

väsenden, förmodligen i lappska liksom estniska mytologin troddes vårda sig om kvinnors fruktsamhet.

Hos Esterna förekommer jordens gudinna under namnet *Maa-emma*, hvilken liksom Finnarnes *Maan emo* angifves hafva varit dundergudens hustru och understödt honom i alla hans värf ¹⁾. Anmärkningsvärdt är, att denna gudomlighet också ansågs hafva sig anförtrödd vården icke blott om jordens alstringskraft, utan äfven om kvinnors fruktsamhet, samt deras både födda och ofödda foster. För Finnarne synes denna föreställning, att sluta af runornas vittnesbörd, hafva varit alldeles främmande. I allmänhet meddela våra fornsånger ganska få upplysningar om *Maan emo*, och detsamma gäller äfven alla andra jordens gudomligheter, hvilka både vården om dess alstringskraft och fruktbarhet sig anförtrödd. Det förtäljes väl, att åkern hade sin urgamla husbonde (*peri-istintü*), att i jordens sköte funnos svärdbeklädda män och ryttare (Kal. g. uppl. run. 10, vv. 217—220), men om deras verksamhet förmäles blott, att de i likhet med *Maan emo* blefvo anropade om hjälp och bistånd af sjuka och nödställda. En mera betydande rol spelar i våra runor den så kallade *Pellervoinen*, åkerns son (*pellon poika*), äfven *Sampsä* benämnd, ty det är med hans biträde, som *Wäinämöinen* får den nakna, öde jorden besädd både med träd och alla andra vexter. Enligt gamla upplagan af *Kalevala* utfördes detta värf af *Pellervoinen* först sedan *Sampo* blifvit från *Pohjola* bortröfvad, men enligt den sednare redaktionen anlitar *Wäinämöinen* ifrågavarande gudomlighet om bistånd uti nämnda förrättning kort efter världens skapelse. *Wäinämöinen* tager äfven sin tillflykt till *Pellervoinens* biträde, då det gäller att uppsöka ett moderträd till en god farkost (Kal. run. 16, vv. 13—100). Man finner af det anförda, att

1) *Ganander*, Finnische Mythologie, übers. von Peterson, s. 20.

Pellervoinen icke blott var åkrarnas skyddsgud, såsom både hans namn ¹⁾, och epitetet *pellon poika* antyder, utan äfven öfvade ett herravälde öfver träden och vexterna öfverhufvud. Pellervoinen är utan tvifvel samma gudomlighet, som hos Agricola, Ganander m. fl. bär namnet *pellon Pekka* eller *Pekko* (åkerns Petrus) och säges icke allenast hafva befordrat kornvexten och vårsädet i allmänhet, utan äfven stått bi vid ölbrygd, i anledning hvaraf uttrycket: *maistaa* (juoda) *pellon pekkoo* enligt Ganander ²⁾ betecknar: »dricka vört, eller buska.»

Enligt Agricola dyrkade Finnarne i forntiden ännu åtskilliga andra öfver jordens och isynnerhet åkrarnes fruktbarhet rådande gudomligheter. Sådana voro hos den tavastländska stammen: *Liekkio*, som troddes innehafva makten öfver gräs, rötter och träd, hos den karelska: 1) *Köndös* (*Kondus*), som vårdade sig om svedjeåkrar ³⁾, 2) *Rongoteus*, som gynnade rågekörden ⁴⁾, 3) *Egres*, en skyddsgud för ärter, bönor, rofvor, kål, hampa och lin ⁵⁾, 4) *Wironkannas*, hafverfältens beskyddare ⁶⁾. Dessa gudomligheter hafva till större delen redan hemfallit åt glömskan, förutsatt att de någonsin tillhört den finska mytologin, hvilket man i följe af deras ofinska namn vore frestad att betvifla. I Kalevala omnämnes bland

1) *Pellervoinen* af *pelto* (gen. *pellon*) åker; jfr *Kullervo* och *Kullervoinen* af *kulta* (gen. *kullan*) guld, *Kalervo* af *kala* fisk, o. s. v. Namnet *Sampsä* är en förvrängning af det ryska dopnamnet *Samson*, liksom i det följande *Pekka* eller *Pekko* af *Petr*.

2) *Mythol. Fenn.*, s. 68.

3) »*Köndus* arat colles, atque ustis semina tesquis
Credere, Sarmatica callidus arte, docet.»

Sigfr. Aar. Forsius i *Tidn. utg. af et Sällsk. i Åbo 1778*, N:o 15.

4) »*Rongoteus* ruista annoi.»

5) »*Egres* pavut, herriet, naurit loi,
Kaalit, linat ja hamput antoi.»

6) »*Wironkannas* kauran kaitsi.»

dem endast *Wirokannas*, som utan tvifvel motsvarar *Agricolas Wironkannas*, ehuru han här icke framträder såsom ett guda-väsen, utan vid ett tillfälle ikläder sig egenskapen af en prest och döper *Jesus*-barnet (run. 50, vv. 434 ff.), och vid ett annat företager sig att slagta en jättestor ox, hvilket värf han dock ej är vuxen (run. 20, vv. 54 ff.). Kändt är äfven i Finskan det anförda ordet *Liekkis*, men det förekommer ej i den af *Agricola* angifna betydelsen, utan betecknar enligt *Renwall* ¹⁾ 1) en ond ande, äfven en slug, arglistig menniska, 2) ett mördadt och utsatt barn. *Ganander* beskriver *Liekkis* sålunda ²⁾, att denne var »en gast, som skrek i skogar efter utkastade barn, och skrämde med sitt skrän de resande; hade välde öfver gräs, rötter och trä.»

De torftiga upplysningar, som sången och sagan lemna oss om alla nyss anförda gudomligheter, utgöra ett ehuru negativt bevis derpå, att samma väsenden i sjelfva verket måste hafva åtnjutit en ringa dyrkan. Dertill bör man äfven kunna sluta af vissa andra förhållanden. Det är i rika, yppiga, af en mild natur gynnade länder, som man byggt tempel och framburit offer åt jordens alstrande, fruktgivande gudar; men i den kalla nord, der jordens alstringskraft är så ringa, måste dessa gudar blifva af en underordnad betydelse. Särskildt bör detta hafva varit fallet med Finnarne, hvilka till följe af sitt lefnadssätt togo jordens fruktbarhet ännu mindre i anspråk, än de måhända hade kunnat. Ty all sannolikhet finnes för den åsigt, att de under hedendomen ej sysselsatt sig så mycket med åkerbruk, som med jagt, fiskafänge och boshapskötsel. I synnerhet var jagten för dem en älskad sysselsättning och den näringsgren, som utan tvifvel skänkte de rikaste frukter. Men jägarens egentliga fält är de dunkla

1) *Suomalainen Sana-kirja* I., s. 276.

2) *Mythol. Fenn.*, s. 49.

skogarnas djup, och på detta fält kände sig Fornfinnarne onekligen bäst hemmastadda. Denna mening bekräftas af sjelfva deras gudalära, ty bland alla jordens gudamakter voro de, som herrskade öfver skogen, de mest ansedda och dyrkade.

I spetsen för skogens talrika och mäktiga gudaskara står den så kallade *Tapio*, hvilken skildras såsom en gammal man med mörkbrunt skägg (*halli-parta*), bärande på sig en hög barrhatt (*huru-hattu*) och en pels af trädmossa (*naava-turkki*). Hans benämning *Tapio* omvexlar stundom med *Kuip-pana*, som egentligen betecknar en »långhalsad», och sannolikt afser *Tapio*-gudens långa, resliga växt. För sin höga mössa kallas han äfven *Hippa*. Till hans vanligaste epiteter hör den af *tarkka*, noggrann, uppmärksam — ett epitet, som äfven plägar tilläggas hela *Tapio*-skaran af orsak, att umgänget med de vilda djuren, öfver hvilka *Tapio* herrskade, tager i anspråk all möjlig noggrannhet och uppmärksamhet. Ganska ofta hedras han äfven med epiteterna: *metsän ukko* skogens gubbe, *Tapiolan ukko* Tapiolas eller *Tapio*-gårdens gubbe, *kummun ukko* kullens gubbe, *Hilli ukko* gubben Hilli. Stundom tilldelas honom binamnen: *maan isäntä* jordens husbonde, *Tapion talon isäntä* *Tapio*-gårdens husbonde, *metsän kuningas* skogens konung, *korven kuningas* ökenskoogens konung, *salon herra* skogens herre, *maan päläjä* jordens uppehållare, *anto-luoja* gåfvors förlänare, *luja jumala* faste gud, *suuri luoja* store skapare, gifvare, *villan antoja* ull-gifvare, o. s. v. Alla dessa epiteter vittna om den utomordentligt stora dyrkan, hvarmed man omfattade skogens beherrskare. Denna dyrkan delade han dock, såsom vanligt, med sin gemål, som oftast blir kallad *Mielikki*, men äfven förekommer under namnen *Mimerkki*, *Miiritär*, *Simanter*, *Hilütär* (enligt Ganander). Hennes mest vanliga epiteter äro *metsän emäntä* skogens värdinna, *Tapion talon emäntä* *Tapio*-gårdens

värdinna, *metsän armas anti-muori* skogens milda gåfvomoder, *metsän melinen muori* skogens honingsrika moder, *Metsolan tarkka vaimo* Metsolas vaksamma värdinna, *metsän ehtoisa emäntä* skogens benägna värdinna, *metsän miniä* skogens svärdotter, o. s. v. Det mot *ukko* svarande binamnet *akka* blir mig veterligen henne aldrig tilldeladt, utan i dess ställe benämnes hon *muori*, och någon gång äfven *eukko*. Orsaken härtill är väl den föreställning, man hyste om *Mielikki*, att hon var en prydlig, herrlig qvinna (*puhas muori*) och egde ett fagert utseende (*muoto kaunis*) — egenskaper, hvilka ej kunna tilldelas en *akka*. Annars äro de särskilda epiteteter, hvilka tilläggas så väl *Mielikki*, som de flesta öfriga bland Finnarnes gudomligheter, icke alltid bestående, utan omvexla på mångfaldigt sätt, och bero af det läge, hvori de ifrågavarande gudomligheterna för tillfället framträda i sitt förhållande till menniskan. Lyckades jägarens fänge, då var *Mielikki* god, mild, öm och skön att skåda. Hennes händer pryddes af gyllene armband, på fingrarna bar hon gyllene ringar, på hufvudet gyllene kransar, i håret gyllene bindlar, i öronen guldringar, i ögonbrynen perlor, på fötterna blåa strumpor och röda skoband. Aflopp deremot jagten icke efter önskan, så framställdes hon såsom ett fult och vederstyggligt väsen, som i stället för guld begagnade ris till både armband, ringar, kransar, halsperlor och öfriga prydnader, samt nyttjade höskor och slarfviga kläder, m. m. Anropade jägaren *Mielikki* om lycklig fångst, så plögade han uppmana henne att kasta af sig sin usla, njugga, fula »hvardagsdrägt», och påtaga sina helgedagskläder, hvilka uttryckligen benämnas hennes »gåfvo-skjortor» (*anti-paiat*). En dylik guldstrålande helgedags-drägt, som *Mielikki* säges ega, tilldelas äfven någon gång så väl *Tapio* sjelf, som hela den öfriga Tapiola-skaran (Kal. run. 14, vv. 121 ff.). Ja sjelfva skogen föreställde man

sig stundom illa klädd och i denna händelse ögin mot jägaren, stundom åter festligt utsmyckad och derunder särdeles gifmild. Det var Tapio, som sålunda utstyrde skogsmarken, och runan qvåder härom:

»Metsän ukko halliparta,
 Metsän kultanen kuningas!
 Pane nyt metsät miekka vyölle,
 Salot kalpio kätehen;
 Salot pannos palttinahan,
 Metsät verkahan vetäös,
 Haavat kaikki haljakkoihin,
 Kuuset kultihin rakenna,
 Vanhat hongat vaskivyölle,
 Petäjät hopiavyölle,
 Koivut kultakalkkaroihin.
 Paa kun pänit muinoselta
 Sinun antiaikoinasi,
 Minun pyytöpäivinäni;
 Mentyä minun metsälle,
 Ja salolle saatuani,
 Korvelle kohottuani,
 Mäen päälle päästyäni,
 Kuuna paisto kuusen oksat,
 Hopiana hongan oksat,
 Päivänä petäjän latvat,
 Haavan latvat haljakkoina; — — —»

d. ä.

Dunkelskägig skogens gubbe,
 Frejdad konung öfver träden!
 Skogarna med svärd omgjorda,
 Sätt i öknens hand en klinga,
 Kläd i linne ökensskogar,

Andra skogar prydt med kläde,
 Asparna styr ut i vadmal,
 Granarna med guld besmycka,
 Spänn kring furar koppar-gördlar,
 Omkring tallar silfver-bälten,
 Björkar prydt med silfver-fransar.
 Gör som fordom du ock gjorde
 Under dina gåfvo-tider,
 Uppå mina fångste-dagar;
 Ty då jag gick ut i skogen,
 Då jag hann till ödemarken,
 Och i ökenskogen uppsteg,
 Framkom sedan upp på backen:
 Månligt lyste granens qvistar,
 Furans grenar såsom silfver,
 Tallens toppar sollikt glänste,
 Aspens toppar såsom vadmal; — — —

(g. Kal. run. 7, vv. 375—396.)

Samma dubbla föreställning, hvarom här varit fråga, gör sig äfven gällande vid skildringen af skogsgudens boning, den så kallade *Tapiola* (af *Tapio*) eller *Metsola* (af *metsä*, skog), äfven *Honkela* (af *honka*, fura), *Havu-linna* (barrborgen), *Eumi-linna* (snöborgen), *Sarvi-linna* (hornborgen), *Metsän linna* (skogens borg). Vanligen skildras denna boning, hvilken än säges bestå af en enda, än af flera gårdar eller borgar (*Tapion talo* l. *linna*, och *Tapion talot* l. *linnat*), såsom ganska pryddig; angenäm och behaglig, hvilket sjelfva dess benämning *miekusa Metsola* (det ljuftva *Metsola*) tillkännagifver, men i den händelse, att jägarens företag ej kröntes med önskad framgång, fann han i det ljuftva *Metsola* äfven någon sämre boning. Så qväder Lemminkäinen under en jagtfärd, att han i skogen varseblifvit tre borgar, en af träd, en annan af ben, och en

tredje af sten. Stenborgen är herrlig och skön, sex gyllene fönster glindra på alla dess väggar, och der uppehålla sig skogens gudar och gudinnor, då de äro vänligt stämde och unna byte åt jägaren; men i annat fall vistas de i sina sämre borgar. (Så fattar jag meningen af Kal. g. uppl. run. 7, vv. 318—326, ehuru den är mera dunkelt, och i den nya editionen på ett alldeles motsatt vis uttryckt.) Om läget för det så kallade Tapiola eller Metsola och dess särskilda gårdar eller borgar upplyser Kal. run. 14, vv. 91—94, att de, förmodligen i öfverenstämmelse med bruket hos våra förfäder, befunno sig på södra sidan af ett berg, som benämndes *Tapio-vaara*, äfven *Tuomi-vaara* (haggberget), *Linna-vaara* (borgberget), *Lumi-mäki* (snöberget), *Kytö-mäki* (svedjeberget), och tjänade till skygd emot de kalla nordanvindarna. På den främre eller sydliga sidan om Tapios boning funnos vidsträckta kärr, och rundtomkring densamma växte en småskog.

Talrika skatter funnos i Tapiola; de voro gömda i en rymlig bod (*Tapion avara aitta*), och guldnöcklarna så väl till detta, som andra hus förvarades af skogsvärdinnan, hvilken bar dem i en ring vid sin sida. Till de föremål, hvilka voro anförtrödda i hennes vård, hörde bland annat honingen, skogens öl, hvarpå i Tapiola fanns ett stort öfverflöd. Det är just i egenskap af honingens värdarinna, som skogsvärdinnan äfven bär namnet *Simanter* (af *sima* honing). Hon säges hafva förvarat denna sin ljufva dryck uti en tillykt kista, som omtalas i runorna under namn af honingskistan (*metinen arkku*) eller honingsskrinet (*mesi-lipas*). Jägaren anropar henne stundom att öppna denna kista, hvilken låg på en skogstufva midt på en gyllne kulle, och bringa honom honing till dryck.

Egentligen bestod dock Tapiolas förnämsta rikedom uti de talrika, kring skog och mark irrande djuren. De betrak-

tas i runorna såsom Tapiogårdens boskapsdjordar, och den hufvudsakliga värden öfver dem tillhörde så väl Tapio sjelf, som i synnerhet hans omtänksamma gemål. Utan deras benägna tillåtelse var det hvarken möjligt eller lofligt att erhålla något byte ifrån dessa djordar, och derföre plögade jägaren med enträgna böner och löften om rika offer söka förmå skogens gudomligheter att drifva det österlängtade villebrådet honom till möte. Så bönfaller Lemmiakäinen under en jagtfärd den mäktiga Tapio-guden att ifrån sin rymliga bod taga en »gyllene klubba» (*kultanen kurikka*), en »kopparhammare» (*vaskinen vasara*), och slamra dermed i skogarna, på det att villebrådet måtte rusa honom till mötes (g. Kal. run. 7, vv. 399 ff.). Likaså anropar han skogens öfriga gudomligheter, att de hvar i sin stad måtte vara honom behjelpiga och jaga skogens djordar i hans väg.

Men icke blott de vilda djuren voro i skogsgudarnas vård, utan äfven de tama djordarna troddes njuta deras hägn. Endligt Agricola dyrkade Finnarne en särskild gudomlighet *Kekri*, *Käkri* eller *Köjry*, som troddes vårda sig om den tama boskapsens tillväxt (*»Käkri se löiseis karjan kasvonn»*); men om detta gudaväsen veta runorna ingenting att omförmåla. Tillvaron af *Kekri*-guden kan dock för ingen del betvivlas, ty hans namn fortlevver ännu i traditionen, och det är äfven känt, att Finnarne plögade till hans ära ära en fest allhelgona-tiden, hvilken tid ännu i dag benämnes *Kekri*; men det är i alla fall ovisst, hvilket värf denna gud hade sig omförtrod. Med anledning deraf, att hans fest inföll på den tid, då säden blifvit tröskad och inbergad, förmodar Lencqvist att äfven *Kekri* ansetts äga värden om åkerbruket. Huru härmed än må förhålla sig, så är det åtminstone säkert, att äfven Tapiolas gudaskara troddes skänka boskapsdjordarna sitt hägn så väl under den tid, då de befanno sig under

tak, som i synnerhet om sommaren, då de irrade omkring i skogarna och sökte sig bete inom Tapiolas egor. Härom vittnar bland annat en bön, som Ilmari-värdinnan, då hon utsläpper sin boskaps-hjord, sänder till *Tapio*, den sköna guden, den faste skaparen (*kaunoinen jumala, vakainen luoja*), och skogens andra gudamakter. Denna bön förekommer i Kal. run. 32, vv. 49 ff., och innehåller bland annat följande:

»Katso kaunoinen jumala,
 Varjele vakainen luoja,
 Varjele vahingon tieltä,
 Kaitse kaikista pahoista,
 Ettei tuskihin tulisi,
 Häpeihin hämmentyisit
 Kuin katsoit katollisessa,
 Alla varjon vartioitsit,
 Niin katso katottomassa,
 Vaali vartiattomassa,
 Jotta karja kaunistuisi,
 Eistyisi emännän vilja
 Hyvän-suovan mieltä myöten,
 Pahan-suovan paitsi mieltä!»

d. ä.

Sköne gud om hjorden vårda,
 Faste skapare beskydda,
 Vakta den för farans stigar,
 Hägna från allt ond och skadligt,
 Att den ej för plågor stadnar,
 Råkar ut för skam och nesa!
 Som du under tak den vaktat,
 Vårdat den inunder skjulet,
 Så den vakta i det fria,
 Sköt om den uti det öppna,

På det driften må förökas
 Och värdinnans boskap frodas
 Efter önskan af den gode,
 Men emot den ondes önskan.

Den stora mängd af vilda och tama djur, som ströfvade omkring i skogarna, ledde Finnarne ganska naturligt på den föreställning, att guden Tapio och hans gemål sjelfva ej kunde hafva noggrann tillsyn öfver dem alla, utan i likhet med hvarje förmögen värd och värdinna måste sköta sin egendom med tillhjälp af sina söner och döttrar, tjänare och tjänarinnor. Hela denna befolkning innefattas under det gemensamma namnet *Tapion kansa* (Tapio-folket), men dessutom nämnas ofta i runorna *Tapion pojat* (Tapios söner), *Tapion neiet* l. *piiat* (Tapios jungfrur eller flickor), *metsän immet* (skogens tärnor), *viljan eukot* (villebrådets mödrar, gudinnor). Den qvinliga delen af skogs-gudens och gudinnans betjening bär äfven namnet *Luonnottaret*, *Luonnon tyttäret*, hvilket här flyter af Kal. run. 32, vv. 76—82, der Ilmari-värdinnan i sin ofvanberörda bön yttrar till Tapio:

»Työnnä luonnon tyttäriä
 Minun viljan viitsiäksi,
 Katsojaksi karjan kaiken!
 Paljo on piikoja sinulla,
 Saoin käskyn kuulioita,
 Eläjiä ilman alla,
 Luonnottaria hyviä.»

d. ä.

Skicka af naturens döttrar
 Någon att min boskap vårda.
 Vakta om den stora driften.
 Flera tärnor nog du eger,
 Hundratal af tjänarinnor,

Väsenden uti det fria,
Samt naturens goda döttrar.

Jag har i det föregående anmärkt, att luftens *Luonnottaret* betraktades såsom den himmelska Ukkos tjänsteandar, och samma föreställning gör sig åter gällande i afseende å de naturens döttrar, hvilka hade sitt uppehåll i skogen. Skilnaden består endast deri, att då i luften blott funnos tre, så egde deremot skogen otaliga Luonnottaret. Såsom bevis härpå tjenar, utom nyss anförda runo-verser, följande Lemminkäinens yttrande till Tapiola-värdinnan:

»Et emäntä lienekänä,
Jos et piikoa pitäne,
Sata piikoa pitäne,
Tubat käskyn kuuliata,
Karjan kaiken kaitsiata,
Viitsiätä viljan kaiken.»

d. ä.

En värdinna ej du vare,
Om du ingen tärna håller,
Icke lönar hundra pigor,
Tusen egna tjänarinnor,
Hvilka dina hjordar valla,
Sköta om ditt myckna vildbråd.

(Kal. run. 14, vv. 61—66.)

Bland de skogsväsenden, som lydde under Tapiola-värdens och värdinnans herravälde, voro de flesta af qvinlig natur, hvilket utan tvifvel har sin grund deri, att man älskade föreställa sig skogens gudomligheter såsom begåfvade med en mild natur, ett vekt hjertelag. Många bland dessa gudomligheter finnas särskildt namngifna, men med undantag af Tapio bär blott en enda ett manligt namn. Denne är Tapios son, *Nyyrikki* eller *Pinneys* benämnd. Hæn skildras såsom en snygg,

renlig och prydlig man (*mies puhas*), går klädd i en blå mantel (*sini-viitta*) och bär på hufvudet, liksom Tapio sjelf, en hög mössa, som än är blå, än röd till färgen. Man anropar honom att hugga märken i träden, på det jägaren ej må förvilla sig i skogiga, berguppfyllda nejder, då han letar efter byte. Likaså blir han ombedd att på sankar, blöta ställen göra broar åt boskapen, då den är stadd på sitt sommarbete.

Näst hans hustru, hör till skogsgudens qvinliga omgifning den så kallade *Tellervo*, äfven *Hillervo*, som vanligen benämnes Tapios jungfru (*Tapion neiti*), eller skogens dotter (*metsän tyttö*), men någon gång förväxlas med *Mielikki* och (Kal. run. 46, vv. 57 och 58) kallas Tapios hustru (*Tapion vaimo*). Hon har fylliga och trinda former, hennes hår är gullgult, hennes klädnad består af en lätt skjorta med fina fällar (*utu-paita, hieno-helma*). Hennes egentliga åliggande är att vakta skogs-värdinnans boskap i Tapiola, men hon anropas äfven att taga vård om de tama boskapshjordar, som utsläppas på sommarbete. Bland annat bönfaller Ilmari-värdinnan att hon skulle gifva åt hennes kreatur utseendet af grymma fiskar och förskräckliga varelser, på det skogens villdjur ej måtte våga angripa dem, samt att sedan i solnedgången drifva dem friska och frodiga till hemmet.

En annan af skogens tärnor var Tapios dotter, den väna *Tuulikki*. Äfven hon hade en herdinnas värf att sköta, hon vallade Tapios hjordar och anropades att skänka byte åt jägaren. Lemminkäinen riktar till henne följande bön:

»Metsän tyttö, mieli neiti,

Tuulikki tytär Tapion!

Aja vilja vieremille,

Aukeimmille ahoille;

Kun lie jäykkä juoksullehen,

Eli laiska laukallehen,
Ota vitsa viiakosta,
Koivu korven notkelmosta,
Jolla kutkutat kuvetta,
Sekä kaivat kainaloita;
Anna juosta joutuisasti,
Vikevästi viiletellä
Miehen etsivän etehen,
Aina käyvän askelille!
Kuin vilja uralle saapi,
Tupita uroa myöten,
Pane kaksi kämmentäsi
Kahen puolen kaiteheksi,
Jott' oi vilja vieprahtaisi,
Tie-puolehen poikeltaisi;
Josp' on vilja vieprahtavi,
Tie-puolehen poikeltavi,
Tielle korvista kobenna,
Saata sarvista uralle!
Hako on tiellä poikkipuolin,
Sepä syrjähän syseä,
Puita maalla matkallansa,
Ne on katkaise kaheksil
Aita vastahan tulevi,
Kaa'a aita kallellehen,
Vieltä vitsas-väliltä
Seitsemältä seipähältä!
Joki joutavi etehen,
Puro tielle poikkipuolin,
Silkki sillaksi sivalla,
Puna-verka portahaksi,
Saata poikki salmistaki,

Vetele vesien poikki,
 Poikki Pohjolan joesta,
 Yli kosken kuobuloista!»

d. ä.

Skogens jungfru, ljufva tärna,
 Tuulikki, du Tapios dotter!
 Hjorden drif till brända marker,
 Fram till öppna svedjeländer.
 Om den ej är snabb att springa,
 Eller om den trögt vill lunka,
 Tag ett spö från unga skogen,
 Bryt ett björkris uti lunden,
 Kittla dermed djurens sidor,
 Krafsa under deras bogar,
 Egga dem att skyndsamt springa,
 Ila fram med största snabbhet
 Emot mannen, som dem söker,
 I hans väg, som ständigt jagar!
 När din hjord* på stigen kommit,
 Låt den då längs vägen lunka,
 Håll du dina flata händer
 Såsom skrank på ömse sidor,
 Att ej hjorden slipper unnan,
 Viker från den rätta vägen.
 Skulle hjorden slippa unnan,
 Vika från den rätta vägen,
 Led vid örat den på vägen,
 Styr på stigen den vid hornen!
 Om en ruska finns på vägen,
 Må du den åt sidan slänga,
 Om af stockar stigen stänges,
 Hugg dem du i tvenne stycken!

Om ett gärde skulle möta,
 Bryt du det till marken neder
 Mellan fem af gårdsgårds-banden,
 Mellan störrar sju i gärdet!
 Om en elf till möte kommer,
 Om en bäck i vägen finnes,
 Bred en sidenduk till brygga,
 Slå en bro af röda klädet,
 Led den öfver sund och vikar,
 Öfver hafvets vida fjärdar,
 Öfver strida Pohja-elfven,
 Öfver forsens vilda vågor!

(Kal. run. 14, vv. 173—212.)

Till antalet af Tapios tärnor hör vidare *Metsän piika* skogens tjensteflicka, som saknar en personlig benämning. Hon skildras såsom mycket liten till vexten (*pikkurainen*) och erhåller ofta binamnet *sima-suu* (honings-mun), emedan hon i likhet med skogens öfriga gudomligheter troddes begagna honing till sin förtäring. I egenskap af herdinna var hon försedd med en flöjt, hvilken kallas *sima-pilli* (honings-flöjt). Denna troddes hon väl egentligen hafva begagnat under sina vallfärdet i skogen; men i en runa anropar henne jägaren att med samma flöjt blåsa i skogsvärdinnans öra, på det hon må vakna ifrån sin sömn, höra jägarens böner och sända honom byte. För öfrigt ansågs det höra så väl till hennes, som flera andra skogs-gudomligheters göromål, att ut-sätta stakar och hugga märken i träden till en ledning för jägaren under hans färder i skogen.

Såsom skogens gud troddes Tapio äfven råda öfver de gudaväsanden, hvilka hade vården om träden i sina händer. Också de voro af qvinlig natur, och bland dem nämnas i Kalevala *Tuometar* häggträdet's skyddsgudinna (af

tuomi hägg), som uttryckligen kallas Tapios dotter, *Hongatur* furans herrskarinna (af *honka* fura), den goda värdinnan (*hyvä emäntä*) eller öknens värdinna (*salon emäntä*) benämnd, *Katajatar*, den sköna jungfrun (*kaunis neiti*), enträdets beskyddarinna (af *kataja* enträd), *Pihlajatar*, den lilla flickan (*pieni püka*), rönnens värdarinna (af *pihlaja* rön). Alla dessa gudomligheter anropas att taga vård om de betande boskapsbjordarna och skänka åt dem i ymnigt mått löf till föda.

Utom de anförda uppräknade Agricola, Lencqvist och Ganander ännu några andra skogsgudomligheter, om hvilka likväl runorna lemna dels föga, dels alldeles ingen upplysning. En af dem benämnes *Kättilös* och säges värda sig om de tama boskapsbjordarna i skogen; en annan heter *Nyrkes* l. *Nyrkes*, uppehåller sig i granskogar och anropas att åt jägaren förlåna ekorrar; en tredje *Hittavanin* eller *Hittavainen*, som råder öfver hararna och drifver dem till byte åt jägaren; en fjerde *Käreilär*, räfvärnas moder och gifvarinna. Ganander nämner äfven en »skogsgud» *Lemmes*, alens fader, och en gudinna *Kati*, som »alstrar träd i skogen» och därför erhåller epitetet »*puiden emuu.*» Enligt Renvall betecknar *Kati* (beslägtadt med *kadet* afund) en ond afunds-ande.

Huruvida nu alla dessa namn äro autentika eller ej, må lemnas derhän, ty några gudanamn mera eller mindre betyda ingenting i den finska mytologin, som af dem öfver svämmas. Hufvudsaken är, att vi rätt fatta naturen af den finska gudeläran, och i detta afseende vill jag här ytterligare erinra derom, att hvarje föremål i naturen ansågs hafva en skyddsgud, en *haltia*, en genius — ett väsen, som var dess skapare och sedermera framgent vårdade sig om dess tillvaro. Dessa *haltiat*, dessa genier eller skyddsgudar, voro dock ej, såsom jag redan ofta förut anmärkt, bundna vid hvarje enskildt, ändligt föremål, utan fria, personliga väsenden,

hvilka rörde sig sjelfva, egde form och gestalt, själ och kropp. Deras tillvaro var ej heller, beroende af de enskildta föremålens, ty ehuru det i naturen ej fanns någonting, som saknade en skyddsgud, så var likväl dennes verksamhet ej fästad vid ett enda individuum, utan hänförde sig till hela släktet eller slaget. Denna rönn, denna sten, detta hus har visserligen hvar sin särskilda *haltia*, men samma *haltiat* vårda sig äfven om andra rönnar, andra hus, andra stenar. Följaktligen kan den ena rönnen, den ena stenen, det ena huset försvinna och deras *haltiat* likväl evinnerligen fortleva i släktet. Sådan var Finnarnes allmänna uppfattning af gudarnes väsen öfverhufvud, men de skilde likväl, såsom öfvanföre blifvit visadt, emellan mera och mindre mäktiga gudomligheter, af hvilka de förra vanligen framställas såsom konungar, husbönder och busmödrar, herrskare m. m., de sednare åter såsom deras lydwilliga tjänare och tjänarinnor.

Jag har nämnt att denna föreställning om gudarna icke är den äldsta och ursprungliga i Finnarnes mytologi, samt att de under en tidigare period dyrkat natur-föremålen i deras sinnliga gestalt. En sådan dyrkan hafva de äfven egnat åt skogen antingen i dess helhet eller delvis, men alltid i personlig skepnad. Många bevis härpå kunna hemtas ur runorna. Det heter t. ex. i gamla uppl. af Kal. run. 7, vv. 242 och 243: »*lepy lehto, kostu korpi, taivu ainoinen Tapio*», d. ä. blickas o löfskog, blif mild öken, låt beveka dig, milde Tapio, samt i vv. 246—248: »*ota metsä mieheksesi, urohoksesi Tapio, korpi kolkki-pojaksesi*», d. ä. tag mig, o skog, till din man, tag mig Tapio till din hjelte, ökenskog till din pilbärare. Och straxt i det följande (vv. 249—254) sänder jägaren till skogen följande bön:

»Soitå metsä kanteletta,

Kukuta saló kákeä!

Jotta kulta kuunteleisi,
 Hopia tilin tekisi
 Alla kuusen kultalatvan
 Alla kaunihin katajan.»

d. ä.

Skog på kantele nu spela,
 Låt, o öken, göken gala,
 Så att guld det skulle lyssna,
 Silfret ¹⁾ för mig redogöra
 Under granens gyllne krona,
 Under vackra enens qvistar.

I likhet med de gérmaniska folkslagen, dyrkade äfven Finnarne fordom vissa heliga lunder och träd, och det är under denna form, som skogens dyrkan är mest gängse hos våra stamförvandter. Samojer, Ostjaker och flera andra bland Sibiriens nomader ega föga begrepp om något personligt gudaväsen, som herrskar öfver skogen, men hvarhelst de bland sina ödsliga tundror finna en liten lund af lärkträd, granar o. s. v., egna de åt densamma en gudomlig dyrkan och uppställa der sina gudabilder. Heliga ställen af sådan beskaffenhet äro jemväl mycket vanliga hos Tschere-misser, Tschuvascher, Mordviner, och benämnas af dem *Keremet*. Af Wotjakerna dyrkas de under namnet *Lud* ²⁾. Vi komma att framdeles egna dessa föremål en särskild uppmärksamhet, och åtnöja oss nu att i allmänhet hafva anmärkt, huru hos våra på kulturens vädjobana mindre långt framskridna stamförvandter den sinnliga naturdyrkan visar sig i allt vara den företrädesvis rådande. Det finnes emellertid äfven många

1) Med guld det och silfret förstås på detta ställe villebrådet, eller egentligen Hiisis elg, som i sin förtjusning öfver skogens musik troddes glömma att akta sig för jägarens snara.

2) *Georgi*, Beschreibung aller Nationen des russ. Reiches, s. 58.

sådana stammar, hvilka tilldela åt skogen ett personligt gudaväsen. Ett sådant väsen är hos Tunguserna *Mo* eller *Ogon Molgoro* ¹⁾, hos Tscheremisserna *Wudasch* ²⁾, hos Wotjakerna *Palas murt* eller *Alida* ³⁾, hos Ostjakerna *Meang* (enl. Ermann *Meik*) o s. v. I sjelfva verket har jag väl hört nästan alla de finska och andra beslätgade stammar, hvilka af mig blifvit besökta, omtala någon mäktig skogsgud, men han skildras i likhet med vattnets ande såsom ett ondt och förderfligt väsen. En sådan skildring hafva bland andra Samojederna lemnat mig öfver sin *Parne*, som de förlikna med Ryssarnes *Lesovoi*. »Parne», säga de, »är ett elakt väsen, som lefver i djupa skogen och förföljer menniskor. Han har blott *trenne* fingrar i hvardera handen, men fingrarna äro försedda med hvassa naglar, med hvilka han klöser ihjäl hvar och en, som råkar i hans våld. Alla sina offer äter han upp. Han eger hvarken tält, eller renar, eller kläder. Sina färder gör han alltid till fots och är en stark löpare. Hustru eger han ej, men en trogen kamrat, som följer honom, ehvart han går.»

Mot detta vidriga skogsrå svarar närmast i den finska mytologin *Hüsi*. Man har om *Hüsi* och *Hüdet* yttrat den förmodan, att de varit ett historiskt existerande folk och måhända utgjort Finlands *aborigines* — en förmodan, som i sanning eger ett och annat skäl för sig, men för ingen del kan anses vara bevisad. I runorna eger *Hüsi* städse betydelsen af en ond, illslug, förderflig gudomlighet. Han kallas *mies häiy* (en elak man), säges i förening med *Syöjätär* hafva frambragt ormen, och tros hafva sin hand med i allt det onda, som tilldrager sig i verlden. När Wäinämöinen a Pohjola-

1) *Georgi*, Bemerkungen einer Reise im russ. Reich, s. 276.

2) » Beschreibung aller Nationen des russ. Reiches, s. 34.

3) . D:o d:o d:o s. 59.

flickan blef anmodad att timra åt henne en båt, var *Hüsi* genast till hands, rörde på yx-hammaren och ledde bettet emot *Wäinämöinen*s knä. De svåraste plågor och sjukdomar ansågos vara af *Hüsi* människorna påsända, och hvarje sådan gåfva af den förhatliga guden benämndes *Hüiden heitto* (*Hiisis* sändning). Såsom i sin person innefattande allt hvad ondt är, begagnas *Hüsi* i runorna ofta i figurlig mening till betecknande af ett ondt väsen öfverhufvud. Inspärrad i den ålderige *Wipunens* mage yttrar *Wäinämöinen* med bekymmer: »*jo laisi tuhoni tulla, hätä-päivä hämmenteä tämän Hüen hinkalossa, tämän Kalman karsinassa*», d. ä. nu torde min ofärd vara förhanden, nödens dag instunda i denna *Hiisis* stängsel, i denna *Kalmas* kette. *Wipunen* å sin sida gifver jemväl åt den i hans mage hamrande *Wäinämöinen* namnet *Hüsi*. Föreställningen om *Hüisis* onda natur röjer sig äfven deri, att ordet *Hüsi* i Finskan ofta begagnas såsom en svordom, t. ex. *Oi Hüsi* o djefvul, *mene Hüteen* gå till *Hiisi*, drag för tusan, o. s. v. Enligt en modernare föreställning sammanfaller begreppet *Hüsi* ofta med de kristnas helvete, och det är på grund häraf, som till och med runorna omtala *Hiisis* käl (*Hüen hüilet*), *Hiisis* glöd (*Hüen hüilos*), *Hiisis* käl-störar och käl-moar (*Hüen hüili-seiväs, hüili-kankaat*), *Hiisis* gryta (*Hüen pata*), o. s. v.

Med sin onda och förderfliga natur förenade *Hüsi* egenskapen att vara ett öfvermåttan starkt, mäktigt, förskräckande väsen och samma egenskaper tilldelas i runorna allt, hvad *Hiisi* eger i sin vård. Då *Lemminkäinen* vill prisa sitt goda, skarpa svärd, framdrager han dess egenskap att vara slipadt hos *Hüsi*. När *Joukahainen* ville komma i besittning af en god bågsträng för att skjuta *Wäinämöinen*, använde han der till senor af *Hiisis* elg. Att fånga denna elg ansåg *Pohjola-värdinnan* höra till de svåraste förrättningar, hon kunde på-

lägga Lemminkäinen för erhållandet af hennes dotters hand. Strängarna till sin harpa förfärdigade Wäinämöinen af de starka taglen ifrån Hiisis vilda häst, hvarom det säges, att eldgnistor sprakade ur dess mun och näsborrar, samt att dess hofvar voro af stål ¹⁾. Hiisis hundar och katter voro af en vild natur, eller, såsom Ganander ²⁾ uttrycker sig: »af ett argt kynne och likadana med sin husbonde.»

Såsom en ond, mäktig och förskräckande gudomlighet identifieras Hiisi ofta i runorna med *Paha* eller *Paholainen*, *Juntas*, *Piru* eller *Pirulainen*, *Lempo* — idel onda och likbetydande gudomligheter, bland hvilka dock *Paha* eller *Paholainen* (den onde) och *Juntas* (Judas) torde vara ifrån kristendomen hemtade begrepp, samt *Piru* i likhet med *Perkole* ett lån ifrån de indo-germaniska folkens mytologi, motsvarande det slaviska *Perun* (Piorun, Peraun), det litthauiska *Perkunas*, det lettiska *Pehrkhors* o. s. v. *Lempo* deremot är i den finska mytologin ett genuint ord och betecknar, åtminstone enligt Kalevala-runornas och traditionens vittnesbörd, representanten för det onda i dess vidsträcktaste betydelse. Denna betydelse eger icke *Hiisi* enligt sitt ursprungliga begrepp, utan dermed förstås, såsom jag i det föregående anmärkt, egentligen en ond skogsgud. Att *Hiisi* ansågs uppehålla sig i skogen intygar redan Agricola, ehuru han misstager sig om hans väsen, då han tilldelar honom den Tapio tillkommande egenkapen att förläna byte. Detta misstag har äfven öfversättaren af Agricolas qvåde rättat, då han återger: »*Hiisi metsselest soi voiton*» (egentl. Hiisi unnade vinst ifrån skogarne) på detta vis: »Hiisis prosequitur tristeis ursosque luposque.»

1) I ett annat qvåde heter det att Wäinämöinen gjort strängarna till sin harpa af Hiisi-jungfruns lockar.

2) Mythol. Fenn., s. 13.

Bevisande för min åsigt om Hiisis tillhåll i skogen är äfven den omständighet, att i Kal. run. 14, vv. 241—242, *Tapion vaara* och *Hüen linna* fattas som synonyma uttryck. För öfrigt skildras Hiisis boning, den nyssnämnda *Hüen linna* (Hiisis borg) eller *Hütola*, äfven *Wuori* (berg) l. *Tanikan linna* (Tanikka-borgen) benämnd, såsom omgifven af djupa öde skogar, höga berg och dystra fjäll. Visserligen ordas i runorna äfven om Hiisis åkrar (*Hüen pello*), Hiisis ängslätter (*Hüen nurmet*), Hiisis häst (*Hüen hevonen*), Hiisis oxer (*Hüen härkä*) m. m., som ej lämpar sig väl till skogsmannens lif, men oftare är dock fråga om Hiisis öken- l. stock-skog (*Hüen korpi*, *Hüen hirsikangas*) o. s. v. I synnerhet tyckes Hiisi hafva funnit sitt behag uti de dystraste bergsbygder, och kallas med afseende härå *Wuoren ukko* (bergets gubbe), äfvensom många berg i Finland efter honom bära namnet *Hüiden vuori*. På den nyssnämnda föreställningen om Hiisis förkärlek för bergiga skogsbygder tyder äfven det dunkla talet om *Hüen linnat* (Hiisi-fästen). Det är till en del traditionen om dessa föremål som gifvit anledning till den hypotes, att *Hüiden väki* varit ett verkligt existerande folk. För min del håller jag tills vidare alla dessa *Hüiden linnat* för naturliga förskansningar ¹⁾, och *Hüiden väki* eger för mig samma mytiska betydelse, som *Tapion väki*, *veen väki* o. s. v.

Jag bör ej lemna oanmärkt, att runorna skilja emellan särskildta slag af Hiisi, såsom *Wesi-Hüsi*, *Wuori-Hüsi* *Metsän Hüsi* ²⁾. Denna åtskilnad bevisar ytterligare, hvad jag redan i det föregående anført, att *Hüsi* i den finska mytologin eger betydelsen af ett ondt väsen öfverhufvud, men då

1) Den finska traditionen omtalar äfven *Hüiden kiukaat*, *Hüiden pesät*, men de äro väl åtminstone till större delen lappska fornlemningar.

2) *Ganander*, Mythol. Fenn. s. 14.

samma ord äfven betecknar en ond skogsgud, så torde man ej kunna tveka derom, att den sednare betydelsen, såsom af en mera konkret beskaffenhet, är den ursprungliga. Begreppet af *Metsän Hüsi*, *Wesi-Hüsi*, o. s. v. hafva naturligtvis utvecklats sig, sedan den allmänna, abstrakta betydelsen blifvit *Hüsi* tillagd.

I fråga om de olika begrepp, som äro fästade vid ordet *Hüsi*, vill jag nämna, att detta ord, i likhet med *Hütola*, ofta begagnas till betecknande af sjelfva Hüsi-gudens hem eller boning, hvilket bevisas af det redan ofvan anförda uttrycket *»mene Hüteen»*, gå till (egentligen in i) Hüsi. Af *Hüsi* förekommer en diminutiv form *Hüto*, *Hütto*, *Hitto*, och Renvall ¹⁾ känner derpå ingen annan betydelse, än den af Hüsis hem, men äfven i denna form eger *Hüsi* tillika den personliga betydelsen, såsom i Topelii Wanhoja Runoja, h. 5, s. 33: *»Eipä Hütto, tiennytkähän»*, d. ä. och *Hütto* visste icke. I lappska mytologin förekommer Hüsi under formen *Hita*, men begagnas enligt Lindahl och Öhring ²⁾ blott som en svordom.

I sin personliga betydelse brukas *Hüsi* ofta i pluralis under formen *Hüdet* eller *Hüet*, för att angifva Hüsis hela slägte, eller det äfven så benämnda *Hüden* och *Wuoren väki*. Såsom hörande till detta slägte nämnas, utom *Hüsi* sjelf, hans lilla son (*Hüen poika pikkalainen*) och hans jungfru (*Hüen impi*). Emedan samtliga dessa väsenden voro onda, förderliga och af menniskor afskydda, blefvo de af Fornfinnarne högst sällan anropade. Men då detta någon gång inträffade, lærer afsigten merendels hafva varit, att genom deras tillhjälp antingen bestraffa de brottslige, i synnerhet tjuvar, eller tillfoga fienden någon olycka, göra honom »döf, blind, darran-

1) Suomalainen Sana-kirja I., s. 73.

2) Lexicon Lapponicum, p. 70.

de och med flere sjukdomar behäftade¹⁾. Understundom synes *Hüsi* äfven blifvit anlitad, då det gällde att aflägsna plågor, skador eller sjukdomar. Så anhåller schamanen än om hans kittel, för att dermed koka och stämma den ur såret rinnande bloden, än om hans snabba häst och lätta skidor, för att dymedelst befordra en skyndsam färd åt onda plågo-andar.

I sammanhang med *Hüsi* bör jag äfven vidröra ett annat ondt och förskräckligt väsen, som ansågs hafva sitt tillhåll i skogarnas djup och benämndes *Ajatar*. Såsom ordets ändelse angifver, var detta en qvinnlig gudomlighet, till hvars egenskap det hörde, att drifva jägare och skogsmän på villostråt. Det är just derföre hon kallas *Ajatar* — ett ord, som enligt sin etymologi betecknar en körarinna (af *ajan* köra). I runorna finnes hon mig veterligen aldrig omnämnd. Deremot omtala de någon gång ett ondt väsen *Horna* eller *Worna*²⁾, som äfven synes hafva tillhört skogen, men någon närmare kännedom om detsamma står ej att vinna ur våra runor. Att *Joukahainen* kände träden på *Pisa* backen och furarna på *Horna* klippan, är snart sagdt den enda upplysning, som på denna väg kan erhållas. Deremot begagnas *Horna* i det ännu gängse folkspråket såsom svordom uti många talesätt, hvilka tydligen bevisa, att *Horna* åtminstone var ett ondt väsen.

Jag har nu i korthet sökt redogöra för de jorden tillhöriga gudomligheter, hvilkas verksamhet enligt Fornfinnarnes föreställning ansågs röra sig i den organiska naturens tvenne stora sferer: djur- och vextriket. Inom den oorgani-

1) *Gauander*, *Mythologia Fennica*, s. 14.

2) I H:fors Morgonblad för år 1834, nr:is 12—14, läses en vidlyftig saga om *Worna*, deri han skildras såsom en kvinno-röfvare.

ska naturen möter oss ingen enda mera betydande gudomlighet, och detta är ej heller att förvänta, ty hvad finnes väl här, som kunde ådraga sig natur-människans synnerliga uppmärksamhet? Höga berg, stora klippor, sällsamma stenar kunna visserligen i större eller mindre mån väcka hennes förvåning, och det är äfven känt, att Finnarne fordom skänkt dem sin dyrkan, såsom fallet ännu i dag är med många beslägtade folk; men då de ega föga inflytande på människans lycka eller olycka, då de sällan medföra henne hvarken gagn eller skada, så har deras dyrkan städse varit af en ringa vigt. Ätminstone känner den finska mytologin ingen mäktigare gud, som skulle haft herraväldet öfver den oorganiska naturens alster sig ombetrodt. Hos Ganander ¹⁾ finnes väl angifvet, att *Kimmo* eller *Kammo* herrskade öfver stenarna, och äfven i Kalevala (run. 40, v. 48) anropas *Kimmo*, som här kallas *Kamos* son, att sönderspränga en sten i vattnet; men något tillförlitligt om honom kan med nu tillgängliga materialier icke anföras. I hvarje fall måste väl denna gudomlighet hafva varit af en underordnad beskaffenhet, då han af Agricola och Lencqvist icke ens är känd till namnet. Detsamma gäller i ännu högre grad om den så kallade *Karilainen*, som enligt Ganander ²⁾ skulle varit klippornas beherrskare.

Vi vända oss härmed ifrån den yttre världen till människan sjelf, och gå att i korthet betrakta de få och obetydliga gudaväsen, hvilka det ansågs tillkomma, att på henne rikta sin häg och sina bemödanden. Egentligen utöfva väl alla gudomligheter ett större eller mindre inflytande äfven på mänskliga förhållanden, men det gifves dock några bland

1) Mythol. Fenn., s. 39.

2) D:o d:o, s. 32.

dem, hvilkas hela verksamhet är bunden vid mennisko-lifvet. De hafva dock ej, dessa gudar, någonting att skaffa med människans högre, andliga, öfversinnliga natur, utan hvad helst de verka, gäller henne blott såsom ett natur-föremål. Visheten och sången, dygden och rättvisan, hafva i den finska mytologin ej funnit några beskyddare bland gudarne; dessa vårda sig blott om människans jordiska och timliga kraf.

Inom det här ifrågavarande gebitet möta oss främst de gudomligheter, hvilka vaka öfver människans natur-drifter. Af detta slag är den så kallade *Sukkamieli*, ett qvinnligt väsen, som enligt Lencqvist ¹⁾ anropades af den älskande att tända kärlekens låga i det älskade föremålets hjerta, men enligt Ganander ²⁾ troddes »stifta oenighet imellan ägta folk». Påtagligen grundar Ganander sin uppgift på ett gängse uttryck: »*kävellä mustin sukin*», gå med svarta strumpor, d. v. s. vara svartsjuk; men hvad sammanhang *Sukkamieli* eger med detta uttryck, är i sanning svårt att säga. Ordet *sukkamieli* betecknar bokstafligen den, som älskar strumpor, men strumpan är ett lent och mjukt ting, och man benämnde kärlekens gudinna *Sukkamieli*, emedan hon vårdade sig om den vekaste och ömmaste bland hjertats känslor. Att *Sukkamieli* verkligen var kärlekens gudinna, ådagalägges på det klaraste genom ett både af Lencqvist och Ganander anfördt qvåde, der det säges:

»Sukkamieli mielen käändäjä,
Mesilläs tuon mieli haudo,
Haudo mieli mielettömän,
Armahani armottoman.»

1) De superstitione veterum Fennorum theoretica et practica, pag. 47.

2) Mythol. Fenn., s. 87.

d. ä.

Du, som sinnet plägar ändra,
 Sukkamieli, värm med honing
 Sinnet för den kärlekslösa,
 Som min huldhet ej besvarar.

I de runosamlingar, som på sednare tider trädt i dagen, finnes, märkvärdigt nog, *Sukkamieli* aldrig omnämnd, och äfven för traditionen är hon numera alldeles okänd. Det vill häraf synas, såsom hade denna gudomlighet af Fornfinnarne ej varit allmänt känd och dyrkad, utan måhända först på en sednare tid vunnit burskap i den finska mytologin. Denna förmodan finner äfven stöd i den omständighet, att *sukka* ej är ett genuint ord i Finskan, utan blifvit ifrån de indogermaniska språken låntaget. Kanske betecknades samma gudomlighet ursprungligen genom ordet *Lempi*, som visserligen i det moderna språket utmärker kärlek, men i runospråket äfven understundom ¹⁾ eger betydelsen af en personlig gudomlighet. Det gifves annars af *Lempi* en diminutiv form *Lempo*, som enligt min föregående framställning vanligen utmärker en ond, med *Hüsi* och *Piru* identisk gudamakt; men förmodligen är denna betydelse af ordet icke den ursprungliga, utan man måste på grund af ordets etymologi antaga, att *Lempo* i en äldre tid betecknat kärlekens gud. Äfven i våra runor skildras kärleken stundom såsom en vild, till raseri gränsande, af någon ond trollkarl hos människan uppväckt passion, och det är derföre lätt insedt, huru *Lempo* i den finska mytologin kommit att erhålla sin närvarande betydelse af ett ondt gudaväsen. — Bland människans öfriga naturdrifter personifieras stundom äfven sömnen (*Uni*, dimin. *Unonen*), och framträder då såsom en vänlig och huld gudomlighet.

1) *Lönnrot*, Kantele taikka Suomen kansan — — — Runoja ja Lauuja, I:nen osa, ss. 31—33.

Ifrån denna torde man böra skilja *Untamo* (af *uni*), som någon gång anropas att tyda drömmar (Kal. run. 5, vv. 17 ff.). Samma namn bär för öfrigt i Kalevala en af Kaleryos söner, och understundom betecknas äfven Pohjola med benämningen *Untamolas* hem. Det vexlande bruket af *Untamo* har väl sin grund deri, att den ursprungliga betydelsen af ordet under tidernas lopp råkat i glömska, och samma anmärkning gäller äfven många andra namn i våra forntida runor.

Fornfinnarne dyrkade jemväl vissa gudomligheter, hvilka troddes utöfva ett inflytande på människornas helsotillstånd. Ganander ¹⁾ nämner ibland dem *Munnu*, som troddes förläna hjälp i ögonsjukdomar, och *Lemmas*, en qvinnlig gudomlighet, som helade sår och lindrade deras sveda. Om dem veta dock runorna föga eller intet att förmåla, men deremot nämnes i trollsångerna ganska ofta en qvinnlig gudomlighet *Suonetar* (af *suoni* sena, åder), hvars befatning troddes vara den, att spinna senor och ådror. Då de af en eller annan anledning hade tagit skada, så vände man sig till *Suonetar* med en bön om nya, dem hon skulle insätta i mennisko-kroppen i stället för de förderfvade. Man anropade hennes bistånd med följande ord:

»Sorea on suonten vaimo,
Suonetar sorea vaimo,
Soma suonten kehreäjä
Sorealla kehrinpuulla,
Vaskisella värttinällä,
Rautaisella rattahalla;
Tule tänne tarvittaissa,
Käy tänne kutsuttaessa,

1) Mythol. Fenn., ss. 48 och 60.

Suoni-sykkyrä sylissä,
 Kalvo-kääri kainalossa,
 Suonia sitelemähän,
 Päitä suonten solmimahan
 Haavoissa halennehissa,
 Rei'issä revennehissäl

d. ä.

O du ådrornas gudinna,
 Suonetar, du vackra qvinnal
 Du som ådror skickligt spinner
 Med den vackert gjorda tenen,
 Sländan, smidd af sköna kopparn,
 Hjulet, väl af jern arbetadt;
 Kom nu hit då du behöfves,
 Infinn dig då du anropas,
 Tag i famn en knippa ådror
 Och af hull en bundt på armen,
 För att ådrorna förbinda,
 Knyta deras ändar samman
 Utå stora, fläckta såren,
 Hålen, hvilka rifna blifvit.

(Kal. run. 15, vv. 315—328.)

En mot *Suonetar* och *helsans* öfriga gudomligheter motsatt rol spela i den finska mytologin *Kivutar*, sjukdomarnas, och *Wammatar*, plågornas gudinna, men till dem skola vi i det följande komma.

I våra mytiska runor omnämnas slutligen vissa gudomligheter, hvilka anropades om bistånd under särskilda förrättningar. Af sådan beskaffenhet äro de så kallade *Sinettäret* (sing. *Sinetär*, af *sini* färg, egentl. blåfärg) och *Kankahattaret* (sing. *Kankahatar*, af *kangas* vadmal) — qvinnliga gudomligheter, bland hvilka de förra troddes biträda vid färgning, de sed-

konjus
konjus

nare vid väfning. Såsom resans beskyddare anropades vägens gud (*tie-jumala*) under namnet *Matka-Teppo* (färdens Teppo) — en benämning, hvori man tycker sig igenkänna de kristnas *Stephan*. Hit kan äfven räknas *Aarni* eller *Haarni*, i hvars vård man anförtrodde gömda skatter.

4. Underjordens Gudomligheter.

Bland de finska och andra med dem beslägtade folkslag hysa de flesta den tro, att döden — denna dunkla och obegripliga akt, som de betrakta med en gränslös fasa och förskräckelse — icke helt och hållet afskär och förintar det individuella lifvets tillvaro, utan att det för människan ännu gifves ett lif på andra sidan om grafven. Denna tro fortlever åtminstone hos de visa bland folket, och om det äfven gifves individer, ja till och med enskilda stammar, hvilka förmena att människans, liksom djurets, tillvaro tager en ända med döden, så iakttaga de likväl i sitt förhållande till aflidna personer vissa ceremonier, som tydligt bevisa, att de ändock mera eller mindre medvetet erkänna någon slags odödlichkeit. En af dessa ceremonier består deri, att man dels in i, dels ofvanpå grafven nedlägger föda och kläder, yxe, knif, elddon, gryta, släde, spjut, och i allmänhet alla sådana föremål, som den aflidne begagnat under sin lifstid. Denna plägsed härrör, och erkännes jemväl af sjelfva de vilda folkslagen härröra af den föreställning, att de döda ega samma behof som de lefvande, och att de för dessa behofs tillfredsställande jaga, fiska och öfverhufvud sysselsätta sig med samma slags förrättningar, som under sin lifstid. Somliga folkslag pläga äfven tilldela dem en materiel existens, och tro, att de efter

döden förses med en ny kroppslig boning ¹⁾. Andra åter betrakta dem såsom andeväsanden, hvilka än uppehålla sig antingen i sin graf, eller i de dödas rike, än åter irra omkring på jorden, och företrädesvis äro i rörelse under nattens mörker, i storm och oväder. De gifva sig tillkänna i vindens gny, i löfvens prassel, i eldens sprakande och i tusen andra natur-fenomener. Schamanerna tilltror man förmågan att kunna se dem och utforska deras tankar, men för vanliga människors blick äro de osynliga. Emellertid kunna de äfven för dessa sålunda uppenbara sig, att de plåga och oroa deras onda samveten, förfölja dem till och med under sömnen, pålägga dem sjukdomar och tillfoga dem all slags skada. I allmänhet hyser man om de hädangångnes andar den föreställning, att de förnämligast besöka de lefvande i afsigt att skada dem. I anledning häraf är man intagen af en utomordentlig fruktan för deras besök, och anlitar alla medel, för att afvända dem. Så berättas om Tschuvascherna, att de, i och med detsamma den döende upphör att andas, afhugga hufvudet af en höna, för att förmå honom att (förmodligen i hönans hamn) bortflyga utan återvändo. Och så snart den döda blifvit buren ur rummet, kastar man efter kistan en glödhet sten, som äfven tros stänga återvägen för honom. Äfven skola Tschuvascherna bruka fästa tvenne stänger tvärsöfver kistan, i afsigt att hindra den afidne att upplyfta dess lock. Så väl vid sjelfva begrafningen, som vid andra fester, hvilka firas till den hädangångnes ära, qvarlemna de många slags

1) Sålunda anföra Jessen—S (§ 28) och Ganander (sid. 21), att enligt Lapparnes föreställning alla döda i underjorden äro lika mäktiga, som de varit ofvan jord, samt att de derstädes erhålla "en ny lekamen i dess stad och ställe, som här förrutnat i jorden." En dylik mening synes äfven varit rådande hos Finnarne. (Jfr Lencqvist, de Superst., pag. 55).

matförråder vid grafven, på det att den aflidne ej måtte behöfva söka sig föda hos de lefvande ¹⁾. Men i fall de aflidna, som de benämna *Viljaschki*, ej ihågkommas med offer och fester, så tros de påsända människorna särskilda sjukdomar ²⁾. Ungefär detsamma förtäljes om Tscheremisserna, hvilka dessutom skola hafva för sed, att omhägna sina grafvar med pålar, dem de döda ej tros kunna öfverstå. Hos Samoieder, Ostjaker och flera andra polarfolk är det brukligt, att Schamanerna genom sina besvärjelser söka bringa de dödas andar till ro i sina grafvar. Men framför allt bemödar man sig att försona dem genom offer, hvilka anställas så väl vid sjelfva begrafningen, som ännu derefter under en lång följd af år.

Seden att offra åt de döda har sedan uråldriga tider varit rådande i Asien. Så säges Hiongnu-folket hafva framburit krigsfångar till offer åt sina fordna Tschenjuer, hvilka enligt schamanernas försäkran vredgades, då detta underläts ³⁾. Äfven skall detta folk hafva offrat åt sina förfäders andar ⁴⁾. Den så benämnda folkstammen *Topo*, som ifrån södra Sibirien drog sig till Högasien, säges ännu en lång tid efter sin bortflyttning hafva ihågkommit sina förfäders grafvar, och låtit vid dem anställa offringar genom sändebud ⁵⁾. Äfven i Indien hafva offer blifvit anställda för aflidna anförvandter, och i China har man till deras ära icke allenast framburit offer, utan äfven upprest tempel. Att på detta sätt behedra den döda, torde dock hos flera folk icke blott

1) *Вишневский, О религиозных Поэпрыхъ Чувашъ* (*Wischnewskij, Om Tschuvaschernas religiösa fördomar*), s. 21.

2) D:o d:o d:o , s. 8.

3) *Deguisnes, Allgemeine Geschichte der Hunnen und Türken* — —, übers. von Dähnert, I Bd., s. 185.

4) D:o d:o d:o , s. 306.

5) D:o d:o II Bd., s. 5.

grunda sig på den omförmälda fruktan för hans oroande besök, utan till en del äfven härröra af tron på hans genom döden erhållna högre, gudalika natur. Denna tro har framkallat en ordentlig kult af de döda, hvilken, för att sluta af sjelfva grafvårdarnas pompösa beskaffenhet, äfven synes hafva varit rådande hos de tatariska folken i Högasien och södra Sibirien. Också hos de nordliga, de finska och samojediska folken, upptäckas vissa spår af en sådan högre och ädlare kult, ty det är känt, att många bland dem icke allenast framburit offer och anställt fester till de hädangångnes ära, utan äfven anropat dem om hjälp och bistånd i nöden. Sålunda råder hos både Finnar och Lappar den sägen, att deras schamaner under den dvala, hvari de stundom plägade falla, irrat omkring äfven i de underjordiska regionerna och bönfallit om råd och hjälp hos de döda. Också qvådes i vårt finska Kalevala-epos (run. 17), att den vise Wainämöinen, då han engång var i saknad af tre trollord, begaf sig till den äldrige Wipunens graf, för att ur hans sköte erhålla tillökning på sin visdom. De gudomligheter, som Samojedernas schamaner företrädesvis anropa i alla sina företag, äro de så kallade *Tadebtsjo* eller osynliga andeväsanden, hvilka förmenas uppehålla sig i luften, jorden, vattnet, och öfverallt i naturen. Om dessa *Tadebtsjo* har jag hört många Samojeder förtälja, att de ej annat äro, än afidna människors maner, men andra åter hålla dem för en egen, underordnad klass af gudomliga väsenden.

Men huru stor betydelse man äfven må inrymma de dödas kult, så ingår deri dock städse hos de altaiska folken *fruktan* såsom det viktigaste moment. Sjelfva de offer och fester, som anställas till de afidnas ära, grunda sig, såsom redan nämndes, väsendtligen på denna fruktan. Af sådan anledning plägar t. ex. bland Tschuvascherna den offrande

personen tilltala den döda med följande ord: »Vi ihågkomma dig med en fest; se der har du bröd och särskilda anrättningar, allt har du framför dig, men oroa oss icke, kom ej till oss»¹⁾. Dessa äro sonens ord till en hädangången fader, och bevisa, att man icke engång väntar sig något godt af sina närmaste, med döden afgangna anförvandter. Det är också egentligen blott åt dem, som man frambär offer och anställer fester, i afsigt att blidka deras vrede och skydda sig för deras hemgång. Huru mycket mera skall man väl då icke frukta för främmande, obefryndade människors maner? Störst är likväl den fruktan, som man hyser för hädangångna schamaner. Liksom under sin lifstid, äro de äfven efter döden de mäktigaste, och anses kunna tillfoga de lefvande all möjlig skada. Samojederna äro af den mening, att schamanerna efter döden förvandlas till ett särskildt slag af väsenden, hvilka benämnas *Itarma'*, och skildras såsom de mest skadliga andar i naturen. Samma föreställning igenfinnes äfven hos Ostjaker och flera andra nordasiatiska folkslag. Enligt *Timowsky* skall den äfven vara rådande hos Mongolerna, hvilka förmena, att en affiden schaman förbyter sig till en ond ande och tillfogar dem all slags skada, i afsigt att härigenom förmå dem att skänka honom offer.

I det föregående är omnämndt, att äfven Forpfinnarne trodde på en tillvaro efter döden, och icke allenast hedrade sina affidna med offer och fester, utan äfven anropade dem om hjälp och bistånd. Kändt är också, att de döda troddes göra oroande besök hos sina ännu lefvande anförvandter, och hufvudsakligen just af sådan anledning blefvo ihågkomna med

1) *Александра Фухс, Записки о Чувашахъ и Черемисахъ Казанской Губерніи (Alexandra Fuchs, Anteckningar om Tschuvascher och Tcheremisser i Kasanska guvernementet)*, s. 74.

offer. Men huruvida det enligt Finnarnes, liksom flera andra beslågtade folkslags föreställning, existerade någon rangskilnad emellan de döda, derom eger man ingen kännedom. Visserligen betecknas de aflidnas andar i Finskan med flera särskildta namn, såsom *Manalaiset*, *Münningäiset*, *Keijuiset* (äfvén *Keijut*, *Kejukaiset*), *Kööpelit*, *Peijot* (äfvén *Peijaiset*, *Peijakaiset*), men om dessa skilda benämningar uttrycka olika slag af de hädangångnas andar, eller ens enligt sitt ursprungliga begrepp hänföra sig till de döda, är en sak, som jag ej tilltror mig att afgöra. De ifrågavarande ordens etymologi, som ofta tjenar till en god ledning, lemnar i närvarande fall icke mycken upplysning. Det i Finskan mycket gängse ordet *Manalainen* betecknar egentligen ett underjordiskt väsen öfverhufvud, och ehuru det vanligen uttrycker de dödas maner, så begagnas det likväl stundom äfvén såsom ett epitet för dödsguden *Tuoni*, och kan alltså icke anses utgöra en benämning för något särskildt slag af underjordens invånare. Orden *Keiju*, *Kejuinen*, *Kejukainen* utmärka troligtvis enligt sin etymologi rörliga, sväfvande väsen, ty de måste väl föras till samma stam som *keijun*, *keikun*, *gunga*, *svänga* o. s. v. Ur denna härledning framgår icke engång, hvad jag likväl hört försäkras, att *Keijuiset* beteckna de dödas andar, och Ganander angifver ej heller med bestämdhet denna betydelse, ehuru han visserligen förmodar dem vara »förstörda lifs-andar». Han kallar dem äfvén »små elfvar, flygande genier», säger dem likna »snöfjun, små barn-dockor, eldstrimmor», och vara dels svarta, dels hvita, dels onda och dels goda. Derjemte omnämner han, att de för vissa dertill kvalificerade personer visa sig vid likprocessioner, på kyrko-gårdar och vägar, att de infinna sig vid den sjukes dödsbädd och i likrummet, samt sprida ifrån sig en liklukt (*kalma*); att man genom deras tillbjelp kan qvälja, oroa och martera sin fiende, då man

ifrån kyrkogården bringar de dödas stoft eller ben i hans sängtrum ¹⁾. Något afvikande ifrån denna är beskrifningen på de så kallade *Männingäiset*. Han benämner dem »kyrkspöken» eller »vålnader», och yttrar, att de hafva sitt tillhåll i »grifter, bergskrefvor och öknar», der de injaga skrämsel och fruktan hos de förbigående ²⁾. Enligt Biskop Agricola, säger Ganander, dyrkades *Männingäiset* af Fornfinnarne såsom gudomligheter, hvilka befordrade äktenskapliga förbindelser. På grund af denna betydelse, om den verkligen eger sin riktighet, vore man frestad att härleda ordet *Männingäiset*, som äfven uttalas *Menningäiset*, ifrån det germaniska *menni* (minne), som enligt Grimm ³⁾ hos Tyskarne var en allmän benämning för högre, öfvermenschliga väsenden af qvinnlig natur. Enligt mina iakttagelser, begagnas för det närvarande både *Männingäiset* och *Keijuiset*, ja till och med *Manalaiset*, såsom synonyma ord. Deremot tyckes ordet *Kövpeli* äfven i det moderna språket ega någon olikhet i sin betydelse. Renvall öfversätter det i sin ordbok med *skogsspöke* (spectum sylvestre), och Ganander ⁴⁾ håller *Kövpeli* för en »gast» eller ett »spöke», som uppehåller sig i hus och gamla slott, på galgbackar och begravningsplatser; som visar sig i mångfaldig skepnad och stämplar emot människorna förderfliga anslag. Såsom Ganander anmärker ⁴⁾, voro äfven *Kövpelit*, liksom *Männingäiset* och *Keijuiset*, de afidnas andar, men det vill synas af hans beskrifning, såsom hade benämningen *Kövpelit* blifvit tilldelad sådana individer, som under lifstiden begått grofva förbrytelser. Ordet tyckes leda sin härkomst ifrån det germaniska *Kobold* (Gr. *κοβαλος*, Lat. *cobalus*), som ursprungligen lærer betecknat en af träd skuren

1) *Ganander*, *Mythologia Fennica*, s. 36.

2) D:o D:o , s. 56.

3) *Deutsche Mythologie*, zweite Ausg., s. 404. Jfr ss. 52 ff.

4) *Mythol. Fenn.*, s. 42.

gudabild ¹⁾. *Peiko* (*Peikko*, *Peijainen*, *Pejukas*) fattar *Ganander* ²⁾ såsom synonymt med *Piru*, *Perkele*, *Lempo*, *Häisi* m. fl., och visst är, att dermed ofta betecknas ett ondt väsen öfverhufvud, men derjemte begagnas detta ord äfven i betydelsen af de dödas andar. Och att denna betydelse i sjelfva verket är den ursprungliga, bevisas också derigenom, att *peijaiset* på många orter nyttjas äfven i fråga om begravningsfester. Etymologiskt uttrycker detta ord ett falskt, bedrägligt väsen, ty det är sannolikt beslägtadt med *peijaan*, bedraga.

Ehuru de döda enligt min föregående framställning ofta dvaldes ofvan jord och tillfogade människorna mångfaldigt ondt, så var dock deras egentliga hem under jorden, eller rättare i grafven, som enligt regeln hos alla de altaiska folken anbragtes i jordens sköte. Fogade ödet så, att den döda ej kunde få sig ett hvilorum i jorden, utan blef liggande derofvan, så fortfor äfven hans ande att uppehålla sig ofvanpå jorden, och företrädesvis just på samma plats, der hans stoft bevarades. Så förmena Samojederna och alla andra nordliga stammar, hvilka vintertiden begravva sina lik i kistor ofvan jord, att äfven andarna der ega sitt tillhåll, liksom åter de folkslag, hvilka upphänga de afidna och i synnerhet sina hädangångna barn i lummiga träd, anse deras själar uppehålla sig mellan trädens grenar och lyssna med glädje på fåglarnas qvitter och vindens sus. Jag förmodar att äfven hos Finnarne de så kallade *Kööpelit* äro sådana afidna personers andar, dem ödet icke beskärt en graf förnämligast af den orsak, att de under lifstiden varit grofva brottslingar och våldsvärkare. Då likväl sådana fall voro sällsynta, betraktade Finnarne vanligtvis de afidnas andar såsom underjordiska väsen, hvilket äfven deras allmänna benämning af

1) *Grimm*, Deutsche Mythologie, s. 469.

2) *Mythol. Fenn.*, s. 68.

Manalaiset tillkännagifver. Det herrskar dock i Finnarnes fornda sånger och sägner en dubbel mening om andarnas vistelse-ort efter döden. Enligt den ena fortlefde de sitt skugglif i grafven ¹⁾, enligt den andra åter samkades de alla på ett bestämdt underjordiskt ställe, som benämnes *Tuonela* eller *Manala*, och motsvarar *orcus* hos Romarena. Den förra åsigten är utan tvifvel den äldre, liksom den äfven är den råare. Den igenfinnes jemväl hos alla befryndade stammar, hvilka ännu fortlefva i sin ursprungliga vildhet, då deremot den sednare mig veterligen anträffas endast hos Finnar, Lappar och några Tatar-stammar i södra Sibirien.

Antingen man nu betraktade de dödas andar såsom boende i sina grafvar, eller irrande i *Tuonela*, så troddes de likväl enligt Finnarnes föreställning vara i beroende af vissa mer eller mindre mäktiga gudaväsen. Den gudomlighet, som företrädesvis herrskade öfver grafvarne och deras invånare, benämndes *Kalma*, då åter *Tuonelas* beherrskare framträder både under namnet af *Tuoni* och *Mana*. Såsom redan ofvannföre anmärktes, betecknar ordet *kalma* för det närvarande liklukt, och denna betydelse angifver Renvall i sin ordbok såsom den ursprungliga. I *Kalevala* fattas *Kalma* någon gång såsom liktydigt med sjelfva begravningsplatsen eller *kalnisto*, såsom t. ex. i run. 33, vv. 259—260, der det heter: »*Sia on maassa maannehilla, kalmassa kaonnehilla*», d. ä. de hvilandes plats är i jorden, de försvunnas i *Kalma*. Vanligen betecknas dock i runorna med *Kalma* en underjordisk gudomlighet, till hvars värf det hörde att hafva tillsyn öfver de så kallade *Keijuset*, *Männingäiset* m. fl. I denna egenskap spelar han ungefär samma rol som *Tuoni*, och blir äfven

1) Äfven om halkorsgrafvarna i Sverige yttrar Nilsson (Skandinaviska Nordens Ur-invånare, 3 kap. ss. 13 ff.) den åsigt, att de af Lapparne blifvit inredda till bostäder för de döda.

upphörligt i dikten förvexlad med honom. Någon gång förblandas han ock med *Häsi*, hvilket bevisar, att man tänkte sig honom såsom en ond och fruktansvärd gudomlighet. *Kalma* säges ega en dotter, *Kalman impi* (Kalmas jungfru) benämnd, och äfven hon betraktas såsom ett ondt väsen, ty det qvådes i Kal. run. 26, v. 750, att ormen af henne erhållit sitt giftiga tandkött. För öfrigt äro våra finska runor högst sparsamma i sina uppgifter så väl om *Kalma* sjelf, som om hans familj, och hos andra beslättrade folkslag torde denna gudomlighet icke ens förekomma till namnet.

Så mycket rikhaltigare äro de upplysningar, runorna lemna oss om *Tuoni* eller *Mana*. Såsom jag nyss nämnde, betecknar *Tuoni* eller *Mana* egentligen underjordens beherrskare, men understundom blir det äfven begagnadt om sjelfva underjorden, som dock vanligen förekommer under namnen *Tuonela* och *Manala*. Bland de anförda orden är *Tuoni* (Lapp. *Tuon*, *Tuona*) utan allt tvifvel af samma ursprung, som det tyska *Tod* (Grek. *Θάνατος*), och kan med så mycket större skäl anses för ett lånad ord, som det saknas i de flesta andra beslättrade språk. En högst egen bildningsprocess framter ordet *Mana*. Man skulle vid första påseendet tycka, att detta utgör stammen till *Manala* (Mana-hemmet), liksom *Tuoni* till *Tuonela* (Tuoni-hemmet), *Tapio* till *Tapiola* (Tapio-hemmet) o. s. v., men sådant är dock ej förhållandet. I Finskan uttryckes underjorden egentligen genom *maan ala* (det undre af jorden), hvaraf genom sammandragning och vokal-förkortning ordet *manala* utvecklats sig. Efter denna förändring gick den ursprungliga betydelsen af ordet *manala* smånigom förlorad, och folket började att såsom stam för detsamma betrakta det i en sednare tid fingerade *Mana*. Då nu *Tuoni* är ett lånad ord, och *Mana* en nyare tids fiktion, så bevisas äfven härigenom, att föreställningen om de dödas

tillhåll i Tuonela är mindre ursprunglig, än den, enligt hvilken deras andar tros fortfara att lefva i sina grafvar.

Om läget för den ort, der *Tuoni* eller *Mana* förde spiran, lemna våra runor den bestämda upplysning, att den var under jorden befintlig. Så qvådes i Kalevala run. 20, v. 82, att man sökte en baneman för en jättestor oxen öfverallt på jorden, ja till och med under jorden i *Manala* (*Manalasta maanki alta*). På *Tuoni*-hemmets eller *Tuonelas* underjordiska läge tyda äfven, utom dess varierande benämning *Manala*, åtskilliga i runorna förekommande uttryck, såsom *Manalan alusvesi* Manalas undre (underjordiska) vatten, *Manalan alannet* Manalas dalsänkning, o. s. v. För att komma till Tuonela, måste man färdas öfver nio och ett halft haf; sedan anlände man till en flod, och bakom denna syntes Tuonilandet, som på något ställe (Kal. run. 16, v. 157) benämnes *Manalan saari* (Manala-holmen) — ett uttryck, som likväl ej bör tagas efter ordalydelsen.

Finn Magnusen anmärker, att de skandinaviska folken föreställde sig underjorden (Helheim) vara ungefär lika beskaffad, som sjelfva jorden ¹⁾. Detsamma kan äfven, och kanske med ännu större skäl, sägas om Finnarne. I Tuonela sken solen liksom på jorden; der saknades hvarken land eller vatten, skog eller fält, åker eller äng; der funnos björnar, vargar, ormar, gäddor o. s. v. Men hvad hellst underjorden dolde i sitt sköte, så var det allt af en högst skadlig, dyster och förfärande art. Dess skogar voro mörka och uppfyllda med vilddjur, dess vatten var svart, dess kornåkrar frambragte en brodd, hvaraf ormen eller den så kallade *Tuoni*-masken (*Tuonen toukka*) hade fått sina tänder. Mycket ofta omtalas i runorna den förr omnämnda Tuonela-floden

1) Eddalæren og dens Oprindelse, B. 4, s. 220.

(*Tuonelan joki*, *Tuonelan alusvesi*), hvilken säges varit öfvermåttan strid och uppfylld med sjudande hvirflar, samt ett förfärligt vattenfall, som benämnes *vihanen koski* (den vreda forsén), *kova kynsi-koski* (den hårda nagel-forsén). Det är troligen i och för forséns fruktansvärda egenskap, som Tuonela-floden ofta benämnes den heliga floden (*pyhä joki*, *pyhä virta*), och det säges (Kal. run. 32, v. 381), att sjelfva den mäktiga, gudalika björnen vid denna fors begått en ed att aldrig öfva enda gerningar, sålunda erkännande sig vara en i förhållande till forsén underlägsen varelse.

Ännu mera fruktansvärda än de yttre naturföremålen, voro de personliga väsenden, hvilka bebodde »Tuonelas stugor». Bland dem skildras i synnerhet husfadren, den så kallade *Tuoni*, *Mana*, *Manalainen* eller *Tuonen ukko*, såsom en öfvermåttan sträng och obeveklig makt. Hos honom är ingen skonsamhet att förvänta, och emedan inga böner tränga till hans hjerta, så blir han i våra runor sällan och nästan aldrig anropad. Hans yttre gestalt svarar fullkomligt emot hans inre väsen, ty han skildras såsom en gammal gubbe med tre fingrar och en hatt, som nedhänger öfver skuldrorna. Hans egentliga verksamhet är att strängt bevaka hvar och en, som råkat i hans våld. *J. Grimm* gör i sin tyska mytologi, pag. 799, den anmärkning, att dödens gud af fornålderna öfverhufvud icke betraktades såsom ett dödande väsen, utan att det var sjukdomen, svärdet m. m., som dödade, då åter sjelfva döds-guden endast beledsagade de afidna till den andra verlden. Äfven i våra finska fornsånger finnes ingenstädes angifvet, att *Tuoni* hade tagit någon af daga, men i Kal. run. 16, vv. 183 ff., förtäljes, att han plägade beledsaga eller föra med sig de döda till underjorden. Icke engång dervid synes dock hans åtgärd hafva varit oundgängligen nödvändig, utan han framställes vanligtvis såsom de dödas väktare och be-

herrsckare. I detta värf understödes han troget af sin hustru *Tuonen akka* eller *Tuonelan emäntä*, som någon gång äfven kallas *Tuonetar* eller *Manalatar*, ehuru denna benämning egentligen tillhör Tuoni-dottern. Hon är en gammal qvinna, med krokiga fingrar och vriden hake. Runorna tilldela henne i ironisk mening epitetet *hyvä emäntä* (den goda värdinnan), emedan hon plägade undfägna sina gäster med ormar och grodor.

En värdig telning af detta älskliga gudapar är den så kallade *Tuonen poika* (Tuoni-sonen). Liksom modren, säges han varit försedd med krokiga fingrar, hvilkas spetsar voro af jern. Härigenom betecknas påtagligen hans hårda, skningslösa, rofgiriga natur, och derom vittna äfven hans handlingar. I samråd med sina föräldrar bevakar han strängt underjordens invånare och krossar dem med sitt svärd. Ätminstone sökte han med all makt qvarhålla *Wäinämöinen* i Tuonela, och då han såg den af en hämndlysten herde ihjelskjutne *Lemminkäinen* fara utför Tuonela-floden, så högg han honom i stycken med sitt svärd. Lysten på blod, benämnes han i runorna den *blodiga* (*verinen*), och det är väl af en sådan anledning, som han äfven erhåller epitetet *puna-poski* (den med röda kinder försedde). Kanske är det af samma orsak, som han i en trollsäng anropas vid en förblödning, ehuru den till honom ställda bönen att spinna tråd till ådrors förbindande ej väl sammanhänger med hans öfriga verksamhet.

Till Tuonelas afskyvärda gudaskara börde äfven särskilda af dödsguden och hans gemål fostrade döttrar, hvilka med ett gemensamt namn kallas *Tuonen tyttäret* (Tuonis döttrar), *Manan neiet* (Manas jungfrur), *Manuttaret*, äfven *Kulman neiet* (Kalmas jungfrur). Oftast nämnes ibland dem *Tuonetar*, *Tuonen tytti*, *Manalan neiti*, *Manalan impi*, såsom

hon med olika namn betecknas. Hon är, liksom Tuonelas öfriga gudomligheter, af ett argt, vrängsint, trätgirigt sinne-
lag, och benämnes i runorna ofta *ilkeä Manalan impi* (den elaka Manala-jungfrun). Hennes stygga sinne röjer sig äfven i det yttre, ty hon var mörk till färgen (*musta Tuonen tyttö*) och af en kort vext (*lyhykäinen Tuonen tyttö, matala Manalan neiti*). Oaktadt sin onda natur, är hon likväl i hela Tuoniskaran den enda, som någon gång låter en ömmare känsla få makt öfver sitt hjerta. Denna känsla röjer sig deri, att hon (Kal. run. 16, vv. 265 ff.) råder den öfver Tuonela-floden enträget längtande Wäinämöinen hellre begifva sig till hemmet och ej blottställa sig för Tuoni-gudens oblidkeliga vrede. Om hennes verksamhet förmäles, att hon under Wäinämöinens nyssnämnda färd till Tuonela spelte Charons rol och färjade honom öfver floden, men detta uppdrag synes hon tillfälligtvis hafva erhållit, emedan hon råkade stå vid stranden och skölja sitt byke, då Wäinämöinen anlände till Tuonela-floden.

En annan dotter af Tuoni bär namnet *Loviatar*, samt säges i Kal. run. 45, vv. 25 och 26, vara »den värsta bland Tuonidöttrar, den vederstyggligaste bland Manuttaret.» Hon framställles såsom en ful, blind och bedagad mö, mörk till färgen och mörk i hågen. Hennes värsta bragd angifves hafva varit den, att hon lät vinden göra sig fruktsam och sedan frambragte till verlden nio de allra förderligaste plågo-andar. Denna bragd tillägges väl i somliga runor äfven andra personer, såsom Louhi Pohjolas värdinna, men den lämpar sig i alla afseenden bäst på en Tuoni-ättling.

En tredje dotter af Tuoni benämnes *Kipu-tyttö* (sjukdoms-dottern), eller vanligare *Kipu-tyttö Tuonen neiti* (sjukdoms-dottern Tuoni-jungfrun). Hon har ej något att skaffa med de döda, utan blott med sjukdomar, och betraktas såsom deras beherrskarinna. I en flod (förmodligen Tuonela-

floden) fanns en klippa eller ett berg, som hūjde sig ur vattnet på ett ställe, der tre flodgrenar sammanflōto. Denna klippa kallas i runorna *Kipu-kivi* (sjukdoms-stenen) eller *Kipu-vuori* (sjukdoms-berget), emedan sjukdomarna der hōllos inneslutna af *Kipu-tyttö*. Sjelf plāgade hon sitta ofvanpå klippan och vrida omkring berget, så att sjukdoms-andarna blefvo malade liksom säden emellan tvenne qvarnstenar (Kal. run. 45, vv. 270—274). Meningen torde väl vara, att hon härigenom ville tygla och qvāsa deras ilska sinne. När dessa andar lösgjorde sig ifrån sitt fāngelse och kommo att plāga de dōdliga, ākallas *Kipu-tyttö* att uppfānga sina förrymda tjenste-andar och antingen inspārta dem i en blå sten, eller nedsänka dem i hafvets djup (Kal. run. 45, vv. 275 ff.).

Ifrån *Kipu-tyttö* ātskiljes i Kalevala *Kivutar* (af *kipu* sjukdom) eller *Wammatar* (af *vamma* plāga), hvilken ej synes ega något gemensamt med Tuonis dōttrar, utan framställes sāsom ett välgörande väsen, och āfven benämnes *hyvä emäntä* (en god värdinna), *valio vaimo* (en utvald, en förträfflig qvinna). Henne tilldelas emellertid ungefär samma verksamhet, som *Kipu-tyttö*. Sålunda anropas hon (Kal. run. 45, vv. 293 ff.) att ifrån den sjuka borttaga plāgo-andarna, gömma dem i en kopparvacka och föra dem till toppen af *kipu-vuori*, koka dem der i en liten kittel och slutligen fösa dem in i berget genom ett deri befintligt hål. Tager man härjemte i betraktande, att namnen *Kipu-tyttö* och *Kivutar* i sjelfva verket uttrycka ett och detsamma, så synes den förmodan vara ganska sannolik, att dessa tvenne gudomligheter i grunden utgöra ett och samma väsen, och att de blott genom något misstag blifvit ifrån hvarandra ātskilda.

Tuonelas öfriga invånare sammanfattas i runorna under den allmänna benämningen *Tuonelan väki*, *Manalan* eller *Manan väki* (Tuonelas folk o. s. v.). Jag tager för afgjordt,

att man med detta uttryck egentligen har att förstå de döda, ehuru detta ej finnes klart uttaladt i våra forntida qväden. Icke heller nämnes i dem något upplysande om Tuoni-folkets eller de afidnas verksamhet och öfriga förhållanden, men af det, som förut blifvit anfördt om *Tapiolan väki*, *Wellamon väki* o. s. v., kan man med visshet sluta, att detta folk spelte rolen af Tuoni-gudens tjänare, och utförde hans bud och befallningar. Runan qväder att Tuoni-folket var ganska talrikt, att deribland funnos både gamla, unga och medelålders personer, att de gamla voro försedda med stafvar, de unga med svärd och de medelåldriga med spjut. Vaksamhet och en oblidkelig stränghet voro äfven deras utmärkande egenskaper. När Lemminkäinenens moder (Kal. run. 15, vv. 211 ff.) kom till Tuonela-floden för att ur dess böljor uppräfsa sin förlorade son, vågade hon ej gripa sig verket an, innan hon med solens tillhjelp insöft hela den »tvåra skaran». Man hyste i anledning här af en utomordentlig fruktan för underjordens befolkning, men icke desto mindre sägas de levande ofta hafva anställt resor till Tuonela.

Sådana färder företogos vanligen af Pohjola-dotterns friare på befallning af hennes moder, hvilken ej bortgaf sitt barn åt sämre hjeltar, än dem, som förmådde fånga Tuonelas vargar, björnar och gäddor. Dessa färder sträckte sig likväl ej till det innersta af Tuonela, och vanligtvis kommo de djerfva äfventyrarena derunder uti alldeles ingen beröring med sjelfva Tuoni-folket. Deremot omtalar Kalevala-sången en färd, som Wäinämöinen företog sig till sjelfva dödsgudens boning, i afsigt att af honom erhålla de tre förrberörda trollorden. Det är nog eget, att Wäinämöinen i sådan afsigt vänder sig till Tuoni sjelf, ty vanligen sökte man råd och visdom hos de döda, antingen vid deras grafvar, eller vanligare i sjelfva *Tuonela*. Det var endast mäktiga schamaner

förbehållet att göra färder till Tuonela (*Tuonella käydä, Tuonelassa vaeltaa*), och detta skedde ej i kroppslig gestalt, utan schamanerna föllo först uti en dvala, hvarestefter själen flydde ned i de aflidna andarnas värld, för att der komma i besittning af en förbergad visdom. Om Wainämöinen åter förtäljes, att han i sin jordiska skepnad företog sig färden till Tuonela. Denna färd säges likväl hafva misslyckats, och nu begaf sig Wainämöinen till den äldrige Wipunens graf, der han äfven erhöi hvad han eftersträfvade. Emedan qvädet om Wainämöinens Tuonela-färd (Kal. run. 16, vv. 151 ff.) sprider något ljus öfver förhållanderna i underjorden, vill jag här i största korthet meddela dess innehåll. När Wainämöinen hade tillryggalagt tre dagsresor, anlände han till stranden af Tuonela-floden, som för honom stängde vägen till Tuonis boning. Bekymrad om sin öfverfart, ser han på motsatta stranden Tuonis dotter syssla med sitt byke, och vänder sig till henne med anhållan, att hon måtte beledsaga honom öfver elfven. Flickan lofvar äfven uppfylla hans önskan, men med det vilkor, att han först upplyser henne om orsaken till sin Tuonela-färd. Wainämöinea söker i början genom falska uppgifter leda henne bakom ljuset, men då detta ej lyckas, ser han sig slutligen föramlåten att yppa sanningen. Sysselsatt med timrandet af en farkost medelst trollqväden, hade han råkat i förlägenhet på tre ord, och det var för deras erhållande, som han nu begifvit sig till Tuonela. Härom underrättad, börjar Tuoni-dottern förebrå Wainämöinen för hans dåraktiga företag, och råder honom ej framhärda i sin föresats att komma till Tuonela, utan hellre återvända till hemmet. Wainämöinea låter likväl icke afskräcka sig genom hennes föreställningar; han fortfar enträget i sin begäran att blifva öfverförd, och bevekt af hans böner rör Tuoni-dottern honom slutligen öfver elfven. Anländ till Tuonis boning, blir Wainä-

möian genast undfägnad af värdinnan med öl, men i stopet samma grodor och på dess kanter kråla-ormar. Wäinämöinen undanbeder sig denna välfägnad under förevändning, att han ej begifvit sig till Tuonela i afsigt att fira ett gästabud. Tillspord om orsaken till sin ankomst, yppar han nu utan omsvep sitt ärende för Tuonela-värdinnan, men erhåller af henne det besked, att »Tuoni ej bortger sina ord, att Mana ej delar sin makt med någon annan». Emellertid instundar natten, och Wäinämöinen får sig af värdinnan anvisad en hvilobädd, som är tillredd af hudar. Anande oråd låtsar Wäinämöinen sofva, men har dock ett vaksamt öga på allt, hvad man i Tuonela företager sig. Han ser Tuoni-gumman sitta på en klippa i vattnet och spinna garn af jern och koppar. På samma klippa sitter äfven Tuoni-gubben och väfver af det spunna garnet en mycket stor not. Sedan noten blivit färdig, kastas den af Tuoni-sonen tvärsöfver, längsefter och snedt öfver elfven. Härigenom skulle nu Wäinämöinen hindras att återvända öfver densamma, men en utomordentlig siare, förbytte han sig till en orm och slingrade sig i denna skepnad genom noten. Återkommen ifrån Tuonis dystra hem, gaf han åt kommande släkten det råd, att ej sjelfmant förfoga sig till Tuonela, emedan »många begifvit sig dit, men få kommit derifrån tillbaka». Derjemte varnar han ungdomen att ej förörätta någon oskyldig, emedan den brottslige i Tuonela hårdt bestraffas för sina missgerningar. Denna varning härleder sig likväl icke ifrån Wäinämöineus tider, utan är af ett kristligt ursprung. Den förekommer i Kal. run. 16, vv. 401—412, och lyder sålunda:

»Elkätte imeisen lapset

Sinä ilmoisna ikänä

Tehkö syytä syyttömälle,

Vikoa viattomalle,

Pahoin palkka maksetahan
 Tuolla Tuonelan koissa:
 Sia on siellä syyllisillä,
 Vuotehet viallisilla,
 Alus kuumista kivistä,
 Palavoista paateroista,
 Peftto kyistä, käärmehistä,
 Tuonen toukista kuottul»

d. ä.

Aldrig må'n J, unge vänner,
 Ej så länge lifvet varar,
 Göra ondt åt oskuldsfulla,
 Skada dem, som rena äro,
 Ty en grufflig lön betalar
 Man i mörka Tuoni-hemmet:
 Der ett läger fins för brottet,
 Står en säng för dem, som felat,
 Bädden redd af heta stenar,
 Utaf hållar, hvilka glöda,
 Täcket väfdt af grymma ormar,
 Utaf Tuonis svarta maskar!

Vända vi oss nu, efter denna betraktelse öfver Finnarnes föreställningar om de dödas rike, till våra stamförvandter Lapparne, så omnämnes äfven i deras mytologi dödsguden *Tuona* eller *Tuon*, ehuru minnet räddat föga mer, än blotta hans namn till efterverlden. *Jessen-S*, som utförligast behandlat det lappska folkets mytologi, känner denna gudomlighet icke ens till namnet, utan uppräknar en mängd andra gudaväsanden, dem han tilldelar herraväldet öfver underjorden. Hos honom förekommer icke heller dödens rike under namnet *Tuonen aimo*, såsom det af andra författare någon gång benämnes, utan han angifver att Lapparne fordom trott på tvenne un-

derjordiska riken, och benämnt det ena *Saivo-aimo*, *Jabme-aimo* eller *Sarakka-aimo*, det andra åter *Rut-aimo*, *Mubben-aimo*, *Fudnos-aimo* eller *Zhjaepes-aimo*. Han förmodar likväl, att föreställningen om *Rut-aimo*, *Mubben-aimo* m. m. ej är genuint lappsk, utan ifrån kristendomen lånad, att orden *Rutu*, *Mubben*, *Fudno* m. m. beteckna djefvulen, och *Rut-aimo*, *Mubben-aimo* o. s. v. de kristnas helvete ¹⁾. Denna utläggning röjer en nog ringa bekantskap med de lappska och finska språken, hvilka lätteligen upplysa, att *Rut-aimo* betecknar pestens hem, *Mubben-aimo* (mubbe-aimo?) ett annat, ett tillkommande hem, *Fudnos-aimo* ett dåligt hem, *Zhjaepes* (*Zhjaepes*) -*aimo* ett svart hem. Att sluta af namnens betydelse, kunna de alla, med undantag af *Rut-aimo*, vara lika väl af hednisk, som kristlig upprinnelse, men måste i hvardera fallet betraktas blott såsom epiteter för de dödas rike, hvars egna, sannskyldiga namn är *Jabme-aimo* (de dödas hem) eller *Tuonen aimo* (*Tuoni-gudens* hem, Finn. *Tuonela*). Den sednare benämningen synes företrädesvis vara bruklig i svenska Lappmarken, då åter den förra är känd på alla orter. Med sitt så kallade *Jabme-aimo* identifierar Jessen, såsom nyss nämndes, både *Saivo-aimo* och *Sarakka-aimo*, men att detta grundar sig på ett missförstånd, skall jag i det följande söka ådagalägga.

I afseende å betydelsen af ordet *Saivo* herrskar hos de lappska författarna mycken oreda och förvirring. Sålunda fattar Jessen detta ord än i betydelsen af en helig ort, än åter i den af ett gudomligt väsen. Enligt Lindahl och Öhrling ²⁾ är *Saivo*, som af dem skrives *Saiva* eller *Saiv*, egentligen ett

1) *Jessen—S.*, Afhandling om de Norske Finners og Lappers Hedenske Religion, § 13.

2) *Lexicon Lapponicum*, pag. 390.

Sip

nomen appellativum och betecknar *helig*, men de angifva derjemte, att *Saiva-kedke* (Saiva-sten), eller helt enkelt *Saiv*, äfven användes till betecknande af Lapparnas sten-idoler. Hos Högström ¹⁾ eger *Saivo*, så framt jag ej missförstått hans dunkelt uttalade mening, betydelsen af en *helig sjö*. Enligt den förklaring jag i Lappland erhållit öfver betydelsen af ordet *saivo*, utgör det ett allmänt guda-epitet, och motsvarar närmast det finska *haltia*, d. v. s. en skyddsgud. Att denna betydelse af ordet äfven är den rätta, anser jag i själva verket härflyta af Jessens egen beskrifning öfver Saivo-folket. Han anför bland annat ²⁾, att hos Lapparne fordom den tro varit rådande, att på deras heliga berg och fjäll, de så kallade *Saivo* och *Pusse-Waarek*, liksom i de dödas tillhåll under jorden (Jabme-aimo), uppehållit sig »dylika personer, som de sjelfva (Lapparne) äro», idkat samma näringar, egt samma slags kreatur, och med ett ord fört alldeles samma lefnadssätt, som det lappska folket. Dock hade Saivo-släktet i allt uppnått en högre fullkomlighet än Lapparne, och öfverträffat dem så väl i rikedom, som i vishet och makt, med anledning hvaraf det af dessa äfven ofta plägade anlitas, då man var i behof af råd och hjälp. Vid sådana tillfällen begåfvo sig Lapparne enligt traditionen i egen person till något Saivo-hem. I Lvarje sådant hem befann sig alltid åtminstone en manlig (?) individ, som lefde ogift; men många så kallade *Saivo-olmak* skola äfven varit försedda med både hustru och barn. De besökande hade alltid blifvit väl emottagna i Saivo-hemmen, och ofta tillbragt der en tid af flere veckor, hvarunder de fått äta och dricka, sjunga och dansa med Saivo. Och ännu på

1) Beskrifning öfver de til Sveriges Krona lydande Lapmarker, § 193.

2) Afhandl. om de Norske Finners og Lappers Hedenske Religion, §§ 10 ff.

köpet hade de af Saivo blifvit försedda med goda råd och lärdomar, i synnerhet uti trolldomskonsten. Men icke nog härmed, utan Saivo troddes äfven bistå Lapparne hela lifvet igenom uti jagt, fiskafänge och alla möjliga företag, hvaremot dessa å sin sida framburo dem offer och »tjenade dem med lif och själ». Hvarje Lapp plögade enligt Jessen alltid, så snart han kommit till en manlig ålder, tillegna sig några, ofta 10, 12, ända till 14 Saivo-ställen, och deras invånare blefvo »hans skyddsenglar och medhjelpare i trolldomskonsten». Till och med de djur, som tillhörde Saivo-folket, ansågos vara Lapparne behjelpiga i deras särskildta värf och förrättningar. Bland dessa djur omnämnas en fågel (*Saivo-lodde*), en fisk eller orm (*Saivo-guelle* eller *guarms*) en ren (*Saivo-sarva*). Alla dessa djur kunde vara olika till både slaget, färgen och storleken. Så berättar Jessen om Saivo-fåglarne, att de kunde bestå i »spurrer,» ripor, »örnar, svanor, »stoddere, heirer, »ubrhaner,» hökar. Några bland dem troddes hafva svart rygg, hvita vingar och grå buk, andra voro till färgen ljusröda, andra åter af en grå, svartgrå eller hvit färg. Fåglarnas bistånd emot de dödliga troddes bestå deri, att de visade dem vägen i skogen, buro deras jagtredskap, voro dem behjelpiga i vården om renarna, återskaffade förloradt gods o. s. v. Schamanerna anlidade dem jemväl till att göra skada åt ovännerna, och i detta fall fick *Saivo-lodde* benämningen af *Wuornis-lodde*. Man hyste äfven om Saivo-fåglarne den tro, att de ofta togo schamanen på sin rygg och bragte honom dit han sjelf åstundade. I allmänhet synas Saivo-djuren, såsom redan deras benämning *Noaides vuoin* tillkännagifver, företrädesvis hafva lemnat sitt bistånd åt schamanerna, ty det berättas äfven om Saivo-ormen och fisken, att de i likhet med fågeln plögade bära schamanen på sin rygg och dessutom hjälpa honom att tillfoga fienden skada. Likaledes

framställes Saivo-renen såsom schamanernas medhjelpare, och begagnas af dem i synnerhet i det fall, då en enviges-strid skall ega rum emellan tvenne schamaner. Under en sådan strid äro schamanerna sjelfva alldeles overksammas, men de dela dock i allt de kämpande renarnas öde, vare sig att det gäller lif eller lemmar. Jessen anmärker, att hvarje Lapp, liksom han vanligen egde en mängd Saivo-gudomligheter till sina beskyddare, äfven var försedd med ett större eller mindre antal sig behjelpiga Saivo-djur, hvilka i likhet med gudarna blefvo hedrade med offer.

Sådant är i få ord hufvud-innehållet af Jessens framställning i fråga om *Saivo*. Man finner af denna framställning tydligt och klart, att ordet *saivo* utgör en allmän benämning för alla enskilda skyddsgudar, och att *saivo-aimo* betecknar hvarje sådan skyddsguds hem. I den finska mytologin finna vi ej något mot *saivo-aimo* fullkomligen svarande begrepp, ty ehuru föreställningen om gudahemmen är för begge folken gemensam, synas dock Finnarna ej hafva tilldelat ett sådant hem åt sina enskilda skyddsgudar Haltiat, utan endast åt några af hela folket dyrkade gudomligheter, såsom *Ahto*, *Tapio*, *Tuoni* m. fl. Hos Lapparne deremot är det företrädesvis de enskilda gudarna, hvilka anses lefva i besittning af hus och hem, gård och gods, hustru och barn. Bland de allmänna gudarnas hem omnämnas mig veterligen af lappska författare endast *Sarakka-aimo* och *Tuonen* eller *Jabme-aimo*, att ej nämna *Rut-aimo*, som måhända är synonymt med *Jabme-aimo*, liksom äfven i den finska mytologin plågor och sjukdomar anses hafva sitt hem i Tuonis boning. På *Saivo-aimo* fanns åter ett ganska stort öfverflöd, ty enligt Jessens ofvan anförda uppgift, troddes en enda Lapp inom sitt gebit kunna ega mera än ett tiotal sådana gudahem. Antalet af dessa Saivo-hem berodde tvifvelsutan der-

på, huru många gudabilder eller *seider* hvarje Lapp egde; ty hvar helst en *seid* stod upprest, ansågs stället heligt och tyckes hafva blifvit benämndt *Saivo-aimo*. I sjelfva verket äro vanliga gudabilder eller *seider* enligt min tanke ingenting annat, än de synliga representanterna af *Saivo-gudarna*, och med anledning häraf förekomma äfven *seiderna* hos Lindahl och Öhrling under det ofvan anförda namnet *Saiva-kedke* eller *Saiv*. Jessen anmärker ¹⁾, att de verkliga, osynliga *Saivo* troddes ega sitt tillhåll under den »öfversta jordskorpan», och det är till en del på grund häraf, som han identifierar *Saivo-aimo* med *Jabme-aimo*. Mig förekommer det likväl osannolikt, att *Saivo-gudarna* endast tillhörde den inre jorden, ty jag har hört Lapparne försäkra, att de äfven älskade uppehålla sig i sjöar, och samma uppgift torde också Högström hafva erhållit, ehuru han misstagit sig deri, att han trott *saivo* beteckna sjelfva det helig-hållna vattnet. Jag förmodar att Fjäll-Lapparne uti *Saivo* företrädesvis dyrkade jordens (bergens, fjällens) gudomliga invånare, då deremot Fiskar-Lapparne försatte dem i vattnet (i sjöar och floder). Men om äfven Jessens uppgift eger sin fullkomliga riktighet, så är likväl den omständigheten, att *Saivo-varelserna* vistades i jorden, intet bevis för identiteten af *saivo-aimo* och *jabme-aimo*, ty det förra begreppet är allmänt och hänföra sig till särskilda gudahem, det sednare deremot enskildt och uttrycker blott den ort, der *Tuona* eller *Jabme-akka* förde spiran. Det viktigaste stödet för identiteten af *Saivo-aimo* och *Jabme-aimo* har Jessen utan tvifvel tyckt sig finna deri, att Lapparne enligt hans uppgift högeligen längtade att efter döden förflyttas till *Saivo-aimo*, »hvars invånare de höllo för Lappar, och sådana, som under sin lifstid hade slitigt offrat, *myret*

1) Afhandl. om de Norske Finners og Lappers Hedenske Religion, § 2.

och *juoiget* (sjungit) för Saivo, och derföre i det tillkommande lifvet åtnöto en så stor lycksalighet¹⁾. Denna uppgift är i och för sig ganska vigtig, emedan densamma, i fall den annars är tillförlitlig, bevisar att utmärkta personer efter döden hedrades af Lapparne såsom deras skyddsgudar. Men då det fordrades både offer och böner för att vinna denna heder och komma till *Saivo-aimo*, så måste det väl äfven hafva funnits något annat ställe, dit de döda kunde slippa utan allt offerande och bedjande. Ett sådant, för hvarje man tillgängligt ställe, var det så kallade *Jabme-aimo*.

I det föregående blef omnämndt, att Jessen äfven håller *Sarakka-aimo* för samma ort som *Jabme-aimo*, men för denna åsigt finnes mig veterligen icke det ringaste stöd. Enligt hvad Jessen själf angifver²⁾, var *Sarakka* en gudinna, som i stället för att bära dödens spira, tvertom ansågs värda sig om lifvets fortfarande, och befordera till veriden ofödda foster. Denna befattning säges hon delat med flera andra gudomligheter, såsom *Radien-kiedde*, *Mader-akka* och *Uks- eller Juks-akka*. Bland dem skapade *Radien-kiedde* själfva anden, och sände honom derefter till *Maderatja*. Denne upptog anden i sitt lif och bragte den till *Maderakka*, hvars åliggande det var, att deråt gifva kroppsig gestalt. Om nu af detta väsen skulle danas en man, så öfverlemnades det af *Maderakka* åt *Uks- eller Juks-akka*, hvilken äfven kallades *Stauke-edne* eller *Stälko-edne*; men om deraf skulle födas en qvinna, så fick *Sarakka* i uppdrag att besörja om dess danning. Så väl *Sarakka* som *Uks-akka* måste för ändamålet vinnande först upptaga fostret i sitt eget sköte; och derpå bringa det till den qvinna, som slutligen skulle blifva med

1) Afhandl. om de Norske Finners och Lappers Hedenske Religion, § 12.

2) B:o

d:o

d:o

§ 6.

detsamma hafvande och framföda det till verlden. Denna besynnerliga framställning af så väl Sarakkas, som de öfriga gudomligheternas delaktighet i skapelsen, är kanske en sedbare tids uppfinning, men ehvad det värf äfven varit, som Lapparne ursprungligen tilldelat *Sarakka*, så kan hon på intet vis ställas i samband med de dödas verld. Hon förliknas af Jessen vid *Venus*, och han yttrar sig derjemte om henne i följande ordalag: »Denna gudinna hade Lapparne alltid i mun och hjerta; till henne rigtades deras böner, henne tillbådo de i alla sina förrättningar och åligganden, och höllo henne för all sin tröst och tillflygt. Kort sagdt: Sarakka var den första och sista, den käraste och pålitligaste, och den, på hvilken de med största förtroende litade i alla sina handlingar. Hon blef af alla högt ärad, och tillbedd framför alla andra. Ehvad man åt eller drack, så blef hon alltid ihågkommen, och till henne gjordes både löften och frambuors offer, utan att man rådförde sig derom med sin spåtrumma. Men förnämligast blef hon dook anropad af frukt samma och i barnsnöd stadda qvinnor. Vid sådana tillfällen brukade somliga Lappar invid sitt eget tält uppslå ett annat, som var bestämdt till Sarakkas tjenst och boning.»¹⁾ Äfven i denna skildring innehålles ingenting, som skulle antyda någon gemenskap emellan *Sarakka* och de dödas verld, utan hon framträder såsom livvets bästa vårdarinna, såsom en för människornas tillvaro och välfärd ömmande gudomlighet. Hvarhelst hennes hem, det s. k. *Sarakka-aimo*, än må hafva varit beläget, så är det åtminstone afgjort, att man ej får söka det i *Jabme-aimo* eller de dödas rike.

Utom den här ifrågavordna *Sarakka*, nämner väl Jessen

1) *Jessen-S.*, Afhandling om de Narske Finners og Lappers hedenske religion, ss. 21 och 22.

ingen annan öfver Jabme-aimo herrskande gudomlighet, men af andra författare tilldelas herraväldet deröfver, såsom redan nämnt är, någon gång åt *Tuona*, *Tuone* eller *Tuon*, ehuru oftare åt *Jabmem-* eller *Jabmeki-akka*. Ordet *Tuona* fattas väl vanligen i den abstrakta betydelsen af *död*, men att äfven ett personligt begrepp varit dervid fästadt, upplyses af vissa i språket ännu gängse uttryck, såsom *Tuona tetab* Tuona vet, *Tuonen aimo* Tuonis hem m. fl. ¹⁾. Om den så kallade *Jabmem-* eller *Jabmeki-akka*, motsvarande Finnarnes *Tuonen akka*, meddela Lindahl och Öhring följande upplysning: »Hon var dödens (*Tuonas*) hustru, de dödas farmor eller mormor, en af de fordna Lapparnes uppdiktade gudomligheter, som uppehöll sig i de underjordiska regionerna, och innehade herraväldet öfver de döda, samt dyrkades af deras efterlevande anförvandter och bekanta med offer och en gudomlig kult, på det att hon åt dem sjelfva skulle förlåna en längre lifstid.» ²⁾. Hennes rike, det förrberörda *Jabmem-* eller *Jabmeki-aimo*, hafva Lapparne enligt samma författares uppgifter ³⁾ föreställt sig såsom en öfvergångs-ort (*locus intermedius*), der de döda qvarstodade någon tid under *Jabmem-akkas* tillsyn, för att sedan med förnyade kroppar förflyttas antingen till den himmelska guden *Radien*, eller, så framt de voro brottslingar, drifvas till afgrunden (*Rätta-aimo*). Denna föreställning grundar sig ganska säkert på de katolska lärorna om skärselden. Detta antyder äfven Jessen, hvarjemte han nämner att schamanernas uppgifter angående *Radien-aimo* och *Rut-aimo* (*Rätta-aimo*) just af sådan anledning äro högst förvirrade och ifrån hvarandra afvikande. Deremot påstår han,

1) *Lindahl et Öhring*, *Lexicon Lapponicum*, pag. 506.

2) D:o d:o , pag. 82.

3) D:o d:o , pag. 8.

att de egde en vida redigare föreställning om *Jabme-aimo*, men allt hvad han derom meddelar; inskränker sig egentligen blott till de resor, dem schamanerna troddes verkställa till denna ort. »Sådana resor,» säger Jessen ¹⁾, »blefvo i allmänhet företagna för en af tvenne orsaker: antingen för att schamanen skulle få en *jabmek*, d. ä. en af de döda förfäderna och anförvandterna upp att hålla vakt öfver ren djuren, eller också att, om isynnerhet husfadren, eller någon af föräldrarna, som man ogerna ville mista, var dödligt sjuk, tillfredsställa underjordens invånare, de dödas maner, och förmå dem att ej söka jaga den sjuka ned till *Jabme-aimo*, utan låta honom ännu en tid qvarblifva bland menniskorna här på jorden.» Förrän en sådan resa skulle företagas, plägade schamanen trumma och trola, intill dess han föll i vanmakt och blef liggande liksom en död. Lapparne trodde, att schamanens själ derunder lösgjorde sig ifrån kroppen och fördes af den förrberörda Saivo-fisken eller ormen ned till *Jabme-aimo*. Här kunde nu schamanen råka ut för en stor fara, ty det var en möjlighet, att underjordens invånare antingen ej ville tillåta honom att bortföra någon af sina kamrater till renväktare på jorden, eller också fordrade, att den sjuka nödvändigt skulle komma ned till *Jabme-aimo* — en fordran, som ofta gjordes af en eller annan bland den sjukas närmaste anförvänder. I hvardera fallet sökte de underjordiska varelserna (*Jabmek*) tillfoga schamanen döden. Härvid hade han emellertid en god hjälp att påräkna af sin Saivo-fisk eller orm, som slogs och kämpade med de döda, intill dess de funno sig nödsakade att lemna schamanen i fred, ja till och med att bifalla hans begäran. Detta bifall kunde dock ej vinnas med mindre, än

1) Afhandl. om de Norske Finners og Lappers hedenske religion, § 13.

att schamanen å den bedjandes vägnar utlofvade bestämda offer så väl åt den blifvande renväktaren, som äfven åt den bland anförvandterna, som fordrade att den sjuka skulle komma ned till Jabme-aimo.

Tydligt och klart framgår ur denna Jessens framställning, att tillståndet i *Saivo-aimo* och *Jabme-aimo* var ganska olika. I *Saivo-aimo* blefvo de besökande alltid väl emottagna, gästfritt undfågnade och försedda med goda råd och lärdomar, då åter den, som begaf sig till *Jabme-aimo*, måste göra sig beredd att kämpa för lifvet. Att Lapparne hyste samma fruktan för underjorden och dess invånare, som Finnarne, derom lemna oss äldre författare ganska bestämda upplysningar. Så yttrar Scheffer ¹⁾, att Lapparne dyrkat de aflidnas maner såsom ett eget slag af gudar, och fruktat för dem af den orsak, att de ansett »det, som återstår af de döda, vara af sådan art, att det kan skada de lefvande.» Denaa uppgift härleder sig egentligen ifrån Samuel Rheen, som enligt Scheffer ¹⁾ yttrar sig sålunda i ämnet: »Att något är kvar efter doeden, troo thee (Lapparne), hvarfoere the och sky mycket foer the doeda.» I synnerhet skola Lapparne hafva hyst stor fruktan för sina aflidna anförvandter ²⁾, emedan dessa ansetts vara mycket angelägna derom, att få sina hustrur, barn och andra på jorden kvarblifna släkttingar till sin tröst och glädje ned i det dystra Jabme-aimo. Äfven de dödas herrskarinna *Jabme-akka* delade sina undersåters önskingar, då det gällde att förskaffa en ny invånare till hennes boning. Af sådan anledning plögade Lapparne, för att blika så väl sjelfva dödsgudinnan, som sina döda anförvandter,

1) Lapponia, pag. 93.

2) "Praecipue terrentur et exagitantur a manibus cognatorum post mortem". *Peucerus*, de divinatione, enligt *Schefferi* Lapponia, pagg. 93 och 94.

ihågkomma dem med offer. »The offra doeden eller the framledne doede», heter det om Lapparne i ett äldre af Scheffer ¹⁾ återopadt manuskript, och Ganander yttrar ²⁾: »Til *Jabmiakka* offra Lapparne, på det menniskjorna må få lefva; ty *Jabmiakka* och dödningarna sjelfve stå efter, at af de lefvande få ned til sig dem, som äro i slägt med dem, såsom barn, barnabarn etc.» Sistnämnde författare omtalar utom *Jabmiakka* och hennes undersäter, de så kallade *jabmek*, ännu ett annat i *Jabme-aimo* befintligt slag af väsenden, hvilka af honom benämnas *Jami-kiatser*. Han säger dem ²⁾ vara »underjordiske andar», och påstår, att Lapparne offra åt dem »ben och några små stycken, som de taga af de förnämsta lemmar på offer-altaret, och om hvilka de säga, at Gudar och *Jami-kiatser* skola däraf kunna göra sig nya kreatur och skapa kött på benen.»

Detta utgör korteligen allt det viktigaste, som intill denna dag blifvit af särskilda författare meddeladt angående Lapparnes föreställning om tillståndet i *Jabme-aimo*. Ännu bristfälligare äro de upplysningar, som kunna erhållas angående Tatarernas föreställningar om de dödas rike. För min del känner jag derom intet vidare, än hvad som blifvit mig muntligen meddeladt af de hedniska Tatar-stammar, hvilka uppehålla sig på de saianska stepperna i södra delen af jensejska guvernementet. De äro af den mening, att underjorden eller de dödas rike beherrskas af nio så kallade *Irle-chaner*, af hvilka en är deras furste eller *Ataman*. Under deras spira lyda icke blott de döda, utan äfven en talrik mängd af så väl synliga som osynliga tjänste-andar. Bland dessa andar omtalas särskildt ett vidunder med nio huf-

1) Lapponia, pag. 94.

2) Mythologia Fennica, s. 22.

vuden, som benämnes *Djilbegän* och framställes ridande på en tjur med 40 horn. I en af mig antecknad tatarisk saga förtäljes om nämnda vidunder, att det på sin tjur en gång höjde sig upp ifrån underjorden och afskar hufvudet på en hjelte *Komdei-mirgän*, som under jagten efter en svart räf hade krossat sitt ben. Efter denna bragd återvände *Djilbegän* till *Irle-chanernas* rike, tagande med sig hjeltens hufvud. Kort derefter anlände till den döda hjelten hans syster *Kubaiko*, i afsigt att gråta vid sin broders lik; men då hon fann honom vara i saknad af hufvud, fattade hon beslutet att, i likhet med Finlands och Lapplands schamaner, begifva sig till underjorden och derstädes forska efter detsamma. Spåren af *Djilbegäns* tjur voro hennes vägvisare. De ledde henne till ett underjordiskt hål, hvarigenom hon nedsteg till *Irle-chanernas* rike. Här mötte henne nu många underbara företeelser. Först varseblir hon vid vägen sju lerkrus och en gumma, som ideligen håller mjölk ifrån det ena kruset i det andra. Ett stycke längre fram ser hon en häst stå fastbunden med ett tre famnars långt rep på ett sandfält, der det hvarken finnes gräs eller vatten, men det oaktadt är hästen öfvermåttan fet och frodig. Ej långt derifrån står en annan häst fastbunden med ett långt rep på ett grönskande fält med rinnande vatten, men denna häst är mycket mager och eländig. Åter på ett ställe ser hon en half menniskokropp dämna en flod, medan på ett annat ställe en menniskas hela kropp ej är tillräcklig att hejda en annan dylik flod. *Kubaiko* rider med häpnad förbi alla dessa föremål, och möter så en annan flicka, som föltalar henne och säger sig höra till ljusets land. Äfven hon hade begifvit sig till underjorden för att rädda en broder, men kommen till *Irle-chanernas* boning, hade hon förnummit starka hammerslag och full af förskräckelse begifvit sig tillbaka till ljusets land. At

Kubaiko gaf hon nu en silkesduk och bad henne lemna den åt *Kanmürgän* sin broder, i fall hon träffade honom, »för att han måtte kunna torka svetten af sig, då han stekes på elden.» Flickorna åtskiljdes, Kubaiko fortsatte sin färd allt djupare under jorden, och fick åse större och större under. Hammarslagen började ljuda allt starkare och starkare i hennes öron, hon såg 40 män smida hamrar, andra 40 tillverka sågar och ännu andra 40 förfärdiga tänger. Följande spåren af *Djilbegäns* tjur rider hon fram med oförskräckt mod och anländer slutligen till stranden af en flod, som rinner längs foten af ett högt berg. På denna flodstrand höjer sig *Irlchanernas* boning, ett hus af sten med 40 hörn. Framför ingången till huset stå nio lärkträd, hvilka alla uppväxa ur en enda rot. Vid detta träd stå *Irlchanernas* hästar fastbundna en vid hvarje gren, och äfven Kubaiko binder sin häst vid detsamma. Härunder varseblir hon i trädet en så lydande inskrift: »Då *Kudai* skapade himmel och jord, frambragtes äfven detta träd, och intill denna dag har ingen människa och intet djur lefvande kommit till trädet.» Efter att hafva läst inskriften, trädde Kubaiko i *Irlchanernas* boning och tillstängde dörren efter sig. Derinne var mörkt, och Kubaiko föryillade sig snart i rummet. Hon kände sig fattas af osynliga händer, man ref hennes kläder, slet och plågade henne; men då hon utsträckte sina armar och ville gripa sina plågoandar, var det henne omöjligt att fasttaga dem, ty de egde inga kroppar. I förskräckelsen uppgaf hon ett rop; nu öppnades en dörr, rummet ljusnade och *Irlchanernas* ataman inträdde. Han varseblef Kubaiko, men återvände genast utan att yttra ett ord. Kubaiko följde honom tätt i spåren. Hon gick först genom flera rum, som voro toma och väntade på invånare, men derpå fördes hon genom andra, med menskliga varelser uppfyllda boningar. I ett

af dessa såg hon gamla qvinnor sitta och spinna lin med mycken ifver. I ett annat rum sutto äfven gamla qvinnor, men de gjorde aldeles ingenting, utan tycktes vilja nedsvälja något, som de dock ej kunde få ned genom strupen. I ett tredje rum sutto åter medelåldriga qvinnor, hvilka om armar och hals buro stora stenar, dem de ej förmådde röra. Ett fjerde rum var uppfyllt med män, hvilka hade snaror om halsen, och vid snarorna hängde stora träd. I ett femte rum såg hon genomskjutna män, som voro beväpnade med skjutgevär, och sprungo omkring under klagan och jemmer. Samma språng, samma jemmer och klagan varseblef hon äfven i ett sjette rum, som var inhyst för män, hvilka voro försedda med knifvar, och med dem hade skadat sig. Kommen till ett sjunde rum, såg hon galna hundar och af dem bitna människor, som äfven voro galna och rasande. Härpå följde åter ett rum, det åttonde i ordningen, der man och hustru lågo par om par under hvar sitt täcke, men ehuru dessa täcken hade blifvit hopsyddas af nio fårskinn, betäckte de likväl endast den ena af de liggande, och de begge makarna sletos derföre oupphörligt om täckelset. Deremot lågo i ett nionde rum man och hustru tillsammans under täcken, som voro gjorda af ett enda fårskinn, och icke desto mindre betäckte så väl den ena som den andra makan. Slutligen inträdde hon i ett tionde rum, hvilket var så stort som en stepp. I detta rum sutto åtta Irle-chaner, och i deras krets nedsatte sig äfven atamanen, den nionde. Kubaiko bugade sig för Irle-chanerna och sporde, af hvad orsak deras tjänstemande Djlbegän hade afskurit och bortfört hennes broders hufvud. Irle-chanerna genmäla, att detta skett på deras befallning, men förklara sig beredvilliga att återgifva hufvudet, så framt hon skulle förmå uppdraga en med sju horn försedd gumse, hvilken var fastväxt i jorden och låg så djupt

deri, att endast hornen voro synliga. Äfventyret var likväl vådligt, ty Irle-chanerna förkunnade, att hon sjelf skulle förlora sitt hufvud, så framt hennes försök misslyckades. Kubaiko tvekade icke det ringaste att gå in på förslaget, hvarpå Irle-chanerna uppstego och begåfvo sig ur rummet, tagande flickan med sig. De förde henne åter genom nio rum, alla uppfyllda med människohufvuden, bland hvilka Kubaiko äfven igenkände sin broders. Vid åsynen häraf stadnade hon och brast ut i gråt, men Irle-chanerna förde henne bort till ett tionde rum, der gumsen låg begrafen i jorden. Här uppmanade de Kubaiko att gripa verket an, och i tre tag höjde hon gumsen på sina axlar. Nu föllo Irle-chanerna Kubaiko till fota och bugade sig för henne, derpå återgåfvo de åt henne brodrens hufvud och beledsagade henne tillbaka genom sin boning. På vägen sporde de henne, om hon, som var en så mäktig hjeltinna, ej kunde gifva dem något råd till att förbränna hjelten Kanmiringän, som man redan i lång tid stekt på elden, men ej kunnat förbränna. Kubaiko bad att få se honom, och Irle-chanerna förde henne nu åter genom nio rum, i hvilka hon såg smedar hålla på att hamra. Efter att hafva gått genom alla dessa, kommo de till ett tionde, der Kanmiringän brändes. Kubaiko begagnade sig nu af tillfället att räcka åt hjelten hans systems duk, och rådde Irle-chanerna att i godo befria Kanmiringän, emedan han var en rättfärdig man och oskyldigt plågades. Härifrån gingo de vidare, och Irle-chanerna ledsagade Kubaiko ur sin boning till lärkträdet. Der steg Kubaiko på sin häst, men hon lät Irle-chanerna ännu icke återvända, utan tvang dem att visa sig vägen tillbaka ifrån underjorden. Under färden sporde Kubaiko om alla de under, hon sett i deras underjordiska rike. Irle-chanerna gjorde noga besked för alltsammans och yttrade: »Den gamla qvin-

nan, som du såg gjuta mjölk ifrån krus till krus, har i lifstiden gifvit åt sina gäster vattenblandad mjölk, och har nu till straff för denna gerning fått sig förelagdt att skilja vattnet ifrån mjölken, och detta straff skall hon lida i all evighet. — Den halfva kroppen, som du såg dämna floden, lider ej något straff. Den tillhörde en mycket vis man, som kunde dämna floder och åstadkomma allt hvad han ville. Nu ligger hans halfva lekamen till en erianran för de förbigående, att en klok man, om han också är beröfvad sina lemmar och leder, ändock med sitt förstånd kan åstadkomma mäktiga ting, liksom å andra sidan den hela kroppen, öfver hvilken floden obehindradt rinner, tjänar till att påminna derom, att menniskan blott med sin styrka intet förmår. Denna kropp har förut tillhört en af naturen stark, men oförståndig man. Liksom vattnet nu rinner öfver hans kropp, så har hvarje sak gått förbi hans förstånd, utan att han hvarken förmått fatta, eller med klokhet genomföra något.»

Irle-chanerna fortfara: »Den feta hästen på torra heden är ett bevis derpå, att en omtänksam man kan hålla sin häst i stånd äfven med dåligt bete, då deremot den magra hästen på det frodiga fältet bevisar, att ett kreatur icke ens frodas på den bästa betesmark, om det saknar nödig omvårdnad och eftersyn.» Härpå spørjer Kubaiko: »Hvilka voro de varreiser, som fasttogo mig i det mörka rummet, söndersleto mina kläder och plågade mig, men ej hade någon kropp?»

Irle-chanerna genmälte: »Dessa äro våra osynliga tjänsteandar, hvilka kunna skada, ja till och med döda de onda, men alltid aflägsna sig ifrån hvarje god människa, och ej förmå tillfoga henne något ondt.» Kubaiko fortfor att underätta sig om de människors förbrytelser, som hon sett instängda i Irle-chanernas boning, och dessa genmälte: »De qvinnor, som sutto och spunno i det första rummet, hafva

fått sig detta arbete förelagdt såsom ett straff, för det de under sin lifstid spunnit efter solens nedgång, då det ej är tillåtet att sysselsätta sig med något arbete. De åter, som suto i andra rummet, hafva på jorden emottagit härfvor för att uppnystas, men de hafva lemnat nystanen toma invändigt och stuckit garnet i sin egen barm. De nystan, som de sedermera erhållit af det stulna garnet, äro de nu dömda att söka nedsvälja, men de kunna det ej, utan nystanen skola i evig tid sitta qvar i halsen. De unga qvinnor, dem du i det tredje rummet såg sitta med stenar om hals och armar, hafva sålt smör och i smöret dolt stenar för att öka vigten. Derföre få de nu bära på sig tunga stenar, och detta skola de få göra i all evighet. Männerna i fjerde rummet bära snaror om halsen, hvilka städse hota att qväfva dem, emedan de hängt upp sig af ledsnad vid lifvet. De genomskjutna karlarne i det femte rummet, hvilka oupphörligt klaga och jemra sig, äro äfven själfmördare, som skjutit sig af det skäl, att de lefvat oense med sina hustrur. Likaledes äro de sårade männerna i sjetten rummet själfspilningar, hvilka såsom druckna skurit sig med knifvar. Det sjunde rummets invånare lida sitt straff, för det de ej tagit sig till vara för galna hundar, utan upphetsat dem och blifvit af dem bitna. I det åttonde rummet äro sådana makar, som under lifstiden lefvat i oenighet med hvarandra och hvardera blott sett sin egen fördel till godo, dömda att evigt kifvas med hvarandra om ett tücke, som i sämja och endrägt mera än väl skulle förslå åt dem begge. Deremot hafva de makar, som i nionde rummet ligga under ett och samma tücke, blifvit satta till ett exempel derpå, att äfven en ringa egendom kan förslå i en familj, om det blott finnes endrägt makarne emellan. De lida icke något straff, utan äro här endast derföre, att de onda genom deras åsyn måtte

känna sitt straff så mycket större.» Sedan Kubaiko erhållit alla dessa upplysningar, skildes hon ifrån Irle-chanerna och återvände med sin broders hufvud till sollandet. Hon uppsökte hans lik, och satte sig åter att gråta vid dess sida, i sorgen deröfver, att hon ej kunde bringa honom till lifs igen. Emellertid förbarmade sig *Kudai* öfver flickans tårar och sände lifsvatten åt henne, att hon dermed skulle uppväcka den döda. Och när Kubaiko tre gånger stänkt af lifsvattuet på sin afidne broders öfverlevfor, så blef Komdei-mirgän åter lefvande och igenfick sin förra styrka. Derpå begaf han sig tillika med en annan hjelte på sin systers anvisning ned till underjorden, för att befria Kanmirgän — ett äfventyr, som jemväl aflopp efter önskan.

Denna i sitt slag högst egendomliga saga, hvaraf det ofvanstående endast är ett utdrag, upplyser äfven om en mängd andra underjordiska förhållanden. Deri berättas bland annat, att på två jordlayers djup nedanom Irle-chanernas rike fanns ett stort haf, hvarvid en furste uppehöll sig, benämnd *Talai-chan* (hafvets herre), som var en förfärlig menisko-ätare och äfven säges hafva uppslukat det omförmälda vidundret Djilbegän, då det af fruktan för Komdei-mirgäns hämnande vrede ernade söka beskydd hos honom. Denna furste framträder likväl ej såsom ett gudomligt väsen, och det förtäljes till och med i sagan, att han slutligen blef dödad af Komdei-mirgän. Irle-chanerna deremot sägas hafva varit af en odödlig natur, ty då Komdei-mirgän spände sin båge och var i beråd att afskjuta en pil på Irle-chanernas ataman, yttrade denne: »Låt bli att skjuta på mig, Komdei-mirgän! jag är herre under jorden, och eger här samma makt, som *Kudai* ofvan jord. Att döda mig är hvarken möjligt eller lofligt.» Djupt under Irle-chanernas boning herrskade utom *Talai-chan* ännu en annan med honom jemlik furste, benämnd

Yzyt-chan ¹⁾. Sagan täljer att han egde en dotter, *Ybyn Aarach*, som plägade vandra på jorden under gestalten af en svart räf och tillfoga människorna allt ondt. Det var just denna bedrägliga flicka, som under sin räf-skepuad lockade *Komdei-mirgän* att jaga efter sig och sedermera stämplade försåt emot honom, så att han krossade sitt ben och ej kunde hindra *Djilbegän* att afskära sitt hufvud. Till straff för denna och andra dylika bedrifter, blef hon slutligen dödad af *Komdei-mirgän* och hans beledsagare.

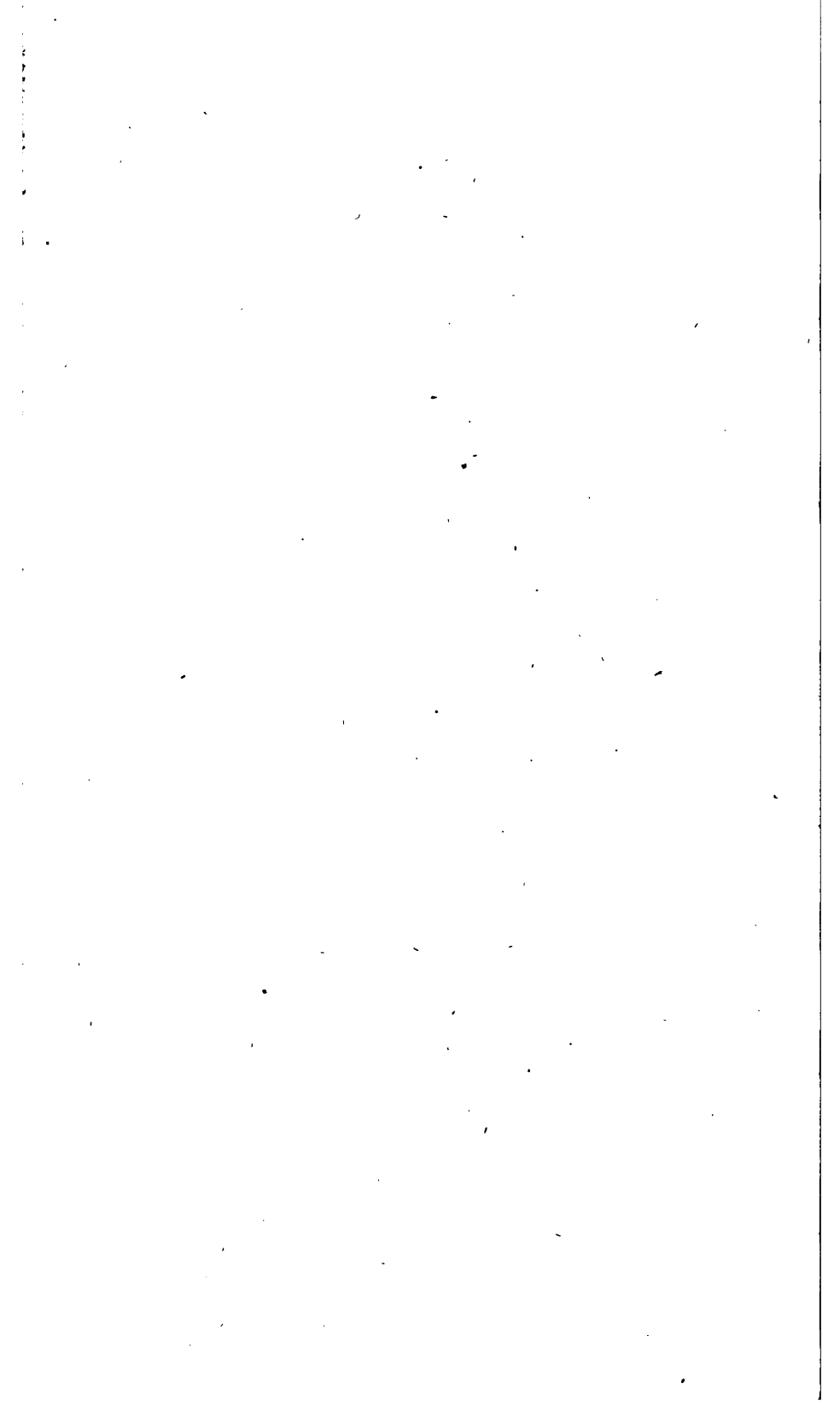
Liksom Tatarerna, ega äfven Samojederna talrika berättelser om många slags både goda och onda väsenden, som förmodas uppehålla sig i jordens sköte, men föreställningen om en underjordisk samlingsplats för de dödas maner är hos detta folk åtminstone icke allmänt rådande. Visserligen har jag hört enskilda Jurak-stammar förtälja, att det under jorden skall gifvas en gudomlighet, benämnd *A'* (*Nga'*), som bor i ett ogenomträngligt mörker, som sänder död och sjukdom både öfver människor och renar, och utöfvar sitt herravälde öfver en tallös mängd andeväsenden, de förut nämnda *Tadebtsjo'*, hvilka af somliga förmenas vara just de aflidnas maner; men för andra stammar äro dessa åsigter alldeles främmande. Jag har förut omnämnt, att Samojederna i *Tadebtsjerna* vanligen dyrka aflidna människor, ett eget slag af gudaväsenden. Hvad åter den omförmälda guden *A'* beträffar, så betraktas han af de östra eller *Tavgy-Samojederna* såsom himmelens gud, och eger sålunda alldeles samma betydelse, som *Num* hos de öfriga Samojed-stammarne. Om *Tschuvascherna* berättar *A. Fuchs* ²⁾, att de dyrka dödens

1) Det gifves *Sojot-stammar*, hvilka ej ega någon kunskap om *Írlechaer*, utan dyrka under namnet *Yzyt* underjordens gud, som säges sända sjukdom och död öfver människorna.

2) *Записки о Чувашахъ и Черемисахъ Казанской Губерніи*, s. 92.

gud under namnet *Esrel*, och tro, att han tager till sig de aflidnas andar; men andra författare yrka med mera skäl, att detta namn betecknar en gudomlighet, som hem söker människorna med apoplexi. Huruvida Ostjaker, Voguler, Votjaker, Tschere misser och andra finska stammar ega någon föreställning om dödens gud och ett af honom beherrskadt rike, är mig obekant.

II. SÄRSKILDA SLAG AF ANDEVÄSENDEN.

Vid betraktelsen af de finska och andra med dem beslägtade folkslags gudelära, har det visat sig, att de samt och synnerligen söka det gudomliga i naturen, i himmelens åskor, i hafvets vågor, i skogarnas djup, i underjordens dolda sköte, — i allt det, som den yttre naturen eger stort, mäktigt, utomordentligt att framvisa. Vi hafva likväl öfvertygat oss derom, att det ges en olikhet i sättet, hvarpå icke allenast de skilda folken, utan äfven en och samma folkstam under olika utvecklingsstadier uppfattat det gudomliga. Ursprungligen hafva de dyrkat de yttre naturföremålen, och i synnerhet de skilda elementerna, i egenskap af gudar. Efterhand har dock den föreställning mest öfverallt gjort sig gällande, att det gudomliga visserligen finnes till i naturen, men döljer sig bakom föremålen och verkar på dem i osedd måtto. I hvardera fallet fattas väl gudarna såsom lefvande, personliga väsenden, men de folkslag, som tillbedja naturföremålen i sin yttre manifestation, veta ej af ett annat lif och en annan existens öfverhufvud, än den blott sinnliga, materiela. Sålunda hafva vi i det föregående funnit, att t. ex. många Samojed-stammar hålla himmelen, solen, jorden, vatten för gudar, och anse dem i sjelfva sin yttre gestalt vara lefvande väsen. Emellertid hafva till och med Samojederna, att ej tala om andra mera hyfsade stammar, en aning derom, att det öfverallt i naturen gifves dolda krafter, hvilka i osyn-

lig gestalt inverka på den synliga världen. Äfven dessa naturkrafter uppfattas då såsom levande, personliga väsenden, och det är sannolikt, att Finnarne, med flere bland deras stamförvandter, just af dem format sina gudar. De hafva så till sägandes åtskiljt de dolda krafterna ifrån materien, som de egentligen tillhöra, och gifvit dem i och för sig en objektiv tillvaro, i det de tilldelat dem lif och själ, kött och blod, kropp och gestalt. Sedan gudarna på detta vis sönderbrutit naturens band, och blifvit delaktiga af en sjelfständig personlighet, träda de nu i det förhållande till den yttre naturen, att de öfver densamma utöfva ungefär enahanda makt, som husbonden öfver sin egendom. Ett sådant husbondavälde ega emellertid blott de mäktigaste ibland dem, de, som herrska öfver luften, vattnet, jorden, skogen o. s. v. Utom dessa, känner den finska mytologin en oräknelig mängd andra gudomligheter, hvilka äfven synas vara personifierade naturkrafter. De skilja sig ej till sitt väsen ifrån de öfriga elementära gudarna, men deras makt är ringare, de herrska blott öfver föremål af inskränktere slag, och framställas derföre vanligen i Finnarnes runor såsom tjänande gudar. *Tapio*-guden herrskar öfver hela skogen, men der finnas äfven åtskilliga andra gudomligheter, såsom *Tuometar*, *Katajatar*, *Pihlajatar* m. fl., af hvilka en råder öfver häggträden, en annan öfver enarna, en tredje öfver rönnarna. Nu äro dessa *Tuometar*, *Katajatar*, *Pihlajatar* dylika med kropp och själ begåfvade personligheter, som sjelfva *Tapio*, men emedan deras makt är af inskränktere omfång, och sjelfva de naturföremål, hvaröfver de råda, tillhöra *Tapio*-gudens område, så betraktas de endast såsom hans tjenare.. Sålunda förkroppsligade framträda dock icke alla gudomligheter hos Finnarne, och ännu mindre hos andra med dem beslägtade stammar. De hysa alla den föreställning, att hela naturen

är uppfylld med andeväsenden, ätt hvarje föremål ifrån det största till det minsta beherrskas af en eller flera deri inneboende osynliga andar. Äfven dessa, de yttre föremålen tillhörande andeväsenden, äro till största delen intet annat, än naturens dolda krafter; men den råa människan förmår icke fatta de krafter, som verka i den yttre naturen, på annat sätt och under en annan form, än den, som verkar och bor i hennes egen materie. Hon kan ej fatta dem annorlunda, än såsom andar. — Alla de altaiska folk, om hvilkas religiösa föreställningar jag tagit en närmare kännedom, göra en skilnad emellan *gudar* och *andar*, och pläga äfven med olika namn beteckna dessa väsenden, men det är dock ganska svårt att bestämma, hvori denna skilnad egentligen består. *Ukert* ¹⁾ anmärker, att hos Grekerna orden *θεός* och *δαίμων* i äldre tider ofta äro af enahanda betydelse, men att ordet *θεός* likväl företrädesvis begagnas, då man hos en gud framhåller dess fysiska, dess menckliga egenskaper, hvaremot *δαίμων* uttrycker dess andliga väsen. I en sednare tid betecknade Grekerna med *demoner* ett eget slag af väsenden, hvilka troddes bilda en mellanlänk emellan gudar och menniskor. Nära öfverensstämmande med dessa äro de föreställningar, som de altaiska folken hysa om sina gudar och demoner. Så uttrycker hos Finnarne ordet *jumala*, när det begagnas såsom epitet, städse ett förkroppsligadt väsen, då åter *haltia*, *maahinen* o. a. vanligen fattas såsom väsenden af en mera andlig natur. Hos Samojederna innefattar *num*, såsom anfördt är, på en gång begreppet af gud och den materiella himmelen, men med *tadebtsjo* betecknas vissa, åtminstone för den vanliga människans blick osynliga andeväsen, hvilka, i likhet med Grekernas demoner, anses vara ett slags

1) Über die Dämonen, Heroen und Genien, s. 140.

förmedlande makter emellan gudar och människor. Liknande föreställningar igenfinnas, såsom vi i det följande komma att se, äfven hos de flesta andra beslättrade folkslag, men hos dem alla röjer sig dock ett bemödande att på ett eller annat sätt förkroppsliga andarna.

Att abstrahera från all materie, är för naturmänniskan snart sagdt en omöjlighet. Alla hennes tankar röra sig inom de sinnliga företeelsernas värld, och hon kan svårligen tänka sig en *ande* i ordets egentliga mening. Derföre plägar hon städse tilldela sjelfva andarna någon slags materiel tillvarelse. I det fall, då de fattas såsom inneboende ett naturföremål, kan väl detsamma gälla för deras kroppsliga gestalt, men mången gång händer, att de träda utom sambandet med detta föremål, och då ikläda de sig vanligen någon slags yttre skepnad, vare sig af människor eller djur, »eldstrimmor, snö-fjun» o. s. v. Vi hafva sett, att den lappske schamanens ande, då den öfvergifvit sin kroppsliga boning och färdas i de dödas rike, föreställes vara i besittning af en annan kropp, som hurtigt kämpar med de döda. Likaså ansågo Lapparne enligt Ganander ¹⁾, att de afidue i underjorden erhålla en ny materiel omklädnad. Ungefär samma åsigt hysa äfven de altaiska folken om sådana andeväsenden, hvilka för tillfället frigöra sig ifrån natur-föremålens materiela band. Jag vill här endast exempelvis anföra, att enligt Esternas fordna föreställningar, vattnets ande understundom troddes uppstiga ur bäcken *Vöhhanda*, och dervid antaga skepnaden af en man med blå och gula strumpor ²⁾. Emellertid hör det till andarnas allmänna egenskaper, att de hellst gömma sig inom det materiela föremål, som de tillhöra, och dväl-

1) *Mythologia Fenn.*, s. 21. Jfr *Lenquist*, De superstitione etc.. pag. 55.

2) *C Grimm*, Deutsche Mythologie, s. 565.

jas der på samma obegripliga sätt, som mennisko-själén i kroppen.

Hvad jag i det föregående yttrat om andarna, gäller egentligen blott ett enda slag af dem, eller sådana, som till sitt sannskyldiga väsen endast äro naturkrafter, och tillhöra enskilda föremål i naturen, såsom solen, jorden, hafvet, träden, bergen o. s. v. Utom så beskaffade väsenden, hafva vi allaredan lärt känna ett annat slag af andar, som utgöres af de dödas maner. Om deras natur hysa, såsom i det föregående är visadt, olika folkslag många olika föreställningar, men alla öfverensstänma dock deri, att äfven dessa ej äro alldeles immateriela, utan städse i besittning af någon slags yttre, om ock för det vanliga mennisko-ögat osynlig existens, samt att de i följe deraf äfven hafva behof af föda och näring. Slutligen äro många altaiska folk af den tro, att det gifves andar, hvilka uteslutande inverka på lefvande menniskor och egentligen schamaner, hos hvilka de väcka en högre kraft, förläna dem all slags kunskap, uppenbara för dem det fördolda, och låta deras inre blick genomskåda, hvad för den yttre är ogenomträngligt. Äfven dessa andar äro till sitt egentliga väsen ingenting annat, än de i djupet af menniskans egen intelligenta natur herrskande krafter. Men dessa krafter ligga ofta i dvala, och det är ingen lätt sak, att mana dem till lif och verksamhet, och derföre faller den råa naturmänniskan lätt på den tanken, att de icke heller egentligen tillhöra henne sjelf, utan äro högre väsenden, som uppenbara sig för henne, och för tillfället skänka henne en högre förmåga. Asiens schamaner hafva för sed att med dånande trumslag mana fram dessa andar, och då man tager i betraktande den utomordentliga exaltation och otroliga kraft, hvar till de genom denna musik förmå att svinga sig, så kan man ingalunda undra deröfver, att de anse detta sitt tillstånd

vara icke en följd af deras egen inneburna natur, utan en verkan af andra mäktigare väsenden, dem de till och med inbilla sig att skönja under en eller annan skepnad, ehuru de för alla andra människor äro osynliga.

De förrberörda slagen af andar kunna lämpligen benämnas: 1) naturens andar, 2) de afidnas andar och 3) levande människors andar, hvartill ännu kunna läggas 4) sjukdoms-andar. Om de altaiska folken derjemte tilläfventyrs ega några andra slags andeväsenden, är mig obekant, och jag kan icke ens med säkerhet angifva, huruvida de tre här ifrågavordna slagen af dem alla äro erkända. Men i sjelfva föreställningen om de skilda slagen af andar herrskar, såsom jag redan nämnt, hos skilda folk mycken olikhet, och jag finner mig derföre nödsakad att egna en speciel uppmärksamhet åt hvarje enskildt folks demonologi, så vidt det med för handen varande materialier är möjligt.

Såsom utgångspunkt för min betraktelse väljer jag efter vanligheten det finska folkets myter och traditioner, ehuru de i närvarande fall äro mindre tillfredsställande. I våra fornsånger finnas demoner knappast omnämnda, och de upplysningar, som på annan väg om dem kunna erhållas, äro ganska torftiga. Den bästa källa är i detta, liksom i flere andra afseenden, den ofta återopade afhandlingen af Lencqvist. Hos honom finnes angifvet, att Finnarne utom sina gudar dyrkat »några andar, eller genier och demoner, dem de tilltrott förmågan att tillfoga människorna både godt och ondt.» Dessa skulle enligt Lencqvist¹⁾ hafva varit af sex olika slag och blifvit beuämnda: 1) *Haldia* (Haltia), 2) *Tontu* (Tonttu), 3) *Maahiset*, 4) *Capeet* (Kapeet), 5) *Menningäiset* (Männingäiset), 6) *Paara* (Para).

1) De superstitione veterum Fennorum theor. et practica, pagg. 50 ff.

Bland anförda benämningar äro *tonttu* och *para*, såsom äfven Lencqvist anmärker, lånade ifrån den skandinaviska mytologin. I Svenskan begagnas orden *tomtgubbe*, *tomtkarl*, *tomträ*, liksom i Latinet *lar*, till betecknande af en ande, som vårdar sig om människornas hem; och likaså förtäljer Lencqvist om Finnarnes *tonttu*, att man af detta väsen väntade hjälp och bistånd i sina husliga angelägenheter. — Ganander¹⁾ skiljer emellan särskilda slag af *tonttu*, och nämner: *jyvä-tonttu*, som troddes vårda sig om sädens tillväxt, *raha-tonttu*, som förskaffade penningar i huset o. s. v. Somliga hus ansågos egå en manlig, andra en qvinlig *tonttu*, hvilka alla voro enögda. Man höll denna hus-ande i mycken heder, och utsatte hvarje morgon till hans undfågande gröt med flera rätter. För att få en *tonttu* till sitt hus, måste man enligt Ganander »påsknatten taga ett par mjärr-rankor om halsen och gå omkring kyrkan nio gångor», hvarpå *tonttu* sjelfmant infann sig och blef husets beskyddare. Bland dessa föreställningar, alla af ett ganska sentida ursprung, torde väl ingen enda vara inhemsk. Sjelfva ordet *tonttu* kan i Finskan ej vara alltför gammalt, ty det är påtagligen bildadt af det svenska *tomt* (en tom gårdsplan), som jemväl är af sentida ursprung, och i det äldre språket hette *toft*. Lencqvist förmodar, att man fordom till uttryckande af samma begrepp begagnat *huoneen haltia*, och jag anser denna förmodan vara ganska grundad. Ätminstone är den tradition ännu i dag allmänt gängse, att Finnarne fordom tilldelat hvarje hus dess *haltia*.

Finnarnes *Para* eller *Paara* är åter det svenska *Björan* eller *Bare* — ett på särskilda sätt bildadt trolldomsväsen, som troddes få lif och rörelse derigenom, att dess

1) Mythol. Fenn., s. 90.

cy. de Paul ...

egare skar sig i venstra handens lillfinger, och lät trenne blodsdroppar rinna derpå, yttrande härvid:

På jorden skall tu för mig springa,
I Blåkulla skall jag för thig brinna,
eller:

Smör och ost skall du mig bringa,
Och därför (skall jag) i helvetet brinna.

Sjelfva namnet *Bjären* eller *Bare* angifves hafva sin grund deri, att nämnda väsen troddes bära till huset både mjölk, smör och andra förnödenheter. Är denna härledning riktig, så kan intet tvifvel ega rum om ordets skandinaviska härkomst, helst Finnarne dervid fästa aldeles samma begrepp, som våra svenska grannar. Ordet *para* betecknar i Finskan enligt Lencqvist: »en konstgjord demon, som trollqvinnorna sjelfva tros dana, och förmå att hemta mjölk och ost.» Om sättet att bilda *para* meddelar samma författare följande upplysning: »Hufvudet göres af en barnmössa, hvilken fylles med brokiga och mångfärgade lappar, i mössan gömmes äfven en hostie, som under den heliga nattvarden blifvit tagen i munnen af någon gammal qvinna och tjänar till att gifva lif åt djuret. Magen göres af qvinnornas hufvudbonad, bestående af lärft, som ifylles med blå. Härvid fäster man ytterligare tre divergerande sländor, hvarpå detta sköna verk föres till kyrktrappan ganska tidigt på morgonen af någon högtidsdag. Och sedan man der hållit det en liten stund, för man det ännu nio gånger kring kyrkan, mumlande esomoftast: *synny para* (föds para)! Innan kort erhåller det då lif och börjar att hoppa på trenne ben. *Para* tilltalas nu med följande ord:

»Kanna voita, kanna maito,
Tuo voita vuoren eucko,
Piimää pirun emändä!

Päästä piimen pindehestä,
Maito happaman hallusta.»

d. ä.

Smör mig bringa, mjölk mig bringa,
Hemta smör, du bergets gumma,
Surmjölk, djefvulens värdinna!
Sura mjölken lös från trängslet,
Och från syrans makt den söta.

Egaren af detta väsen tros sedermera alltid hafva öfverflöd på mjölk och ost¹⁾. Ganander anmärker att *para* diar mjölk af främmande kor och bär det i sin värdinnas smörkärna. Enligt hans beskrifning²⁾ är *para* till sitt utseende sluden, vit- och svart-spräcklig, mera rund än aflång, fötterna smala som en tranas och tre till antalet, liknande mycket en gammaldags slända.» Blef *para* inklämd emellan en dörr i mjölkhuset, så troddes äfven värdinnan kort derefter afvida. Till dessa upplysningar fogar Ganander ännu följande: »*Paran-voita*, bjär-smör, som i sjelfva väret är en sort blöt svamp (*mucor unctuosus flavus*, Linn. Fl. Svec. 1282), bruka de vidskeplige bränna i tjära, salt, svafvel, och piska med en vidja, då dess ägarinna, trollkonan, tros komma af medömkan och visa sig, med förbön för sin tjänsteande.» Af dessa ehuru spridda meddelanden kan man dock sluta, att *para* egentligen var en sådan husets skyddsande, som bistod värdinnan i hennes husliga förrättningar, och i synnerhet skänkte henne rikt förråd på mjölk och smör. Denna ande affattade man alltid i en bild, och ehuru beskrifningen på densamma är obestämd, angifves den dock ega utseendet af ett djur, och Ganander liknar den uttryckligen

1) *Lencqvist*, De superstitione veterum Fennorum, pag. 53.

2) *Mythologia Fennica*, ss. 66 och 67.

vid en katt. I sjelfva sättet, hvarpå denna bild formades, röjer sig tydligen både i den finska och skandinaviska mytologin ett katolskt inflytande.

Ordet *Kave* (plur. *kapeet*), dim. *kapo*, *kaponen*, är utan all tvifvel ursprungligt i Finskan, men hvad dermed egentligen bör förstås, är ännu icke fullkomligen utredt. Renvalls uppgift ¹⁾, att *kave* betecknar finhårig, synes ej ega någon tillförlitlighet, och lika litet kan jag med Lencqvist ²⁾ instämma i den mening, att detsamma är befryndadt med *kapea* trång. Mera sannolikhet eger den af flere författare yttrade åsigt, att med *kapeet* betecknas mäktiga, i synnerhet välgörande andar eller genier. Äfven i Tscheremissiskan eger ett liknande ord *kaba*, och i Tschuvaschiskan *ke'be* (enligt Georgi ³⁾ *kabe*) betydelsen af goda andar, hvilka bevara menniskorna för allt ondt, och jemföras med de kristnas englar. Emellertid eger icke engång denna betydelse alltid sin användning på *kave*, såsom ordet brukas i våra gamla runor. Man finner detsamma här tilldeladt såsom epitet så väl för gudar, som äfven för utmärkta hjeltar och schamaner, ja till och med för vissa djur. Den gudomlighet, som framför andra hedras med detta epitet, är luftens dotter. I äldre upplagan af Kalevala, run. 7, v. 613, kallar Lemminkäinen sin moder *kave*, och äfven Wäinämöinen blir någon gång sålunda benämnd. *Kiro-kave*, *kiro-kapo* (en besvärjande *kave*) förekommer på särskilda ställen såsom epitet för schamaner, och bland djuren kallas varglön *kave*, *metsän kave*. Det synes häraf, såsom skulle *kave* i våra runor kunna tjena såsom en allmän benämning för alla slags lefvande väsanden, så snart de ega någon utomordentligt framstickande,

1) Suomalainen Sana-kirja, I. s. 173.

2) De superstitione veterum Fennorum, pag. 52.

3) Beschreibung aller Nationen des russischen Reiches, s. 43.

god eller ond egenskap, men möjligt är dock, att detta ord ursprungligen egt den ofyan angifna betydelsen af ande.

Om *Meningäinen* eller *Männingäinen* har jag nyss förut yttrat den förmodan, att det icke vore ett inhemskt ord, utan härstammar ifrån det germaniska *menni*. Likaså har jag anmärkt, att betydelsen af ordet *Männingäinen* i Finskan ej är fullkomligt bestämd, men att detsamma vanligen begagnas till betecknande af de aflidnas andar, hvilka äfven pläga benämnas *Keijuiset*, *Manalaiset* o. s. v.

Ordet *Maahinen*, som äfven ljuder *maahi*, *maahiainen*, härstammar utan tvifvel från *maa* jord, och betecknar enligt alla författares enstämmiga vittnesbörd ett eget slag af naturandar, hvilka troddes uppehålla sig i jorden, under träd, stenar och trösklar. Ehuru för mennisko-ögat osynliga, tros de dock ega en gestalt, och likna menniskor; men deras dimensioner anses vara oändligt små, och de kunna derföre lämpligen jämföras med de germaniska folkens *dvergar*, *Erdmännchen*. De skildras såsom ett lättretligt slagte, och sägas hafva bestraffat människornas förolämpningar med utslag, råformar och andra hud-sjukdomar. För att tillvinna sig deras gunst, måste man ihågkomma dem med gåfvor. Bryggde man öl, eller bakade bröd, så måste förstlingen alltid offras åt dem. I gelag och gästabud fingo de ej heller bortglömmas. Den värdinna, som var mån om sin ladugård, måste undfägna dem med mjölk. Inflyttade man i ett nytt hus, så var det nödigt att vid sitt första inträde buga sig åt husets alla hörn och helsa ställets underjordiska invånare, samt blicka dem med »salt, malt och bröd, eller messing, skrapad i mjölk¹⁾» Om man på något sätt orenade deras bo-

1) *Ganander*, *Mythologia Fennica*, ss. 53 och 54.

ning, så bestraffades en sådan förbrytelse med sjukdom eller någon annan olycka ¹⁾.

Ordet *Haltia* omfattar i Finskan det allmänna begreppet af så väl människans, som naturföremålens skyddsandar. Inom naturens område troddes hvarje föremål icke blott beherrskas af en högre gudamakt, utan derjemte äfven hafva en så kallad *haltia* till värdare. Sålunda egde guden Ahti herraväldet öfver vattnet öfverhufvud, men dessutom fanns i hvarje sjö, hvarje flod, hvarje källa, hvarje brunn en *veden haltia*. Likaså betyder väl icke *metsän haltia* skogens gud Tapio, utan en skyddsande för någon smärre skogslund. Människorna fattas i den finska mytologin, enligt hvad i det föregående redan blifvit omnämndt, såsom beroende af alla gudomligheter, men dessutom eger äfven ibland dem hvarje individ sin särskilda *haltia*, hvars *singifvelse* och *tillhjälp*, såsom Lencqvist uttrycker sig, skänka framgång åt hans företag. Företrädesvis troddes schamanerna vid sina besvärjelser stå under inflytande af *haltiat*. Det tillstånd af *extas*, hvari de härunder alltid råka, och hvarvid de isynnerhet anses utveckla en utomordentlig kraft, benämnes i finska språket: *volla haltioissa*, d. ä. befinna sig hos andarna. Detta uttryck vittnar för öfrigt derom, att en enda person kunde hafva flere *haltiat*, hvilken tro äfven är rådande hos Lappar och Samojeder. Märkligt är, att ordet *haltia* i våra gamla runor sällan förekommer. Möjligt är också, att detta ord icke heller ursprungligen tillhör det finska språket; men att sjelfva dess begrepp är genuint, derom vittna flera runoställen. Så qvåder t. ex. Lemminkäinen i Kalevala run. 12, vv. 255—267:

1) Lencqvist, De superstitione veterum Fennorum theoretica et practica, pagg. 51 och 52.

»Ylös maasta miekka-miehet,
 Mannun aikaiset urohot,
 Kaivoloista kalpamiehet,
 Jokiloista jousi-miehet!
 Nouse metsä miehinesi,
 Korpi kaikki kansoinesi,
 Vuoren ukko voiminesi,
 Vesihiisi hirmuinesi,
 Väkiinesi veen emäntä,
 Veen vanhin valtoinesi,
 Neitoset joka norosta,
 Hienohelmat hettehistä,
 Miehen ainoan avuksi — — —!»

d. ä.

Klingans kämppar, upp ur marken,
 J, som jordens älder egen;
 Svärdsmän upp ur djupa brunnar,
 Upp ur floder, säkra skyttar!
 Res dig, skog, med dina männer,
 Ödemark med dina härar,
 Bergets gubbe med din styrka,
 Vattnets troll med dina fador,
 Vattnets fru med dina skaror,
 Vattnets äldste med din härsmakt!
 Upp, J mör med fina fällar,
 Utur hvarje bäck och källa
 Till en ensam kämpes bistånd!

Med väsanden, hvilka på detta ställe anropas, har man otvifvelaktigt att förstå de nu så kallade *haltiat*. Samma är äfven förhållandet med dem, hvilka Wipunen tillkallar i Kalevala run. 17, vv. 261—265, då han yttrar:

»Nostan maasta mannun eukot,
 Pellostä peri-isännät,
 Kaikki maasta miekkamiehet,
 Hiekasta hevös-urohot,
 Väekseni, voimakseni — — — »
 d. ä.

Jordens mödrar jag från jorden,
 Ifrån åkern äldsta värdar,
 Alla svärdsmän ifrån marken,
 Alla ryttare från sanden
 Väcker till mitt värn och styrka — — .

Efter beskaffenheten af själfvä naturföremålen och människorna troddes äfven deras *haltiat* ega mer eller mindre goda och vänliga egenskaper. Naturligtvis voro dessa andar städse det föremål bevågna, hvaröfver de herrskade, men i sitt förhållande till andra väsenden troddes de likna gudarne, och tillfoga dem både godt och ondt. Så skall vattnets ande (*veden haltia*) enligt Fornfinnarnes föreställning ofta hafva förehäft »elaka anslag» emot fiskare, hvilka derföre städse bemödade sig att blidka honom med offer ¹⁾. Lencqvist anmärker ²⁾, att de också på det sätt sökt tillintetgöra dessa anslag, att de i vattnet kastat själspeck, som skulle varit en för *veden haltia* oangenäm spis, och sålunda tvungit honom att taga till flykten. Troligen hade dock det utkastade själspecket ursprungligen icke till ändamål att fördrifva vattnets ande, utan tvertom att utgöra ett offer åt honom. — Äfven de *haltiat*, som värdade sig om människorna, åtnjöto af sina skyddslingar ett slags gudomlig dyrkan, och blefvo åtminstone med böner anropade, kanske äfven hedrade med offer.

1) *Ganander*, Mythologia Fennica, s. 9.

2) De superstitione veterum Fennorum, pagg. 50 och 51.

Enligt Lencqvist plögade en och hvar, som begaf sig ut på jagt, eller var i beråd att företaga sig något viktigare värf, anropa sin *haltia* med följande ord:

»Nouse luondoni lovesta,
Kiven alda kiilu silmä,
Paaden alda paicka poski,
Hongan alda Haldiani!
Pue päälles palava paita» o. s. v.
d. ä:

Stig nu min natur från klyftan,
Glitteröga du, som dväljes
Rosenkindad under stenen,
Under furan, du min ande (*haltia*),
Kläd på dig en eldig skjorta.

Detta korta runo-fragment upplyser för öfrigt äfven derom, att Fornfinnarne betraktat människans skyddsande, ehuru den säges vara hennes egen natur ¹⁾, såsom vistande utom henne i klyftor, under stenar, hållar och furar. För sin mäktiga egenskap erhåller *haltia* här samma epitet *külusilmä* (försedd med glänsande, blixtrande ögon), som annars plägar tilldelas björnen. Skyddsandens lågande skjorta antyder utan tvifvel dess häftiga, eldiga natur; men huru *paikka-poski* (den som här en lappad kind) rätteligen bör förstås, kan jag ej med säkerhet afgöra.

Utom dessa af Lencqvist uppräknade slag af demoner, betraktade Finnarne äfven många sjukdomar såsom lefvande andar af en ond natur. Några bland dem troddes ega skepnaden af djur, och till dessa hörde *koi* (qvesan), *hammas-*

1) Lencqvist (De superst. vett. Fenn., pag. 51) öfversätter helt säkert orden: "nouse luondoni lovesta" orätt med: "surge ex rima naturae meae." Om betydelsen af ordet *lovi* kommer jag framdeles att orda.

mato (tandmasken), *läävi-mato*, *navetta-toukka* m. fl. Andra åter skildras såsom människolika väsenden, och detta gäller uttryckligen om de nio af Loviatar fostrade barn, dem hon (Kal. run. 45, vv. 163—170) benämnde håll och stygn (*pistos*), gikt (*huvalo*), kolik (*ähky*), tvinsot (*riisi*), böld (*paisel*), utslag (*rupi*), pest (*syöjä*), o. s. v. De flesta föreställdes ej under någon bestämd form, men egde dock ett slags materiel tillvarelse, och voro af så ringa storlek, att flere bland dem kunde, till straff för sina ihärgningar, på en gång kokas i en fingerstor kittel. Såsom jag redan i det föregående anmärkt, föreställde man sig vanligen alla slags plågor och sjukdomar (*kivut*, *vamma*) beherrskade af Tuonis dotter *Kivutar* eller *Vammatar*; men dessutom ansågs äfven hela naturen vara uppfylld med onda väsenden, hvilka i form af sjukdomar plågade människorna. Till bevis härpå tjenar i Kalevala run. 17, vv. 189—238, der orden lyda:

»Tuolta ennen pulmat puuttui,
 Tuolta taikeat tapahtui,
 Tietomiesten tienohilta,
 Laulumiesten laitumilta,
 Konnien koti-sioilta,
 Taikurien tanterilta,
 Tuolta Kalman kankabilta,
 Maasta manteren sisästä,
 Miehen kuollehen koista,
 Kaonnehen kartanosta.
 Mullista muhajavista,
 Maista liikuteltavista,
 Somerilta pyöriviltä,
 Hiekoilta heliseviltä,
 Notkoilta noroperiltä,
 Soilta sammalettomilta,

Hereistä hettehistä,
Läikkyvistä lähtehistä,
Metsän Hiien hinkalosta,
Viien vuoren vinkalosta,
Vaaran vaskisen laelta,
Kuparisen kukkulalta,
Kuusista kuhisevista,
Hongista hohisevista,
Latvasta lahon petäjän,
Mätäpäistä mäntylöistä,
Revon räyntyä-sioilta,
Hirven hiihto-kankahilta,
Kontion kivi-kolosta,
Karhun louhi-kammiosta,
Pohjan pitkästä perästä,
Lapin maasta laukeasta,
Ahoilta vesattomilta,
Mailta kyntämättömiltä,
Suurilta sota-keoilta,
Miehen tappo-tanterilta,
Ruohoista rohisevista,
Hurmehista huuruvista,
Suurilta meren seliltä,
Ulapoilta aukeilta,
Meren mustista muista,
Tuhannen sylen syvästä,
Virroista vibisevista,
Palavoista pyörtehistä,
Rutjan koskesta kovasta,
Ve'en vankan väänthehestä,
Takisesta taivahasta,
Poutapilvien periltä,

Abavan ajelo-toiltä,
Tuulen tuutima-sioilta.»

d. 5.

Dädan förr till plågor spordes,
Dädan kommo sända smärtor,
Ifrån trollmäns egna nejder,
Ifrån sångar-karlars trakter,
Från de ledas hem och bonitg.
Från besvärjarns stora slätter,
Dädan ifrån Kalmas hedar,
Djupt från jordens dolda sköte,
Från de dödas dystra boning,
Från de hädangångnas gårdar,
Ifrån mullen, hvilken pöser,
Från den jord, som ofta röres,
Ifrån gruset, hvilket trillar,
Ifrån sanden, hvilken rasslar,
Ifrån låga, sankä dällder,
Ifrån kärr, som sakna mossä,
Ifrån blöta språng i jorden,
Ifrån källors lätta vågor,
Ifrån Metsä-Hiisis håla,
Ifrån fem af bergens klyftor,
Ifrån kopparbergets hjessa,
Från dess höga koppar-kulle,
Ifrån granar, hvilka susä,
Furar, som för vinden suoka,
Ifrån murkna tallars kronor,
Ifrån deras ruttna toppar,
Från den nejd, der räfvar skrika,
Från de fält, der elgar fångas,
Ifrån björnens stenrös-grottor,

Kamrar, gjordá utaf hållar,
 Ifrån Pohjas fjerran länder,
 Från det vidt utsträckta Lappland,
 Ifrån telningslösa sveder,
 Marker, som ej plöjda blifvit,
 Ifrån krigets stora slätter,
 Ifrån männers vilda slagtfält,
 Ifrån gräset, hvilket prasslar,
 Bloden, hvilken stelnad ångar,
 Ifrån hafvets vida fjärdar,
 Från dess stora, öde slätter,
 Ifrån hottnets svarta åfja,
 Från ett djup af tusen famnar,
 Ifrån strömmar, hvilka välla,
 Hvirflar, som af lågor sjuda,
 Ifrån strida Rutja-forsen,
 Ifrån vattnets starka kretslopp,
 Från den längst belägna himmeln,
 Ytterst från de stora molnen,
 Från den ort, der vinden jagar,
 Ifrån stormens hviloläger.

Esternas föreställningar om de särskilda slagen af demoner synas i det närmaste öfverensstämma med Finnarnes, men de äro ännu föga utredda. Att naturen är uppfylld med goda och onda väsenden, att hädangångna människors andar fortleva efter döden, att äfven de lefvande ega sina genier, allt detta igenfinnes i den estniska mytologin. Der förekommer jemväl benämningen *Tont*, hvars ursprungliga betydelse skall vara densamma som i Finskan. »*Tont* var äfven hos Esterna,» säger Peterson ¹⁾ »en ande, som hemtade

1) *Ganander*, Finnische Mythologie, übers. von Peterson, s. 90.

skatter till huset. Man kallade honom fördenskull äfven *veddaja*. Nu tänker man sig vid benämningen *tont* ett fruktadt spöke.» Mot Finnarnes *maahiset* svara i den estniska mytologin *Ma-allused*. Om dem anmärker äfven Peterson ¹⁾, att de »uppehålla sig under jorden och visa sig nyårsnatten i dverggestalt.» De skola, i likhet med Finnarnes *maahiset*, plåga människorna med utslags-sjukdomar, hvilka benämnas *ma-hingaminne* (jordens andning), eller *ma-vihhu* (jordens vrede). Enligt Esternas föreställning skall sådant endast inträffa i det fall, att någon råkar sätta sig på ett ställe, hvarunder en underjordisk ande eger sitt tillhåll.

I den lappska mytologin hafva vi redan förut gjort bekantskap med tvenne slag af andeväsenden, af hvilka det ena består i de dödas maner, och det andra i de så kallade *Saivok*. Föreställningen om de förra hafva vi funnit vara ungefär densamma både hos Lappar och Finnar, och hvad de sednare eller *saivok* beträffar, så hafva de af oss blifvit jemförda med Finnarnes *haltiat*, men det herrskar dock mycken olikhet dem emellan. *Saivok* äro visserligen, i likhet med *haltiat*, både naturens och människornas skyddande krafter, men då Finnarnes *haltiat* framtråda såsom nästan alldeles formlösa, immateriela, tilldela deremot Lapparne, såsom vi redan ofvanföre sett, sina *saivok* icke allenast kropp och gestalt, utan låta dem äfven lefva i besittning af hus och hem, hustru och barn, bo och bohag. En nära motsvarighet till *saivok* erbjuda i alla afseenden Samojedernas *Sürtje*. Lencqvist ²⁾ anmärker, att Lapparne äfven dyrkat samma slags andar, som Finnarnes *maahiset*, och ansett dem uppehålla sig under tältets härd eller tröskel, men under

1) *Ganander*, Finnische Mythologie, übers. von Peterson, s. 93.

2) De superstitione veterum Fennorum, pag. 52.

hvad namn de hos Lapparne förekomma, finnes icke omnämndt hos honom. Deremot angifver Jessen ¹⁾, att bland de förrberörda gudomligheterna *Uks-akka* eller *Juks-akka* och *Sarakka*, den förre troddes uppehålla sig vid tältets ingång *uks*, och den sednare vid eldstaden. Detta kan svårligen förstås annorlunda, än att Lapparne egde bilder af dessa gudomligheter, och att dessa bilder voro uppställda den ena vid dörren, den andra vid eldstaden. Skulle måhända Lencqvist förvexlat ifrågavarande bilder med *maahiset*, eller kunde väl *Uks-akka* och *Sarakka* tilläfventyrs föreställa samma slag af husets skyddsandar, som Finnarnes *maahiset* äro?

Om Wotjaker, Tschuvascher, Tscheremisser och andra i östra Ryssland boende finska stammar är det bekant, att äfven de utom sina gudar dyrkat och till en del ännu dyrka både de dödas maner, och andra lägre ande-väsenden, om hvilka man dock hitintills känner föga mer, än några benämningar. Bland dessa har jag redan i det föregående vidrört Tschuvascherņas *kaba* och Tscheremissernas *kebe*, hvilka angifvas ega betydelsen af goda andar. Ett slags i bild affattade andeväsenden benämnas af Tschuvascherna *Jerich* eller *Irich* ²⁾, och mot dem svara hos Tscheremisserna *Ischia* ³⁾, hos Wotjakerna *Mudor* (*Modor*) ⁴⁾. Äfven de betraktas såsom goda, menniskor beskyddande väsenden, men om de af någon förorättas, så skola de ej underlåta att bestraffa honom. Så

1) Afhandling om de Norske Finners og Lappers hedenske religion, § 9.

2) *Georgi*, Beschreibung aller Nationen d. russ. Reiches, s. 43.

3) *Александра Фуксъ*, Записки о Чувашахъ и Черемисахъ Казанской Губернии, s. 295.

4) *Georgi*, Beschr. aller Nationen etc., s. 60.

hylla Tschuvascherna den tro, att deras *firich*, i likhet med Finnarnes *maahiset* och Esternas *ma-allused*, pålägga menniskorna bölder och alla slags utslags-sjukdomar ¹⁾. Bilder af ungefär samma art dyrkas äfven af Ostjaker och andra sibiriska stammar, till hvilka vi dock i det följande skola återkomma.

Om dessa folkslags religion meddelar Georgi ²⁾ en mängd uppgifter, hvilka sedermera blifvit på god tro reproducerade af många äldre och yngre författare, ehuru de flesta bland dem äro föga tillförlitliga. Han yttrar bland annat, att de ifrågavarande folken samt och synnerligen »tro på en allmän gud,» som är »alltings skapare,» som »älskar sin skapelse, och vet och förmår allt, men ej bekymrar sig om människans enskilda handlingar,» ej heller om världens styrelse, utan tros hafva fördelat förvaltningen af sitt verk emellan särskilda underordnade gudomligheter. Dessa yttranden lemna en ganska skef föreställning så väl om den »allmänna guden,» som om de honom underordnade andarna. En sanning är det visserligen, att de flesta stammar tro blott på en enda gud, som anses ega sitt tillhåll i himmelen och dermed stundom identifieras, men att han är världens skapare, derom veta de vildare folken alldeles ingenting, utan denna föreställning synes vara lånad ifrån andra mera utvecklade religions-systemer, såsom kristendomen, muhamedanismen o. s. v. Alldeles tillförlitlig är icke heller den uppgift, att himmelens gud hvarken bekymrar sig om världens styrelse, eller skänker någon uppmärksamhet åt människornas handlingar. Tvertom har jag ofta hört förtäljas, att han

1) *Вишневский, О религиозных Повърлях Чувашь*, s. 8.

2) *Beschreibung aller Nationen des russischen Reiches (Das scharmanische Heidenthum)*, ss. 378 ff.

med vaksam blick åser allt, som tilldrager sig i världen, och med sin mäktiga hand styrer dess lopp. Uttryckligen säger Georgi, att människan icke anses kunna »förörlämpa gud, ej heller göra sig förtjent af honom»; att han »ej belönar eller straffar, och att man alltså hvarken behöfver frukta eller älska honom.» I fullkomlig motsatts till dessa uppgifter har jag hört berättas, att den himmelska guden låter vedergällningen försiggå redan i detta lif; att han åt den goda förlänar helsa, rikedom och ett långt lif, men deremot hemsöker den onda med sjukdom, armod och en förtidig död. Jag tror väl, att dessa föreställningar ej äro alldeles ursprungliga, och har derföre icke heller vidrört dem i fråga om himmelens gud, men de äro dock i intet fall af sednare ursprung, än föreställningen om gud såsom världens skapare. Vilseledande är äfven hos Georgi den uppgift, att omsorgen om världens styrelse och människornas öden blifvit af det högsta väsendet fördelad bland många underordnade gudomligheter. Föreställningen om en sådan arbetsfördelning har åtminstone aldrig nått mina öron, men väl har jag funnit ett sådant tal allmänt gängse, att det, utom den himmelska guden, äfven gifves lägre gudomligheter, hvilka vanligen uppfattas såsom andar, immateriela väsenden, ehuru de, såsom jag redan ofvanföre anmärkt, till sin egentliga grund äro så väl i den yttre naturen, som i människan verkande krafter. Enligt arten och beskaffenheten af sjelfva det föremål, som dessa andar eller krafter tillhöra, anses somliga ibland dem vara mer, andra mindre väldiga, men alla äro de dock i makt underlägsna den himmelska guden, som herrskar öfver åskan och blixten, öfver stormen, regnet och alla de himmelska fenomenerna. I grunden är väl denna gud ett dylikt väsen, som alla andra i naturen herrskande krafter, men emedan hans makt jemförelsevis är mycket större än deras,

så har man, troligen i en sednare tid, börjat anse honom såsom en ifrån dem alldeles skild personlighet, såsom en med högre egenskaper utrustad natur. Det är han, som företrädesvis gäller för gud, han, som styr och beherrsakar icke allenast himmelen, utan äfven jorden, och med ett ord hela skapelsen. Vi hafva väl tillförene hört Tatarernas underjordiska beherrskare *Irle-chan* yttra, att hans makt under jorden är lika stor, som *Kudais* i de öfverjordiska regionerna, men föreställningen om sådana, med den himmelska guden jemlika väsenden, är dock nu för tiden mindre vanlig hos de altaiska folken. Liksom den himmelska guden beherrsakar hela den öfriga världen, så anses hans makt äfven omfatta andarna. Han har ej utnämmt dem till sina vikarier, utan de äro honom underlägsna väsenden, hvilka, liksom menniskorna, ofta anropa honom om hjälp, och frukta att företaga sig något, som vore stridande emot hans vilja.

I det jag nu går att egna en blick åt de särskilda i Asien boende altaiska folkslagens föreställningar om andevärlden, kan jag ej underlåta att upptaga följande af *I. J. Schmidt* ¹⁾ lemnade intressanta upplysning i ämnet: »Enligt de högasiatiska folkens tro,» yttrar han, »är jorden och dess inre, likasom äfven dess dunstkrets, uppfylld med andelika väsenden, hvilka utöfva dels ett välgörande, dels ett fiendligt inflytande på hela den organiska och oorganiska naturen. Hvarje land, hvarje berg, hvarje klippa, hvarje flod, bäck, källa, träd, eller hvad det må vara, har en ande till invånare. Icke blott de häftiga och förderfliga natur-fenomenerna härröra af sådana andars vrede, utan äfven missvext, far-soter och andra plågor, såsom ock hastiga sjukdomsfall, epilepsi, raseri och dylika åkommor hos menckliga individer

1) Geschichte der Ost-Mongolen und ihres Fürstenhauses, s. 352.

tillskrifvas deras inflytande. De äro indelade i flera klasser, och deras verkningskrets, så väl som deras makt, är mycket olika. Företrädesvis blifva ödsliga, obebodda och dystra nejder, eller sådana, der naturen visar sina verkningar i gigantiska massor och i alla slags fasor, ansedda såsom hufvudsäten eller samlingsplatser för elakartade andar, derifrån de draga ut till andra nejder, för att utföra sina förderfliga afsigter. Derföre voro *Turan's* öknar, och i synnerhet den stora sandöknen *Gobi*, redan i den grå forntiden beryktade såsom tillhåll för onda andar:»

Bland de högasiatiska folken hafva i synnerhet Mongolerna en mycket utbildad demonologi, men den är i sin närvarande gestalt i hög grad uppblandad med främmande, ifrån det buddhaiska religions-systemet lånade föreställningar. Demonerna benämnas af dem *tengri* (tengeri), *tegri*, hvilket, ehligt hvad jag förut anmärkt, i likhet med Samojedernas *Num*, ursprungligen betecknar himmel och himmelens gud. Sannolikt hade dock detta ord redan före buddhaismens införande antagit betydelsen af alla slags goda och onda andeväsenden. För det närvarande begagnas *tengri* till betecknande så väl af den synliga himmelen, som ock af alla slags lägre andar; men den himmelska guden har jag aldrig hört sålunda benämnas, utan vanligen kallas han *Burchan* (Buddha), äfven *Tengri-* eller *Oktorgoi-Burchan* (himmelens Buddha), och dyrkas af schamanismen tillgifna stammar såsom världens skapare och allt det godas källa. Ett honom motsatt väsen är *Ukudel* (Okodil), som af vissa stammar äfven benämnas *Schytkyr* eller *Tschytzyr*, och fattas såsom det ondas upphofsman, men likväl anses ega en mindre makt än *Burchan*, och vara af honom beroende. Alla nu rådande föreställningar så väl om *Burchan*, som om *Ukudel* eller *Schytkyr*, äro af sentida härkomst, och detsamma gäller äfven åtskilliga

andra gudomligheter, hvilka till och med äro kända af schamanismen tillgifna stammar, att endast nämna den så kallade *Chormusda* (Churmustu), jordens mäktiga skyddsgud, hvilken I. J. Schmidt ¹⁾ på ganska grundade skäl anser vara ingen annan, än Persernas *Ormud* eller *Hormud*. Hvad man med visshet vet om Mongolernas forna gudomligheter, är att de varit elementära makter, samt att i synnerhet solen, elden, vattnet och jorden varit föremål för dyrkan; men hurudana föreställningar man hyst om dem, är i det närmaste obekant. I samma ovisshet sväfvat man äfven vid bestämmandet af det begrepp, som ifrågakarande folk ursprungligen fäst vid sina så kallade *tengri*. Får man i detta afseende lita på den i mongoliska litteraturen väl bevandrade Schmidts ²⁾ auktoritet, så tilldelade äfven Mongolerna hvarje föremål i naturen sin särskilda skyddsande eller *tengri*. I denna åsigt instämmer äfven Pallas ³⁾, då han yttrar, att Mongolerna anse hvarje del af verlds-systemet, hvarje rike och folk, ja till och med hvarje menniska ega sin osynliga engel eller beskyddare. Dessa skyddsandar benämnas af honom *Esän*, men Kovalevski tillägger äfven ordet *Orgon* samma begrepp. Enligt sistnämnde författare skulle dessa väsenden icke haft en obetingad makt att röra sig fritt i alla delar af världen, utan varit i någon mån fästade vid sina bestämda bostäder. Det fanns, såsom både Pallas och Schmidt uppgifva, så väl goda som onda demoner, bland hvilka de sistnämnda företrädesvis ansågos hafva sitt tillhåll i skogar och dystra, otill-

1) Forschungen im Gebiete der — — Bildungsgeschichte der Völker Mittel-Asiens, vorzüglich der Mongolen und Tibeter, s. 148.

2) D:o d:o d:o , ss. 181 ff.

3) Sammlungen historischer Nachrichten über die Mongolischen Völkerschaften, zweiter Theil, ss. 45 ff.

gängliga nejder. Till de onda demonernas antal hörde i synnerhet mäktiga natur-andar, som föranledde orkaner, öfversvämningar, jordbäfningar, vulkaniska utbrott och andra förfärliga naturfenomen; men det gafs ännu, såsom nämnt är, också onda andar, hvilka hemsökte människorna och deras boskap med farsoter, och alla slags sjukdomar. Slutligen kunde äfven hädangångna schamaner ikläda sig gestalten af onda, hämndlystna, blodtörstiga andeväsenden. — Man finner redan af dessa korta antydningar, att Mongolernas ursprungliga föreställningar om demonerna i det väsendtliga erbjuda den närmaste samstämmighet med dem, vi funnit vara rådande hos den finska stammen.

Liksom Mongolernas nu gängse åsikter om demonerna till största delen äro lånade ifrån buddhaismen, så skola äfven de tungusiska folken hafva lånat åtskilligt ifrån Kong-Fu-Dsu's lära. Detta påstås till och med vara fallet med de Tunguser, hvilka för det närvarande lefva utom Chinas område i Sibiriens ostliga del. För min del kan jag likväl i den framställning, som Georgi ¹⁾ lemnat öfver de sibiriska Tungusernas religiösa föreställningar öfverhufvud, ej finna något särdeles afvikande ifrån dem, som äro rådande hos andra beslägtade folkslag. Liksom dessa, skänka äfven Tunguserna hufvudsakligen sin dyrkan åt himmelens gud *Boa* (*Buga*), men de skola äfven såsom mäktiga, ehuru *Boa* underlägsna gudomligheter betrakta solen, månen, stjernorna, elden, jorden, vattnet, skogen, bergen och andra elementära makter. Också de ega gudomligheter, som skänka lycka under jagt och resor, som vårda renarna, som förläna helsa, som skydda qvinnor och barn, — allt gudaväsenden, dem vi till större delen funnit äfven hos Finnar och Lappar. Slutligen dyrka

1) Bemerkungen einer Reise im russischen Reich, I Bd, ss. 274 ff.

de ännu demoner, hvilka innefattas under det gemensamma namnet *Buni*. I de nordliga delarna af Sibirien har jag hört dem benämnas *Agei*. Deras antal är öfvermåttan stort, och de skola enligt Georgi uppehålla sig i jorden och vattnet (männe icke allestädes i naturen?). I likhet med Samojejer och andra nordsibiriska folkslag, tro äfven Tunguserna, att schamanerna »lefva i stor förtrolighet» med *Buni*, att hvarje schaman eger några sådana till sina vänner, att han »ofta måste lida mycket af dem», men äfven genom deras tillhjälp »kan erfara mycket, afvända mycket ondt, och utöfva mycket godt.»

Sedan kristendomen börjat intränga hos Tunguserna, hafva de vant sig att betrakta *Buni* såsom onda väsenden, men ursprungligen äro de ej annat, än människornas och naturens skyddsandar. Somliga bland dem äro kända under ett särskildt namn. Georgi ¹⁾ angifver, att den förnämsta *Buni* i vattnet heter *Garan* samt tros uppröra vattnet, stjelpa (»stossen») båtar och drifva fisken både till och ifrån stränderna. Jordens mäktigaste *Buni* är *Dorokdi* eller *Kongdarokdi*, hvilken tros veta allt, som tilldrager sig på densamma. *Schuro* kallas en *Buni*, som är i stånd att upptäcka tjufvar. *Atschintilei* är namnet på en *Buni*, som tros ega herraväldet öfver myggen. Ehuru några bland dessa och andra af Georgi meddelade uppgifter om *Buni* förekomma mig opålitliga, så finner man dock utan möda, att det herrskar en stor öfverensstämmelse emellan deras och andra beslättrade folkslags föreställningar om demonerna.

Hos de turkiska folken har muhamedanismen och till en del äfven kristendomen, utplånat nästan hvarje spår af deras demon-lära och hedniska religion öfverhufvud; men

1) Bemerkungen einer Reise im russischen Reich, I Bd, ss. 277 ff.

att äfven de egnat sin dyrkan åt demoner, derom har jag blifvit öfvertygad genom de traditioner, hvilka ännu fortleva hos Kojbaler och några andra hedniska Tatar-stammar i södra Sibirien. De förtälja allmänt, att det i naturen ges en oändlig mängd andeväsenden, hvilka af somliga stammar benämnas *Aina*, af andra *Asa*, och af några till och med *Yzyt*. Dessa sägas uppehålla sig mest i jorden, men tros äfven kunna irra omkring öfverallt i naturen. Schamanerna tilltror man förmågan att förmedelst sina besvärjelser och sin trumma kunna kalla dem till sig. Liksom Tunguserna, tro äfven Tatarerna, att hvarje schaman beskyddas af en mängd så beskaffade andar, hvilka med trohet och nit uppfylla alla hans befallningar. Man tilldelar dem väl både onda och goda egenskaper, men nu för tiden föreställas de dock vanligen såsom onda väsenden, hvilka lyda under Irle-chans spira och hemsöka människorna med sjukdomar, samt anses till och med kunna tillfoga dem döden. De tros ega förmågan att ikläda sig hvilken skepnad de behaga, men i synnerhet älska de, då de vistas ofvan jord, att antaga gestalten af fåglar, ormar, räfvar, hundar och flera andra djur. I Tatarernas sagor framträda de till och med i mensklig gestalt, men det är en allmän sägen, att de i denna skepnad ej stiga helt och hållet, utan blott till midjan ofvan jord ¹⁾. I en saga talas likväl om en *Aina*, benämnd *Ai-kyn* (sol och måne), som med hela sin kropp stiger upp ifrån jorden, trotsande hjeltar, furstar och gudar. Ingen af dem vågar gifva sig i strid med den förfärliga *Aina*, men de sju *Kudai* veta, att det ges en treårig pilt på jorden, som förmår öfver-

1) Denna föreställning är tvefvelsutan af sentida härkomst, och synes grunda sig derpå, att gamla gudabilder, som här och der anträffas på stepperna, endast med öfra delen af sin kropp stå ofvan jord.

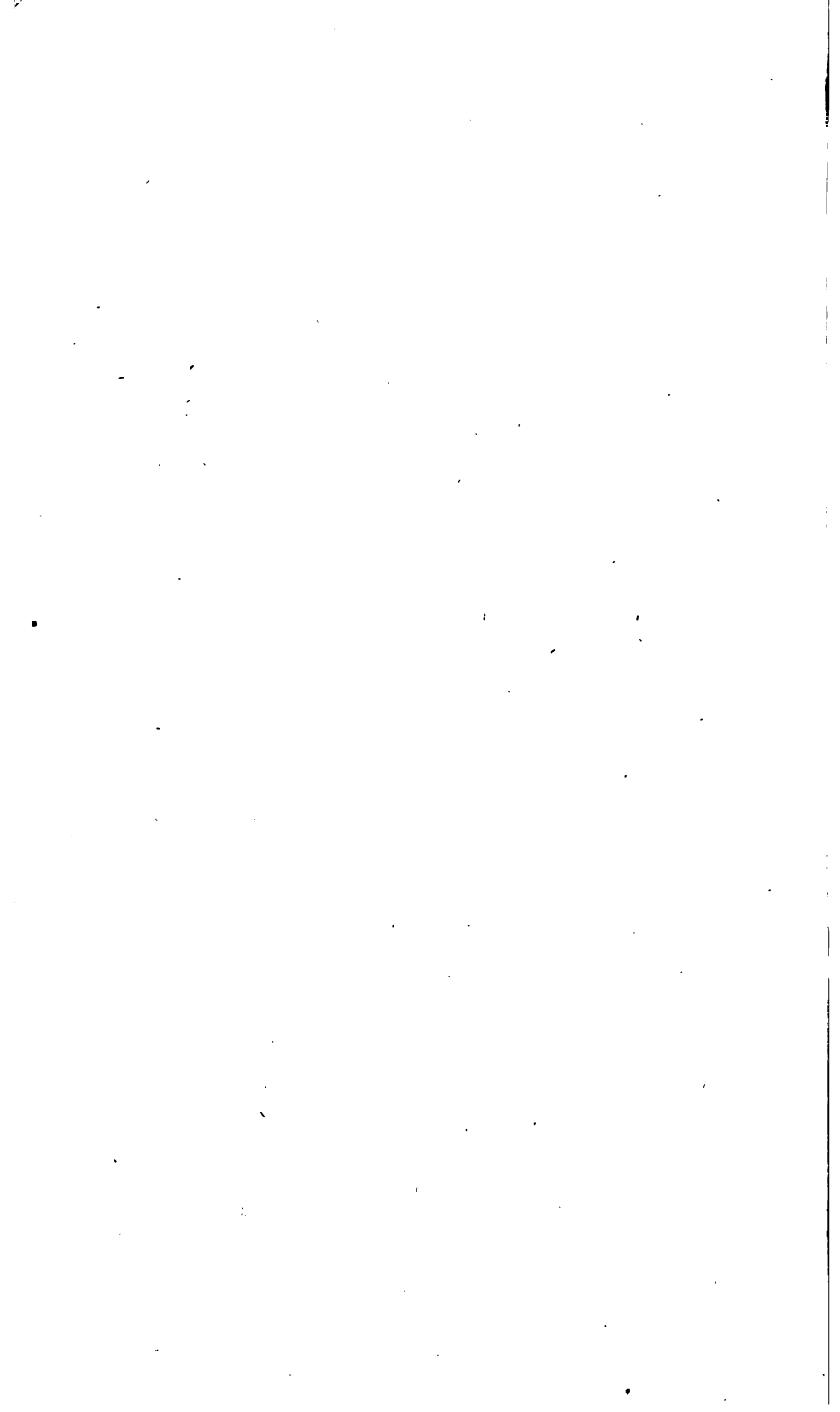
vinna *Ai-kyn*. Till honom affärdas nu ett sändebud af sju Kudai, sjuttio furstar och hjeltar med en bön, att han måtte gifva sig åstad och strida med *Aina*. Gossen förklarar sig genast redo till striden, och det lyckas honom verkligen att efter en långvarig kamp få *Ai-kyn* fastbunden till händer och fötter, men huru skarpa hugg han äfven med sitt svärd tilldelar denne, så lyckas det dock icke för honom att bringa *Aina* om lifvet. Orsaken härtill var den, att *Ai-kyn* icke bar sin själ i kroppen, utan hade den dold i en orm med 12 hufvuden, som följde honom, och förvarades i en säck på hans hästrygg. Sedan gossen tvungit *Ai-kyn* till denna bekännelse, dödade han ormen, och nu fick äfven *Ai-kyn* sin bane. I denna saga är påtagligen den etiska tanke uttalad, att oskulden är det mäktigaste vapnet i striden emot det onda, men det vill synas mig, såsom skulle deri äfven finnas ett fysiskt element. Det kan ej vara en tillfällighet, att den förfärliga *Aina*, som höjer sig upp ifrån jorden, bär namnet sol och måne. Någon vigt bör kanske äfven fastas vid den omständighet, att sagan låter gossen träffa *Ai-kyn* på spetsen af ett berg. Betydelsefull synes mig i synnerhet beskrifningen öfver *Ainas* lågande blick. »Då han skådar upp åt himmelen,» heter det i sagan, »så brinna molnen, och då han ser ned på marken, så brinner gräset,» och när han brottas med gossen, »så skakar jorden och hafvet svallar, och stöpperna öfversvämmas af vatten, och menniskor och djur fly undan till berget.» Männe icke allt detta tyder på en vulkanisk eruption? Denna förmodan synes mig så mycket sannolikare, som äfven andra beslågtade folk anse alla slags förfärande natur-fenomener härröra ifrån onda andars inverkan. De nuvarande Tatarerna veta likväl icke att tillskriva sina *Aina* en sådan verksamhet, utan dessa framtråda merendels blott såsom schamanernas tjänste-andar.

Bland alla de altaiska folken äro Samojederna för närvarande de ifrigaste anhängare af demon-dyrkan, men det oaktadt äro deras föreställningar om demonerna enformiga, likasom allt, som rör sig i deras håg. De känna hufvudsakligen blott tvänne slag af andeväsenden, af hvilka det ena hos skilda stammar hänämnes *Tadebtsjo*, *Loh* eller *Los*, *Koika* o. s. v., det andra åter *Itarma*. Om de sistnämnda har jag redan förut anmärkt, att de äro hädangångne schamaners andar, dem man tilltror förmågan att kunna hemsöka menniskorna med sjukdomar och olyckor af alla slag, ja till och med att tillfoga dem döden. Hvad åter *Tadebtsjerna* beträffar, så utvisar redan ordets etymologi (*tadebtsjo* af *tadibea*, schaman), att de, liksom *Buni* eller *Agei* hos Tunguserna och *Aina* hos Tatarerna, äro schamanernas hjälpsamma tjänstendar. Samojederna föreställa sig dem icke såsom fästade vid något föremål, utan tro att de irra fritt omkring öfverallt i naturen, så väl på jorden och i luften, som i synnerhet under jorden. Hvar helst de än befinna sig, så kan schamanen städse kalla dem till sig, och detta underlåter han aldrig, då det gäller att utföra någon magisk handling, ty det är endast med deras tillhjälp, som han botar sjukdomar, uppsöker förloardt gods, förutsäger tillkommande ting o. s. v. *Tadebtsjerna* betraktas såsom immateriela väsenden, hvilka ej kunna skönjas af människans öga, men schamanerna tros icke allenast kunna se dem med sin inre blick, utan äfven samtala med dem, och af dem erhålla råd och upplysningar under sina besvärjelser. Hos de flesta författare finnas *Tadebtsjerna* framställda såsom onda, emot den himmelska guden Num fiendtliga väsenden, men sådant är dock ej förhållandet. Hos de altaiska folken öfverhufvud äro det goda och det onda ej fattade såsom absoluta motsatser, utan ett och samma väsen tänkes vanligen i sig förena både goda och

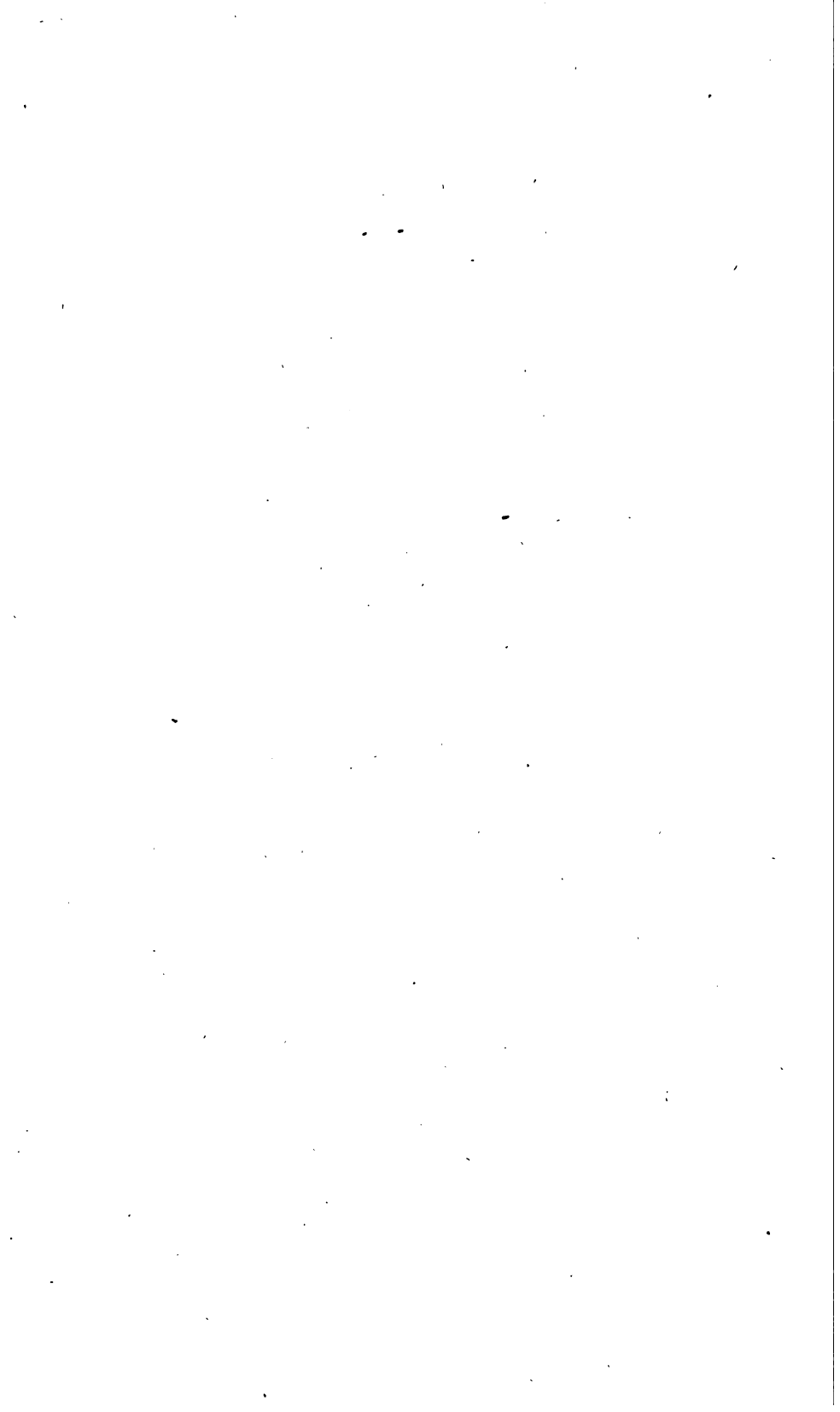
onda egenskaper. Det ges visserligen i dessa folkslags religions-lära äfven sådana andar, hvilka man tillskrifver idel onda egenskaper, men dessa erhålla aldrig någon sjelfständighet, utan fattas städse såsom beroende af andra, mäktigare gudomligheter. Hvad Tadebtsjerna beträffar, så blifva de betraktade såsom onda andar endast af sådana individer, som ega någon bekantskap med kristendomen. Bland schamanerna torde väl ingen vilja tillstå, att det är genom onda andars tillhjälp, som han utöfvar sitt heliga embete. För att göra sig viktiga, pläga de visserligen tillskrifva sina Tadebtsjer ett styft och obevekligt sinnelag, ty ja större hinder dessa andar förmå att ställa i vägen för schamanen, desto större anseende kan han äfven gifva sig sjelf inför de oinvigda. Och vore Tadebtsjerna ej af hård natur, huru skulle väl då schamanen kunna förmå den bönfallande att frambära dem offer, hvaraf schamanen sjelf alltid erhåller sin andel. Det ligger således i hans eget intresse att skildra Tadebtsjerna såsom högst ogina och hård sinnade varelser, men oblidkeliga äro de dock ej, utan kunna af schamanerna förmås till hvarje både god och ond gerning. Någon annan bestämmelse, än den af schamanernas tjensteandar, ega de egentliga eller osynliga Tadebtsjerna ej i den samojediska gudaläran. Likväl besitta schamanerna, såsom vi framdeles skola se, förmågan att gifva dem någon slags yttre gestalt, då de af menige man hedras såsom skyddsgudar.

Samojederna veta ej omtala några vid enskilda föremål fästade andar, utan skänka sin dyrkan åt föremålen såsom sådana, d. v. s. de skilja ej anden ifrån materien, utan dyrka föremålet i dess helhet såsom ett gudomligt väsen. Hos Jurak-Samojederna har jag hört talrika traditioner om ett i jordens sköte lefvande släkte, som benämnes *Sürtje*. Dessa *Sürtje* likna både till utseende, seder och lefnadssätt

menniskorna, i synnerhet Samojederna, men deras tillstånd är vida lyckligare. De lefva i största rikedom och öfverflöd, dem tryter hvarken guld eller skatter, de ega räfvar, soblar och bäfrar i största mängd; i stället för renar hafva de hjordar af mammoth-djur o. s. v. I betraktande deraf, att Rysarne ega liknande berättelser om de gamla Tschuderne, måste man förmoda, att äfven Samojedernas traditioner om *Sürtje* hvila på ett historiskt underlag, och hänföra sig till tundrans äldre invånare Finnarne. Sjelfva namnet *Sürtje* erinrar annars på ett öfverraskande sätt om *Syrjänerna*, ty både i det ryska *Syrjan* och det samojediska *Sürtje* är slutstavelsen en analog härlednings-ändelse.

**III. GUDABILDER OCH HELIGA
NATURFÖREMÅL.**

I vårt språk eger ordet »gudabild» icke egentligen den betydelse, hvarest detta ord i det följande kommer af mig att begagnas. Vanligen förstår man dermed blott en yttre afbildning, en symbol af gudomen, hvilken fattas såsom ett ifrån bilden skildt, för sig existerande väsen. Hos de altaiska folken ega gudabilderna ej denna formela betydelse, utan de flesta bland dem föreställa sig, att gudomen är i bilden inneboende eller så till sägandes inkarnerad. Gudabilderna äro således enligt deras åsigt verkliga gudar, och man hyser om dem fullt och fast den öfvertygelse, att de äro i stånd att förläna människan helsa, välstånd och andra lifvets förmåner.

I egenskap af gudomliga väsenden dyrkas äfven enskilda naturföremål, såsom träd, stenar o. a. Så beskaffade föremål äro snart sagdt de enda, som med någon yttre kult tillbedjas af det lägre, det i trolldomens hemligheter oinvidga folket. De vise deremot eller schamanerna ega, såsom nämndt är, det företräde framför andra människobarn, att de äfven kunna ställa sig i beröring med andarna, kunna se dem, samtala med dem, begära deras råd och hjälp, ja till och med tvinga dem att gå sina önsknings till möte. För den vanliga människan är åter andarnes värld helt och hållet tillsluten; hon kan ej såsom schamanen besvärja dem ur sin natt och mana dem till sin närhet. Under sådana förhållanden kan människan icke heller göra sig någon säker räkning

på deras hjälp och bistånd, ty de flesta vilda folk hålla det för en otänkbar sak, att andarna skola förnimma människans böner, så framt hon ej står med dem anlete mot anlete. Det är just af sådan anledning, som äfven Samojeder och andra altaiska folkslag anse det vara fruktlöst, att rigta sina böner ej mindre till den himmelska, än till andra mäktiga gudar. Dessa gudar vistas ju fjerran ifrån de dödliga, huru är det väl möjligt, att de skulle höra den arma människans svaga rop? Detta tal föra det nordliga Sibiriens vildar alltid i munnen. De ega ej något begrepp om en andlig gemenskap emellan gudar och människor, och om man också här och der hör förtäljas, att himmelens mäktiga gud skänker sin uppmärksamhet åt de dödligas verk, att han belönar deras goda och bestraffar deras onda gerningar m. m., så anse de det likväl ej stå i den vanmäktiga människans förmåga, att sätta sig i en andlig beröring med honom. De fordna Finnarnes religiösa föreställningar stå i detta, liksom i flere andra hänseenden vida högre, ty de hålla det ej för en fåvitsk och förspild möda, att människan med sina böner nalkas gudarna, om de ock befinna sig ofvan molnen, i hafvets djup, eller i jordens sköte, utan hysa tvertom den glada förtröstan, att deras ord städse skola bana sig en väg till de för deras blickar bortgömda gudarna, och att det bland dem gifves milda, menniskoälskande väsenden, hvilka hysa ett innerligt deltagande för de dödligas sorger, och med beredvillighet hasta att uppfylla deras önskningar.

Det inträffar väl också hos Ostjaker, Samojeder och andra vildare stammar, att sjelfva den mäktigaste, den himmelska guden någon gång blir anropad, så framt schamanen af sina tjensteandar ej kan erhålla nödigt bistånd, men då är det alltid andarnes sak att genom sina förböner af himmelens gud anskaffa den äskade hjälpen. Så uppmanas i en

af mig antecknad Samojed-sång en ande eller tadebtsjo att begifva sig upp till höjden, för att hos Num söka utverka hjälp och räddning för den sjuka. Af fruktan för Nums vrede söker tadebtsjo på allt vis undandraga sig detta uppdrag, och ger schamanen det råd, att sjelf omedelbart och i egen person vända sig till Num. Härtill genmäler schamanen: »Jag når ju icke Num, han är långt borta. Nådde jag honom, så skulle jag icke bedja dig; sjelf ginge jag då till honom. Men nu når jag icke honom, gå derföre du.» I allmänhet föreställer man sig förhållandet emellan gudar och människor alldeles på samma sätt, som emellan människorna inbördes. Lika orimligt som det vore, att uppstämna en bön om hjälp och bistånd till sin fjerran varande nästa, lika litet förnuft skulle det enligt de sibiriska vildarnes föreställning ligga deri, om man med sina böner omedelbart ville vända sig till de dölda, afsides vistande gudamakterna. Så väl i det ena, som det andra fallet är antingen en personlig närvaro af den bedjande och den ombedda parten, eller åtminstone ett ombud, ett förmedlande väsen af nöden. Föga bruklig är dock både hos Samojeder och deras stamförvänder den nyss vidrörda seden, att schamanen sänder en af sina hjälp-andar till gudarna, och misstager jag mig ej alltför mycket, så härrör densamma helt och hållet ifrån den grekiskt-kristna föreställningen om helgonen, såsom utgörande förmedlande väsenden emellan gud och människan. Egentligen söker den sibiriska schamanen bistånd endast hos sina andar, med hvilka han under sitt extatiska tillstånd lefver i den innerligaste gemenskap. Men äfven dessa äro, såsom nyss nämndes, för den vanliga människan otillgängliga; de framträda aldrig för hennes blickar, och det är således omöjligt för henne, att omedelbart ens vända sig till dem.

Det oakadt är människan icke så fattig och arm, så

förskjuten af alla högre väsenden, att hon ej på något vis skulle kunna nå dem, och vinna deras deltagande i sina sorger och bekymmer. En så förtviflad lära kan omöjligen finna rum i vildens själ, som, fattig på förnuft, är desto rikare på fantasi, och allra minst råkar i någon förlägenhet, då det gäller att skapa väsenden af öfversinnlig natur. Vi hafva redan förut sett, huru de altaiska folken betrakta naturkrafterna såsom sådana öfversinnliga, med lif och själ begåfvade väsenden. Äfven har det blifvit omnämndt, att snart sagdt hvarje föremål i naturen beherrsкас af ett dylikt väsen. Hvad är väl då naturligare, än att vilden med sina böner vänder sig till dessa föremål, som stå honom så nära? Nog höra trädens, stenarnas, den lugna insjöns och den stilla bäckens andar hans fromma böner och anamma hans offer. Förmår han äfven att blidka ormen, hjörnen, ulfven, svanen, med flera bland luftens fåglar och markens djur, så eger han jemväl uti dem goda beskyddare, ty mäktiga andar lefva fördolda i dessa. Med de vilda djuren kan dock den vanliga människan ej komma i någon annan än fiendtlig beröring; det är blott schamanen förbehållet att kunna göra sig af dem bönhörd. Hvarje annan individ vänder sig med sina böner till mindre rörliga föremål i naturen, i synnerhet till stenarna, hvilka för sin fasta, mindre förgängliga beskaffenhet gemenligen åtnjuta ett större gudomligt anseende, än träd och andra vegetabiliska alster. Det är dock ej hvarje sten, hvarje träd, hvarje djur och naturföremål, som vilden anser vara värd sin dyrkan, utan föremålet måste genom vissa yttre, af schamanerna noggrant kända egenskaper utvisa, att en mäktig ande är deri förborgad. Likväl gifvas individer, och sådana äro i norra Sibirien de flesta, som ej veta någonting om andarna, utan dyrka naturföremålen i deras materiella form, eller alldeles på samma sätt, som de

äfven tillbedja himmelen, solen, elden, vattnet och andra elementära makter. Måhända är denna dyrkan också den ursprungliga, men härvid bör dock erinras, att de dyrkade naturföremålen, om de äfven bestå i träd och stenar, städse betraktas såsom lefvande och personliga varelser. Alldeles enahanda är förhållandet med de ifrågavarande folkslagens gudabilder. Äfven de anses ega lif och en personlig tillvaro; men frågar man vilden, genom hvad under ett stycke sten eller träd, en docka af ekorr- eller hermelin-skinn erhållit dessa egenskaper, så får man oftast nöja sig med detta svar: »vi veta det icke, men vi dyrka samma slags gudar, som våra fäder dyrkat före oss, och under hvilkas beskydd de lefvat ett lyckligt lif.» Längre sträcker sig vanligen icke heller schamanernas vetande, men jag har dock ibland deras antal funnit vise män, hvilka gifvit mig ett bättre besked i saken. De stödja sig på den redan anförda läran, att hela naturen är uppfylld med andeväsenden, hvilka på alla människans företag kunna utöfva både ett välgörande och ett förderfligt inflytande. Dessa andar kan schamanen, såsom nämndt är, städse kalla till sitt bistånd, men härmed är den oinvigde föga betjent. Han kan väl stundom vara i tillfälle att genom schamanen framföra sin bön till andarne, men det händer ofta, att schamanen ej är till hands, då han som bäst är i behof af deras hjälp. I detta fall skulle det ännu återstå honom att taga sin tillflykt till de heliga träden och stenarna, men för nomadiserande stammar äro icke heller sådana föremål alltid tillgängliga ¹⁾. För att nu den arma människan ej måtte blifva alldeles lottlös och öfvergifven af

1) Några folkslag hafva väl för sed att släpa med sig smärre stenar, dem de dyrka såsom gudar, men andra tilldela åter detta slags gudomligheter, då de äro af alltför små dimensioner, en ringa förmåga.

gudarna, förbarma sig andarna öfver henne och beqväma sig dertill, att de af schamanen innefattas i någon slags bild. I sjelfva verket hafva äfven de sin fördel af denna fångenskap, ty de ihågkommas naturligtvis af sina tillbedjare med rika offer. Upphör man att hembära dem offer, så ønsas de ej vara sena att befria sig ifrån sitt frivilliga fångenskapstillstånd. — Jag vågar ej afgöra, huruvida dessa föreställningar om gudabildernas natur varit rådande hos samtliga de altaiska folken, men de förekomma ännu i dag hos enskilda stammar, och allra tydligast har jag funnit dem uttalade hos de jenisejska Ostjakerna, om hvilka i det följande närmare skall ordas.

I de skandinaviska sagorna förtäljes, att de gamla Bjärmerna vid Dvinas stränder hade åt sin gud, *jumala* benämnd, upprest en bild, som förvarades inom en hög skidgård, hvilken äfven inneslöt en offerhög, deri guld, silfver och mull voro blandade om hvarandra. Skidgården var försedd med en läst ingångsport och bevakades hvarje natt af tvenne män, hvilka ombyttes tre gånger om natten. Den här befintliga *jumala*-bilden egde mensklig gestalt och intog en sittande ställning. På dess knän låg en silfverskål, som var uppfylld med offerade silfverpenningar. Kring halsen hängde ett stort guldsmycke. På detta sätt skildras *jumala*-bilden af Sturleson i Olof den heliges saga, men i sednare sagoberättelser är framställningen så väl af bilden, som helgedomen, hvori den förvarades, utsmyckad med de praktfullaste färger. Enligt Herrauds och Boses saga förvarades denna bild i ett rymligt tempel, försedt med ett altare. Bilden var upprest på altaret i sittande ställning och bar på hufvudet en krona, besatt med tolf ädla stenar. Ett halssmycke och en offerskål omtalas äfven i denna saga, men halssmycket bestod i ett perlband, hvars värde uppgick till 300 marker

guld, och offerskålen i *jumalas* knä var af guld, liksom äfven sjelfva de offrade penningarna. Skålen säges varit så stor, att fyra man knappt förmådde tömma den i botten, då den var fylld med vin. I *jumala*-templet fanns äfven en trollkunnig qvinna, *Kalfrosta*, som beskyddades af en träl, en tjur och en gam, bland hvilka de två sednare voro förtrollade. I sammanhang med templet stod ett genom en jerndörr afstängdt rum, der man höll fångslad den sköna *Ledur*, som *Kalfrosta* bestämt till sin efterträdarinna. — Huru mycket man i dessa och liknande sagoberättelser äfven må föra på diktens räkning, så kan väl sjelfva uppgiften om tillvaron af en gudabild i det af Finnar bebodda Bjarmaland ej dragas i tvifvelsmål. För dess sannfärdighet har man en tillräcklig borgen i den omständighet, att gudabilden säges hafva föreställt en af Finnarne verkligten dyrkad gudomlighet. Denna bild dyrkades utan tvifvel gemensamt af flera individer, kanske äfven af hela stammar och folkslag, ty det är föga troligt, att en enda person hade kunnat på ett så kostbart sätt utsmycka sin enskilda skyddsgud. Men egde väl Finnarne derjemte några skyddsgudar, hvilka dyrkades blott af en enda individ, eller en familj? På denna fråga lemna oss fornforskningen ännu intet tillfredsställande svar, men af det kända faktum, att alla andra beslägtade stammar varit i besittning af privata skydds- och husgudar, bör man med säkerhet kunna sluta dertill, att sådana äfven varit i bruk hos Finnarne. Denna förmodan är så mycket mera berättigad, som särskilda naturföremål, hvilka af de beslägtade folken dyrkas i egenskap af skyddsgudar, äfven af Finnarne blifvit ansedda såsom heliga. En bulla af påfven Gregorius IX. omtalar, att Tavastarne plägat jaga sina till kristendomen affallna bröder omkring sina heliga träd, tills de förlorade lifvet. Detta skedde naturligtvis af den anledning, att man trodde

träden vara gudomliga väsenden, hvilka vredgades öfver afällingarne och fordrade deras lif till försoning. I Kalevala run. 2, v. 50, tilldelas eken benämningen *gudaträdet* (puu jumalan), men på detta ställe kan ett sådant epitet öga blott en allegorisk betydelse, och endast afse den här ifrågavarande eken, som var ett verkligt underträd. I några delar af landet betraktas rönnen ännu i dag med en viss helig vördnad, och allmogen planterar den gerna vid sina boningar. I Kalevala run. 46, vv. 587 ff., säges Wainämöinen hafva upphängt en björn, eller rättare ett björnhufvud, i en fura på en hög ås. Liknande bruk förekomma äfven hos de beslätgade folken, men det träd, som kommer i åtnjutande af en sådan heder, anses alltid såsom heligt, och är ett föremål för dyrkan. Härvid bör jag ej lemna oanmärkt, att Biskop Agricola bland Karelarnes gudar äfven uppräknar den så kallade *Wiron akka*, men enligt Tornæus ¹⁾ betecknar denna benämning en bild, som dyrkades i Tornå Lappmark. Kanske var den bruklig både bland Finnar och Lappar. Jag får ännu i det följande tillfälle att orda om ett slags träd-bilder i de norra delarna af Finland, hvilka derstädes benämnas *Hurikkaiset*, och torde varit gemensamma för begge folken.

Dyrkan af höga berg och klippor, liksom äfven af floder, sjöar och källor, har, såsom redan förut blifvit omnämndt, varit lika allmän hos Finnarne, som hos de beslätgade folken, ehuru dessa föremål icke af dem blifvit dyrkade i egenkap af enskilda skyddsgudar. Samma bestämmelse hafva vi hos de altaiska folken öfverhufvud tilldelat smärre stenar, men man eger ej några positiva bevis derpå, att äfven Finnarne trott på dessa föremåls beskyddande egenskap. Så

1) Beskrifning öfver Tornå och Kemi Lappmarker, ss. 15 och 16.

mycket är emellertid afgjort, att Finnarne hyst en stor vördnad för vissa stenar, och betraktat dem såsom tillhåll för gudar och demoner. Sjelfva hafvets gudomlighet hade ju sitt säte i en brokig sten på hafsbottnet. Förmodligen vistades äfven *Kimmo* uti en sten, att ej tala om plågo-andarna, hvilka, såsom förut blifvit omnämndt, dvaldes i stenen på *Kipumäki*. En särskild vikt anser jag dessutom böra fästas vid den omständighet, att det snart sagdt om hvarje sällsam sten gifves någon underbar berättelse i landet. Vanligtvis är det en ond ande eller någon jätte, som haft med dem att bestyra, men det vore en möjlighet, att Finnarnes fordna skyddsgudar efter kristendomens införande blifvit förvandlade till dessa jättar och djeflar.

Bland djuren åtnjöto hos Fornfinnarne, utom björnen, särskilda fåglar ett slags gudomligt anseende. Kalevalarunorna tilldela örnen (g. uppl. run. 1, vv. 270 ff.) och anden (nya uppl. run. 1, vv. 177 ff.) en delaktighet i skapelsen, och göken säges genom sitt galande hafva gjort marken fruktbar. Lommen gällde äfven för en helig fågel, emedan den förutser och genom sitt skrån tillkännagifver förestående regnväder. Äfven biet (*mehiläinen*) åtnjöt ett högt anseende och anropades ofta (t. ex. i Kal. run. 15, vv. 393—534) af schamanen att skaffa goda läkemedel. Framför alla andra djur vördades dock *björnen*, skogens äpple, den sköna honungstassen, ödemarkens stolthet, denna mångbeprisade »gamle man,» som enligt Finnarnes föreställning (Kal. run. 46, vv. 355—458) leder sin härkomst ifrån solens, månens och karlavägnens bostäder. En af luftens döttrar vandrade vid himmelens gränсор ofvanpå molnen i blå strumpor och brokiga skor, bärande i handen en korg med ull. Hon lät ullen falla ned på vattnet och vinden vaggade den fram till en honungsrik skogsstrand. *Mielikki*, skogens värdinna, upp-

tog den fina ullen ifrån vattnet, gjorde en linda deråt, lade den i en skön lönträdsvagg och fästade vaggan med gyllene band vid en yfvig gren af en blomstrande gran. Här vaggade hon nu sitt skötebarn, som växte och fostrades till den sköna *Ohto*. Mielikki var villrådig om hon skulle våga gifva tänder åt barnet, men *Ohto* svor en helig ed, att aldrig öfva en ond gerning, och nu skänkte hon äfven tänder åt honom, dem hon skar ifrån furans gyllene grenar. *Ohto* har likväl icke hållit sin ed, och det var troligtvis af sådan anledning, som Fornfinnarne ansågo det löfligt att döda den väldige. Det oaktadt ansågs det för en skyldighet, att hedra hvarje fälld björn med en fest och derigenom söka att blidka dess maner. — Hos flere andra bland våra stamförvandter anses det ännu i dag för gudlöst, att angripa detta djur, och de, som tillåta sig en sådan gerning, använda derefter, i likhet med Finnarne, all möda, för att försona sig med dess ande. Jag har nämnt, att det egentligen är schamanen, som anses kunna påräkna hjälp och beskydd så väl af björnen, som andra djur. Om denna föreställning äfven sträckt sig till Finnarne, kan väl ej med säkerhet afgöras, men all anledning gifves dock för en sådan förmodan.

Mera rikhaltiga, än Finnarnes traditioner om gudabilder och heliga naturföremål, äro de upplysningar man eger om Lapparne; men äfven bland dem äro ej alla fullkomligt tillförlitliga. *Scheffer*¹⁾ tror sig veta, att Lapparne egt en bild af *Tiermes*, eller den äfven så benämnda *Aije*, *Aijeke* eller *Thor*, samt förmäler att denna alltid varit formad af träd med en hammare i handen, och i hufvudet en »staol-nagel eller spiic och itt stycke flintsten, ther med Tor skall slao eld.» Om nu dessa uppgifter äro grundade, så skulle

1) Lapponia, pagg. 104 och 105.

Lapparnes *Tiermes*-bild kunna sammanställas med *Jumala*-bilden hos Finnarne, såvida, enligt min föregående framställning, *Tiermes* och *Jumala* äro en och samma gudomlighet. Mycket omordad är deremot både hos Scheffer, Tornaeus och andra författare en bild, som skall hafva föreställt den så kallade *Wiron akka*, och enligt Tornaeus ¹⁾ dyrkades i Torneå Lappmark, men enligt Högström ²⁾ i Kemi Lappmark och Trinnäs. Denna bild var formad af träd, och egde förmodligen, liksom Lapparnes öfriga trädbilder, någon slags menschlig gestalt. I några delar af Lappland funnos äfven bilder, som kallades *Storjunkare* ³⁾, hvilka af Scheffer jemväl förmodas hafva föreställt *Tiermes* eller *Thor*. Andra författare äro likväl af den tanke, som äfven synes mig vida trovärdigare, att *Storjunkarena* endast föreställde någon slags skyddsgudar, ty det var företrädesvis dem, som både Lappar och andra beslätade stammar älskade i bild affatta. Sådana bilder äro ännu i dag kända öfver hela Lappland, men deras egentliga namn är ej *Storjunkare*, utan *Seida* eller *Seita*. Detta ord förekommer hvarken i Finskan, eller andra beslätade språk, men igenfinnes deremot i Fornordiskan och de germanniska språken under den föga afvikande formen *Seidh* eller *Seidhr*, som ⁴⁾ betecknar ett eget slag af trolldom. Skulle Lapparnas *Seida*, såsom troligt synes, vara lånadt ifrån Fornordiskan, så betecknar det väl egentligen en gudabild, hvilken Lap-

*Jord. Seidh
and stam
Seida-ord
- Seidh
- Seidhr
- Seidh*

1) Beskrifning öfver Tornå och Kemi Lappmarker, s. 15.

2) Beskrifning öfver de til Sveriges krona lydande Lapmarker, s. 182.

3) Angående betydelsen af ordet *Storjunkare* yttrar S. Rheen: "Detta ordet *Storjunkare* ær tagit af thet Norriska tungomålet, emedan the kalla sina Landshoefdingar junkare. — — — — Allsao kalla Lapparna sina afgudar *Storjunkare*, som æra stoerre æn andra Landshoefdingar." *Schefferi Lapponia*, pagg. 96 och 97.

4) *J. Grimm*, *Deutsche Mythologie*, s. 988.

parne hade af nöden vid utöfvandet af sina trollkonster — en bestämmelse, som gudabilderna verkligen ännu ega hos flere beslägtade stammar.

Det gafs, enligt flere författares samstämmiga vittnesbörd, hos Lapparne flera särskilda slag af *Seider*, men vanligen indelas de efter beskaffenheten af den materie, hvaraf de bestodo, uti *träd-seider* och *sten-seider*. Träd-seiderna utgjordes till det mesta af en med sina rötter upp- och nedvänd trädstubbe. Rötterna voro tillhuggna och formade på sådant sätt, att de liknade ett mennisko-hufvud, då deremot sjelfva trädstammen, som skulle föreställa den öfriga delen af kroppen, lemnades i sitt naturliga skick. Tornaeus ¹⁾ berättar, att somliga träd-seider helt enkelt bestodo i pålar eller stolpar, dem man inkilat i jorden. Jag förmodar likväl, att de ej varit såsom alla andra pålar, utan egt någon slags menisklig gestalt. Härtill sluter jag af den omständigheten, att man i de nordliga delarna af Finland helt nyligen upptäckt åldriga träd, på hvilkas yta menniskofigurer varit afbildade. I Sodankylä församling, der invånarne till största delen härstamma ifrån Lappar, skall bruket påbjuda, att en person, som för första gången besöker ett ställe, formar sig en sådan bild, hvilken här med ett finskt ord benämnes *Hurikkainen*. Troligen äro dessa *hurikkaiset* af samma beskaffenhet, som Lapparnes forna träd-seider. I sjelfva verket förtäljer äfven Tornaeus ¹⁾, att på en holme, som är belägen midt uti en strid fors i Torneå elf, funnits åtskilliga träd-seider ²⁾, som egt gestalten af menniskor. »Af dem stå i rad främst en stor Karl, efter honom fyra stycken andra i

1) Beskrifning öfver Tornå och Kemi Lappmarker, s. 15.

2) Det säges väl ej uttryckligen, att seiderna varit af träd, men detta synes dock följa af sammanhanget.

folkskapnad och hattar på hufvudet.» Enligt Niurenus hafva Lapparne derjemte haft både sten- och träd-seider, som egt gestalten af fåglar, och S. Rheen berättar, att seiderna »hafva antingen människors, eller nogot creatures liknelse ¹⁾»

Om sten-seidernas utseende meddelar Tornæus ²⁾ den upplysning, att de »hafva ingen figur eller skapnad, hvarken af naturen eller med händer gjord,» utan bestå i vanliga, stundom rätt »fula, gropota och iholiga» gråstenar, som Lapparne »af vatten och forssar upptagit hafva.» Äfven Högström säger sig på detta slags seider ej hafva iakttagit någon form hvarken af människa eller djur, »men de hafva dock,» tillägger han, »merendels en sälsynt skapnad, som petrificater, krusiga och knottriga» ³⁾. Att förhållandet öfverhufvud varit det af Högström och Tornæus angifna, är ganska sannolikt, ty huru skulle väl Lapparne kunnat forma sina gudabilder i sten; då de knappt voro i stånd att bilda dem af träd? Också har jag sjelf varit i tillfälle att se många bland Lapparnes fordna sten-seider, och verkligen funnit dem bestå i naturliga stenar, hvilka dock alltid egt något ovanligt framstickande i sin formation. Undantagsvis hafva likväl äfven sten-seider blifvit formade af människohand. Åtminstone har jag sett en sådan på en holme i Enare träsk. Den var till en del sammanfogad af skilda stenar, hvilka tydligen utmärkte särskilda delar i mennisko-kroppen, och öfverst på seiden låg en större sten, som föreställde hufvud. Enligt Niurenus ¹⁾, voro de flesta af Lapparnes sten-seider formade under skepnaden af fåglar, men till denna uppgift kan jag ej hysa något förtroende. I allmänhet höllos sten-seiderna i

1) *Schefferi Lapponia*, pag. 106.

2) *Beskrifning öfver Tornå och Kemi Lappmarker*, s. 15.

3) *Beskrifning öfver de til Sveriges Krona lydande Lapmarker*, s. 182.

större ära, än de af träd, och omgäfvos städse med en gårdsgård.

Nästan alla författare öfverensstämma i den uppgift, att somliga seider dyrkades af en hel by, andra åter af enskilda individer. Tornaeus ¹⁾ förtäljer, att de för hela byn gemensamma seiderna voro ställda på ett »högt, eminent rum», de enskildas seider deremot på en »vacker gräsmark» vid stranden af en sjö, der Lapparne idkade sitt fiskafänge; men enligt andra uppgifter skulle Fjäll-Lapparne älskat uppresa sina seider på höga fjäll, samt Fiskarena åter vid sjöar och forsar, på holmar, uddar, och öfverhufvud någonstädes i vattnets närhet. Förmodligen dyrkade Lapparne helst samma, redan af fäderna uppställda seider, men för den ständigt nomadiserande Fjäll-Lappen var detta ogörligt; emedan han ej kunde hafva seider uppresa på alla ställen, der omständigheterna tvungo honom att uppehålla sig. Af sådan anledning nödgades de hvarje år uppresa nya seider, hvilket i synnerhet säges hafva skett höstetiden, då de slagtade sina renar och voro i bästa tillfälle att anställa offer.

Lapparne hafva hvarken egt tempel, eller något slags förvaringsrum för sina gudabilder, utan dessa hafva vanligen stått under bar himmel, någon gång äfven i bergsklyftor. Emedan man af dessa bilder väntade sig lycka i alla sina företag, så uppställde man dem naturligtvis helst vid sin bön och på sådana ställen, der man brukade fiska och jaga. Men liksom hos de högasiatiska folken, synes äfven hos Lapparne den tro varit rådande, att mäktiga gudaväsenden plägade uppehålla sig der naturen var af en storartad beskaffenhet. Äfven på sådana ställen brukade man uppresa bilder och tillbedja dem med offer. I synnerhet älskade

1) Beskrifning öfver Tornå och Kemi Lappmarker, s. 14.

man ställa dem på höga berg och vid strida forsar. Hvarhelst en sådan bild var uppställd, ansågs trakten rundt omkring för helig, och benämndes *passé*. I anledning häraf finner man ännu i dag talrika orter, som bära namnen *passé waare* (heligt berg), *passé jaure* (heligt träsk), *passé joku* (helig flod) o. s. v. ¹⁾. Ofta funnos flera seider uppresta på ett och samma ställe, bland hvilka somliga voro större, andra mindre. De föreställde tillsammans en gudafamilj, och den största bland dem var sjelfva husfadren, eller densamma, som enligt Rheen af somliga Lappar kallades *Storjunkaren*. Samma författare uppgifver äfven, att en bland de mindre seiderna benämndes *Storjunkarens* hustru, och de öfriga hans söner och döttrar, tjenare och tjenarinnor ²⁾. Likaledes förtäljes af honom att seiderna hade sina bestämda gränsmarker, och att det icke ansågs vara manbara qvinnor tillåtet att träda inom detta område, »sao frampt the doeden och annan olycka villia undfly» ³⁾. Äfven för manliga individer var det ej tillständigt att träda dessa bilder för nära, i fall man ej bragte dem offer och iakttog många slags ceremonier. Seiderna fordrade i allmänhet en obegränsad vördnad och undergifvenhet af sina tjenare och skyddslingar; men den, som dyrkade dem med nit och trohet, hade äfven att förvänta sig stora belöningar, såsom rikedom, framgång i alla sina företag, helsa, ett långt lif, en talrik familj och andra timliga förmåner. Såsom bevis på den stora makt, Lapparne tilldelade sina seider, an-

1) Äfven på flera ställen i Finland förekomma enahanda benämningar, såsom *Pyhäjoki*, *Pyhäkoski*, *Pyhävaara* m. fl., och det är icke otroligt, att landets inbyggare på alla så benämnda ställen haft gudabilder uppresta.

2) *Schefferi* Lapponia, pag. 107.

3) D:o d:o , pag. 103.

för Högström ¹⁾, att en Lapp hade offrat hufvudet, fötterna och vingarna af en tjäder åt en seida, i den öfvertygelse, att guden af dessa qvariefvor skulle låta uppvexa nya fåglar, dem han åter finge skjuta.

Det är lätt i ögonen fallande, att Lapparnes föreställningar om *seida* och *saivo* i många hänseenden öfverensstämma. Begge äro de till största delen enskilda individers skyddsgudar; begge föreställas de hafva vissa bestämda gränser, inom hvilka deras makt är rådande, och liksom många *saivo* anses vara i besittning af en familj, så tilldelar man äfven åt seiderna hustru, barn och tjenstehjon. Saivok voro försedda med boskap, och likaså torde de djurbilder, dem Lapparne fordomdags format och med gudomlig dyrkan omfattat, ej föreställa annat, än seida-husbondens kreatur. Äfven *seidernas* och *saivornas* makt och verksamhet voro fullkomligt desamma, och allt, som i det föregående blifvit yttradt om schamanernas stora förtrolighet med *saivo*, gäller äfven deras förhållande till seiderna, ty det var schamanens sak att rådfråga seidernas vilja, och man vågade knappt nal-
kas dem med offer, utan att en schaman var tillstädes. Alla dessa öfverensstämmelser bevisa tydligen, att åtminstone de vanliga seiderna i grunden ingenting annat äro, än afbilder af *saivo*. Detta ådagalägges äfven derigenom, att de på somliga orter till och med bära namnet af *saivo*, *saive* eller *saiv*. Så angifva Lindahl och Öhrling ²⁾ att *saiva-kedke* (*saivo*-sten) är »en helig sten eller en afgud af sten», d. v. s. en sten-seida, *saiva-muora* (*saivo*-träd) »et heligt trä, et trä, som dyrkades», d. ä. en träd-seida, o. s. v. Ehuru sålunda föreställande saivok, betraktades dock seiderna ej såsom blotta

1) Beskrifning öfver de til Sveriges Krona lydande Lapmarker, s. 183.

2) Lexicon Lapponicum, pag. 390.

bilder, utan en högare gudomlig ande troddes vara i dem inneboende. Man bönföll hos seiderna, man frambar offer åt dem, man sökte på allt sätt blidka och försona dem — allt under den förutsättning, att de verkligen voro med anda och lif begåfvade gudomliga väsenden. Högström ¹⁾ förtäljer, att somliga Lappar till och med trodde dem ega förmågan af fri rörelse, men tillägger likväl, att seiderna förlorade sin gudomliga natur, så snart man upphörde att offra åt dem, och att de sedermera kunde göra »enom hvarken godt eller ondt.» Denna anmärkning innebär, att det ingalunda var den materiella stenen, som Lapparne dyrkade och ärade, ty om gudens väsende legat i sjelfva materien, så hade den väl äfven hördt dyrkas så länge, som stenen fortfar att existera. Men då nu detta ej var fallet, så kan man ej annat inse, än att stenarna troddes vara bostäder för gudomliga väsenden, hvilka förmodligen på schamanernas tillställning ansågos hafva nedsatt sig uti dem, och funno det mödan värdt att bebo dem, emedan de härigenom kommo i besittning af rika offer. Jag tror så mycket mera att denna uppfattning om gudabildernas natur varit rådande hos Lapparne, som liknande föreställningar äfven igenfinnas hos andra altaiska folkstammar. Såsom i det följande kommer att ådagaläggas, äro flere bland dem af den mening, att de i naturen fritt kringirrande osynliga andarna taga sin boning i de bilder, schamanerna förfärdiga åt dem, vanligen enligt deras egen åstundan. Detta föreställningssätt är visserligen såvida stridande emot Lapparnes religiösa ståndpunkt, som de, åtminstone enligt somliga författares mening, uti saivok, hvilkas affbilder seiderna i allmänhet äro, icke tillbedja osynliga andar, utan kroppsliga

1) Beskrifning öfver de til Sveriges Krona lydande Lapmarker, ss. 183 och 184.

varelser. Det gifves dock all anledning till den förmodan, att saivorna icke ursprungligen tänktes försedda med en yttre gestalt, utan voro osynliga andeväsenden, liksom Finnarnes *Haltiat*, Samojedernas *Tadebtsjo'*, Tungusernas *Buni*, Mongolernas *Tengri*, o. s. v.

Utom de bilder, som upprestes *Tiermes* och *saivorna* till ära, omnämner Högström ¹⁾ att Lapparne understundom göra »afgudabeläten, dem man straxt efter offrandet tillika med offren gräfver ned i jorden.» Han säger sig sjelf hafva »funnit allehanda beläten och bilder (äfven under liknelse af renar) jämte åtskillig slags offer i marken nedgräfd och öfverhölgde.» Då man för is och snö ej kunnat uppgräfvja jorden, hafva ifrågavarande bilder äfven befunnits ingömda i snön, samt öfvertäckta med träd och ris. Utan tvifvel föreställa dessa bilder vissa underjordiska gudomligheter, och synas hafva blifvit förfärdigade så ofta man åt dem frambar offer. Också tyckes man, att sluta af Högströms yttranden, haft för sed att vid anställandet af offer för himmelska makter, göra sig bilder utaf dem, och jemte offren upphänga dessa i närstående träd.

Jag nämnde i det föregående, att Lapparne äfven egde bilder af särskilda djur. Om min anmärkning angående seidernas identitet med saivok eger sin riktighet, så är det äfven antagligt, att dessa djurbilder föreställa saivo-fisken eller ormen, saivo-fågeln och renen. Hvad slags fiskar och fåglar Lapparne ansett vara saivo-djur, d. v. s. ega en gudomlig natur, derom finnas väl inga äldre uppgifter, men enligt de upplysningar, jag i ämnet erhållit, tillkommer denna heder företrädesvis örnen bland fåglarna och gäddan bland fiskarna. Utomdess åtnjöt björnen äfven hos Lapparne ett gudom-

1) Beskrifning öfver de til Sveriges Krona lydande Lapmarker, s. 196.

ligt anseende, och dess begrafning plägade man derföre fira med många ceremonier.

Att äfven Esterna varit i besittning af gudabilder, angifves med bestämdhet af Henrik Letten, ehuru man om dessa bilders beskaffenhet eger endast få och torftiga upplysningar. Enligt hvad han berättar ¹⁾, hade Esterna egnat en utomordentlig dyrkan åt en stor och mäktig gud, benämnd *Tharapilla*. Att denna gudomlighet var affattad i något slags bild, härflyter af Henriks ord, att *Tharapilla* under kristendomens införande på Oesel blef utkastad ur en borg ²⁾. Sednare tiders författare hafva gjort sig en stor müda, för att komma under fund med ursprunget och betydelsen af ordet *Tharapilla*, men deras undersökningar hafva dock ej lemnat något annat resultat, än att *Thara* eller *Tara* är de fordna Esternas högsta gud, dunderguden. Hvad ordet *pilla* beträffar, så angifves det i Estniskan beteckna en narr, en fåvitsk vareelse, men då denna betydelse här ej kan hafva någon användning, så har man vanligen antagit att Henrik falskt uppfattat det ifrågavarande namnet. Detta antagande anser jag dock vara förhastadt, så länge man icke gjort sig fullkomlig reda för ursprunget och betydelsen af ordet *pilla*. Jag finner ej detta ord i något enda bland de beslätgade språken, och om det, såsom Hupel ³⁾ föreger, verkligen finnes i Estniskan, så måste det väl, liksom tusende andra ord, vara lånadt ifrån de germaniska språken. Måhända leder det sitt ursprung ifrån Tyskarnes *Bild*. I etymologiskt hänseende möter detta antagande inga betydliga svårigheter, och äfven den af Hupel angifna betydelsen af *pilla* låter lätt härleda sig

1) Origines Livoniae, recensuit J. D. Gruber, pag. 149.

2) D:o d:o d:o , pag. 182.

3) Ehstnische Sprachlehre, pag. 242.

ifrån det germaniska ordet, ty för den råa människans föreställning är ett beläte blott ett fåvitskt, narraktigt ting, och denna åsigt plägar i synnerhet göra sig gällande om gudabilderna — förmodligen de enda, som Esterna egde —, sedan man förlorat tron på deras inneboende gudakraft. Utan att vilja bygga något på denna hypotes om betydelsen af ordet *Tarapilla*, instämmer jag dock fullkomligen i deras åsigt, som antaga att sjelfva den estniska guden, hvarom Henrik ordar, icke hette *Tarapilla*, utan *Taru*, och förmodar att hans bild var densamma, som Jumala-bilden hos Finnarne och Tors eller Tiermes' bild hos Lapparne. Utom denna egde Esterna, såsom Henrik på flerfaldiga ställen omtalar, äfven andra gudabilder, dem han kallar »*images et similitudines deorum*,» och säger hafva varit gjorda (»*factas*») af mennisko-hand. Också kan man af hans berättelse sluta dertill, att de vore formade af träd, ty han säger, att sådana bilder blifvit af presten Dietrich nedhuggna, hvarvid Esterna råkat i stor förundran deröfver, att ingen blod rann utur dem ¹⁾. Om dessa bilders utseende finnes ingenting anmärkt, men sannolikt egde de en mensklig gestalt. Härtill kan man till och med sluta af den omständighet, att de med Esterna på det närmaste beslägtade Liverna af Henrik ²⁾ angifvas hafva dyrkat en gudabild, som var uthuggen i ett träd ifrån bröstet ända upp till hufvudet (»*imago exerescens ex arbore a pectore ad sursum usque*). Denna bild säges hafva varit gömd i en skog, och det antages såsom säkert, att äfven Esterna förvarat sina gudabilder i skogar och vackra lunder. Jag har i det föregående nämnt, att Lapparnes och förmodligen äfven Finnarne gudabilder varit uppställda på berg, vid floder

1) *Origines Livoniae*, recens. *Gruber*, pag. 149.

2) D:o d:o d:o , pag. 44.

och sjöar, samt att dessa orter i anledning häraf blifvit helighållna, och bära namnet af *passé* eller *pyhä*. Äfven i Estland förekomma lika beskaffade benämningar, såsom *pühha järve* (heligt träsk), *pühha jõe*, *pühha jõggi* (helig flod), *pühha mäggi* (heligt berg, begravningsplats), och det är ganska troligt, att anledningen härtill är densamma, ty sannolikt uppställde också Esterne sina gudabilder i sådana lunder, som voro belägna på berg, vid floder och sjöar.

Om Tscheremisserna anmärker Georgi, att de ej göra mycken affär af sina gudabilder, men »medan de hysa en stor fruktan för dunderguden (*Kudortscha*), och tillskrifva honom jordens fruktbarhet», så skola de dock, i likhet med hvad jag förut yttrat om Finnar, Lappar och Ester, hafva för sed att forma en bild af denna gudom. Denna bild skall bestå i en manligt klädd docka, som förvaras i en näfverask, ställd i ett hörn af rummet. Den åtnjuter dock ej någon egentlig dyrkan; »man plägar endast, säger Georgi, tid efter annan framlägga för den en kaka». Samma författare anför derjemte, att Tscheremisserna vid vissa ansedda träd i skogen pläga upphänga näfverskifvor, som innehålla ett spann i fyrkant. Dessa benämnas *Kuda Wadasch*. På dem finnas hvarken bilder, eller några betydande tecken, och de skola af några betraktas såsom gudomliga väsenden, af andra åter såsom gudarnas offer. Vidare skola Tscheremisserna egna sin dyrkan åt vissa heliga träd, som förvaras i deras offerlunder, men på dem finnas inga bilder inbyggna, såsom fallet är hos Lappar och Ester ¹⁾. I anledning häraf förmodar jag, att de af Georgi så kallade *Kuda Wadasch* i grunden skola föreställa gudabilder.

1) *Georgi*, Beschreibung aller Nationen des russischen Reiches, ss. 34 och 35.

Det är annars anmärkningsvärdt, att andra författare ej känna till några *Kuda Wadasch*, utan i dess ställe omtala så kallade *Ischta* och *Bulna*. Så berättar *A. Fuchs* ¹⁾, att hon under en af sina resor bland Tscheremisserna en gång besökte en af deras offerlundar, och der varseblef i trenne träd en anstalt, som var sammanfogad af smultronstjelkar, af grenar ifrån granen, linden, svarta vinbärs- och olvonbusken. Denna anstalt var uppställd på halfannan saschens höjd ifrån marken, och benämndes *Ischta*. I dess midt hade man fäst en tennskifva, som liknade en gammal silfverrubel, och bar namnet *Bulna*. Sjelfva det heliga trädet, hvori denna inrättning hängde, kallades *Anapa*. Om den så kallade *bulna* anmärker författarinnan, att den stöpes, och att man vid stöpnigen noga observerar hvad slags figur tennet erhåller. Man vill nödvändigt hafva ut ett hufvud, och fortfar att stöpa, intill dess det äskade stycket format sig. Här af skönjes tydligt, att *bulna* föreställer en gudabild och eger samma betydelse, som den utskurna figuren på Lapparnes träd-seider. Författarinnan säger sig väl af sin ledsagare hafva fått den upplysning, att *ischta* endast tjenar till att utmärka det sydliga väderstrecket, dit Tscheremissens blick bör vara riktad, då han sänder en bön till sina gudar, men troligen ville han genom denna, liksom många andra uppgifter, leda den resande bakom ljuset. Om sjelfva lunden, der ifrågavarande bilder förvarades, yttrar författarinnan, att den bildade en rundel och bestod af gamla, mycket höga och vackra lindar och ekar. Hon benämner densamma *Tschedra jumnota* (en åt Juma helgad skog), men detta namn känner ej Georgi, utan ordar i dess ställe omständligt om *Keremet*, och

1) *Записки о Чувашахъ и Черемисахъ Казанской Губернии*, ss. 294—296.

anför bland annat ¹⁾, att Tscheremisserna ej ega tempel, utan dyrka sina gudar på öppna, heliga platser, dem de benämna *keremet* och indela i allmänna, för hela folket gemensamma (*koga keremet*), och enskilda (*schke keremet*), som blott tillhöra några få familjer. Begge slagen af *keremet* äro vanligen belägna i en skog eller lund, men om sådana saknas, tillser man dock städse, att dervid åtminstone finnes några träd, helst ekar, af hvilka en alltid är helgad åt *Juma*, och de öfriga åt Tscheremissernas andra gudar. Sjelfva den fria, öppna platsen, som hos Georgi heter *keremet*, skall innehålla omkring 10—20 famnar i diameter, och så framt deromkring ej finnes ett ymnigare förråd på träd, så omhöggnas den med en gärdesgård. Till *keremet* finnas tre ingångar, en i vester, som tjänar både till in- och utgång, en annan i öster för offerdjuret, och en tredje i söder till vattenbärning. Under det förnämsta trädet står i egenskap af altare ett bord, och invid *keremet* finnes ett skjul (»Schoppen»), under hvilket offerköttet kokas. Det skall ej vara någon qvinna tillåtet att närma sig *keremet*, och äfven manspersoner måste dessförinnan bada och påtaga sig rena kläder, samt derjemte icke infinna sig med toma händer. Denna beskrifning öfver *keremet* öfverensstämmer i många delar med de uppgifter, jag i det föregående anført med afseende på Lapparnes åt seiderna helgade platser. Allt hvad här säges om inhägnader och offeraltären, om allmänna och enskilda *keremet*, om den utomordentliga vördnaden för sådana platser m. m., passar bokstafligen in på Lapparne. Och om, enligt min ofvan yttrade förmodan, de heliga träden med sina *bulna* motsvara Lapparnes *seider*, så framte jemväl de begge folkens gudabilder en ganska nära öfverensstämmelse med hvar-

1) *Georgi*, Beschreibung aller Nationen des russischen Reiches, s. 35.

andra. — Någonting högst anmärkningsvärdt hos Tscheremisserna är, att de med ordet *keremet* äfven beteckna en mäktig gudomlighet, som kan tillfoga människorna både ondt och godt, och hvilken man därför måste söka att blidka genom offer. Förmodligen är denna gudomlighet enligt detta folkslags ursprungliga föreställning ingenting annat, än det heliga ställets skyddsande.

Ordet *Keremet* skall äfven vara känt så väl af Tschuvascher, som Mordviner, men de förra sägas derjemte begagna ordet *Irsan* till betecknande af sjelfva offerstället, då *keremet* deremot hänför sig både till offerstället och dess genius. Mordvinernas *keremet* har jag endast sett begagnas för att angifva ett offerställe, ehuru det är sannolikt, att äfven vid detta ord en dubbel betydelse är fästad. Enligt hvad Georgi¹⁾ anmärker, äro sistnämnda *keremet*, såsom betecknande offerställen, hos Tschuvascher och Mordviner ej i ringaste mån skilda ifrån de tscheremissiska. Hos Mordvinerna skola dock inga gudabilder vara i bruk, utan de sägas frambära sina offer omedelbart åt gudarne sjelfva. Tschuvascherna deremot²⁾ förtäljas väl äga ett slags gudabilder, som de benämna *Irich* eller *Jirich*, men om de blifvit uppställda i de heliga träden, är mig obekant. Till sitt utseende äga de mycken likhet med Tscheremissernas *ischta* och *bulna*. Schamanerna förfärdiga dem af uppsmält tenn, som gjutes i en form och dervid erhåller utseendet af en människa, utrustad med både händer, fötter, hufvud och ögon. Dess storlek skall föga öfverstiga en tum. Denna bild uppställas i ett

1) Beschreibung aller Nationen des russischen Reiches, ss. 42, 50 och 51.

2) А. Фуксъ, Записки о Чувашахъ и Черемисахъ Казанской Губернии, ss. 96 och 97.

hörn af visthuset, och hänges vid en knippa vinbärsqvistar eller rosengrenar, hvilka hvarje höst förnyas, hvarvid de gamla alltid kastas i en flod. Man anropar *Irich* i ögonsjukdomar, tandvärk, örvärk m. m. och frambär åt honom till offer vanligen ett slags gröt med bakelse, men efter tio års förlopp ett får.

Äfven Wotjakerna hafva enligt Georgi ¹⁾ sina mot *kere-met* svarande offerplatser eller heliga lunder, *lud* benämnda, hvilka alltid skola vara belägna på höjder och bestå af furuskog. En hvar af dem skall jemväl vara tillegnad en skyddsgud, som kallas *Saltan Djes* (en god Saltan), men huruvida några gudabilder finnas i detta folkslags heliga lunder, upplyser icke Georgi. Andra författare intyga dock, att sådana öfverhufvud äro i bruk. *Rytschkow* ²⁾ benämner dessa bilder *Modor* och säger dem bestå af martall- (furu-) grenar, vid hvilka man fästat ett bräde, som förmodligen utgör sjelfva gudabilden. En bild af detta slag hade den resande varseblifvit i ett visthus, och man hade berättat för honom att denna var husets skyddsgud, att man hvarje år plögade frambära åt den en ung kalf till offer o. s. v.

Om de ugriska Ostjakernas gudabilder och heliga stäl- len eger man mera rikhaltiga uppgifter, men de synas vara samlade på olika orter, och framte derföre många skiljaktigheter, ja till och med uppenbara motsägelser. Utförligast finnes detta ämne behandladt af Erman ³⁾; men ehuru hans material härleder sig ifrån samma nejder, dem äfven jag

1) Beschreibung aller Nationen des russ. Reiches, s. 58.

2) Tagebuch über seine Reise durch verschiedene Provinzen des russ. Reichs, übers. von C. H. Hase, ss. 166 och 167.

3) Reise um die Erde durch Nord-Asien und die beiden Oceane. Erste Abthng, 1:ter Bd, ss. 677—680.

berest, så äro våra iakttagelser likväl i många afseenden stridiga. Enligt Ermans uppgift dyrka Ostjakerna särskilda gudaväsenden, såsom *Toruim* (*Tuurum*), *Örtik*, *Jelan*, *Long*, *Meik*, m. fl., hvilka alla med undantag af *Tuurum* pläga afbildas. Bland dessa gudomligheter skildras *Örtik* såsom ett »välgörande väsen, Tuurums gunstling och en i hvarje angelägenhet mäktig förespråkare.» Hans bild består, liksom de lappska seiderna, i en byst utan fötter. Ansigtet plägar man tillreda af jernbläck, som uppspikas på träd; kroppen bildas af en med allt slags pelsverk uppstoppad säck, hvarvid man fastsyr ärmar af kläde i stället för armar. Hela bilden betäckes med öfverrock af kläde och uppställs på ett bord, hvarpå man äfven nedlägger lansar och svärd. Namnet *Örtik* jemför Erman ganska träffande med Ungrarnes *Ördög*, ehuru det ungerska ordet, sannolikt efter kristendomens införande, erhållit en motsatt betydelse, eller den af djefvul. Om *Jelans* gudomliga egenskaper finnes hos honom ingenting ordadt, men han skall afbildas ungefär på samma sätt som *Örtik*. Hufvudet har dock merendels en spetsig form och är betäckt med en svart hundskinnsmössa. Sjelfva kroppen är formad af träd, som dels är omhöljdt med kläde, dels obetäckt. Om *Long* berättar Erman, att han dyrkas såsom en beskyddare af hvarje aktad och sällsammare konst, och i synnerhet anses vårda sig om läkare-konsten. Äfven denna gudomlighet skall afbildas ungefär på samma sätt som *Örtik*, och Erman nämner uttryckligen, att hufvuddelen af kroppen också hos *Long* består af en säck, hvilken vid lifvet är ombunden med en grannt utsmyckad gördel ¹⁾. Om den så kallade *Meik* förtäljer Erman, att han är en ond, vilse-

1) Säcken skall egentligen föreställa magen, och vara så inrättad, att Ostjakerne deri kunna nedlägga sina offergåfvor.

ledande skogsgud, som dyrkas under bilden af ett trädblock, omgifvet med en vanlig Ostjak-*parka* af bäfverskin.

Utan att kunna inlåta mig i en noggrannare kritik af dessa uppgifter, vill jag här endast meddela hufvudinnehållet af de upplysningar, Ostjakerna lemnat mig angående sina gudabilder. Att *Tuurum*, eller den himmelska guden, ej affattas i något slags bild, derom kan intet tvifvel ega rum, ty det intygas enhälligt af alla Ostjaker, hvilka i denna punkt fullkomligt öfverensstämma med Samoieder, Tunguser och många andra sibiriska folkslag. Om en bild för den förderliga och vilseledande *Meik* eller *Meang* har jag för min del ej varit i tillfälle att erhålla någon upplysning, utan tvärtom har det blifvit mig berättadt, att denna gudomlighet hvarken afbildas, eller med offer och böner anropas. Vidare har namnet *Örtik* ej nått mina öron, och ehuru jag för ingen del tviflar derpå, att detta, eller något dermed ungefär lika ljudande namn, kan förekomma hos en eller annan stam, förmodar jag likväl, att dermed knappt förstås någon enskild gudamak, utan att *Örtik* betecknar ett visst slag af skyddsgudar. Ätminstone hafva särskilda Ostjak-individer försäkrat mig, att de, utom *Meang* och *Kulj*, hvilka ej äro föremål för någon egentlig dyrkan, icke veta af någon annan individuel gudomlighet än *Tuurum*.

Att sluta af förhållandet hos andra sibiriska stammar, torde väl Ostjakernas gudabilder ursprungligen föreställa osynliga andeväsenden, men härom ega de ej något klart begrepp, utan dyrka sjelfva bilderna i egenskap af sina skyddsgudar, och hysa i likhet med Lappar och andra beslägtade stammar den fasta tro, att i den synliga bilden finnes en gud förborgad. Så mycket jag af deras berättelser kunnat utleta, äro somliga bland dessa skyddsgudar gemensamma för en hel slägt eller stam, andra åter tillhöra blott enskilda

familjer eller individer. Släktens gudabilder äro gemenligen ett arf ifrån en förgången tid, och deras makt anses vara desto större, ju äldre de äro. Vanligtvis har hvarje släkt mera än en, och ofta ett helt förråd af så beskaffade bilder. Somliga bland dem skola föreställa manliga, andra åter qvinliga individer. Alla de bilder, jag kommit i tillfälle att se, hafva varit formade af träd, samt försedda med mensklig gestalt, men med ett spetsigt hufvud, och i saknad af armar och ben. Till storleken skola de vara ganska olika. För min del vet jag mig knappt hafva sett någon enda, hvars längd skulle öfverstigit half annan aln, men de flesta hafva till och med varit vida mindre. Enligt berättelse skola flera bland de ifrågavarande bilderna under tidernas lopp hafva blifvit rikligen utsmyckade med röda kläder, halskedar, anleten af jernbleck o. s. v. Vissa manliga gudabilder skola till och med vara klädda i pansar-skjortor och bära svärd vid sidan. Pallas ¹⁾ berättar att vid de wokscharska jurterna på hans tid funnos tvenne gudabilder, den ena klädd i en manlig och den andra i en qvinlig dräkt. Den manliga bilden dyrkades blott af manspersoner, och vid den qvinliga församlade sig endast qvinnor för att frambära offer och skänker. Begge bilderna voro enligt ostjakisk sed utsmyckade på bästa vis, och buro dräkter af kläde och fina pelsvaror. Vid sjelfva kläderna hade man fästat bilder af alla slags djur, gjorda af messing och jernbleck; hufvudet pryddes med silfverkransar. Hvardera bilden hade stått vid ett utvaldt träd, under en särskild koja. Sjelfva träden voro vid stammen öfverdragna med kläde och andra tyger (*»Zeuger»*), men upptill beslagna med hvitt bleck, och försedda

1) Reise durch verschiedene Provinzen des russischen Reichs, 3:ter Theil, ss. 60 ff.

med en liten nedhängande klocka, som bragtes i rörelse af vinden. Det träd, hvarvid den manliga gudabilden blifvit uppställd, var beprydt med bågar och pilkoger, äfvensom man vid alla de kringstående träden upphängt otaliga renhudar af de slagtrade offren, samt hvarjehanda pelsvaror. Rundt omkring gudabilderna lågo alla slags östjakiska husgerådssaker, såsom kittlar, skedar, skålar, snushorn o. s. v., dem man vanligtvis hade framburit gudarna till offer. — Denna skildring öfver de wokscharska bilderna stämmer i hufvudsaken ganska nära öfverens med de upplysningar, jag erhållit i fråga om Ostjakernas gudabilder, men den eger sin tillämpning blott på de rikaste släkterna. Hos de fattigare äro gudabilderna på intet vis utsmyckade, utan stå såsom nakna byster under bar himmel, vid sidan af ett vexande träd. Visst är åtminstone, att jag under mina resor en gång helt oförmodadt råkade i sällskap med ostjakiska gudar, dem jag anträffade i en lund af lummiga lärkträd. Jag räknade här ej mindre än sju stycken särskilda bilder, alla af olika storlek, och uppställda vid skilda stammar. I toppen af de närstående träden varseblef jag offer af renhudar och horn, hvilka voro så upphängda, att gudarna kunde hafva dem framför sina ögon. Mina syrjenska heledsagare försäkrade mig, att dessa bilder voro släktens gemensamma tillhörighet.

Då Ostjakerna hålla sina gudar under bar himmel, utvälja de alltid en lund till deras vistelseort, och denna företrädesvis på ett sådant ställe, der de kunna döljas för resande Ryssars och Syrjäners blickar. Helst förvaras dock gudabilderna nu för tiden i en åt dem helgad jurt, hvilken äfven är uppbyggd på obesökta, afsides ställen. Ostjakernas bemödande att på allt sätt undångömma sina kyrkor och heliga ställen, härflyter deraf, att de innehålla mer eller mindre dyrbara offer, stundom till och med silfver och guld,

soblar och svarta räfvar, hvilkas borttagande Ryssar och Syrjäner ifrån sin religiösa ståndpunkt knappt skulle anse för ett helgerån. Till ännu större säkerhet skola flere bland dessa helgedomar stå under bevakning af en schaman.

Såsom Pallas ¹⁾ anmärker, är hos Ostjakerna, liksom hos Lapparne, ett helt stort område rundt omkring det ställe, der gudabilderna förvaras, ansedt för så heligt, att de inom dess gränser icke våga afskära träd och gräs, icke fiska eller jaga, ja icke engång taga sig en dryck vatten. Om de resa genom sådana nejder, våga de med sina båtar ej fara nära stranden, eller med sin styråre beröra landet, och om vägen genom det heliga gebitet är lång, pläga de äfven dessförinnan förse sig med vatten, samt uthärda hellre den svåraste törst, än de understå sig att dricka af det gudarne helgade vattnet.

Lika beskaffade med släktens skyddsgudar äro merendels äfven de, som tillhöra enskilda personer. De formas vanligen af träd och ega ett mennisko-ansigte, men äro af en ganska ringa storlek, samt erbjuda mycken likhet med barndockor. Man älskar att på bästa sätt utsmycka dem med röda band, klädesflikar o. s. v. Sålunda utstyrda förvaras de i jurten eller tältet, der de uppställas i ett hörn och icke allenast erhålla all slags förtäring, utan äfven hedras med skänker, hvilka enligt Pallas ²⁾ nedläggas i ett framför gudabilden befintligt skrin.

Sistnämnde författare förtäljer derjemte, att Ostjakerna äfven skola skänka sin dyrkan åt hvarjehanda trädstycken, kilformigt huggna smärre kubbar, ja till och med granna skrin och andra småsaker, dem de uppköpa af Rys-

1) Reise durch verschiedene Provinzen des russ. Reichs, 3:ter Th., s. 61.

2) D:o d:o d:o d:o , s. 59.

sarna. Likaså har jag hört förtäljas, att Ostjakerna upptaga alla slags små stenar, dem de dyrka i egenskap af sina skyddsgudar. Dock böra alla de föremål, som i sin naturliga gestalt kunna blifva ett föremål för dyrkan, antingen till sin form eller materiela art vara af en högst sällsynt och egendomlig beskaffenhet. Dessutom hör det äfven till saken, att de jemväl blifva utsmyckade i någon lysande kostym. I allmänhet älska Ostjakerna att på bästa sätt utstyra sina skyddsgudar, vare sig att de tillhöra hela släkten, eller enskilda familjer och individer. Endast så beskaffade gudar, som stå under bar himmel, lemnas vanligen nakna, emedan man ej vill utsätta de granna kläderna för luftens åverkan.

Alla de här ifrågakordna slagen af skyddsgudar har jag hört Ostjakerna benämna dels *Lonch* eller *Tonch* (egentligen *Tlonch*), dels *Jiljan* (Ermans *Jelan*). Ordet *Lonch* känner äfven Georgi ¹⁾ under formen *Lus*, och anger, i motsats mot Erman, att det utgör en generel benämning för alla slags skyddsgudar (»Götze»). Denna uppgift öfverensstämmer också med mina iakttagelser, ty så ofta jag hört Ostjakerna tala om sina skyddsgudar öfverhufvud, har städse ordet *Lonch* blifvit af dem begagnadt. Nämnnda ord eger i Ostjakiskan en så vidsträckt betydelse, att det till och med innefattar det mytiska Tschud-folket, som enligt traditionen ursprungligen bebodde så väl Ostjakernas land, som hela det öfriga Sibirien. Hos de tomska Samojederna förekommer samma ord under formen *Lös* eller *Loh*, och eger här betydelsen af en skyddsgud i allmänhet, hvilket allt än mera bekräftar riktigheten af Georgis och min uppfattning af ordets betydelse. Hvad åter *Jiljan* beträffar, så hafva Ostjakerna för mig uppgifvit, att dermed endast betecknas ett enda slag af skyddsgudar, eller

1) Beschreibung aller Nationen des russischen Reiches, s. 81.

sådana, hvilka ega en mensklig gestalt. Denna uppgift har det så mycket mindre fallit mig in att betvifla, som en dylik distinktion äfven förekommer hos Samojederna. Men just därför, att den angifna betydelsen förekommit mig så trovärdig, har jag försummat att deröfver anställa noggranna undersökningar.

Utom sina vanliga skyddsgudar pläga Ostjakerna äfven afbildade ansedda anförvandter och bevisa dem samma slags kult, som Samojederna, enligt hvad nedanför visas, vanligen göra. Derjemte förekomma hos dem bilder af björnen; men om också dessa bilder innefattas under de föregående benämningarna, eller ega ett särskildt namn, är mig obekant. Slutligen skänka Ostjakerna sin dyrkan åt höga berg och klippor, i synnerhet om de ega en spetsig form, liknande hufvudet på gudabilderna. Till och med vissa träd anses för heliga, och till deras antal räknar Pallas ¹⁾ hvarje sådant, uti hvilket örnen byggt sitt bo några år å rad. Äfven har jag hört angifvas, att på ett sådant ställe, der sju lärkträd stå i en grupp, både stället och träden betraktas som heliga. Det skall vara brukligt, att den förbifarande skjuter en pil i ett sådant träd. Pallas anmärker äfven att de vid ifrågavarande träd plägat upphänga hudar af renar och andra djur, men emedan det ofta händt, att de heliga offren blifvit af främlingar bortstulna, så har man begynt att ifrån träden afhugga stora block, samt öfverflytta dem till säkrare ställen, och der på vanligt sätt utsmycka och behedra dem med offer.

Hvad som i det föregående blifvit sagdt om Ostjakerna, eger med vissa undantag och modifikationer sin tillämpning äfven på Samojederna, och i synnerhet på den vestra eller

1) Reise durch verschiedene Provinzen des russ. Reichs, 3:ter Th., s. 61.

jarakiska Samojed-grenen. De hafva ingen bild af *Num* eller den himmelska guden, utan samtliga deras gudabilder framställa skyddsgudar, hvilka dels tillhöra endast en enda familj eller individ, dels äfven dyrkas gemensamt af flera familjer och individer. Dock har jag aldrig hos detta folk hört nämnas om sådana skyddsgudar, som dyrkas blott af en enda släkt, men väl om dem, åt hvilka hvarje Samojed, han må tillhöra hvilken släkt som helst, hembär sin hyllning: Ansedda skyddsgudar af detta slag skola i synnerhet finnas på ön *Waigats*, hvilken Samojederna af sådan anledning äfven benämna *Gudarnas land* eller *holme* (*Hahe-ja l. Hahe-o*). Man omtalar förnämligast tre gudabilder, hvilka här dyrkas, eller åtminstone dyrkades före missionärernas år 1827 på orten gjorda besök. En af dem var belägen på öns sydvestliga udde, kallad af Samojederna *Hahe-salje* (*Guda-udd*en). Denna bild skall enligt *Islavin* ¹⁾ hafva burit namnet *Wesako* (*gubbe, gift man*), och varit formad af träd, samt försedd med trenne anleten, men blifvit af missionärerna uppbränd tillika med 420 andra på samma ställe befintliga gudabilder, och en stor mängd offer. En annan skyddsgud, benämnd *ja jieru Hahe* (*landets herre Hahe*), finnes ännu i dag midt på ön, och består i en sten, som är belägen invid en jordhåla. Enligt sägen skall denna sten fordom ej hafva funnits här, utan först sednare tillkommit genom ett oförklarligt under. Till sin form skall den ega mycken likhet med en människa, men hufvudet derpå säges vara spetsigt. Denna sten blef sedermera dyrkad i egenskap af gud, och det är efter nämnda model, som både Samoieder och Ostjaker för närvarande göra

1) *Иславинъ, Самоеды въ домашне.мъ и общественно.мъ быту*, (Samojederna i sitt. husliga och borgerliga lif), ss. 116 och 117.

sina gudabilder af träd och gifva deras hufvuden en spetsig form. Så har sagan blifvit mig berättad; men enligt Islavin vore det dock icke denna sten, utan någon annan vid stranden befintlig klippa, som på anfördt vis skulle tillkommit, och erhållit en gudomlig dyrkan. Han omtalar likväl också en midt på holmen varande sten, som åtnjuter gudomligt anseende, ehuru den hos honom förekommer under namnet *Njebe-hahe* (moder-Hahe), och angifves vara *Wesako-hahes* hustru. Orsaken till denna benämning anger Islavin vara den, att *Njebe-hahe* lik en moder förvarar alla offer och gåfvor i sitt sköte. Med detta sköte förmodar jag dock att här bör förstås endast den invid stenen befintliga håla, hvarom nyss varit fråga, och det är troligtvis samma håla, som föranledt Ostjakerna att på några bland sina gudabilder inrätta buken af en säck, deri offren inläggas. Den tredje bland de på Waigats förekommande skyddsgudarna finnes vid en udde på öns nordvestra sida, och består i en klippa. Jag har hört den benämnas *ja maal Hahe* (landsändans Hahe), men hos Islavin förekommer den under namnet *Nju-hahe* (son-Hahe). Sistnämnda författare angifver att denna *hahe* anses vara fostrad af *Wesako-hahe* och *Njebe-hahe*, hvilka ännu dessutom ega tre andra barn, nemligen: 1) *Minisei*, en upphöjning vid Ural, 2) *Jalmal*, en halfö vester om obskä viken, 3) en sten, belägen 20 verst ifrån Mesen, som förut var omgifven af en talrik mängd trädhilder, hvilka af missionärerna uppbrändes ¹⁾. Om ett sådant släktskapsförhållande emellan de särskilda afgudarna har jag ingenting erfarit; men deremot är det mig meddeladt, att Samojederna skänka sin dyrkan åt sällsamt formade klippor och stenar, hvarhelst de förekomma,

1) *Иславинъ, Самоеды въ долине.къ и общественно.къ быту*, ss. 118 och 119.

och derest de för sin storlek ej kunna göras till en enskilds tillhörighet, blifva de folkets allmänna skyddsgudar, samt kräfvä offer af hvar och en, som befinner sig i deras närhet. Äfven vackra lundar, der de emellanåt förekomma, anses för heliga och vördas af hela folket, men om Samojederna skänka dem någon slags dyrkan och hedra de enskilda träden med offer, derom har jag erhållit inga tillförlitliga upplysningar. Det vill dock synas mig, såsom skulle Samojederna i sina lundar icke dyrka de enskilda träden, utan att lunden blifvit ansedd för helig, emedan den tyckes egna sig bäst till gudarnes boning. De älska derföre att här uppställa sina bilder, och värda lunderna i egenskap af tempel. — Denna anmärkning anser jag i det närmaste ega sin tillämpning äfven på alla de altaiska folken.

Ehuru allmänna skyddsgudar ej äro alldeles ovanliga hos Samojederna, så är det dock sina enskilda bilder, som de företrädesvis tillbedja. Dessa äro, liksom hos Ostjakerna, af tvenne slag, och bestå antingen i särskilda naturföremål, eller i vissa af menniskohand formade. Bland naturföremålen dyrkas i synnerhet sällsynta stenar, och förnämligast sådana, hos hvilka man upptäcker någon del, som på sätt och vis liknar ett menniskohufvud. Somliga bland dem skola föreställa manliga, andra åter qvinliga individer. Alla de naturliga gudabilderna, de må då vara enskilda eller allmänna, manliga eller qvinliga, och bestå af hvilken materie som helst, kallas af jurak-Samojederna med ett gemensamt namn *Hahe*, motsvarande Ostjakernas *Lonch*. De konstgjorda bilderna, hvilka af Ostjakerna benämnas *Jiljan*, äro hos skilda Samojed-stammar något olika. Jurak-Samojederna forma dem liksom Ostjakerna af träd, med spetsigt hufvud och ett inskuret mennisko-anlete. Detta slags bilder benämnas *Sja-daei*, d. ä. med anlete försedda (af *sja'* anlete), och uppstäl-

las vanligen under bar himmel på tundror och i skogar vid Samojedernas fisk- och vilddjursfången. Samojederna hysa den tro, att dessa bilder, så framt de ihågkommas med tillhörliga offer, skola skänka en rik fångst. Sålunda uppställda äro *sjadaei* vanligen nakna; men de begagnas äfven såsom husgudar, och bära i sådant fall på sig en med prydliga gördlar, brokiga band och annan grannlåt utstyrd Samojeddrägt. Mera allmänt dyrkas dock *hahé* i egenskap af husgudar, och det är äfven dem, man företrädesvis älskar omhölja med en brokig dock-kostym, som är olik för manliga och qvinliga *hahé*. Man anropar *hahé* om helse, rikedom, råd, hjälp och lycka i alla slags företag, och för hvarje gång detta sker, måste de ihågkommas med offer. Vid sådana tillfällen stå *hahé* uppställda i en afdelning af tältet, som benämnes *Sinikui*. Annars förvaras de i en särskild slåde, *Hahem gan* benämnd, som Samojeden släpar med sig hvarhelst han färdas. En sådan slåde, som på sätt och vis utgör Samojedernas tempel, beskriver Islavin *) med följande ord: »Den understöddes af sju fjettor och hade sju refflor i medarna. Den var betäckt med en renhud, vid hvilken fasthängde hufvud, fötter och klöfvar, som annars ej kvarlemnas vid skinnat. Under denna hade man utbredt ett täcke, som höljde tvenne gudabilder, af hvilka den ena hade ett stenhufvud, besmordt med blod, och var utstyrd i en malitsa af grått kläde med röda fällar och flikar; den andra åter var en vanlig svart sten, slutande sig öfverst med en spets, som liknade ett hufvud, äfven besmord med blod och klädd i en grön malitsa med röda och gula garneringar.» Mig har det ej lyckats att få undersöka en sådan slåde,

1) *Самоеды в домашнем и общественном быту*, ss. 115 och 116.

men enligt hvad jag hört Samojederna förtälja, skall deri ofta förvaras ett stort antal både manliga och qvinliga gudabilder.

Hos de ostliga eller Tawgy-Samojederna skola samma slags gudabilder vara i bruk, som hos jurak-Samojederna, men mig veterligen äga de ej hos de förstnämnda skilda namn, utan betecknas med ett gemensamt ord: *Koika*, som ännu dessutom säges innefatta de osynliga andarna, eller jurak-Samojedernas *Tadebtsjo*. En lika omfattande betydelse eger hos ostjak-Samojederna ordet *Loh* eller *Lös*, ty dermed förstås icke allenast osynliga andeväsenden, utan äfven alla i bild affattade skyddsgudar. De sistnämnda äro, eller hafva åtminstone tillföre varit hos ostjak-Samojederna, liksom hos den ugriska Ostjak-stammen, dels gemensamma för en hel släkt, dels äfven enskilda familjer eller individer tillhöriga. En skyddsgud af det förstnämnda slaget fanns ännu för några år sedan i den karbinska Samojedbyn vid floden *Ket*. Den säges hafva varit gjord af messing, samt till form och storlek liknat en menniska i sittaude ställning. Bilden hade tillföre stått i högt anseende så väl för sin ovanliga skönhet, som för sin ålder. Traditionen förmåler, att den varit ett verk af de konstfarna Tschuderna, men förmodligen härleder den sig ifrån Mongolerna, hvilka dyrka likartade bilder under namnet *Burchaner*. Man hade omsorgsfullt förvarat denna heliga bild uti ett för densamma enkom uppbygdt visthus, som skall hafva varit uppfyllt med dyrbara offer, bestående i soblar, räfvar o. s. v. För att hämnas någon liden oförrätt, skola kringirrande Tunguser för icke längesedan hafva uppbränt huset med alla dess skatter, hvarvid gudabilden blifvit så vanställd, att den numera ej anses förtjent af någon hyllning.

Dyrkan af allmänna skyddsgudar säges i följe af kristen-

domens inverkan redan hafva försvunnit hos ostjak-Samojederna, men deremot äro enskilda bilder hos dem mycket vanliga. Dessa bestå mig veterligen aldrig i stenar eller andra naturföremål, utan måste alltid vara gjorda af en schaman. Om någon är i behof af en sådan bild, så ger han åt schamanen ett ekorr-, hermelin-, eller något annat djurskinn, hvilket af denne så omformas, att det erhåller någon slags likhet med en människa. För att den menliga gestalten så mycket bättre må falla i ögonen, blir gudabilden af schamanen utstyrd i vanliga samojed-kläder. Denna drägt får han likväl icke sjelf förfärdiga, utan den måste alltid vara sydd af en obefläckad tärna. Bilden erhåller sin plats i en korg, hvilken äfven bör vara flätad af en kysk jungfru. Korgen jemte gudabilden och dess offer förvaras i ett visthus, der inga andra föremål få inrymmas. Detta förvaringsrum hålles i så stor helgd, att en gift qvinna ej får träda öfver dess tröskel, och en gift person öfverhufvud ej kringgå detsamma. De större friheter, som Ostjakerna tilldela ogifta personer och i synnerhet obefläckade jungfrur, härleder sig tvifvelsutan ifrån den grekiska kyrkans höga föreställning om munkars och nunnors renhet och helighet.

Mycket bevisande är i detta afseende äfven hvad de jenseiska Ostjakerna berätta om sina gudabilder. Jag har i det föregående fästat föga uppmärksamhet vid denna stam, emedan den, hvad språket beträffar, alldeles skiljer sig ifrån de öfriga altaiska folken, men den erbjuder likväl med dem i etnografiskt hänseende en så nära öfverensstämmelse, att jag ej anser det vara betänkligt, att äfven upptaga dem i min framställning, der detta kan lända till någon upplysning öfver andra till mitt gebit hörande stammar. — Så är om dem redan i det föregående anmärkt, att de, liksom alla de altaiska folken, vörda mest den himmelska guden *Ees*, hvilket

ord tillika betecknar den synliga himmelen. Utom honom antaga de ännu tvenne andra ganska mäktiga gudomligheter: *Koi* eller björnen och *Imlja* eller *Banguus*, en underjordisk gudomlighet, hvarmed man tvifvelsutan betecknar mammutdjuret. *Koi* betraktas såsom en manlig, *Imlja* såsom en qvinlig gudomlighet, och begge utgöra ett gudapar. De skola med hvarandra i jordens sköte hafva sammanflatt en oändlig mängd andeväsanden, hvilka äfven äro dels manliga, dels qvinliga. På somliga orter benämnas de förra *Kinsj* (*Kuus*) och de sednare *Alol*, men på andra åter äro dessa benämningar alldeles liktydiga. Om dessa andar berättar nu Jenisei-Ostjakerna, att de efter behag kunna antaga skepnaden af ormar, svanor, änder, gäss, gagarer m. m. I sjelfva björnen och mammut dyrka de ej blotta djuren, utan hysa den föreställning, att inom dem finnas förborgade mäktiga andar, hvilka äfven kunna afskaka sin djurhamn, och ofta pläga uppenbara sig för schamanen i andelig måtto. Huruvida andarna enligt Jenisei-Ostjakernas föreställning äfven kunna taga sin boning i stenar och träd, är mig obekant; men uttryckligen sägas de hafva sitt tillhåll i de mot Samojedernas *habe*, *sjadaci*, *loh* o. s. v. svarande bilderna, hvilka äfven hos ifrågavarande folkstam äro mycket vanliga. Dessa bilder måste hos Jenisei-Ostjakerna, och enligt regeln äfven hos andra stammar, alltid förfärdigas af en schaman. Dock kan detta enligt Ostjakernas föreställning aldrig ske utan att schamanen blifvit härin anmodad af andarna sjelfva. Är det någon, som af naturen blifvit begåfvad med schaman-anlag, men ännu ej är invigd i schamanismens hemligheter, så infinna sig andarne hos honom och bedja honom forma sig en gudabild. De bestämma äfven sjelfva, om bilden bör vara gjord af träd, koppar eller jern, och hurudan form den bör ega. Vanligen måste den tillverkas af jern, förses med hän-

Imlja, Koi
Alol

der, fötter, tvenne hufvuden och en jernstaf i handen. Dessutom bör den vara klädd i en Ostjak-drägt, som är hop-sydd af något djurskinn, och utsmyckad med allehanda prydnader af glasperlor m. m. Det är andarna, hvilka jemväl bestämma af hvad slags skinn beklädnaden skall bestå, och de till och med upplysa schamanen, hvar och när han bör fånga det erforderliga villebrådet. Till storleken är bilden, liksom hos Samojederna, högst obetydlig, och dess hela utseende är såsom en dockas. I närvarande tid är det endast för sin egen räkning som schamanen förfärdigar en *Kinsj*, ty bland Jenisei-Ostjakerna ega ej andra individer några skyddsgudar, hvilket förmodligen är en följd af kristendomens inflytande. Äfven schamanen eger ej någonsin mer, än en enda bild, som under hela hans lifstid ej får ombytas; men denna bild skall kunna inrymma ända till 2 à 300 andar. Bilden förvaras i en för detta ändamål enkom gjord jernslåde, men efter schamanens död säges den jemte andarne bortflyga i luften. Tvenne år derefter infinna sig åter samma andar hos en annan schaman-lärling, som tillhör den aflidnes slägt, och låta honom innesluta sig i en ny bild. Det är egentligen dessa i bilden inneslutna andar, hvilka sedermera blifva schamanens medhjelpare och rådgifvare under hans magiska förrättningar. På andra schamaners andar eger han naturligtvis intet inflytande, men deremot skänka honom *Koi* och *Imlja* ofta sitt bistånd.

Om de turkiska folkslagens gudabilder eger jag inga andra upplysningar, än de, som blifvit mig muntligen meddelade af de hedniska Tatar-stammarna i södra Sibirien, och beträffande dem har jag redan förut anmärkt, att de under namn af *Aina* dyrka vissa i jordens sköte fördolda andeväsenden, hvilka af schamanerna slitigt anropas, och motsvara Jurak-Samojedernas *Tadebtsjo*. Äfven är det af mig om-

nämndt, att dessa *Aina* ofta ikläda sig gestalten icke blott af menniskor, utan äfven af björnar, ormar, räfvar, svanor, m. m. Alla sådana djur åtnjuta derföre hos Tatarerna ett större anseende, än deras öfriga gelikar. I synnerhet hålla Tatarerna svanen i stor ära, hvilket tydligen bevisas af följande ännu i dag gängse plägsed. Har en Tatar haft lyckan att fånga en svan, så skänker han den åt sin granne, och erhåller i gengäfvu hans bästa häst. Svansens nya egare förfogar sig åter till sin granne, och gör ett lika godt utbyte. Denna handel fortsättes man för man, intill dess svanen hunnit blifva förskämd och måste bortkastas af den sista egaren, som beklagligtvis ej erhåller någon ersättning för sin häst.

Samma djur, hvilkas hamn *Aina* älska att ikläda sig, pläga äfven af Tatarerna afbildas, och pryda vanligen schamanernas trolldrägt. Åtminstone skall man på hvarje sådan klädnad varseblifva ett par af tyg förfärdigade, och vanligen med tagel uppstoppade ormar, hvilka hänga bak på ryggen ifrån nacken ända ned till hälarna. Men utom djurbilder finnas i samma drägt en oräknelig mängd små lappar af kläde och tyg, en och annan klocka, metallskifvor och jernbitar m. m. Alla dessa föremål bära jemväl namnet *Aina*, och anses innehålla andar, hvilka äro schamanen behjelpiga i utföningen af hans kall ¹⁾.

Namnet *Aina* har jag någon gång äfven hört tilldelas alla de stenbyster, hvilka anträffas på de saianska stepperna. Dessa byster äro försedda med hufvud, anlete och öron af en menniska. På somliga ser man till och med hårflätor

1) Jag kan ej med säkerhet angifva, om andra individer än schamanerna äro i besittning af sådana *Aina*-bilder, men visst är, att detta åtminstone icke medgifves af Tatarerna sjelfva.

och qvinnobröst afbildade. Enligt Tatarernas sagoberättelser äro dessa bildstoder fordna hjeltar och hjeltinnor, dem Kudai ursprungligen danat med en odödlig natur och satt till sina ståthållare på jorden, men sedermera i vrede förvandlat till stenar, emedan de i känslan af sin kraft börjat trotsa hans vilja. I denna framställning kan möjligtvis ligga den sanning, att nämnda bildstoder föreställa forntidens ryktbara hjeltar och hjeltinnor. För en sådan åsigt talar äfven den omständighet, att de osynliga andarna sägas vara Irle-chans, d. ä. döds gudens undersåter, och den vinner än mera styrka derigenom, att de flesta sådana bilder anträffas på forntida grafvar. De vanliga grafstenarna äro visserligen af en annan beskaffenhet, de ega ej gestalten af människor, utan utmärka sig oftast genom sin tillspetsade topp, som erinrar om Samojedernas gudabilder. Men äfven verkliga byster finnas på grafvarna, och jag har hört Tatarerna förtälja, att några bland de bildstoder, som för det närvarande befinna sig på fria fältet, blifvit af dem ditflyttade, sedan grafvarna af ryska bönder och lärda resande blifvit upprödjade. Men hvilken nämnda bysters ursprungliga bestämmelse äfven må hafva varit, så är det åtminstone säkert, att de af Tatarerna blifvit hedrade, och till en del ännu hedras med gudomlig dyrkan. Detta kan till och med slutas af den mörkare färgen på deras anleten, som troligen uppkommit derigenom, att man framburit offer åt bilderna, och dervid, enligt den hos de altaiska folken rådande seden, besmört deras läppar med flott eller blod. Denna sed torde hos Tatarerna ännu ej råkat i glömska, ty under ett besök hos en sådan gudomlighet fann jag på dess läppar något helt nyss påstruket, som af min tatariska följeslagare erkändes vara grädda. Och huru skulle väl dessa ovanligt väl formade bilder ej tillbedjas af Tatarerna, då de äfven skänka sin dyrkan åt oformliga klippor?

Det är dock någonting egendomligt hos de minusinska Tatarerna, att de klippor och stenar, som af dem vördas i deras naturliga skepnad, antingen innehålla en inskrift, eller åtminstone några inristade eller målade figurer. Bland träden hålles i synnerhet lärkträdet i gudomlig helgd, och i dess krona pläga vissa stammar förmodligen af sådan anledning upphänga afsidna barn.

Rörande Mongolerna berättar medeltidens missionärer, att de plägat rigta sina offer och böner icke till den högste guden *Natagai*, utan till sina »enskilda bilder», hvilka blifvit hållna i en utomordentlig ära. Att borttaga någon af dessa bilder har ansetts för ett brott, som man trott sig böra straffa med lifvets förlust. Man har haft för sed att uppställa dem i sina tält, stundom äfven i grannt utsmykade kärror, och betäcka dem med filt eller sidendukar. Cheferna för hundra och tusen man hafva städse haft en sådan bild stående midt i tältet, och plägat offra åt densamma förstlingen af hästmjök och all annan förtäring. Slagtade man ett kreatur, så lades hjertat framför gudabilden och blef liggande der intill följande dag. Beständigt stod äfven framför Stor-chanens tält en mycket dyrbar gudabild, som ärades med rika gåfvor, isynnerhet hästar, hvilka sedan höllos heliga, och derefter aldrig begagnades ¹⁾.

I närvarande tid torde den hedniska religions-kulten hos Mongolerna till det mesta redan hafva vikit för buddhaismens renare läror, och detsamma är äfven fallet med deras stamförvandter Buräterna och Kalmukerna, bland hvilka en del till och med antagit kristendomen. Emellertid finner man ännu hos ganska sentida resande talrika upplysningar

1) *Deguignes*, Allgemeine Geschichte der Hunnen und Türken — —, übers. von Dähnert, III Th., s. 7.

såväl om Buräternas, som om Kalmukernas gudabilder. Dessa bilder benämnas med ett gemensamt namn *Ongon*, hvilket ord derjemte af Kowalevski angifves ega betydelsen af så väl osynliga skyddsandar, som de dödas maner, ja till och med af gravvårdar och offer, som hembäras till de dödas ära. De förfärdigas alltid af schamaner, och kunna bestå af träd, filt, bleck, lammskinn, ofta äfven af figurer, hvilka liksom de buddhaiska Burchanerna, äro målade på tyg. Mest allmänna äro enligt Georgi ¹⁾ bilder af björkbräden, hvilka, äro af ett spans längd och ända till tre tums bredd, samt till öfre delen ega någon likhet af ett människohufvud genom sin afrundade form och ögon af bly eller koraller, äfvensom särskilda i brädet inskurna delar af ansigtet. Ett par stumpar föreställa armar, och på samma sätt utmärkas äfven benen. Bilden är stundom klädd i en fullständig Burät-drägt, stundom blott till ansigtet utsmyckad, stundom alldeles naken. Den står vanligen i en äggformig, tre tvärfingers bred björkring, som skall föreställa randen af en trolltrumma, någon gång äfven endast i en ask. *Filt-* eller *Wojlok-*bilderna äro af samma storlek, som de föregående. Till formen äro somliga af dem flata och utskurna i mennisko-gestalt, andra åter uppstoppade och liknande dockor. Så väl de furra, som de sednare, hafva ögon af bly eller glas. De målade bilderna, eller de så kallade *Nogit*, föreställa menskliga figurer, hvilka tecknas af schamanen med röd krita på ett tygstycke af ett spann i fyrkant. På hvarje sådant stycke finnes minst en, men vanligen tre särskilda figurer. Ögonen på dessa gestalter bestå af ett par korall- eller hagel-korn. Ofta fästes vid hufvudet på hvarje figur en liten buske af örnfjädrar. *Lammskinns-*bilderna eller *Imegiltschin* bestå uti

1) Bemerkungen einer Reise im russischen Reich, I Bd, ss. 313 ff.

huden af ett svart lamm med vidhängande fötter. I stället för ett fårhufvud, har man vid huden anbragt ett naket eller beklädt bråde, som angifver ett mennisko-hufvud och är försedt med korall-ögon. Stundom är huden uppstoppad och buken fastsydd, men stundom eger den ingen fyllnad ¹⁾. Om de af bleck formade bilderna anmärker slutligen Georgi, att de ega en mensklig gestalt, äro fingershöga och pläga hängas vid *Imegiltschin*.

Alla gudabilder hänga i en knippe på vestra sidan af tältet, eller venster om ingången. Filt- eller lammskinnsbilderna hafva ofta ett snöre om halsen, eller också har man trädt snöret genom deras hufvuden. De målade bilderna förvaras i små fyrkantiga pungar af voilok, och äro sålunda upphängda. Samtliga dessa bilder hedras, såsom vanligt, med offer och böner. Qvinspersoner få ej nalkas dem, och aldrig gå i eller ur tältet längs den sida, på hvilken gudabilderna förvaras ²⁾.

1) Enligt Pallas (Samlingen historischer Nachrichten über die Mongolischen Völkerschaften, 2 Th., s. 347) består *Imegiltschin* eller *Immegiltschin*, såsom det af honom skrives, af tvenne vid hvarandra hängande figurer, af hvilka den ena skall föreställa gudens gemål. Begge dessa figurer uppgifvas derjemte ingenting annat vara, än tvenne platta, aflånga, ofvantill i två runda skifvor utskurna dynor ("Polster"), i hvilka ögon, näsa, bröst, spenar och nafvel äro föreställda genom insydda läderknappar. Omkring kroppen bära de en långhårig fårskinnspels. Den manliga figuren har vanligen vid gördeln en rem, hvarmed man på betande hästar fastbinder ena bak- och begge framfötterna, den qvinliga åter, som vanligen beledsagas af samma slags småfigurer, föreställande deras barn, är behängd med allahanda smärre smycken och ett sömnadstillbehör. *Immegiltschin* skall vördas såsom en skyddsgud för får och annan boskap

2) *Georgi*, Bemerkungen einer Reise im russischen Reich, I Bd, ss. 314 och 315.

Dessa uppgifter gälla egentligen Buräterna, men de synas derjemte ega sin tillämpning på Kalmukerna, och kanske till någon del äfven på Mongolerna. Åtminstone anger Pallas ¹⁾, att hos Kalmukerna förekomma skyddsgudar, hvilka benämnas *Onggoi*, och vårda sig om den husliga lyckan. De förfärdigas af fyra röda bomullstygs lappar, bland hvilka den nedersta är den längsta, och de öfriga gradvis aftaga. Det hela skall föreställa skuggan af en påklädd mennisko-figur. — Utom dessa och andra dem liknande gudabilder, hafva samtliga de mongoliska folken enligt traditionen dyrkat samma slags sten-byster, som Tatarerna. Såsom ett föremål för dyrkan har man vidare ansett höga klippor och berg, resliga träd, och bland djuren björnen, ormen o. s. v. I allmänhet torde man kunna antaga, att de mongoliska och turkiska stammarnas religiösa föreställningar under hedendomen varit temmeligen nära öfverensstämmande.

Denna anmärkning torde äfven ega sin tillämpning på Tunguserna, ehuru de i närvarande tid visserligen i betydlig mån skilja sig uti sina religiösa åsigtter så väl ifrån Mongolerna och Kalmukerna, som ifrån alla de andra altaiska folkslagen. En af dessa skiljaktigheter består deri, att de ega bilder icke blott af sina skyddsgudar, utan snart sagdt af hvar och en bland sina gudomligheter, och bland dessa bilder gifvas äfven sådana, hvilka ursprungligen synas vara blotta symboler af gudarna. Den himmelska guden *Boa* plägar likväl icke engång af Tunguserna afbildas, och såsom orsak dertill angifves, att han är ett osynligt väsen, om hvars gestalt och utseende man ej kan erhålla någon föreställning. Bland de öfriga gudomligheterna afbildas *solen* under formen

1) Samlungen historischer Nachrichten über die Mongolischen Völkerschaften, 2 Th., s. 346.

af ett aflångt mennisko-anlete, som antingen formas i träd eller bleck. *Månen* framställes såsom halfcirkel, *stjernorna* såsom bleckringar, *jorden* såsom ett litet fyrkantigt bleckhalster. *Dianda* eller vattnets gud såsom en båt, o. s. v. ¹⁾. Det är, såsom jag redan förut anmärkt, mest i sin yttre gestalt, som föremålen af Tunguserna tillbedjas, och de måste naturligtvis äfven på samma sätt afbildas. Men sådana för gudomliga väsenden ansedda föremål, hvilka äro af en mindre materiel egenskap, såsom elden, molnen, vinden o. s. v., blifva ej affattade i någon slags bild. Vattnets gud afbildas under formen af en båt, emedan det i synnerhet är under båtfärder, som hans bistånd tages i anspråk. En annan gudomlighet, som af Georgi benämnes *Sokjovo*, framställes under bilden af ett rendjur, emedan dess befattning anses vara att taga vård om rendjuren.

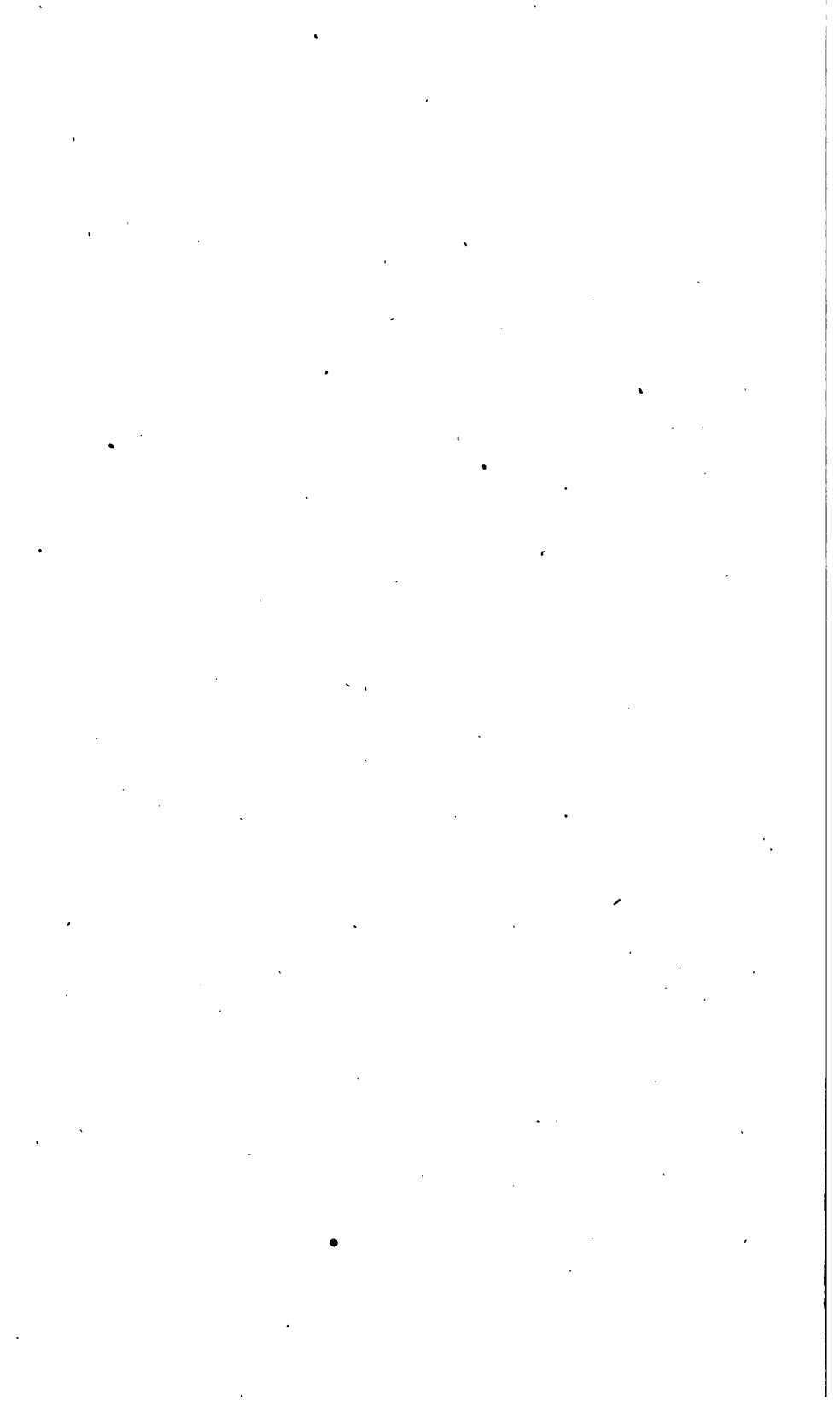
Sina skydds- och husgudar benämna Tunguserna enligt Georgi *Schovokoi*, men vid Jenisei har jag hört dem kallas *Hargi*. De blifva alltid förfärdigade af schamaner, och bestå vanligen af träd, jern och koppar, understundom äfven af sten och tenn. Till sitt utseende likna de menniskor eller mennisko-anleten, fåglar, fiskar och andra djur. Trädbilderna hafva alltid ett menniskolikt anlete, som stundom är öfverdraget med kopparbleck, ögon af koraller eller bly, merendels inga armar och otympliga fötter. Somliga bland dem äro nakna, andra åter klädda i schaman-drägt. Deras längd belöper sig till 1 $\frac{1}{2}$ fot. Bleckbilderna ega ett speciellt namn *Han*, och föreställa menniskor, lejon, björnar, särskilda fiskar, svanor, änder och gäss, fågeln mergi o. s. v. De menskliga figurerna äro blott åtta tum långa, samt försedda

1) *Georgi*, Bemerkungen einer Reise im russischen Reich, I Bd, ss. 275 och 276.

med händer och fötter; äfven ögonen och munnen äro genom punkter angifna. Djur-*hanerna* äro vanligen blott af ett fingers längd och mer eller mindre lätt igenkänneliga. De flesta bleckbilder eller *haner* bäras endast på schaman-dräkten, och blifva enkom för detta ändamål förfärdigade. De öfriga gudabilderna upphängas af häst- eller stepp-Tunguserna i jurten till venster om ingången, men af skogs-Tunguserna ställas de under bar himmel, och fästas vid en af tre stafvar sammanfogad ställning, hvaröfver man vanligen utbreder en läder-kappa. Denna ställning bär namnet *schonan*, och står vanligen några få steg bakom jurten. Vidare dyrka Tunguserna, i likhet med de flesta andra altaiska folkslag, alla slags sällsynt formade stenar, vid hvilka schamanens inbillningskraft kan upptäcka någon del, som liknar ett mennisko-anlete. Somliga berg blifva äfven helighållna, och bland träden stå björken och videt i ett högt anseende, hvarföre äfven trolltrumman förfärdigas af dessa trädslag ¹⁾.

1) *Georgi*, Bemerkungen einer Reise im russischen Reich, I Bd, ss. 278—281.

IV. HEROER.

För den bildade människans blick erbjuder vildens lif i många hänseenden en nära öfverensstämmelse med barnets, och man plägar därför äfven benämna nationernas vilda, naturliga tillstånd en barndomsålder. Men ställa vi oss på de vilda folkens egen ståndpunkt, så torde det blifva svårt att bland dem upptäcka något enda, som ej anser sin barndoms- och hela sin ungdomstid redan vara försvunnen. Liksom den mognade och erfarne mannen mången gång med vemodfull känsla blickar tillbaka på de flydda dagar, då i hjertat endast bodde fröjd och glädje, och då lifvet var så lätt och ljuft, så hör man till och med de vildaste Samojedstammar tala om en flyktad gyllene tid, som de älska att skildra med de fagraste färger. De prisa denna tid i synnerhet för den gudsfruktan och sedernas renhet, som då var rådande, och beredde förfäderna de mäktiga gudarnas ynnest och beskydd. I denna tid var en allmän rikedom och välmåga herrskande bland folket, sjukdomar kände man ej, och människorna voro stora, i besittning af en utomordentlig styrka och begåfvade med en hög vishet.

Under denna mångbeprisade tid lefde äfven de stora hjeltarne, hvilka numera alldeles försvunnit ifrån jorden. Hos alla de altaiska folken utgöra dessa hjeltars utförda bedrifter det mest älskade föremålet för sagan och sången. Sjelfva Sibiriens, öde stepper, skogar och tundror genljuda

ännu i dag af de qväden, som uppstämmas till de hugstore männernes ära. Men det var icke blott genom krigisk bragd, som de förvärfvat sin ryktbarhet, utan alla de egenskaper, som gifva menniskan ett värde, egde hjeltarna i mångfaldt högre grad. De vöro öfvermåttan vise, utmärkt kunniga i sångens värf, väl förfarna i smide och andra yrken. Till och med i trollkonstens hemligheter voro de vida bättre invigda, än nutidens schamaner. Alla möjliga förträffligheter funnos hos dem förenade, men sången plägar likväl tilldela dem en och hvar någon företrädesvis utmärkande egenskap. Den ena eger en lysande sångar-gåfva, den andra utmärker sig genom sin vishet och sitt snille, den tredje besitter förmågan att ikläda sig skepnaden af en björn, en orm, en fågel o. s. y. Gemensamma för dem alla äro hjeltekraften, mannamodet, tapperheten, och dessa egenskaper besitta sjelfva de qvinnor, som höra till hjelteslägtet. Det ligger också i sakens natur, att sådana företräden ej kunna umbäras, om annars hjeltarna göra skäl för namnet, samt om sången verkligen hvilar på en historisk grund. Att åter betvifla detta, är enligt min tanke icke möjligt, ty med undantag af Finnarnes, hänföra sig alla de öfriga stammarnas episka sånger och sago-berättelser ganska bestämdt till krigiska bragder. Och hvad de finska sångerna beträffar, så träder väl hjeltebragden i dem ofta i bakgrunden och öfverflyglas af andra mera aktade egenskaper, men i alla fall är striden ett ämne äfven för de flesta bland våra förfäders episka qväden. Dock äro de strider, som skildras så väl i Finnarnes, som de öfriga beslätadë folkens sånger, ej framkallade af ett allmänare, ett nationelt intresse, utan det är blott för sin egen, eller på sin höjd för släktens och sina närmaste anförvänder sak, som den mäktige hjelten träder ut i kamp och strid. I de flesta fall gå hans bemödanden derpå ut, att

med styrkan af sin arm tillvinna sig en skön jungfrus hand. Då denna sed ännu i dag är rådande hos många sibiriska stammar, så inses lätt, att hjeltessången har en historisk grund. De stora bedrifter, som sången tilldelar forntidens hjeltar, äro i sjelfva verket samma slags äfventyr, som hos vildare stammar någon gång äfven ännu utföras af kraftfulla och modiga individer. Sagan har efter sin vanliga art förhöjt glansen af de framfarna hjeltarnes bragder, och på samma sätt skall den i en framtid äfven förfara med de äfventyr, som i dag utföras, förutsatt att sagan hos dessa stammar eger en framtid.

Trogen sin natur, att af det i sig sjelft enkla och obetydliga skapa någonting stort och underbart, har sagan förvandlat de framfarna hjeltarna till ett eget slag af väsenden, hvilka visserligen ega mycket gemensamt med människorna, men likväl icke egentligen höra till människoslägtet, utan utgöra ett medium emellan gudar och människor. För att förhöja deras glans och anseende, pläga somliga folkslag härleda deras anor ifrån sjelfva gudarna. Så anse Tatarerna, enligt hvad jag redan förut omnämnt, sina hjeltar vara danade af himmelens gud, som ursprungligen förordnade dem till sina ståthållare på jorden, och tilldelade dem en odödlig natur, den de likväl sedermera förverkat. Esterna betrakta jemväl himmelens gud *vanna issa* eller *Tura* såsom hjeltarnas fader, och låta honom frambringa dem redan före världens skapelse, samt försätta deras ursprungliga boning i den gamle fadrens himmelska lund. Hos Finnarne förekommer en tradition, enligt hvilken Wäinämöinen och Ilmarinen framfödas af en himmelsk jungfru, *Ilmatar* benämnd, som ifrån sin höga boning sänker sig på vattnet, och der göres hafvande af vinden. Äfven de blifva danade före världens skapelse och deltaga sedermera, liksom de estniska hjeltarna,

i skapelsens fullbordande. Ja det ges till och med en tradition, enligt hvilken Wäinämöinen frambragt världen, och en annan förmäler, att Ilmarinen smidt himlafästet. Dessa och många andra utomordentliga värf, som de finska runorna tilldela sina hjeltar, hafva gifvit anledning till den bland de lärda mycket gängse åsigt, att så väl Wäinämöinen och Ilmarinen, som äfven Lemminkäinen, ursprungligen blifvit af Finnarne dyrkade såsom gudar. Denna åsigt förtjenar en sorgfällig granskning; men för att anställa densamma, och öfverhufvud erhålla en sann föreställning om de finska heroerna, är det af nöden, att vi i korthet göra oss reda för innehållet af de gamla hjeltesångerna, hvilka samt och synnerligen ingå i vårt Kalevala epos. Innan vi dock skrida till denna redogörelse, torde vi böra göra oss förtrogna med ett par i runorna ofta förekommande lokaliteter: *Kalevala* och *Pohjola*.

Ordet *Kalevala* hänför sig egentligen, såsom sjelfva dess ändelse antyder, till en ort, och kan i vårt språk lämpligen öfversättas genom Kaleva-hemmet. Men härvid framställer sig genast frågan: Hvad betecknar ordet *Kaleva*? Gånader och många andra författare både före och efter honom hålla Kaleva för ett personligt namn, och förege att han varit en mäktig jätte, som egt en talrik mängd söner (*Kalevan pojat*), till hvilkas antal man äfven räknar Wäinämöinen, Ilmarinen och Lemminkäinen. Mig vill det likväl synas såsom skulle Kaleva i våra forntida qväden aldrig förekomma såsom en personlig benämning, utan städse brukas som ett epitet för mäktiga heroer. Runorna omtala väl en gammal hädangången man, som benämnes *Kaleva*, *vanha Kaleva* (gamla Kaleva), men han kallas dock äfven oftare *Wipunen*, som utan tvifvel är det egentliga och personliga namnet, då deremot *Kaleva* synes blifvit honom tilldeladt i egenskap af epi-

tet. Min åsigt om den personliga betydelsen af ordet *Kaleva* stöder sig hufvudsakligen derpå, att, utom Wipunen, äfven den vise Wäinämöinen upprepade gånger i våra runor benämnes *Kaleva*, ehuru Wipunen och Wäinämöinen bestämdt äro tvenne skilda personer. Härtill kommer ännu den omständighet, att Wäinämöinen jemväl ganska ofta kallas *Kalevan poika* (Kalevas son), till följe hvaraf åter en ny motsägelse uppstår, så framt Kaleva fattas såsom ett personligt namn. Slutligen förtjenar anföras, att samma benämning icke blott tilldelas Wäinämöinen, utan äfven Lemminkäinen, ehuru dessa personer ingalunda äro söner af en och samma fader. I anledning af de uppenbara motsägelser, i hvilka man sålunda inledes genom uppfattningen af Kaleva såsom ett personligt namn, kan jag således ej annat, än tilldela detsamma betydelsen af ett epitet, och tror mig ega dertill så mycket större skäl, som i Turkiskan finnes ett beslägtadt ord *Aalep*, hvilket betyder hjelte, och åtminstone i tatariska sagor alltid utgör ett stående epitet för enahanda individer, som Wäinämöinen, Lemminkäinen och Kullervo äro i de finska. I och med detta antagande försvinna äfven de förberörda motsägelserna, ty både Wipunen och Wäinämöinen kunna väl begge med största skäl kallas hjeltar, och att såväl Wäinämöinen, som Lemminkäinen och Kullervo hedras med epitetet hjeltesoner, deri ligger ej heller någonting anstötligt. — Enligt denna utläggning af ordet *Kaleva* skulle Kalevala således egentligen beteckna ett hjeltehem i allmänhet; men så vidsträckt är dock ej dess betydelse i runorna. Dessa vitsorda Wäinämöinen (Kal. run. 6, v. 234) såsom Kalevalas yppersta man (*Kalevalan kaunihin*), och det är företrädesvis hans hem, som i dem benämnes *Kalevala*, ehuru detsamma äfven understundom heter *Suwantola* eller *Osmola* af *Osmo*, som likaledes är ett af Wäinämöinens epiteter, samt derjemte

allmännast och egentligen bär namnet *Wäinölä* af stammen *Wäinö*, såsom *Wäinämöinen* äfven ofta plägar kallas.

På särskilda ställen i runorna erhåller dock *Wäinämöinen*, såsom boende i *Kalevala*, binamnet *Kalevalainen*, d. ä. *Kalevalas* invånare, hvilket epitet äfven tillägges *Lemminkäinen* och *Ilmarinen*. Följaktligen var *Kalevala* äfven deras hem; men detta kan ingalunda sökas i *Wäinölä*, då sången uttryckligen säger, att hvar och en af de nämnda hjeltarna egde sin särskilda gård ¹⁾. Om nu de tre *Kalevala*-hjeltarna egde hvar sin bestämda gård, och likväl alla voro *Kalevalas* invånare (*Kalevalaiset*), så måste namnet *Kalevala* åtminstone omfatta gränserna af en by. Att denna föreställning om *Kalevala* i sjelfva verket ej är främmande för våra runor, här flyter äfven ganska tydligt derur, att samtliga *Kalevalas* invånare sägas höra till en och samma släkt (*Kalevan suku*), och att de finska släakterna fordom lefde tillsammans i hvar sin särskilda by, torde ej kunna dragas i tvifvelsmål.

På några ställen i runorna ordas äfven om *Kalevan kansa* eller *Kalevan väki* (*Kalevas* folk), hvilka benämningar åter tyda derpå, att *Kalevala* omfattade ett helt land. Slutligen anser jag det icke otroligt, hvad *Agricola* och flere andra förfat-

1) Visserligen förmåles i *Kal. run. 10, vv. 61 ff.*, att *Wäinämöinen*, då han efter sin första färd till *Pohjola* återvände till hemmet, derstädes anträffade *Ilmarinen*, hvilket synes gifva anledning till den förmodan, att de begge hjeltebröderna bodde på ett och samma ställe; men i *run. 18, v. 101 ff.*, qvådes deremot, att *Wäinämöinen* under en annan *Pohjola*-färd i förbifarten landsatte sin båt vid *Ilmarinens* gård. Dessutom tilldela äfven åtskilliga andra runoställen *Ilmarinen* sin särskilda gård, såsom *Kal. run. 24, v. 524*, *run. 34, v. 12, m. fl.* Likaså eger *Lemminkäinen*, eller den äfven så kallade *Ahti* eller *Kaukomieli*, ett eget hem, der han lefde tillsammans med sin äldriga moder, och *run. 39, v. 390*, angifver till och med att hans boningsplats var en by.

tare anförä, att de tre Kalevala-hjeltarne någon gång blifvit åtminstone af somliga stammar dyrkade såsom gudar, och i detta fall eger Kalevala ytterligare betydelsen af ett gudahem, motsvarande den skandinaviska mytologins *Asgård*.

Jemte Kalevala omtaläs i våra äldre runor en annan, mycket frejdad, men emot denna fiendtlig ort, som benämnes *Pohjola* eller *Pohja*. Dessa benämningar äro ännu i dag allmänt gängse hos Finnarne och beteckna hela det nordliga Finland, isynnerhet norra delarna af Österbotten. Samma betydelse igenfinnes allaredan i runorna; men liksom enligt det nuvarande språkbruket, plägar jemväl uti dem *Pohjola* eller *Pohja* helst antaga benämningen af *Pohjan-maa* (se Kal. run. 1, v. 20; run. 10, v. 87, m. fl.). Ofta begagnas äfven *Pohjola* eller *Pohja*, då det fattas i betydelsen af ett helt land, såsom liktydigt med Lappmarken. Så yttrar Lemminkäinen i Kal. run. 12, vv. 35 och 36, att han är sinnad begifva sig till Pohja-sönernas härdar, till de lappska barnens slätter (*Pohjan poikien tulille, Lapin lasten tanterille*), hvarmed run. 13, vv. 129 och 130, kan jemföras. I vv. 169 och 170 af sistnämnda runa förekomma äfven orden: ifrån Pohjas långa ända, ifrån de lappska barnens slätter (*Pohjan pikästä perästä, Lapin lasten tanterilla*), och i run. 17, vv. 219 och 220 (jfr. run. 32, vv. 465 och 466) heter det: ifrån Pohjas långa ända, ifrån det vidsträckta Lappland (*Pohjan pikästä perästä, Lapin maasta laukeasta*). Såsom synonymt med Lappland anses Pohjola för köldens hem, och i anledning deraf anropar Ilmarinen i en trollsång (Kal. run. 48, vv. 324 — 346) Pohja-sonen att hämta is ifrån Pohjola till läkedom för brännskador. — Till bevis derpå, att benämningen Pohjola hänför sig till Lappland, länder också den omständighet, att der, utom köld, äfven rådde ett stort mörker; att der funnos renar, steniga fjäll (*kivi-kummut*) och andra den lappska na-

turen tillhöriga föremål. Sjelfva språket var ej i Pohjola detsamma som i Kalevala, utan der talades, såsom run. 12, vv. 198—200, uttryckligen angifver, det lappska språket. Liksom Lappland, plägar äfven Pohjola någon gång benämnas *Turja*, och Pohjolas invånare *Turjalaiset* (se Kal. run. 26, vv. 291 ff.; jfr. run. 48, vv. 313 och 314), men egentligen torde *Turja* beteckna Norge, ty detta ord är tvifvelsutan detsamma som *Rutja*, hvilket äfven i dag hos finska allmogen utgör namnet på Norge.

Ehuru det anförda tydligen ådagalägger att *Pohjola* och *Pohja* i våra runor ofta identifieras med Lappland, så gifvas dock många sådana runo ställen, som försätta detsamma visserligen i den höga norden, men det oaktadt inom det finska folkets landamären. Der idkades åkerbruk, folket bodde i hus, och dess seder voro ungefär desamma som i Kalevala. Förrän Sampo blef ifrån Pohjola bortröfvad, rådde der äfven en otrolig rikedom. Allt detta passar ingalunda in på Lappland. Men hvad som isynnerhet bevisar att man med Pohjola icke alltid betecknat Lappland, är den omständighet, att Wäinämöinen af sin moder anmodas söka sig en brud i *Pohja*, ty der, säger hon (Kal. run. 5, vv. 230—235), äro ej flickorna lappska tossor, utan tvåfallt bättre och skönare att skåda än dessa.

Ofta fattas Pohjola, liksom Kalevala, i betydelsen af en by, och plägar äfven benämnas *kylmä-kylä* (den kalla byn); mången gång ordas i runorna omflere Pohja-gårdar, hvilka föreställas såsom belägna nära till hvarandra, och då nöden var stor, lät den ryktbara värdinnan i en hast sammankalla Pohja-folket (Kal. run. 42, vv. 61 ff.), hvilket jemväl betraktades såsom stående i ett inbördes släktskapsförhållande, och derföre understundom benämndes *Pohjan-suku* (Pohjas släkt), eller *Pohjan suuri suku* (Pohjas stora släkt).

Äfven förekommer Pohjola i betydelsen af en gård, och denna betydelse är i sjelfva verket den mest vanliga. Så qvådes i Kal. run. 42, vv. 93 och 94, att Wainämöinen engång insöfde såväl Pohjolas (Pohja-gårdens) husfolk, som hela den öfriga bya-skaran (*kaiken Pohjolan perehen, ja kaiken kyläisen kansan*). I run. 28, vv. 5 och 6, säges Lemminkäinen hafva tagit till flykten ifrån det mörka Pohjola, från den dystra Sara-gården (*pimeästä Pohjolasta, sangasta Saran talosta*). *Saran talo* är här detsamma som *Sariola*, hvilket namn åter i runorna ofta omvexlar med *Pohjola*, och enligt sin etymologi (*sariola* af *sara* starrgräs) sannolikt betecknar en »starrbevuxen nejd». En annan benämning på Pohjola är *Pimentola*, den mörka orten, af *pimeä* mörk.

Slutligen betecknar *Pohjola*, i motsats mot *Kalevala*, det värsta tillhåll för leda troll och onda väsenden. Det är i denna mening Pohjola begagnas, då Pohja-sonen, såsom redan nämndes, i eldens besvärjelse-sång åkallas att komma för att hela brännskador. Härpå tyder äfven benämningen *Lemmon-kansa* (Lempo-skaran), som tillägges Pohja-folket i Kal. run. 29, v. 566, och *paha-valta* (det onda väldet), såsom det kallas i run. 42, v. 308. I denna betydelse sammanfaller Pohjola med den fornnordiska mytologins *Jotunheim*.

Utom dessa lokaliteter nämnes i en Kalevala-episod *Joukola* l. *Luotola*, som var den unge Joukahainens hem, och i den nya editionen tydligen försättes till Lappland. I en annan episod ordas åter om en ort, som bär namnet *Untamola*, men till sitt läge ej närmare angifves. — Till dessa och andra smärre lokaliteter skola vi i det följande återkomma, och gå nu att betrakta det inbördes förhållande, hvori *Pohjola* och *Kalevala* träda till hvarandra, ty det är kring detta ämne som Kalevala-dikten förnämligast hvälfver sig.

I det dunkla Pohjola, så qvåder runan, fanns ett strå-

lande ljus, en fager jungfru, som var vida frejdad öfver land och haf. Vid denna jungfru hade Kalevala hjeltarna fäst sin håg, och de lemnade ingen möda ospard, för att vinna hennes kärlek och tillgifvenhet. Den åldrige *Wänämöinen* hade väl förut haft sina tankar riktade på den unge *Joukahainens* syster, men hon kunde oaktaadt sin moders böner ej beqväma sig att blifva den åldriges maka, utan störtade sig hellre i hafvets djup, för att lefva der såsom en syster åt vattnets fiskar. *Wänämöinen* gjorde väl ett försök att ännu derifrån uppfånga henne, men då detta ej lyckades honom, beslöt han att, på sin ur grafven talande moders inrådan, begifva sig till det männer förödande *Pohjola*, för att fria till *Pohja-flickan*. Den unge *Joukahainen* fick kunskap härom och beslöt att lägga sig i försåt för den gamle, som på sin lätta hingst red längs hafvets vida fjärdar. *Joukahainens* afsigt var att skjuta *Wänämöinen*, men pilen träffade hästen, och dess ryttare damp framstupa i hafvet. Det hof sig en häftig storm, som dref *Wänämöinen* ut på de ödsliga fjärdarna. *Joukahainen* glädde sig redan öfver *Wänämöinens* ofärd, men den var ännu icke kommen. En örn, som hade i tacksamt minne, att *Wänämöinen* en gång under svedjandet af en lund qvarlemnad ett träd till den bevingades vistelseort, ilade nu den gamle till bistånd, och bragte honom på sina vingar till *Pohjola*. Hitkommen längtar *Wänämöinen* åter till hemmet, men *Louhi Pohjolas* värdinna fordrar att han i lösen för sin befrielse skall smida åt henne ett verktyg, *Sampo* benämndt, och lofvar att han i detta fall äfven skall få hennes sköna dotter till sin gemål. *Wänämöinen* förklarar sig ej kunna smida, men lofvar efter sin hemkomst sända till *Pohjola* smeden *Ilmarinen*, hvilken var en mästare i smedjekonst. Genom detta löfte befriades *Wänämöinen* ifrån sin fångenskap och återskickades af *Louhi*

till sitt hem. På vägen såg han Pohja-jungfrun »sitta på luftens båge vid en väfnad af silfver och guld». Wäinämöinen gör henne genast sitt anbud och anmodar jungfrun att stiga ned uti släden med honom, men hon gör svårigheter, och lofvar ej blifva hans maka, så framt han icke är i stånd att klyfva ett tagelstrå med en uddlös knif, att slå en knut uppå ett ägg, utan att knuten kan upptäckas, att skala näfver ifrån en sten och spjälka gärdesstörar från isen, utan att någon enda smula dervid åtskiljes, samt slutligen att af en sländas stycken timra en båt och skjuta båten ut på böljan, utan att dervid begagna hvarken händer eller fötter. Wäinämöinen griper sig modigt an utförandet af dessa värf, och det lyckas honom äfven att bringa de tre första till en lycklig ända; men vid timrandet af båten hugger han sig med yxen i foten. Sålunda var hoppet om jungfruns hand förloradt, och det blef nu hans bekymmer, att finna bot för sitt sår, hvarur bloden rann i strida floder. Med tillhjälp af en gammal trollkarl fick Wäinämöinen bloden stämd och såret förbundet. Härpå fortsatte han åter sin resa och anlände utan vidare äfventyr till Wäinöläs lunder och Kalevalas moar. Under färden genom dem qvad han en gran med blommig krona, som sträckte sig ända upp öfver molnen, och gyllne grenar, hvilka spridde sig vidt och bredt uti rymden. I granens krona qvad han sedan en måne och karlavagnen på dess grenar. Hemkommen var han mycket bekymrad öfver sitt åt Pohjola-värdinnan gifna löfte, att sända till henne smeden Ilmarinen i lösen för sitt eget hufvud. Men löftet måste uppfyllas, och Wäinämöinen begaf sig till Ilmarinens smidja, i hopp att smeden, lockad af den frejdade jungfruns behag, skulle sjelfmant begifva sig till Pohjola. Då denna förhoppning likväl icke gick i fullbordan, började Wäinämöinen orda om den underbara granen och bedref sin sak

så, att Ilmarinen icke allenast ville se granen, utan äfven på Wainämöinens uppmaning klängde i trädet, för att nedtaga solen och karlavagnen. Men knappt hade smeden kommit upp, förrän Wainämöinen qvad en stormvind, som förde honom genom luften till Pohjola. Här blef han af Pohjolas värdinna genast anmodad att smida Sampo, som skulle förfärdigas af en svanfjäder, ett kornfrö, och en sommartackas fina ull, hvartill den nya editionen ännu tillägger en gallkos mjölk. Ilmarinen drager ej i betänkande att åtaga sig detta värf, och slutar ej förr, än han lyckligen utfört detsamma. Flickans hjerta förmådde han likväl denna gång icke blidka, utan nödgades med svikna förhoppningar återvända hem, dit han nu fick en innerlig längtan.

Nu springer sången öfver till en tredje hjelte *Ahti* eller *Lemminkäinen*, äfven *Kaukomies* benämnd. Om honom qvades i sången, att han med egen hands rätt hade bemäktigat sig den sköna *Kyllikki* och ingått med henne en sådan med ömsesidiga eder bekräftad öfverenskommelse, att han aldrig mer skulle begifva sig ut i strider, och hon ej springa kring byarna att söka sig glada samqväm. Denna ed kunde likväl *Kyllikki* ej hålla, utan begagnade sig en gång af *Lemminkäinens* frånvaro, för att tillfredsställa sin danslust. Då *Lemminkäinen* genom sin syster *Ainikki* blef härom underrättad, greps han af en häftig vrede och beslöt att begifva sig till Pohjola, för att söka sig en annan hustru i den sköna Pohjadottren. Hans ömsinta moders böner och varningar kunde ej hindra honom ifrån att utföra detta djerfva beslut. Då hon framställer för honom de talrika faror, hvilka möta så väl under färden, som i sjelfva Pohjola, samt förespår honom ett oundvikligt förderf, slänger han endast borsten, hvarmed han håller på att kamma sina lockar, i väggen och ytttrar med trottsande mod:

Då är Lemminkäinenens bane,
Arne mannens ofärd kommen,
När ur borsten blodet dryper,
Rinner ner i röda strålar.

Klädd i en krigisk rustning ger sig Lemminkäinen åstad och anländer lyckligt till Pohjola. Här bringar han genom sina trollqväden ofärd öfver alla, både gamla och unga; endast en gammal, blind herde ansåg han ej vara värd att blifva ett föremål för sin vrede, och lemnade honom derföre oskadd. Detta hån förtörnade herden så, att han ilade hän till Tuonela-floden och lade sig i försåt för den öfvermodige Lempi-sonen, hvilken uppå denna väg skulle ifrån Pohjola återvända till sitt hem. Utan omsvep tränger sig nu Lemminkäinen på Pohjolas värdinna och fordrar hennes dotter till hustru. Värdinnan förelägger honom såsom det första villkoret för uppnåendet af denna sin önskan, att fånga Hiisis snabba elg. Efter många svårigheter lyckas det Lemminkäinen att utföra detta äfventyr, men då han kommer med elgen till Pohjola, får han sig åter förelagdt att betsla Hiisis eldiga häst. Sedan äfven detta uppdrag blifvit lyckligen utfördt, måste Lemminkäinen ännu underkasta sig ett tredje äfventyr, att skjuta en svan i Tuonela-floden. Hitkommen blir han af den blinda; i försåt liggande herden ihjälskjuten med ett »tillslutet rör» och kastad i Tuonelas flod. Sedan kommer Tuoni-sonen och hugger honom i stycken med sitt svärd.

Emellertid bidar man i Lemminkäinenens hem med otålig-
het på hans återkomst, och en dag varseblir Kyllikki att blo-
den rinner från hans borste. Häraf gissar man nu att Lem-
minkäinen funnit sin bane, och modren beger sig till Poh-
jola, för att erhålla närmare upplysning om hans öde. Till-
spord härom vill Louhi i början ej komma fram med san-

ningen; hon bekänner dock omsider, hvilka värf hon förelagt honom att utföra, men säger sig ej känna hans slutliga öde. Lemminkäinens moder vänder sig nu med sina förfrågningar till träden, till vägen, till månen, och slutligen till solen, som förtäljer för henne sonens ofärd. Då lät hon Ilmarinen smida sig en jernräfsa, flög dermed till Tuonela-floden, uppräfsade ur dess botten hvarje stycke af den sunderhuggna sonen, fogade ihop de skilda delarna och ingöt ett nytt lif i sin älskling, hvarest de tillsammans begåfvo sig till hemmet.

Åter vänder sig sången till Wäinämöinen och låter honom timra sig en båt för en tilltänkt Pohjola-färd. Härvid tryta honom tre ord, och för att förskaffa sig dem beger han sig till Tuonela, men återvänder derifrån med oförrättadt ärende, sedan han varit utsatt för de största lifsfaror. Nu får han af en herde det råd, att begifva sig till den äldre Wipunens graf, i hvars sköte mångtusende ord och sånger lågo förvarade. Wäinämöinen antager herdens råd, banar sig genom många faror en väg till den hädangångne Wipunen, blir af honom uppslukad, men uppnår icke dess mindre ändamålet för sin resa, återvänder hem och fulländar sin båt. Med denna beger han sig sedan till Pohjola, men landsätter under vägen vid Ilmarinens strand. Smedens syster *Annikki* stod vid stranden och sköljde sitt byke; hon gaf sig i samtal med Wäinämöinen och erfor derunder, att han var stadd på en friare-färd till Pohjola. Härpå ilade hon genast till sin broder, samt underrättade honom om Wäinämöinens uppsåt, och då begaf sig äfven Ilmarinen landvägen till Pohjola. Samtidigt infunno sig nu de begge hjeltarna på ort och ställe; man kände deras ärende, och Pohjolas värdinna rådde sin dotter att skänka sin hand åt Wäinämöinen, men flickan föredrog smeden Ilmarinen. Han får

sig emellertid af modren förelagdt att plöja en ormfull åker, att betsla Tuonis björn och Manalas varg, samt att fånga en gädda från Tuonelas flod. Efter att lyckligen hafva utfördt alla dessa äfventyr, erhåller han äfven modrens samtycke till äktenskap. Nu tillredes ett stort bröllop; gäster bjudas både ifrån Pohjola och Kalevala; fattiga och rika, äfven lytta, lama och blinda blifva bjudna till bröllopet, men Lemminkäinen allena förbigås. Gripen af harm besluter den modige Lempi-sonen att tvertemot sin moders varningar begifva sig objuden till Pohjola. Då han anlände hit, var bröllopet redan slutadt, och man emottog med hån den objudne gästen, men Lemminkäinen var ej den man, som kunde lida en förolämpning; han utmanade Pohjolas värd på envig, afhög hans hufvud och uppställde det på en gärdesstör. Härpå måste han taga till flykten, ty Pohjolas värdinna hade sammankallat allt sitt folk för att hämnas mordet på hennes man. Lemminkäinen undkom med möda till sitt hem, men då han icke ens här var säker för sina fienders förföljelser, begaf han sig enligt sin moders anvisning till en afsides belägen holme, der äfven hans fader tillförene funnit en säker tillflyktsort under krigiska tider. Anländ till holmen började den flyktige Lemminkäinen lefva i ett alltför godt förstånd med både dess jungfrur och gifta qvinnor, hvilket så förtröt männerna, att de beslöto hans ofärd. Härom i tid under rättad, måste Lemminkäinen åter gifva sig på flykten, och styrde sin kosa till hemmet. Under vägen uppstod en häftig storm, som krossade hans fartyg; han undkom dock genom simning till stranden, fick der en ny båt och kom med denna lyckligt till hemmet. Men här var stugan förbränd till aska af den förföljande Pohja-skaran. Äfven modren var försvunnen, men Lemminkäinen fann henne dock vid lif i en djup ödemark, der hon bodde i en liten lönn-

stuga. Lemminkäinen lofvade bygga henne bättre stugor och utkräva hämnd af Pohjolas folk. I sistnämnda afsigt förenade han sig med en gammal vapenbroder *Tiera* eller *Kuura*, och de begge hjeltarna begåfvo sig nu till Pohjola. Under vägen sände Pohjolas värdinna dem till möte en skarp frost, deras fartyg frös fast på hafvet och blott med möda undkommo de sjelfva till stranden, irrade sedan länge i ödemarken, och anlände slutligen hem med oförrättadt ärende.

Nu följer åter en lång episod, hvilken ej eger något annat sammanhang med de öfriga Kalevala-sångerna, än att den djerfve *Kullervo* bringar Ilmarinens värdinna i förderfvet. Bedröfvad öfver sin hustrus död företager sig Ilmarinen att smida en annan af silfver och guld. Det lyckas honom äfven att åt den gyllene bilden gifva en skön gestalt, men då han hvilar natten om vid dess sida, känner han en isande köld sprida sig ifrån den liflösa bruden. Obelåten med sitt verk företager han sig åter en resa till Pohjola, i afsigt att fria till en annan bland dess döttrar. Pohjolas värdinna emottager honom med stränga ord, och vägrar med bestämdhet att gifva honom sin andra dotter. Nu tager han sin tillflykt till armens rätt, slänger flickan i slädan och skyndar med henne till sitt hem. Men under vägen märker han att den rövade bruden varit honom otrogen, hvarpå han troller henne att såsom fiskmåss skråna på havets klippor.

På hemvägen möter Ilmarinen den gamle *Wainämöinen*, som underrättar sig om utgången af hans färd och spörjer honom huru man lefver i Pohjola. Ilmarinen yttrar till gensvar:

Lätt i Pohja är att lefva,
 Då der Sampo finns, som malar,
 Granna locket som sig rullar;
 Mol på en dag säd att ätas,

På den andra till att säljas,
 På den tredje att förvaras.
 Ja det säger jag i sanning,
 En gång än jag det försäkrar:
 Lätt i Pohja är att lefva,
 Då i Pohja Sampo finnes;
 Der är plöjning, der är säning,
 Der är all slags växt och gröda,
 Der, just der en evig lycka.

Nu föreslår Wäinämöinen att Ilmarinen måtte förena sig med honom om en färd till Pohjola, för att derifrån bortröfva Sampo. Härtill svarar Ilmarinen åter:

Svårt det blir att Sampo taga,
 Svårt att få det granna locket
 Ifrån Pohjola det mörka,
 Från det dunkla Sariola;
 Der är Sampo förd att gömmas,
 Lyftadt är det granna locket
 In i Pohja gårdens stenbergs,
 Inom kopparbergets gömmor,
 Bakom nio lås och riglar,
 Och dess rötter har man fäst
 På ett djup af nio famnar;
 En är fästad ned i jorden,
 Invid vattnets rand den andra,
 Och i hemmets berg den tredje.

Wäinämöinen låter ej dessa hinder afskräcka sig, utan står fortfarande fast i sin föresats, och det blir beslutadt, att hjeltarna skola anträda färden sjöledes, ehuru Ilmarinen för sin del är mera hugad för en resa till lands. Seglande på böljan varseblifvas de af Lemminkäinen, som erbjuder sig till deras vapenbroder och äfv. i blir antagen. De tre

hjeltarna anlända till en fors, här stadnar båten på en stor gäddas rygg; fisken dödas, och af dess käkben bildar Wäinämöinen en harpa. Härpå fortsättes resan och hjeltarne anlända lyckligt till Pohjola. Wäinämöinen föreslår för Pohjolas värdinna en delning af Sampo, men då hon ej går in på förslaget, hotar Wäinämöinen henne med dess hela förlust. Värdinnan sammankallar nu alla Pohjas män, hvilka infinna sig i full stridsrustning. Med tonerna af sin kantele insöfver Wäinämöinen hela Pohja-skaran, och medan den är försänkt i sin djupaste sömn, blir Sampo af Kalevala-hjeltarne bortförd. På tredje dagen vaknar Pohjola värdinnan ifrån sin sömn; hon ser då att Sampo blifvit henne frånöfvad, och sänder mist, storm m. m. för att förhindra Kalevalahjeltarnes återfärd, och möjligen kunna upphinna dem på vägen. Under det uppkomna ovädret förlorar Wäinämöinen sin gäddbens-harpa, som af stormen kastas ut på hafvet och blir ett rof för Ahti, büljornas konung. Emellertid utrustar Pohjolas värdinna ett krigsskepp, hvarmed hon i spetsen för sitt folk beger sig att förfölja Kalevala-hjeltarne. Hon upphinner dem och en häftig strid uppkommer, hvori Kalevalahjeltarne segra. Det lyckas likväl Pohjolas värdinna att ur deras båt borttrycka Sampo, som härvid krossas i stycken, af hvilka de största nedsjunka i hafsbottnet, men de öfriga flyta på vattnet och föras af vägen mot stranden. Wäinämöinen förespår att dessa stycken skola bringa välstånd öfver Finland, men Pohjolas värdinna hotar att förstöra dess växt, gröda och boskap genom köld och frost, genom vilda djur o. s. v. Wäinämöinen trotsar henne, och Pohjolas värdinna nödgas erkänna att hennes välde sjunkit, sedan hon förlorat Sampo. Bedröfvad återvänder hon till hemmet, utan att af Sampo hafva kunnat erhålla något annat, än blotta locket, »derför är i Pohja jemmer, och ett brödlöst lif i

Lappland.» Wäinämöinen åter samlade de till stranden drifna smulorna och förde dem till sitt hem, för att bära ymnig frukt och tillvägbringa både öl och bröd.

Efter den lyckliga utgången af sin Pohjola-färd kände Wäinämöinen ett behof att få utgjuta sin glädje i toner, men hans harpa var försvunnen i hafvets djup. Han gjorde väl ett försök att uppräfsa den, men då alla hans bemödanden voro fruktlösa, fattade han beslutet, att af björkträdet göra sig en ny harpa, och förtjuste med dess toner alla väsenden. Pohjolas värdinna bragte emellertid sina hotelser i fullbordan. Först öfverföll hon Kalevala med oerhörda sjukdomar, och sedan Wäinämöinen fördrifvit dem genom sina qväden och läkemedel, sände hon björnen att förgöra dess hjordar. Wäinämöinen fällde äfven denna, hvarefter en stor fest anställdes till blickande af den hädangångnes maner. Nu lockade Wäinämöinen ur harpans strängar så ljuftva toner, att sjelfva solen och månen sänkte sig ned ifrån fästet, för att njuta af deras skönhet. Genast skyndade Pohjolas värdinna att bemäktiga sig dessa himlakroppar och gömde dem i en klippa. Därpå stal hon äfven elden ifrån Kalevala. Då beslöt himmelens gud Ukko att bilda en ny sol och måne; han slog upp eld, gömde en gnista i en gyllene pung, i ett silfver-stängsel, och lemnade den åt luftens dotter för att vaggas till lågor, som kunde tjena till nya himlakroppar. Men jungfrun handterade gnistan så oförsigtigt, att den nedfull på jorden. Wäinämöinen märkte dess fall och begaf sig med Ilmarinen att uppsöka gnistan. Det lyckades dem äfven att finna densamma i en gäddas sköte, men då Ilmarinen skulle fasttaga eldgnistan, brände den hans händer och anlete, försvann sedan i skogen och anställde der en stor förödelse.

Omsider fick dock Wäinämöinen gnistan i sitt våld och

Kalevala kom åter i besittning af eld, men solen och månen voro ännu borta. Efter att hafva blifvit återställd ifrån sin sjukdom företog sig Ilmarinen att af guld och silfver smida sig en ny sol och måne, men dessa blefvo ej för ändamålet tjenliga. Med tillhjälp af sin trollkonst erfor nu Wäinämöinen att den sannskyldiga solen och månen voro dolda i Pohjolas stenbergr. I afsigt att befria dem ifrån sitt fängsel begaf han sig åter till Pohjola och kämpade med dess män en väldig strid, samt besegrade dem, men egde inga verktyg att intränga i sjelfva klippan, der solen och månen förvarades. För att förskaffa sig dem begaf han sig åter till Kalevala, men Pohjola värdinnan hade emellertid blifvit så förfärad, att hon fann för godt att sända solen och månen ut ifrån sitt fängelse. Derefter lemnade hon Kalevala i ro, och sången vet om henne intet vidare att förtälja. Men om Wäinämöinen finnes ännu ett qväde, som skildrar hans slutliga öde. Kristus-barnet hade blifvit framfödt till verlden och en gubbe var kallad att döpa detsamma, men såsom faderlöst kunde det ej erhålla dopet, innan någon domare dessförinnan utsågs att döma om barnet skulle blifva vid lif. Denna domsrätt öfverlemnades åt den vise Wäinämöinen, hvilken fällde ett sådant utslag, att barnet borde dödas. Nu hof pilten sin stämma och förebrådde Wäinämöinen för ett orättvist domslut. Härpå döpte gubben piltebarnet till en konung öfver Karelen; men Wäinämöinen blef förgrymmad och seglade af med en kopperbåt till stället, som är beläget midt emellan jord och himmel. Sin harpa qvarlemnade han dock åt det finska folket till en evärdelig glädje.

Vid en fördomsfri betraktelse öfver beskaffenheten af de sånger, hvilkas innehåll vi nu i korthet sökt framställa, skall utan tvifvel hvar och en ledas till den öfvertygelse, att de åtminstone till större delen hvilat på historisk grund. Be-

visligen är detta förhållandet med alla de sånger, hvilka skildra de tre hjeltarnas — Wäinämöinens, Ilmarinens och Lemminkäinens — frieri-färder, och till deras antal höra de flesta i Kalevala förekommande. Af ett med dem likartadt innehåll är jemväl den vida vägnar största delen bland de hjeltésånger, som fortlefva hos våra närmare och fjermare stamförvandter, hos Ostjaker, Samojeder, Tatarer o. s. v. De ega derjemte ännu i dag vissa seder och institutioner, som tydligen förklara uppkomsten och den historiska betydelsen af alla så beskaffade qväden. En af dessa institutioner består deri, att hvarje folk delar sig i ett större eller mindre antal släkter, hvilka städse hålla sig nära tillsammans, men lefva i sträng afsöndring ifrån andra obefryndade släkter. Fordom var förhållandet emellan de skilda slägterna högst fiendtligt, och de anställde ofta plundringståg till hvarandra. Ännu i sednare tider har det kostat den ryska styrelsen mycken möda, att hålla i tygel de vilda stammarna och hämma deras inbördes fiendtligheter. För det närvarande hör man dem väl icke föröfva några gröfre våldsamerheter, men det gamla hatet är ännu icke alldeles utdödt, utan ger sig luft på ett eller annat vis, och hindrar de skilda slägterna att träda i närmare beröring med hvarandra. Endast då det gäller att knyta äktenskapliga förbindelser, måste de nu för tiden med eller mot sin vilja räcka hvarandra en försonlig hand, ty af gammalt fortlefver ännu den lag, att äktenskap ej få afslutas inom samma släkt, utan det är ett allmänt stadgande, att hvarje ung man måste, med vissa undantag, se sig om efter en brud i någon främmande släkt. Hon kan ännu i denna dag icke erhållas utan en ganska betydlig brudskatt, som af fästmannen erlægges åt hennes föräldrar eller målsmän. I fordna tider var denna skatt troligen mycket större, i anseende till den häftigare fiendskap, som då

rådde slägterna emellan, och det synes till och med såsom skulle för samma fiendskaps skull jungfruns hand mången gång ej för något pris kunnat erhållas. De stora svårigheter, hvilka sålunda lågo i vägen vid äktenskapliga företag, lockade ofta den modiga mannen att med armens rätt tillkämpa sig ungmöns hand, — en sed, hvilken ännu ej kommit alldeles ur bruk hos Sibliens vilda och halfvilda folkslag. Det är, såsom jag redan förut anmärkt, och äfven framdeles kommer att närmare utveckla, just detta ämne, som behandlas i de flesta af de nämnda folkens hjertesånger, och af samma innehåll är äfven den största delen af Kalevala-sångerna. Så qvådes i en af desså runor, att den modige Lemminkäinen med våld tillegnade sig den sköna Saarijungfrun Kyllikki. I en annan blir åter Pohjolas yngre dotter af Ilmarinen bortröfvad. I de sånger, som skildra Wäinämöins, Ilmarinens och Lemminkäinens frieri-försök till den äldre, för sin skönhet vida frejdade Pohja-jungfrun, komma inga sådana våldsamerheter i fråga, utan man söker i godo underhandla med så väl modren, som flickan sjelf. I den sednares ögon gäller ej något annat företräde än skönheten, och därför föredrar hon Ilmarinen framför den gamle, vise Wäinämöinen. För sin del hade väl modren helst bortgiftvit sin dotter åt den evärdelige sångaren, men utom flickans eget tycke, talade emot honom den omständighet, att han ej var i stånd att lemna den brudskatt, som värdinnan af honom äskade. Denna skatt bestod egentligen i Sampo, och blef, såsom vi ofvanföre sett, förfärdigad af Ilmarinen, hvarefter han ännu i många år friade till jungfrun, och vid sina besök bragte rika gåfvor till Pohjola. Det hade äfven lyckats honom, att med framgång utföra alla de svåra hjelteprof, dem modren förelagt honom, hvarföre han ock slutli-

gen för alla dessa offer med möda erhöi den sköna Pohjola-jungfrun till sin gemål.

Ännu många andra bevis, dem vi dock här förbigå, finnas i Kalevala för den åsigt, att ett frieri-försök äfven hos Fornfinnarne var förenadt både med stora kostnader och svåra äfventyr. Orsaken härtill kan ej hafva varit någon annan, än den äfven hos våra förfäder rådande ofvannämnda seden, att ej äkta hustrur ur sin egen, utan städse ur en främmande slägt, till hvilken man vanligen stod i ett fiendtligt förhållande. Skulle ej ett sådant stadgande hafva funnits, så kan man svårligen på ett tillfredsställande sätt förklara orsaken dertill, att så väl Wäinämöinen, som Ilmarinen och Lemminkäinen envisades att skaffa sig en hustru ifrån det mörka, männer förödande Pohjola, som de betraktade med fasa och afsky. Det skulle väl låta tänka sig, att det var Pohja-flickans oförliknelliga skönhet, som drog till sig hjeltarnes häg; men ännu sedan denna skönhets sol upphört att lysa, se vi Ilmarinen vara stadd på en friare-färd till Pohjola. Och då han misströstate om framgång på detta håll, företog han sig en gång det dårliga försöket att smida sig en hustru af silfver och guld. Men hvarföre friade han aldrig till Kalevalas döttrar? Det angifvès i runorna att både Lemminkäinen och Ilmarinen hade hvar sin syster. Hvarföre vände sig Kalevala-hjeltarne aldrig till dem med sina anbud? Anledningen härtill kan omöjligen vara någon annan än den, att äkten-skap inom samma slägt ej voro tillåtna. I detta stadgande ligger onekligen den historiska grunden till alla de runor, hvilka skildra Wäinämöinens, Ilmarinens och Lemminkäinens äfventyrliga friare-färder. Men förutsätter man en sådan grund för nämnda runor, så är det tydligt, att Pohjolas och Kalevalas folk ursprungligen endast representera tvenne med hvarandra obefryndade slägter. Det kan vara likgiltigt, om

dessa släkter någonsin existerat under det namn, som de nu bära i runorna; men under ett eller annat namn måste de hafva funnits till redan före Finnarnes utvandring ifrån Asien. Ty den gemensamma grund, hvarpå Finnarnes och deras i Asien vistande stamförvandters frieri-qväden stödj sig, äfvensom många andra öfverensstämmelser, ådagalägga på det klaraste, att dessa qväden måste hafva uppkommit på den tid, då samma folk ännu lefde i nära beröring med sina asiatiska stamförvandter och med dem egde gemensamma institutioner. Härvid måste jag likväl göra den anmärkning, att i våra runor föreställningen om Kalevalas och Pohjolas invånare, såsom utgörande tvenne släkter, ingestädes är klart uttalad, och troligen efterhand råkat i förgätenhet. Det är endast och allenast genom jämförelsen med de beslägtade folkens hjeltesånger, som man häruti kan komma till en klarare insigt.

Sångerna om Sampo synas deremot tillhöra en sednare tid, då Finnarne redan afsöndrat sig ifrån sina öfriga stamförvandter. Härtill sluter jag isynnerhet af den omständigheten, att traditionen om detta märkvärdiga redskap ej igenfinnes hos någon enda bland de befryndade stammarna. Jag har likväl vid något tillfälle fäst uppmärksamheten dervid, att Mongolerna tilldela den äldsta Buddha-kyrkan namnet Sampo, och ehuru det visserligen är sannolikt, att Finnarne redan långt före dess anläggning öfvergifvit sina bopålar i Asien, så vore det dock tänkbart, att de efteråt under den långa folkvandringsperioden erhållit någon kunskap om detta öfver hela Asien fräjdade tempel. I denna åsigt blef jag ytterligare befastad genom Lönnrots forskningar, hvilka ledde honom till det resultat, att Pohjola vore den gamla Bjarma-staden *Cholmogor* och Sampo Bjarmernas ryktbara *Jumala-bild*. Mig tyckes likväl beskrifningen på

Sampo lämpa sig fullt lika väl, om ej bättre, på sjelfva templet, som på guda-bilden. I det hela taget är dock denna beskrifning så fantastisk, att den ej bokstafligen låter hänföra sig på något enda föremål i världen, och jag tror jemväl att i Sampo-sagan, om den äfven ursprungligen egt en historisk betydelse, mycket i alla fall är att fattas i allegorisk mening. Sampo smiddes, såsom vi i det föregående sett, af en svanfjäder, ett kornfrö, en sommartackas fina ull (ett ullstrå) och en gallkos mjölk. Dessa beståndsdelar parades tillsammans i Sampo på den grund, att det var just sådana föremål — säd, boskap, mjölk, fåglar och vilda djur —, som Pohjolas värdinna genom densamma önskade vinna. När Sampo var färdigsmidd, mol den på en afton-skymning tre lårar fulla med mjöl. Malandet får väl här icke tagas i bokstaflig anda, utan meningen är påtagligen den, att Sampos besittning förskaffade åt Pohjolas värdinna detta lifvets goda i stor ymnighet. Mycket förnöjd öfver detta verktyg för sitt och de sinas välstånd, gömde hon Sampo i Pohjolas stenklippa bakom nio lås och fästade dess rötter på nio famuars djup, en rot vid jorden, en annan vid vattnets rand, en tredje vid hemberget. Jag förmodar att äfven dessa rötter böra fattas i allegorisk mening. Det är växtrötternas ändamål att suga must ur jorden och skaffa näring åt vexten. Likaså skulle äfven Sampos rötter ur land och vatten hämta näring till Pohjola. Sedan Sampo blifvit af Kalevala-hjeltarne bortröfvad och Wäinämöinen uppsamlat dess spridda stycken på hafsstranden, förde han dem till Kalevala, för att der vexa och frodas till öl och bröd, d. ä. bereda rikedom och välstånd. Det synes tydligen af det anförda, att man föreställde sig Sampo såsom något slags medel, hvarigenom man trodde sig komma i besittning

af alla sådana föremål, som äro egnade att tillfredsställa människans materiela behof.

Jag har i mina tidigare arbeten jemfört Sampo med de talismaner, hvilka ännu här och der äro i bruk till och med hos Finnarne, och förfärdigas af deras schamaner. Denna åsigt anser jag ännu för den antagligaste, men detta hindrar dock ej, att föreställningen om Sampo blifvit lånad af något i verkligheten existerande föremål, och ett sådant kunde väl ett tempel med största fog antagas vara. Det är företrädesvis under helgedomens hvalf som gudarne anropas om hjälp och beskydd, och allt det goda, man genom sina böner erhåller af dem, kan sålunda på sätt och vis sägas hafva sin upprinnelse ifrån templet. I sjelfva verket skall äfven det ifrågavarande ordet *Sampo*, som leder sitt ursprung ifrån Tibet och der ljuder *Sangfu*, i detta lands språk bokstafligen betyda: det godas källa, och denna betydelse passar äfven fullkomligt på Finnarnes Sampo. Den i våra finska runor ofta förekommande uppgift, att Sampo egde ett brokigt lock, kunde äfven hafva sin tillämpning på templets tak. Hvad som deremot mäktigt talar emot denna hypotes, är runornas talrika vittnesbörd derom, att Sampo var instängd i ett kopparberg, och att den ifrån Pohjola transporterades till Kalevala uti en båt, äfvensom att den bars i båten endast af trenne män. Vi skola därför se oss om efter något annat föremål, som tilläfsventyrs ännu bättre motsvarar beskaffenheten af Sampo.

Många hafva yttrat den förmodan, att Sampo är en qvarn, och man har till stöd för denna åsigt anfört först och främst den ljudliga likhet, som eger rum emellan *Sampo* och det svenska ordet *stamp* (handqvarn), dernäst runornas vittnesbörd, att Sampo malade säd, och slutligen den i nya editionen af Kalevala run. 10, vv. 414—416, förekommande

uppgift, att Ilmarinen på en sida af Sampo smidde en sädesqvarn, på en annan en saltqvarn och på den tredje en penningqvarn. Hvad som i mitt tycke allrämest synes tala för den gängse åsigten om Sampos egenskap af en qvarn, är den omständighet, att äfven många andra folkslag ega traditioner om samma slags underqvarnar. Så omtalas i den fornordiska mytologin en handqvarn, *Grotte* benämnd, som Danmarks konung *Frode* eller *Fredfrode* hade erhållit af en man vid namn *Hängekjäst*. *Grotte* hade egenskapen att frambringa allt, hvad den malande önskade, och kung Frode lät den mala åt sig guld, lycka och fräd. Den mol dock ej af sig sjelft, såsom fallet synes varit med Sampo, utan Frode köpte i Sverige tvenne stora och starka jätteqvinnor *Fenja* och *Menja*, hvilka fingo sig ombetrodt att vrida omkring de tunga qvarnstenarne, dem ingen man i Danmark kunde bringa i rörelse. De tvenne jätteqvinorna, som voro systrar, höllos af kung Frode i en så sträng sysselsättning, att de ej fingo göra ett längre uppehåll i sitt arbete, än göken gol (»taug»), eller de sjelfva behöfde för att qväda en visa. Under ett sådant mellanskof sjöngo de den vackra *Grotte*-sången, som finnes införd i Snorres Edda. I denna sång önskade de att Frode måtte blifva dödad, och denna önskan gick äfven i fullbordan. Ännu samma natt kom sjökonungen *Mysing*, samt öfverföll och dödade Frode, men qvarnen och de tvenne trälinorna tog han med sig. *Mysing* befallde nu jätteqvinorna mala salt, och de fortforo med detta arbete tills *Mysings* skepp blefvo så tunglastade, att de sjönko ned i Petlandsfjorden. Härefter uppkom på detta ställe malströmmen, som bildas derigenom, att vattnet störtar ut och in genom ögat på qvarnstenen. Man måste medgifva, att denna saga erbjuder åtskilliga beröringspunkter med Finnarnes qväde om Sampo. Både Sampo och *Grotte* hafva egenskapen att mala allt,

hvad man af dem åstundade. Bland de föremål som Grotte genom sin malning åstadkom, nämnas uttryckligen guld och salt. Detsamma tillvägabragte äfven Sampo, ty såsom jag redan anmärkte, smidde Ilmarinen vid sidorna af densamma en salt- och en penningqvarn. Eddan förtäljer att Mysing öfverföll Frode och bortröfvade Grotte, och på samma sätt qvådes äfven i Kalevala, att Wäinämöinen med sina stridskamrater med våld borttog Sampo ifrån Pohjolas stenbacke. Begge sagoberättelserna öfverensstämma jemväl deruti, att så väl de skandinaviska, som de finska hjeltarne utförde sin bragd i nattens dunkel. Och liksom Grotte, säges äfven den bortröfvade Sampo hafva nedsjukit i hafsbottnet. Skulle nu sagan om Grotte och Sampo verkligen afse ett och samma föremål, så har man mycken anledning att förmoda, att Finnarne lånat grunddragen till densamma ifrån sina skandinaviska grannar. Denna åsigt grundar jag på det redan anförda skäl, att Sampo-sagan ej förekommer hos något annat finskt folk, då deremot Grotte-sagan skall varit mycket utbredd i Sverge, Norge, Danmark och Tyskland.

I hvarje fall hänför sig Sampo, liksom dess förebild Grotte, ej till något verkligen existerande föremål, utan är och förblir en talisman för allt slags timlig lycka. Att denna talisman fattas under bilden af en qvarn, härrör dels deraf, att mjölet, som qvarnen frambringar, ansågs för det för människans lifsuppehälle bästa och viktigaste ämne, dels äfven måhända af den omständighet, att qvarnen genom sitt rastlösa malande i ymnigt mått förlänar människan hvad den i följe af sin natur kan tillvägabringa. Jag bör tillägga, att uppfattningea af Sampo såsom en talisman på det närmaste sammanhänger med Finnarnes hela föreställningssätt, ty i alla våra äldre runor omfattas det magiska, det underbara och obegripliga med en särdeles förkärlek. Men såsom en

sådan betraktad, eger ej Sampo i egentlig mening en historisk betydelse. Jag föreställer mig grunden till Sampomytens uppkomst ungefär på följande sätt: Pohjolas invånare voro ryktbara för sina utomordentliga kunskaper i trolldoms-konsten, och då hvarje schaman nödvändigt måste vara i besittning af särskilda trollmedel, såsom amuletter, talismaner o. s. v., så trodde man naturligtvis, att dessa i Pohjola voro af en verksammare beskaffenhet, än uti andra länder. Då nu derstädes enligt ryktet herrskade rikedom och välmåga, så var det naturligt, att man satte detta välstånd i sammanhang med invånarnes trolldom. Genom beröringen med skandinaviska folkslag hade Finnarne fått kunskap om underqvarnen Grotte. Denna förflyttade man till Pohjola, och förklarade ortens sällsynta välmåga såsom en följd af den märkvärdiga talismanen. Jag är öfvertygad derom, att denna förklaring ej skall tillfredsställa alla, och att män skall fortfara att åt Sampo söka vindicera en historisk betydelse. Mätte dessa bemödanden hädanefter lyckas bättre, än fallet hitintills varit!

Om vi således måste afsäga oss hoppet, att i verkligheten upptäcka något mot Sampo fullkomligen svarande föremål, så eger dock Sampo-sagan så tillvida en historisk betydelse, som den med ganska tydliga ord låter oss veta, att häftiga strider egt rum emellan Pohjola och Kalevala. Så länge de tre Kalevala-hjeltarne bemödade sig om att vinna den sköna Pohja-jungfruns ynnest, kunde de icke gerna företaga sig några fiendtligheter emot Pohjola, utan måste söka att åtminstone skenbarligen lefva i godt förstånd med denna granne. Emellertid framskyntar äfven i frieri-runorna ett i djupet groende hat emellan dessa orter, och Lemmin-käinen låter under sjelfva sin friare-färd detta hat träda i öppen dager, i det han med sina trollqväden förgör en

stor del af Pohja-gårdens invånare. Egentligen är det dock i Sampo-runorna, som det fiendtliga förhållandet emellan Pohjola och Kalevala skildras med bestämdhet och eftertryck. Fiendtligheterna utbryta sedan Pohjolas ena dotter blifvit dödad, och den andra af Ilmarinen förtrollad till en fiskmå. I och med sina döttrar har Pohjolas värdinna förlorat det bästa värn, hon egde emot Kalevala-hjeltarne. Det fanns ej mera något föreningsband emellan Pohjola och Kalevala, den enda länken, som i lång tid hållit dem tillsammans, hade brustit, och striden bryter ut i full låga. Wäinämöinen, Ilmarinen och Lemminkäinen besluta, att göra gemensam sak, och med förenade krafter krossa Pohjolas makt, som grundade sig på den underbara trollqvarnen. Det lyckades dem äfven att genom Sampos eröfring bringa Pohjola på förfall. Men å sin sida använde Louhi, Pohjolas mäktiga värdinna, alla upptänkliga medel, för att utkräfvä hämnd och förstöra Kalevalas gryende välstånd. Det kostar den vise Wäinämöinen mycken ansträngning, att afböja hennes illfundiga anslag; men slutligen vinner han dock segern, och Kalevalas makt blir befästad.

Man har yrkat, att den emellan Pohjola och Kalevala rådande striden, som företrädesvis skildras i Sampo-runorna, eger en etisk betydelse, samt att det goda och onda ikläda sig gestalten af Wäinämöinen och Louhi, och att de sålunda förkroppsligade kämpa med hvarandra om herraväldet i världen. För min del kan jag omöjligen finna mig i denna åsigt. Allt utvisar, att de sedliga begreppen under Kalevala-åldern hos Fornfinnarne ej nått den utveckling och klarhet, att man hade fattat det goda och onda såsom tvenne hvarannan absolut motsatta, oförenliga principer, utan de framträda såsom blott relativa begrepp. Jag har i min framställning af gudaläran visat, huru en och samma gudomlighet än betraktas

såsom en god, än åter såsom en ond makt. Samma förhållande eger äfven rum med heroerna. Wäinämöinen är den finska sånggudinnans förnämsta gunstling, och honom tilläggas derföre idel goda egenskaper. Icke dess mindre låter han komma sig till last den mindre sedliga handling, att till friande af sitt eget hufvud gifva sin broder Ilmarineu i lösen åt Pohjolas värdinna. Såsom Wäinämöinens förnämsta fiende och motståndarinna måste naturligtvis Louhi framträda i den mörkaste dager, och likväl är hon den bästa, ömmaste och mest älskvärda moder, som snart sagdt hela den finska folkpoesien kan framvisa. Hvilken oändlig ljufhet ega ej de ord, som hon skänker sin dotter till afsked? I den äldre uppl. af Kalevala, run. 15, vv. 200—221, yttrar hon t. ex.

»Vielä neuon neitoani,

Orpolastani opetan:

Morsian sisarueni,

Kapulehti, laklueni!

Kuulestamma kun sanelen,

Vaimo vanha lausuelen.

Tulet toisehen talohon,

Toisehen emän alahan,

Perehesen vierahasen;

Toisin toisessa talossa,

Toisessa emän alassa,

Perehessä vierahassa,

Ei niinkun emon koissa,

Oman vanhemman varassa. — —

Ellös sie sinä ikänä,

Kuuna kullan valkiana,

Tavaton talohon mennö,

Miehueton mieholahan.

Talo tapoja kysyvi,

Tapoja talo pahaki;
 Mies on mieltä koittelevi,
 Mies mieltä epäpätöki.»

d. ä.

Ännu råder jag min dotter,
 Lär mitt barn, som från mig skiljes;
 Fästnö du, min unga syster,
 Du min sång, min gröna stängell
 Höra må du hvad jag säger,
 Hvad den gamla qvinnan talar;
 Till en annan gård du kommer,
 Der en annan mor befaller,
 Kommer i ett okänt hushåll;
 Annat är i andras gårdar,
 Der en annan mor befaller,
 Annat i ett okänt hushåll,
 Ej som i den egnas boning,
 Egna fostrarinnans vårduad. —
 Aldrig må du i din lefnad,
 Under månens gyllne klarhet,
 Nalkas gården utan seder,
 Utan make mannens boning.
 Seder efterfrågar gården,
 Seder om den än är dålig;
 Lynnet efterkänner mannen,
 Lynnet, om han än är duglös.

Den som talar sådana ord, huru kan väl hon uppfattas såsom det ondas representant?

Men utan afseende på Wäinämöinen och Louhi-qvinnans personligheter, finner man i runorna ingenting, som skulle gifva anledning till den förmodan, att striden emellan Kalevala och Pohjola föres på etisk grund. Karaktären af

denna strid är så enkel, klar och naturlig, att det är svårt att begripa, huru den någonsin kunnat missförstås. Pohjolas invånare hafva genom besittningen af Sampo kommit till ett stort välstånd, ty utan all egen ansträngning erhålla de med tillhjälp af detta underbara redskap både gods, guld och andra lifvets yttre förnödenheter. Den utomordentliga framgång, hvaraf fienden sålunda är gynnad, måste naturligtvis kännas bitter för Kalevalas män, och det så mycket mera, som Pohjola just af dem erhållit det lyckobringande tinget. Städsse mån om de sinas välfärd, fattar Wäinämöinen derföre den djerfva planen, att eröfra Sampo, i hopp att derigenom bereda välstånd åt Kalevala och krossa fiendens makt — en plan, som efter många strider och mödor äfven utföres af honom. Någon djupare mening än denna, kan ej, utan uppsätlig förvrängning af sångens klara ord, inläggas i Sampo-striden.

Men sålunda fattad tyckes denna strid icke vara med fullkomlig rättvisa företagen af Wäinämöinen, utan eger karaktären af ett plundringståg, en bragd, framkallad af roflystnaden och vinningsbegäret. Härvid förekommer dock den mildrande omständighet, att Wäinämöinen, liksom han icke företager sig denna strid på egen hand, utan i sällskap med Ilmarinen och Lemminkäinen, ej heller genom Sampos bortröfvande afser blott sin egen fördel, utan äfven vill lyckliggöra sitt folk. Detta är med ganska tydliga ord uttaladt i Kalevala; ty då Wäinämöinen såg spridda stycken af den söndersmulade Sampo drifvas emot stranden, qvad han profetiskt:

»Tuost' on siemenen sikiö,

Alku onnen ainiaisen,

Tuosta kyntö, tuosta kylvö,

Tuosta kasvu kaikenlainen,

Tuosta kuu kumottamahan,

Onnen päivä paistamahan

Suomen suurille tiloille,
Suomen maille mairehille.»

d. ä.

Detta bär uti sig fröet,
Början till evärdlig lycka,
Deraf plöjning, deraf såning,
Deraf allt slags växt och gröda,
Deraf månen till att lysa,
Lyckans sol att städse skina
Öfver Suomis vida bygder,
Öfver Finlands ljufva länder.

(Kal. run. 43, vv. 297—304.)

Och efter att på hafsstranden hafva uppsamlat några utaf dem, samt fört dem till udden af den lugna holmen, yttrar han åter i run. 43, vv. 401—406:

»Anna luoja, suo jumala,
Anna onni ollaksemme,
Hyvin ain' eleäksemme,
Kunnialla kuollaksemme
Suloisessa Suomen maassa,
Kaunihissa Karjalassa.»

d. ä.

Gud och skapare förläna,
Gif oss lycka här i lifvet,
Att beständigt väl vi lefva
Och till slut med heder slumra
Af i Suomis ljufva bygder,
I det herrliga Karelen!

Det var således åt hela det ljufva Finland som Sampo skulle bringa lycka och sällhet, liksom å andra sidan dess frånvaro medförde elände och ett brödlöst lif åt Lappland. Högst egen och anmärkningsvärd är äfven den omständighet, att

Pohjolas och Kalevalas invånare ej mera stå mot hvarandra i förhållande af tvenne fiendtliga slägter, utan endast uppträda såsom skilda folk. Ganska tydligt uppgifves slutligen uti ifrågavarande sånger, att det ena folket med Wäinämöinen i spetsen var det finska, det andra åter, som hade Louhi till sin representant, det lappska. Detta synes mig äfven ganska antagligt, ehuru det ej af alla blifvit erkänt.

Hufvudsakligen på grund af den stora rikedom, som enligt runornas vittnesbörd herrskade i Pohjola före dess förlust af Sampo, har man velat förmoda, att detta namn omöjligen kan beteckna det fattiga Lappland, utan fast mera måste afse det fordom så rika och blomstrande Bjarmaland. För en sådan åsigt har Lönnrot i Mehiläinen 1839 äfven anført åtskilliga andra grunder, men dessa äro af föga betydhet, och kunna dessutom svårligen godkännas af kritiken. I allmänhet synes mig den ifrågavarande hypotesen om Bjarmalands identitet med Pohjola vara mycket förhastad. Den ställer emot hvarandra tvenne fiendtliga stammar: *Bjarmer* eller *Pohjolaiset* och *Karelare* eller *Kalevalaiset*, ehuru det är ett känt och utredt faktum, att äfven Bjarmerna, åtminstone de vid Dvina i trakten af Cholmogor vistande, voro af karelsk härkomst. Till undanrödjande af denna motsägelse kunde man visserligen antaga, att Karelarne fordom delat sig i skilda grenar; men för en sådan hypotes finnes intet stöd uti runorna. Tvertom träda Pohjola och Kalevala uti dem i ett så främmande förhållande till hvarandra, att till och med språket på de skilda orterna säges hafva varit olika, och i Pohjola uttryckligen bestått i Lappskan. Äfven angifves i Kal. run. 3, v. 168, att renen var hemmastadd i Pohjola. I motsats mot dessa finnas visserligen många andra uppgifter, enligt hvilka sederne och lefnadssättet i Pohjola äro alldeles desamma som i Finland, men denna skenbara mot-

sägelse är dock lätt undanröjd, då man tager i betraktande det obestämda begrepp, som Finnarne fäst, och till en del ännu fästa vid Pohjola eller Pohja. I södra Finland hör man redan vissa delar af Tavastland benämnas med detta namn, som af Tavastlänningarne åter tilldelas alla nordligare belägna orter och isynnerhet hela Österbotten. Wasalänningarne deremot förstå dermed det norra Österbotten, hvars invånare åter gerna förflytta namnet på Lappland. Man vill med ett ord ingenstädes vidkännas detsamma, emedan Pohja står i vanrykte för den trolldom och vidskepelse, som der skall föröfvas. Men om ordet Pohjola ännu i dag eger en så obestämd betydelse, att det icke allenast tilldelas Lappar, utan äfven de i landets mera nordliga delar bosatta Finnar, huru mycket mera måste väl detta ej hafva varit fallet i fordna tider, då troligen Lappar och Finnar gemensamt innehade en stor del af landet? De mera söderut boende stammarna kallade alla längre mot norden befintliga: *Pohjolaiset*, och afsågo med denna benämning mera deras nordliga bostäder, än deras olika nationalitet. Men så ofta det i runorna uttryckligen blir fråga om denna nationalitet, så framställes Pohjola såsom Lapparnes hem, liksom åter Kalevala identifieras med Finland. — Jag behöfver väl ej erinra derom, att Pohjola och Kalevala egentligen antaga denna betydelse i Sampo-qvådet, ty i frieri-runorna betraktas Pohjolas och Kalevalas invånare, enligt hvad redan förut blifvit anmärkt, såsom tvenne fiendtliga slägter. Det vidsträcktare begrepp, som dessa benämningar erhållit i Sampo-runorna, vittnar om en mera framskriden samhällsordning, som vållat slägternas assimilation med hela nationen, och sammanhänger för öfrigt med hvad jag i det föregående ordat om dessa runors sentida ursprung.

Men i och med detsamma betydelsen af de ifråga-

varande orden sålunda utvidgats, hafva äfven de tre heroerna Wäinämöinen, Ilmarinen och Lemminkäinen erhållit en mera storartad betydelse. I frieri-runorna gick deras verksamhet ut på att sörja för sitt eget bästa, i det en och hvar endast eftersträfvade att förskaffa sig en maka; men i Samporunorna kämpa de för hela det finska folkets framtida väl. Derigenom att Wäinämöinen eröfrar Sampo, framträder han såsom Finlands välgörare — en ära, den han likväl i en viss mån delar med Ilmarinen och Lemminkäinen. Men det är icke blott genom Sampos eröfring, som Wäinämöinen gjort sig förtjent af efterveldens tacksamhet. Han har befruktat jorden, uppfunnit harpan och skaldekonsten, förskaffat solen och månen änyo på fästet, återställt elden till Kalevala, och slutligen lemnat i arf djupa runor, många goda råd och lärdomar. Derföre yttrar han förtörnad vid sin hädanfärd från Finland:

»Annapas ajan kulua,
Päivän mennä, toisen tulla,
Taas minua tarvitahan,
Katsotahan, kaivatahan,
Uuen sammon saattajaksi,
Uuen soiton suorijaksi,
Uuen kuun kulettajaksi,
Uuen päivän päästäjäksi,
Kun ej kuuta, aurinkoa,
Eikä ilmaista iloa.»

d. ä.

Låt ännu en tid gå öfver,
Dagar komma och försvinna,
Då behöfver man mig åter,
Väntar mig igen och saknar,
Att en annan Sampo bringa,

Få ett strängaspel å nyo,
 Föra fram en annan måne,
 Annan sol i frihet sätta,
 När man saknar sol och måne,
 Ej har någon fröjd på jorden.

(Kal. run. 50, vv. 491—500.)

Men för att återkomma till Sampo-striden, hvars skildring upptager en stor del af Kalevala, så är det en ganska anmärkningsvärd omständighet, att man högst sällan och blott undantagsvis söker göra sina afsigter gällande med svärdet. Ordet är det svärd, hvarmed den finske hjälten älskar att vinna sina segrar. Det låg enligt Fornfinnarnes föreställning en underbar, allt besegrande makt i Ordet, som i runorna betecknar både sång och vishet, men isynnerhet den högre eller magiska sången och visheten ¹⁾. Det var dock ingen lätt sak, att komma i besittning af denna vishet; den var ett arf af fäderna, och sjelfva Wäinämöinen var icke i stånd att skapa ens trenne trollord, utan nödgades söka dem under jorden i dödens rike, och i den åldrige Wipunens graf. Men den som var ordet mäktig, som förvärfvat sig den erforderliga visheten, egde åter deri ett vida skarpare vapen, än i det hvässade stålet. Mäktig genom ordet och visheten var i synnerhet den gamle Wäinämöinen, som i runorna äfven hedras med epitetet den vise, och derjemte uti dem skildras såsom en gammal man just af den anledning, att visheten ansågs för en egenskap, som

1) I allmänhet ansågo Fornfinnarne trolldomens makt vara för mer än hvarje annan, och därför är det naturligt, att deras heroer måste få denna makt sig tilldelad. Men liksom dessa uti alla hänseenden öfverträffade människorna, så var äfven deras förmåga i trollkonsten vida högre, än de vanliga schamanernas.

förvärfvades genom ålder och erfarenhet ¹⁾. Det tyckes till och med såsom hade Wäinämöinen ansett det vara under sin värdighet, att i tid och otid gripa till svärdet. När den unge, öfvermodige Joukahainen känner sin ära kränkt genom Wäinämöinens öfverlägsenhet i kunskap, och utmanar honom till en tvekamp med svärd, afslår Wäinämöinen föraktligt denna utmaning, men tuktar den trotsige svennen dermed, att han slungar emot honom sina runor, hvilka utöfva den makt, att hafvet svallar, jorden skakar, kopparbergen darra, de fasta hållarna dåna, klipporna remna och den unge Joukahainen sjunker in i jorden, derifrån Wäinämöinen likväl, bevekt af hans böner och löften, låter honom uppstiga med tillhjälp af sina heliga ord. Det är samma ordets makt, som Wäinämöinen äfven under Sampo-striden, uti hvilken han i synnerhet öfvar sin trollvishet, begagnar såsom ett vapen emot Pohjolas värdinna, och endast härigenom kunde han bestå i kampen emot denna argfyndiga qvinna, som så väl

-
- 1) På Wäinämöinens, "den evärdelige siarens" trollvishet lemna runorna de mest utomordentliga bevis. Icke nog dermed, att han förutspår tillkommande händelser, botar sjukdomar, fördrifver troll och onda andar, tämjer vilda djur, afvärjer olyckor o. s. v.; utan han eger äfven förmågan att förbyta sig till ett djur, en sten, och med ett ord ikläda sig hvilken gestalt han behagar. Ja det står till och med i hans öfvermenskliga trollmakt, att frambringa nya föremål i naturen. Redan i det föregående har jag omnämnt, att han med sångens makt sammanfogade en båt, men härvid råkade i förlägenhet på tre ord, dem han slutligen efter många äfventyr förskaffade sig ifrån Wipunens graf. I den ryktbara Sampo-striden sökte äfven han af alla krafter fly undan Pohjola-värdinnan, som förföljde honom med en starkt bemannad stridsbåt; men då detta ej ville lyckas, kastade han endast ett stycke flinta och fnöske öfver sin venstra axel i hafvet, och genast höjde sig på detta ställe ett grund, hvaremot Pohja-båten krossades.

förstod att med alla svartkonstens lömska medel öfverfalla det uppblomstrande Kalevala. — Endast vid ett tillfälle (Kal. run. 49, vv. 210 ff.) fann han sig föranledd att gripa till svärdet, och då afskalade han liksom rofsträngar Pohjola-sönernas hufvuden.

Ilmarinen är i hela Sampo-striden en ganska passiv deltagare. I allmänhet är hans håg föga stämd för strider-nas tummel; han lefver gerna i fred med världen, och finner sig bäst hemmastadd i sin sotiga smedja. Wäinämöinen ärar honom högt för hans fyndiga snille, och tager ofta sin tillflykt till hans konstfärdighet. Ehuru ej begåfvad med den djupare vishet som Wäinämöinen, var han dock utan like, då det gällde att med anlitande af sitt konstnärssnille tillvägbringa det utomordentliga. Runorna tilldela honom städs epitetet *seppä* eller *seppo*, som icke allenast betyder en smed, utan äfven en mästare öfverhufvud. Det är emellertid med hammaren som Ilmarinen utför sina största bedrifter, förfärdigar himlahvalfvet och Sampo, bildar en brud af silver och guld m. m. Liksom han bedrifver ett allvarligt yrke, så är han äfven till sitt lynne en allvarlig, grundärlig, genom hederligt sinnad man, men just därför mycket godtrogen och lätt att öfvertala. Det gör nästan ett löjligt intryck, när man ser den allvarsamma smeden, lydig Wäinämöinens svekfulla uppmaning, klänga upp i trädet, för att ifrån dess grenar nedtaga solen, månen och karlavagnen. Det är dock ej sånggudinnans mening att göra honom till ett föremål för åtlöje, utan tvertom gynnas han i vissa afseenden till och med framför den gamle, vise Wäinämöinen. Denne har på sin ålderdom blifvit betagen af vurmen att skaffa sig en ung, fager gemål, och denna svaghet bereder honom icke allenast många förödmjukelser, utan inleder honom äfven i stora faror, trångmål och bryderier, ur hvilka han endast med möda kan reda

sig. Deremot är Ilmarinen just den man, som hos ungdomen förtroende, emedan han hvarken eger ålderdomens lyten, eller ungdomens lättsinniga, opålitliga lynne, utan framträder såsom manlig och fast karaktär, åt hvars hägn den svaga qvinnan med full tillförsigt vågar anförtro sitt framtida öde. Vi hafva äfven sett, att det är Ilmarinen, som slutligen efter många öden och äfventyr kommer i besittning af Pohjolas fagra ros. — I stridernas yrke synes han ej vara mycket bevandrad. De äfventyr, Pohjola-värdinnan förelägger honom för vinnande af flickans hand, utför han visserligen med framgång, men enligt den nya Kalevala-upplagan hade han förut i hemlighet blifvit af sin utkorade brud underrättad om de medel, genom hvilka han kunde öfvervinna alla dervid förekommande svårigheter. Efter förlusten af sin första hustru, uppträder han likväl i Pohjola med stort hjeltemod; och röfvar den andra Pohjola-dottren, då han ej kan få henne med godo. I Sampo-striden se vi honom ej, såsom redan nämndes, utföra någon handling, som skulle vittna om en stor tapperhet, utan tvertom uppträder han dervid ganska klenmodig.

Af ett mera krigiskt lynne, än både Wäinämöinen och Ilmarinen, är den tredje Kalevala-hjelten *Lemminkäinen*. Då de förra underkasta sig faror och äfventyr blott i afsigt att derigenom vinna stora ändamål, söker deremot Lemminkäinen striden för dess egen skuld. Han saknar helt och hållet det djupa, fasta allvar, som utmärker hans begge kamrater, och kastar sig lättsinnigt i hvarje äfventyr, som erbjuder sig. I och för hans öfverdådiga lynne synes sängen vid hans sida hafva ställt en öm, omtänksam och med djupa insigter begäfvad moder, som omhuldar honom med hela sin kärlek, och på allt sätt söker afböja hans vågsamma, halsbrytande företag. Å sin sida hyser äfven Lemminkäinen en

obegränsad tillgifvenhet för sin moderliga väu, men trots alla hennes varma böner och tårar, kan sonen ej likväl tygla sitt obändiga lynne, som rastlöst drifver honom ut »på farans bröllop». Han skildras vanligen såsom en skön man med god hållning och städadt skick — egenskaper, genom hvilka han lätt innästlar sig i qvinnors gunst. Denna ynnest begagnar han dock ofta på ett sätt, som gör honom föga heder, och dessutom mer än en gång hotar att bringa honom i förderfvet.

Det är anmärkningsvärdt, att denna öfverdådiga sälle aldrig rör sig ur hemmet, utan att förvirring och ofred följa honom i spåren. Under sin första utflygt rövade han Saaris sköna jungfru *Kyllikki*, då han i godo ej kunde vinna hennes hand. Sin andra färd riktade han mot Pohjola, och förgjorde en stor del af dess invånare, men blef slutligen själf ihjelskjuten af »den blinda herden». Återkallad till lifvet, begaf han sig åter till Pohjola, för att hämnas den skymf, som vederfarits honom, då han ej blef bjuden på Ilmarinens bröllop. Han dödar Pohjolas värd, men förföljd af Pohjaskaran, nödgas han taga till flykten och dölja sig på en aflägsen holme, hvarest han vinner alla qvinnors gunst, men ådrager sig alla männers hat, och måste för sitt lifs räddning åter begifva sig till hemmet. Här finner han sin gård förbränd af Pohja-folket, hämden flammar åter upp i hans sinne, och han besluter att å nyo företaga sig en Pohjola-färd, hvilken likväl icke aflöper efter önskan. Slutligen deltagar han äfven med Ilmarinen och Wäinämöinen i den ryktbara Sampo-striden, och var just i sjelfva verket densamme, som genom sin vanliga obetänksamhet vållade utbrottet af denna strid, hvilken Wäinämöinen med kloka försigtighetsmått hade sökt förekomma, i det han genom sin trollvishet försänkt Pohja-folket i den djupaste sömn. Det var redan

allt hopp, att Sampo skulle kunna bringas till Kalevala, förrän fienden vaknade ur sin sömn, men på hemvägen uppstod hos Lemminkäinen ett oemotståndligt behof, att få resans enformighet förskingrad genom sång, och då han ej kunde förmå den försigtige Wäinämöinen att sjunga ett qvåde, hof han sin egen omusikaliska stämma och skrek till med ett sådant eftertryck, att lätet hördes ända till Pohjola och uppväckte det förtrollade folket. När Pohjolas värdinna derefter kom flygande i örnens hamn och ville bortföra Sampo ifrån Wäinämöinens båt, var Lemminkäinen genast redo att gripa till svärdet, fastän han ej dermed förmådde tillfoga den arglistiga qvinnan någon skada, då deremot Wäinämöinen med sin blotta styråre tuktade både henne sjelf och alla hennes män. Ehuru Lemminkäinen sålunda ifrån början till slut skildras såsom en svärdets man, låter den finska sånggudinnan honom likväl kämpa äfven med trollqväden. Han berömmar sig också, att ända ifrån sin spädate barndom hafva varit invigd i trolldomens hemligheter, och det är likaledes genom sina trollqväden, som han under sin första färd till Pohjola bringar ofärd öfver dess invånare.

Genom den framställning af innehållet i Kalevala, som jag i det näst föregående lemnat, torde det vara bragt till fullkomlig klarhet, att *Wäinämöinen*, *Ilmarinen* och *Lemminkäinen* ej, såsom man ofta varit frestad att antaga, spela rollen af gudomliga väsenden, utan framtråda blott i egenskap af högre begåfvade människor eller heroer. Deras hufvudsakliga bemödanden gå först och främst derpå ut, att genom giftermål sörja för sin enskilda lycka i familjen, samt för det andra att lyckliggöra både sig och sitt folk genom eröfringen af Sampo, som befrämjade jordens fruktbarhet och medförde alla slags timliga förmoner. Dessa värf äro i sanning ej af den betydighet, att de skulle taga i anspråk en

gudomlig kraft. Visserligen tilldelar sången de ifrågavarande personerna, och isynnerhet Wäinämöinen, vissa egenskaper, som enligt vår åsigt äro af en öfvernaturlig beskaffenhet, men dessa grunda sig likväl, såsom jag redan i det föregående sökt ådagalägga, på Fornfinnarnes föreställningar om den magiska konstens underbara kraft och verkan. Allt detsamma, som sången förherrligar hos Wäinämöinen, Ilmarinen och Lemminkäinen, tillerkänner den äfven vanliga människor, ehuru ej i en lika hög grad. Det är blott genom måttet af sin styrka, sin vishet, sitt hjeltomod o. s. v., som de finska heroerna skilja sig ifrån vanliga människor. De ega samma behof, samma fröjder och sorger, samma sjukdomar, plågor och qual, med ett ord samma känslor och lidelser, som andra dödliga. Detta gäller väl i en viss mån äfven om gudarne, men hvad som städse utmärker dessa, är att de hvar och en i sin stad ega en absolut makt. Sådant är ej förhållandet med heroerna, utan de stöta nästan vid hvarje steg på hinder och svårigheter, hvilkas besegrande tager i anspråk hela deras hjeltkraft. Mången gång hålla de på att duka under i striderna; man bör dem gråta och klaga i sin nöd, de söka bistånd hos andra dödliga, de beskärma sig öfver sin ringa kraft och andra brister, som vidlåda deras svaga natur. Ej sällan taga de sin tillflykt till gudarnes ynnest, anropa dem med böner och hembära offer till deras ära. Det är med ett ord tydligt och klart, att Wäinämöinen, Ilmarinen och Lemminkäinen, om de å ena sidan stå högt öfver den vanliga människan, likväl å den andra ej ega de egenskaper, som Fornfinnarne tilldelade sina gudar.

Samma anmärkning gäller äfven den mäktiga Pohjola-värdinnan *Louhi*. Hon är genom sin trollkunskap nära nog Wäinämöinens vederlike, och häri ligger hela hennes makt. Men denna makt är så mycket mera fruktansvärd, som hon

i motsats mot Wäinämöinen använder den för endast skadliga och förderfliga ändamål. Hon är en hexa i ordets värsta betydelse, och skildras därför såsom en gammal, gles-tandad, vederstyggelig kvinna. Det är karakteristiskt, att den finska sånggudinnan ställt en sådan person i spetsen för Pohjolas invånare. Dessa hafva i alla tider ansetts för ett trollkunnigt slägte och förvärfvat sig det rykte, att genom sina svartkonster kunna tillfoga fienden all möjlig skada. Derjemte har man påbördat dem, eller förnämligast Lapparne, hvilka enligt min åsigt äro det i runorna fräjdade Pohjolas egentliga invånare, förebräelsen för ett fegt och omanligt sinne. De anses ej hafva egt mod att kämpa med sin fiende anlete mot anlete, utan sökt att skada honom lönnligen genom list och alla slags djefvulska ränker. Men emedan sådana vapen äro en man ovärdiga, har i våra fornsånger en illslug hexa ganska träffande blifvit korad att representera hela detta slägte. Visserligen omnämnes äfven här och der Pohjolas husbonde, men han framträder städse såsom en underordnad person. Till och med i Sampo-striden är det *Louhi*, som står i spetsen för Pohja-skaran; det är hon, som kallar densamma till strids, som bemannar det stora fartyget, som för befälet deröfver, och som slutligen i örnens gestalt rusar till Wäinämöinens båt för att borttaga Sampo. Detta tillfälle är det enda, der *Louhi* framträder i öppen strid, tvungen dertill af den mörka utsigten, att förlora medlet för sin och de sinas hela lycka och välfärd. För öfrigt kämpar hon alltid i lönnedom, och hennes bragder bestå deri, att hon, såsom nämnt är, öfverfaller sina fiender med sjukdomar, sänder björnen för att förgöra deras hjordar, beröfvar dem solen och månen, bortstjäl elden ifrån deras härdar o. s. v. Det var med en sådan fiende Wäinämöinen hade att kämpa, och härigenom förklaras äfven till någon

del, hvarföre både han och hans stridskamrater, i stället för att slåss med svärdet i handen, vanligen begagna sig af trollkonstens medel i striden mot Pohjola. — Vid denna skildring af Louhi bör jag, till förebyggande af ett möjligt missförstånd, erinra om det redan ofvanföre antydda förhållandet, att hon i Sampo-qvådet antager en karaktär, vida skild ifrån den, som tilldelas henne i frieri-runorna. Icke nog dermed, att hon i de sistnämnda visar sig såsom en öm, god och omsorgsfull moder, utan hon bemöter vanligen äfven Kalevala-hjeltarne, i synnerhet Wäinämöinen och Ilmarinen, med all den godhet och gästvänlighet, som anstår en förträfflig värdinna. Någon gång framskyttar väl hennes onda, lappska sinne äfven i dessa runor, och yttrar sig företrädesvis i hennes beteende emot Lemminkäinen, men öfverhufvud skulle man dock, med blicken fästad blott på frieri-runorna, hellre vara frestad att hålla henne för en godmodig, finsk husmoder, än en arglistig lappska hexa. Denna dubbelbet i hennes karaktär förklaras endast af det olika förhållande, hvori hon står till Kalevala-hjeltarne i Sampo-qvådet och i frieri-runorna. Men en annan grund härtill kunde möjligtvis äfven ligga i den omständigheten, att de tvenne sång-cyklerna ganska säkert härleda sig ifrån skilda tider, och enligt all sannolikhet hänföra sig till skilda orter och stammar. I frieri-runorna är det vanligen endast fråga om tvenne släkter, hvilka begge synas hafva varit af finsk härkomst, då deremot Sampo-sångerna hänföra sig till tvenne olika folk. Huru härmed också må förhålla sig, så framträder dock Louhi i Kalevala-qvådet städse såsom ett meniskt väsen, och särskildt i Sampo-runorna såsom en mäktig, öfver alla schamaner upphöjd trollhexa.

Men liksom de tre Kalevala-hjeltarne Wäinämöinen, Ilmarinen och Lemminkäinen, så har äfven Louhi, deras af-

svurna fiende, af våra fordna mytologer blifvit betraktad såsom en af Fornfinnarnes hedniska gudomligheter. Denna åsigt hafva de flesta bland sednare tidens forskare förkastat, utan att ens anse den vara förtjent af någon kritik. Och de få, som deraf funnit sig anslagna, hafva likaledes uraktlåtit att anföra några skäl till dess försvar. Under sådana omständigheter synes det vara af vigt, att vi underkasta denna fråga en sorgfällig undersökning, och söka att vinna ett resultat i det omtvistade ämnet. Vi skola egna hvar och en af ifrågavarande personligheter en särskild betraktelse, och göra början med den gamle, vise *Wänämöinen*.

Redan i det föregående har jag anmärkt, att *Wänämöinen* genom sjelfva sin härkomst eger ett företräde framför vanliga människor. Runan qväder härom på följande vis: I tidens begynnelse fanns hvarken jord eller sol, måne eller stjernor, utan endast luften och vattnet. »På luftens vidsträckta gårdar» uppehöll sig en jungfru, en af naturens sköna döttrar, *Ilmatar* benämnd, som hela sitt lif igenom hade iakttagit en kysk, jungfrulig, helig vandel. Omsider ledsnade hon dock vid detta sitt ensliga lif »på luftens öde slätter,» och sänkte sig ned på hafvets fjärdar. Nu hof sig från östan en häftig vind; hafvet svallade och *Ilmatar-jungfrun* drefs af vågorna kring dess vida fjärdar. Hon blef hafvande af vinden och fortfor att irra i detta tillstånd »i 700 år, i nio mansåldrar,» utan att kunna bringa till verlden det foster, hon bar i sitt sköte. Slutligen blef tiden henne för lång äfven på hafvet, hon kände sig besvärad af sitt foster, kölden genomisade hennes leder och hon klagade bittert öfver sitt oförstånd, att ej hellre hafva förblifvit i luften såsom en jungfru, än företagit sig att irra kring hafvet såsom »vattnets moder.» I sin bedröfvelse anropade hon *Ukko*, himmelens gud, att han måtte komma och befria henne ifrån

det besvärliga fostret, men förlossningens stund var ännu icke kommen, utan hon fortfor städse att irra kring böljorna, och i den nya Kalevala-editionen förmäles, att hon derunder skapade världen. Emellertid började hennes ofödda foster Wäinämöinen känna ledsnad i sin dunkla boning och längta efter dagens ljus. I hopp att genom solens, månens och karlavagnens tillhjälp få denna längtan tillfredsställd, vände han sig till dem med en bön om befrielse; men då detta icke hade någon påföljd, banade han sig sjelf vägen till ljuset. Han föddes på hafvet, irrade sedan omkring i många år på dess fjärdar, och hamnade slutligen vid en udde på fasta landet.

Samma härkomst tillskrifves äfven Ilmarinen, ty i gamla editionen af Kalevala, run. 14, vv. 267 ff., erinrar han Wäinämöinen derom att de äro:

» — yhen emosen lapsot,
 Yhen kantamat kaposen,
 Yhen peipposen pesemät,
 Yhen sotkan suorittamat.»

d. ä.

Utaf samma moder födda,
 Burna utaf samma qvinna,
 Utaf samma bofiak tvagna,
 Vårdade af samma knipa;

och tillägger härtill:

»Sinä synnyit yötä ennen,
 Minä päiveä jälestä.»

d. ä.

Du kom en natt förr till världen,
 Jag en dag derefter föddes.

Äfven Wäinämöinen benämner honom ofta sin broder, såsom i run. 20 af äldre editionen, vv. 206 och 207, hvarest han yttrar:

»Weli seppo Ilmarinen,
Lankoni emoni lapsi.»

d. ä.

Hör mig smed, du Ilmarinen,
Frände, bror af samma moder.

Hvad som i nya editionen, run. 9, vv. 107—112, berättas om Ilmarinens födelse, är deremot utan tvifvel en sednare tids produktion.

Skulle nu anförda traditioner om Wäinämöinen och Ilmarinens härkomst kunna anses för fullkomligt tillförlitliga, så egde man i dem ett ganska viktigt bevis för dessa hjeltars gudomlighet. Ty afgjort är, att så väl Ilmatar, som vädret, af Fornfinnarne dyrkades såsom gndomliga väsenden, men i den finska mytologin framträda gudarnes barn städse såsom gudar, och somliga bland dem blifva i runorna nästan oftare anropade, än sjelfva föräldrarne, hvilka gerna lefva i ro och anförtro de flesta värf i sina barns händer. Att Wäinämöinen och Ilmarinea skulle göra ett undantag ifrån denna allmänna regel, är föga antagligt; men väl kan det sättas i fråga, om dessa personer verkligen troddes vara framalstrade af Ilmatar och vinden. I den äldre editionen af Kalevala nämnes ej ett ord om deras gudomliga härkomst, och bland de runo-sångare, jag varit i tillfälle att rådfråga, har ingen enda härledt deras börd ifrån *Ilmatar*. Till och med i den nya editionen (run. 5, v. 220) finner man uppgifvet, att Wäinämöinen moder låg död och begrafven — en uppgift, som ej kan öga sin tillämpning på den gudomliga Ilmatar, utan på en mensklig moder. Qvådet om Wäinämöinen härkomst ifrån vinden och luftens dotter motsäges ytterligare af den redan anförda traditionen, att hans fader var en hjelte, en *Kaleva*, således icke vinden. Äktheten af den i nya editionen af Kalevala intagna sången om

Wäinämöiens födelse synes mig också på den grund tvifvelaktig, att det af nämnda sång gifves en variant, som både eger mera inre sammanhang, och äfven derigenom rörer en äldre, mera ursprunglig karakter; att den är öfverallt utbredd kring landet. Enligt denna variant hade vinden i förning med *Loviatar*, dödens dotter, sammanafat de förderligaste plågoandar, som finnas till i världen. Denna förbindelse betraktas i runorna såsom olaglig, men den anstår väl både den vederstyggliga dödens dotter; och den lätsinniga vinden. Det faller sig äfven ganska naturligt, att de onda andarna leda sitt ursprung ifrån vädret, som tillfogar menniskan så många skador och olyckor. Men föga öfverensstämmande är det med Wäinämöiens allvarliga; manfasta, redliga, djupsinniga väsen och karakter, att hans börd härledes ifrån en så flyktig fader som vädret, och alldeles oförenligt tyckes det vara med den djupa aktning, som sången städse skänker Wäinämöien; att han får en oäkta börd sig tilldelad. Allt detta synes ganska klart antyda, att sången om Wäinämöiens härkomst, sådan den förekommer i nya editionen af Kalevala, ej är ursprunglig, utan en sednare tids ombildning af runan om plågoandarnes födelse. Visst är åtminstone, att man på denna uppgift — den enda som tyder på Wäinämöiens gudomliga härkomst — ej kan grunda ett afgjort omdöme angående hans och hans broder Ilmarinens gudomliga natur.

På ett bestämdare sätt är Wäinämöiens gudomlighet uttalad i runan om världens skapelse, i synnerhet sådan den förefinnes i gamla upplagan af Kalevala. I denna runa förtäljes, att Wäinämöien, som här benämnes »Kave Ukko nordens herre,» låg 30 somrar och 30 vintrar i sin moders sköte, men derefter började känna ledsnad öfver sitt öde att aldrig få skåda dagens ljus. Han anropar solen, månen

och karlavagnen att befria honom ur sitt fängelse, men då denna bön förblir utan verkan, arbetar han sig med egen kraft fram till världen. Härpå förfogar sig det trettioåriga barnet till smedjan, smider sig en lätt, en »ärtskaftslik hingst,» för att dermed begifva sig till Pohjola. Han färdas först utmed Wäinöläs lunder och Kalevalas moar, beger sig sedan ut på hafvet och rider längsmed dess öppna fjärdar. Nu fanns, qväder runan, en skefögd Lappman (*Joukahainen*), som hyste ett gammalt agg mot Wäinämöinen, och lurade på hans ankomst »vid eldforsens fall, vid den helga flodens hvirffel.» När han såg Wäinämöinen komma ridande, sköt han på honom med sin båge, men den första pilen tog en alltför hög riktning och träffade himlafästet, den andra for nedanom Wäinämöinen »in i den låga moder-jorden,» men med den tredje sköt Lappen hästen undan den gamle, hvilken nu blef ett röv för böljorna, och liksom Ilmatar-jungfrun i nya Kalevala editionen, dref skyddlös omkring på hafvets vida fjärdar. I detta läge begynner Wäinämöinen sitt skapelseverk, eller såsom runan förtäljer:

»Siinä mies meret lukevi,
 Uros aallot arvelevi;
 Kussa päätänsä kohotti,
 Sihen saaria saneli;
 Kussa kättä käännähytti,
 Sihen nientä siivoeli;
 Kussa jalka pohjautu,
 Kalahauat kaivaeli;
 Kussa maat on maata vaston,
 Sihen siunasi apajat;
 Kuhun seisottu selällä,
 Sihen luopi luotoloita,
 Karipäitä kasvatteli,

Joihin laivat lasketahan,
Pääät menevi kaupparmiesten.»

d. ä.

Här nu mannen täljer hafven,
Hjeltén böljorna begrundar;
Hvar han böjer upp sitt hufvud,
Der med ord han holmar skapar;
Hvar han råkar vända handen,
Der han reder till en udde;
Hvarest foten möter bottnet,
Gräfver han för fisken gropar;
Hvarest land till land sig närmar,
Signar han för notvarp ställen;
Hvar han stadnar uppå fjärden,
Låter han små klippor födas,
Dolda grund i vattnet vexas,
Emot hvilka skeppen styras,
Köpmännen sitt lif förlora.

(g. Kal. run. 1, vv. 255—269.)

Kommer så en örn från Turja-land, som flyger af och an uti luften, spejande efter en plats för sitt bo. Wäinämöinen höjer sitt knä ur hafvet under skepnaden af en »hörrik tufva,» och örnen bygger sitt bo derpå, samt lägger sju ägg uti boet. Medan örnen ligger på äggen, känner Wäinämöinen sitt knä uppvärmas; han rör på sina leder, äggen nedfalla i hafsbottnet och sönderkrossas. Af deras smulor skapar Wäinämöinen himmel och jord, sol, måne och stjernorna, yttrande dervid:

»Munasen alanen puoli

Alaseksi maaemäksil

Munasen ylänen puoli

Yläseksi taivoseksil

Mi munassa valkiata,

Se päiväksi paistamahan!
 Mi munassa ruskiata,
 Se kuuksi kumottamahan!
 Munasen muruja muita
 Ne tähiksi taivahalle!»

d. ä.

Nedra delen utaf ägget
 Till den låga jord må varda,
 Öfra delen utaf ägget
 Må till höga himlen bytas!
 Hvad som hvitt i ägget finnes,
 Må som sol på fästet lysa,
 Men det gula uti ägget
 Må som måne mörkret skingra.
 Äggets andra smärre stycken
 Bytas må till himlens stjernor!

(g. Kal. run. 1, vv. 306—315.)

På samma sätt skildras världens skapelse äfven i nya editionen, men med den skillnad, att det ej är Wäinämöinen, utan Ilmatar-jungfrun, som här utgör den skapande makten och frambringar så väl världen, som Wäinämöinen. — Det ges ännu en tredje variant af samma runa, deri det qvädes att örnen, då hon efter en utflykt återvände till sitt bo och fann sina ägg sönderkrossade, odugliga att frambringa ungar, beslöt att af dem skapa världen.

Det är i sanning ganska öfverraskande, att bland det finska folkets myter anträffa den om verldsägget, som endast är känd af Inder, Chineser, Perser, Fenicier, Greker, med ett ord af några bland jordens äldsta, och från Finland mest aflägsna nationer. Hos de yngre telningsarne af den indogermaniska stammen har den längesedan försvunnit, om den någonsin funnits. Till och med i den nordiska edda-

läran letar man förgäfvades derefter, så framt man ej med Petersen ¹⁾ o. a. vill anse sagan om den verlds-danande jätten Ymer vara en ombildning af myten om verldsägget. Bland de med Finnarne beslätade folkslag besitter, utom Esterna, intet enda mig veterligen denna myt. Deras föreställningar om verdens skapelse äro öfverhufvud, såsom jag redan ofvanföre antydt, af ett ganska sentida ursprung, och hafva till största delen blifvit lånade ifrån kristendomen. Så mycket mera förvånande är att anträffa denna myt hos Finnarne, och man kan med temmelig säkerhet antaga, att de medfört densamma ifrån Asien, alldenstund de i Europa veterligen aldrig lefvat i beröring med folkslag, hvilka varit i besittning af ifrågasvarande myt. Det skulle väl låta säga sig, att myten om verldsägget hos Finnarne utvecklats sig på inhemsk grund och botten, utan allt yttre inflytande; men så alldeles isolerade plåga myterna aldrig framträda, och hvad särskildt den om verldsägget beträffar, så anser jag det vara ganska sannolikt, att den, såsom vidt utbredd i södra och vestrå Asien, ej kunnat blifva obekant för de högasiatiska folken, med hvilka Finnarne tillförene måste hafva lefvat i nära beröring. Men hvarifrån denna myt också må leda sitt ursprung, så har den dock i vår finska mytologi utvecklats sig på ett alldeles egendomligt vis. Dess ursprungliga mening måste väl vara den, att ägget i följd af sin egen inneboende kraft ur sig utvecklats verlden. Himlahvalfvets rundade utseende tjänade kanske äfven till någon näring åt denna tanke, men i synnerhet understöddes densamma af den hos Finnar och många andra folkslag gängse föreställning, att verlden är ett lefvande väsen, och följaktligen, i likhet med andra så beskaffade väsenden, måste framkommit ur ett ägg. Denna tanke fin-

1) Nordisk Mythologi. Forelaesninger. s. 63.

nes på det tydligaste uttalad i den indiska Brahmaismen, hvilken låter ägget genom sin egen inre kraft frodas och utveckla sig till en värld: Hos Finnarne deremot har verldsäggets ursprungliga betydelse gått förlorad, och en annan djupare idé trädt i dess ställe. Den finska sången låter ägget, eller rättare de sju äggen, sönderkrossas, men i och med detsamma är det äfven slut med deras egen utvecklingsförmåga, de kunna af sig sjelfva ingenting framalstra, och örnmodren yttrar derföre mycken ledsnad öfver deras förstoring. Det fanns dock en kraft, hvarigenom ett så ringa ting, som några äggsmulor, ännu kunde framdrivas till utveckling, och denna kraft var andens, ordets. Det behöfdes blott några mäktiga ord, och de sönderkrossade äggen förbyttes till en hel värld.

Jag har ofta förut anmärkt, att vördnaden för ordets makt är hos Fornfinnarne egendomlig, och kan derföre ej antaga, att deras föreställning om världens skapelse genom ordet grundar sig på en möjlig bekantskap med de bibliska lärorna, utan anser den vara på det innersta sammanvuxen med folkets hela verldsåskådning. Allt stort och utomordentligt, som ej med vanlig fysisk kraft kan tillvägabringas, blir i den finska sången vanligen utfördt genom det allt besegrande ordet; huru skulle väl då världen — detta under öfver alla under — kunna tillvägabringas genom ringare krafter? Det är ordet, som i den finska skapelse-myten utgör det väsendtliga, verldsägget har deri antagit en underordnad betydelse, och detsamma gäller äfven om örnen. Den hör egentligen icke till hela myten, hvilken åtminstone hos andra folkslag ej antager någon annan före världens skapelse befintlig materie än ägget, men med Finnarnes öfver alltings ursprung städse grubblande sinne, var det omöjligt att undvika den farliga frågan: hvarifrån fick ägget sitt

upphof? Härpå svarade det sunda förnuftet: ifrån den mäktigaste ibland fåglar, ifrån örnen. Dermed var nu i sjelfva verket den sannskyldiga myten om verldsägget förstörd, ty enligt dess mening borde ägget vara den embryo, hvori hela universum lefver och eger sin första tillvaro; men nu blef det nödvändigt att före världens skapelse antaga för det första luften, hvori örnen rördes, och för det andra en plats, der örnen kunde lägga sina ägg. För att finna en sådan plats, förutsätter man äfven vattnet såsom redan färdigt före skapelsen. Men på det blöta vattnet kunde väl örnen ej bygga sitt bo och lägga sina ägg. Det var nödigt, att på hafvets yta finna en fast punkt, och dertill tjänade nu Wäinämöinens eller Ilmatar-jungfruns knä. Men ännu härvid kunde den forskande anden icke stadna, utan det blef vidare fråga om, hvarifrån Ilmatar, hvarifrån Wäinämöinen leddé sitt ursprung. Om Ilmatars härkomst täljer runan, att hon tillföre hade i lång tid uppehållit sig på himlafästet, hvilket sålunda äfven var färdigt före skapelsen. I varianten om Wäinämöinens härkomst omtalas icke allenast fästet, solen, månen och karlavagnen, utan äfven Wäinöläs lunder, ja till och med särskilda personer, såsom Wäinämöinens moder, den skefögda Lappmannen, hans moder m. m., hvilka alla voro till före skapelsen. I sådana motsägelser har den finska myten om världens skapelse blifvit insnärjd, sedan den ej funnit sig betjent dermed, att låta ägget utgöra världens yttersta frö. Många bland dessa motsägelser kunna dock möjligen hafva sin grund i en felaktig kombination af skilda runo-fragmenter. Men genom detta nät af motsägelser, hvori reflexionen insnärjt sig, ser man tydligt och klart den hufvudsakliga utvecklings-process, som myten om verldsägget i den finska mytologian genomgått. Ifrån den materiella föreställningen, att hela universum ursprungligen varit ett

ägg, hvarur allting utvecklats sig, hafva Finnarne efterhand höjt sig till den högre uppfattning om världens upphof, att den är ett andens verk och blifvit frambragt genom ordet.

Men hvem uttalade väl dessa mäktiga ord, som gäfvö världen sin upprinnelse? Lätt inses att örnen, ehuru af Fornfinnarne hedrad med en gudomlig vördnad, likväl genom sin brutala börd minst var vuxen detta värf. Enligt Lönnrots åsigt synes Ilmatar vara den härtill mest lämpliga personen, ty annars hade han väl ej antagit denna variant i nya editionen af Kalevala, men med densamma är dock förhållandet sådant, att den ganska sällsynt framträder, och ehuru den visserligen eger fördelen af att undanrödja en talrik mängd motsägelser, hvarmed skapelse-myten i den första editionen är uppfyllt, så måste jag likväl föredraga den sistnämnda varianten, icke allenast för dess högre poetiska värde, utan äfven på den grund, att Wäinämöinen jemväl på andra ställen framställes såsom världens skapare. Så yttrar han i striden med Joukahainen:

»Omat on meret kyntämäni,
 Meren kolkot kuokkimani,
 Kalahauat kaivamani,
 Siveret syventämäni,
 Sarkajaot sauomani,
 Mäet mullermoittamani,
 Kivet luomani kokohon;
 Olin ma miessä kolmantena
 Ilman pieltä pistämässä,
 Taivon kaarta kantamassa,
 Taivoa tähyttämässä.»

d. ä.

Det var jag, som plöjde hafvet,
 Uthögg oceanens hålor,

Gröpte fiske-slågtets gömslen,
 Gjorde grunda ställen djupa,
 Slätterna på marken mätte,
 Höjderna med mull betäckte,
 Bergen staplade tillhopa;
 Såsom tredje man jag deltog
 I att rymdens poster fästa,
 I att bära himla bågen
 Och att fästets stjernor utströ.

(g. Kal. run. 30, vv. 84—94.)

I den äldre Kalevala, run. 21 v. 291, benämnes Wäinämöinen till och med *luoja*, hvilket ord likväl icke har en fullkomligt bestämd betydelse. Äfven i den nya editionen har hans delaktighet i skapelse-akten ej kunnat fullkomligen undanrödjas, utan Wäinämöinen framträder här i andra runan såsom den, hvilken förser jorden med vexter och träd, och med ett ord fullkomnar skapelsen. — Här må anmärkas, att i estniska myten så väl Wäinämöinen, som de öfriga Kalevalasönerna, äfven ega samma bestämmelse, nemligen att fullkomna och försköna den kaotiska värld, som Ukko frambragt.

Sagan täljer härom med följande ord ¹⁾: » *Wanna issa* bodde i sin höga himmel; i hans sal lyste den majestätiska solen. Hjeltarne hade han skapat, för att begagna sig af deras råd, deras konstfärdighet och deras styrka. Den äldsta bland dem var *Wannemuine*. Han hade danat honom gammal, med grått hår och skägg, och förlänat honom ålderdomens vishet; men hans hjerta var ungt, och han egde diktens och sångens gåfva. *Wanna issa* betjenade sig af hans kloka råd,

1) *Fählmann*, Wie war der heidnische Glaube der alten Esten beschaffen?, tryckt uti: Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat. 2 Bd, 2 H., ss. 63 ff.

och om sorgen fördystrade hans panna, spelade Wanhemuine för honom på sin underbara harpa, och sjöng sina älskliga sånger. En annan var *Ilmarine*, i den bästa manna-ålder och af manlig kraft, med vishet på sin panna och eftertänksamhet i blicken. Honom var konstnärns-förmågan beskärd. Den tredje var *Lämmeküne*, en gladlynt yngling, full af löje, alltid munter, böjd för hvarje öfverdåd. Andra, såsom *Wibboane* — den väldige bågskytten — äro af mindre betydelse. Men alla ansågo de sig för bröder och den gamle kallar dem sina barn. Deras bostad var Kalleve eller Kaljove eller Kaljovald (*källövalta*).

Steg så den gamle fram till hjeltarna och sade: I min vishet har jag beslutat att skapa världen. Bestörta deröfver sågo hjeltarne på honom och svarade: Hvad du i din vishet beslutat, kan icke vara något ondt. Och medan de såfvo, skapade han världen, och då de vaknade upp, gnuggade de sig i ögonen och skådade verket an med förvåning. Men den gamle var trött af arbetet med världens skapelse och lade sig att hvila. Då tog *Ilmarine* ett stycke af sitt bästa stål och hamrade ut det till ett hvalf, spände detta till ett tält öfver jorden, och häftade stjernorna af silfver och månen dervid; från den gamles förstuga tog han lyktan och fästade den med en förunderlig mekanism vid tältet, så att den af sig sjelf går upp och ned. Full af glädje tog *Wanhemuine* till sin harpa, stämde upp en fröjdesång och sprang ned på jorden, och sångfåglarne följde honom, och hvarest hans dansande fot rörde vid marken, spirade blommor fram, och hvarest han sjöng sittande på en sten, uppvepte träd, och sångfåglarna satte sig på dem och stämde in i hans qvåde. *Lämmeküne* strök jublande kring skogar och backar och *Wibboane* pröfvade sin båge. Af bullret uppvaknade den gamle och förundrade sig, huru annorlunda

verlden hade blifvit, än han skapat densamma. Och han sade till hjeltarna: Rätt så, mina barn! Jag har skapat världen som ett liföst stycke; det är eder sak att försköna densamma. Och jag skall befolka världen med allehanda djur, och sedan skall jag skapa människorna, som skola beherrska världen. Men människan vill jag göra svag, att hon icke må kunna skryta af sin styrka, och j skolen befrynda eder med människorna och ingå förening med dem, på det ett slägte må födas, som icke så lätt dukar under för ondskan. Det onda kan och skall jag ej förgöra, ty det är det godas prøfvosten och sporre.»

Det inses lätt, att *vanna issa* här ej är någon annan än Jehovah, och världens sannskyldiga upphofsmän voro utan tvifvel ursprungligen Kalevala-sönerna. Så förhåller det sig åtminstone i den finska myten. Ty utom Wäinämöinen säges äfven Ilmarinen med bestämdhet hafva deltagit i världens daning. Den tredje mannen, som haft sin hand med i skapelse-verket, kan naturligtvis ej vara någon annan än Lemminkäinen, ehuru derom ingen bestämd upplysning vinnes ur runorna.

Jag har vid något föregående tillfälle fästat uppmärksamheten dervid, att skapare-kraft i den finska mytologin icke ovilkorligen betecknar en gudomlig egenskap, och såsom bevis derpå anført, att äfven sådana personer, som ej kunna göra anspråk på en gudomlig rang, likvisst genom magiska medel frambringa enskilda föremål i naturen. Jag har derjemte yttrat, att det måhända var just genom en magisk handling, som äfven Wäinämöinen troddes hafva frambragt verldsalltet, och såsom stöd för denna mening anført, att han vid skapelse-akten begagnar sig af läsningar eller besvärjelser (*»lukeas»*) och trollord (*»sanella»*). Hvad Ilmarinens delaktighet i skapelsen beträffar, så har man ansett runans ord, att Ilmarinen »smidt

himmelen, bultat på luftens lock, utan att hvarken spår af hammare, eller märken af tänger äro synliga» (Kal. run. 7, vv. 335—338), endast vara allegoriska talesätt, hvarigenom man ville antyda hans utomordentliga konstfärdighet. Denna förklaring kan jag numera ej annat än på det afgjordaste förkasta; den är icke allenast tvungen, utan vederlägges äfven på det bestämdaste derigenom, att Ilmarinen säges hafva danat himmelen, då ännu icke den ringaste början fanns till, då icke ens den minsta handstump var gjord» (Kal. run. 10, vv. 279, 280). Han utför sin del i skapelsen med tillhjälp af sin konstfärdighet, sin hammare, liksom åter Wäinämöinen dervid hufvudsakligen begagnar sig af ordets makt.

Det är dock icke så, som jag tillförene betraktat saken, att ordet härvid är det allena verksamma medlet, liksom vid botande af sjukdomar, frambringande af enskilda föremål, och andra mindre betydande handlingar. Vid sådana ringare tillfällen gör det föga till saken, af hvem ordet uttalas, ty det är dess egen och ej så mycket den talandes kraft, som medför den äsyftade verkan. Men såsom skapelse-myten i dess helhet framstår för våra blickar, är åter Wäinämöinens personliga närvaro härvid ingalunda ligkiltig, utan den första runan i Kalevala synes just gå derpå ut, att bereda honom till världens förnämsta upphofsman och skapare. Denna runa tilldelar honom icke blott den utmärktaste moder *Kave*, utan låter honom äfven, för att blifva fullkomligen utbildad, ligga 30 år i hennes sköte. Nu är Wäinämöinen så mäktig, att han, då solen, månen och karlavagnen ej förläna honom sitt bistånd vid förlösningen, med egen kraft förbjelper sig fram till världen. Och i och med detsamma han födes, företager han sig äfven hugstora värf, smider åt sig en häst och rider med den på det öppna hafvet. Den illsluge Lappens pil förmår ej genomborra honom sjelf; endast hans häst faller för densamma.

Och när Wäinämöinen sedan irrar skyddlös omkring, utvecklar han sin utomordentliga skapare-kraft, eller, såsom det i sjelfva sången qvädes, »här nu mannen täljer (läser) hafven, hjelten böljorna begrundar,» o. s. v. (g. Kal. run. 1, vv. 255—269.) Afser man detta ställe i dess helhet, så måste det i sanning medgifvas, att här är fråga om någonting helt annat, än en vanlig magisk handling. Wäinämöinen begagnar sig visserligen också af läsningar och besvärjelser, men hufvudsakligen är det hans egen kraft, som verkar allt. I det följande frambringa han äfven himmelen, jorden och hela verldsallet. Detta sker visserligen blott genom ordets makt, men de ord, som han dervid begagnar, sägas hafva varit hans egna, icke några vanliga, af fäderna ärfda trollord. Det är således icke i egenskap af en med stora insigter begåfvad schamaa, som Wäinämöinen skapar världen, utan denna förmåga är hans natur medfödd, och synes, om något, hafva bordt berättiga honom till ett gudomligt anseende hos våra fäder, liksom samma ära äfven i det fall, att han och hans kamrater Ilmarinen och Lemminkäinen endast skulle hafva fulländat skapelse-verket, icke heller hade bordt kunna dem bestridas.

Om jag ej misstager mig, bestod äfven i skandinaviska mytologin en af *Odins* gudomliga egenskaper deri, att han i förening med de öfriga Asarne bragte ordning och lif i den kaotiska skapelsen, men tingens egentliga upphofsman var han icke, om han ock kallades *gautr*, *mjötudr* (skapare).

Det är icke utan afsigt som jag här ställt den skandinaviske *Odins* namn vid sidan af den finske Wäinämöinens. Icke såsom skulle jag på allvar våga hysa den djervfa förmodan, att dessa tvenne personer i grunden ega en gemensam härkomst, men jag kan å andra sidan icke heller hos mig undertrycka den öfvertygelse, att Eddornas och Kale-

valas qväden om dem framte de mest öfverraskande likheter. Det ligger kanske ej i den finska nationalitetens intresse att denna tanke blifver yttrad, men vetenskapen fordrar, att ämnet en gång bringas till tals. Mig skall ingenting fägna högre, än att se de åsigter, jag nu går att framställa, af en rättvis kritik vederlagda.

Jag vill ej vidare fästa någon uppmärksamhet vid den dunkla myten om världens skapelse; och lemnar oafgjordt, huruvida Odins och Wäinämöinens delaktighet i skapelsen kan ega något inre sammanbang. Men hvad som hos dem begge utgör ett gemensamt drag, är visheten i hela den omfattning, detta ord i den finska sången eger. Wäinämöinen är en »gammal», erfaren, i många öden bepröfvad man, och Wafthrudnismal låter Odin säga om sig sjelf: »Mycket jag rest, mycket jag erfarit, många krafter jag uttrönt». Ett af Wäinämöinens stående epitoter är *tielttyä äänikuinen* (den urgamle vise), och om Odin heter det likaså, att han är »evigt visast uppå jorden». Såsom jag redan ofta i det föregående omnämnt, prisas Wäinämöinen i synnerhet för sina djupa insigter i schamanernas hemliga konst, och samma egenskap tilldelas äfven Odin. Sjelf qväder han i Havamal, huru han hängande hela nätter nio i vindsusande trädet, sårad af spjut och sig sjelf lemnad, i saknad af föda och hornets dryck, upptog runor ifrån djupet; huru han sedan lärde sig fornsånger nio af den vise sonen af *Bölthorn*, Bestlas fader, och huru han derefter började blifva vis och för visdom prisad. Han säger sig känna mången sång, som konungens bustru ej känner, icke heller något människobarn. Med dessa sånger kan han finna hjälp i alla saker och sorger, bota sjukdomar, försöka fiendens svärdsegg och afvärja hans list, sönderbryta bojor och band ifrån sina händer och fötter, förmå en af fienden afskjuten pil att stadna midt i sin bästa fart o. s. v.

Sårar honom någon med vilda trädets rot, så kan han genom sångens makt afvända det onda på sin vederdeloman. Brinner ett hus i ljusen låga, så känner han en sång, med hvars tillhjälp elden genast släcket. Lika hastigt förmår han dämpa ett inbördes hat, som upplågar emellan Hildings söner. Det står jemväl i hans makt, att hejda stormen och lugna hafvet, samt tukta trollen, så att de förvill sig ifrån sina egna kroppar och sinnen. Qvädande under skölden kan han beskydda sina vänner, så att de komma oskadde från striden och hvarje fara. Han säger sig äfven kunna väcka till lif en i galgen upphängd man, så att han kommer och talar med honom. Öser han vatten på en ung man, så skall denne ej falla och digna för svärdet, om han äfven kommer ut i striden. Vill han njuta den hvitarmade tärnans ynnest, så vänder han sig till hennes håg och förändrar hela hennes sinne. Han kan uppräknat alla Asar och Alfer, kan qvåda kraft åt Asarne, framgång åt Alferne och vishet åt Kropatyr o. s. v.

Hvad bevisar väl allt det anförda, om ej att Odin, liksom Wäinämöinen, var invigd i många hemliga, i synnerhet till magins område hörande kunskaper? Och de flesta bland de insigter, af hvilka Odin här säges vara i besittning, tilldelas icke allenast Wäinämöinen, utan äfven andra mindre fräjdade schamaner. Odin säges vidare hafva förstått sig på runor, men hvad betecknas väl genom dessa runor? På denna fråga svarar en dansk mytolog ¹⁾ med följande ord: »Odins runor äro den makt och visdom, hvarmed han beherrskar hela naturen, äfven dess mest dolda fenomen, äfven det, som gör mest motstånd och synes svårast att betvinga». Finnarne förstodo sig ej, så vidt man har sig bekant, på konsten att rista runor, men hvad Odin enligt

1) Petersen, Nordisk Mythologi, s. 213.

Petersen verkar genom sina runor, detsamma åstadkommer åter Wäinämöinen genom sina sånger. »Hans trollkraft,» yttrar en finsk författare ¹⁾, »är obegränsad, och genom sin sång och sin kantele beherrska han den döda och lefvande naturen». Men med all sin vishet och siare-förmåga råkar dock Wäinämöinen, såsom vi redan i det föregående sett, någon gång i förlägenhet på en och annan kunskap. Detsamma är äfven fallet med Odin. I Wegtamsqvida förmåles huru Odin på sin häst Sleipner rider till Nifheim för att rådfråga Walan. Under denna färd kom han först till Hels boning, och red derifrån till Walas grafhög. Här sjöng han de dödas besvärjelse, tills Walan uppstod och började qväda? Man erinras härvid ovillkorligt om Wäinämöinens färd till Tuonis boning och Wipunens graf, änskönt sångerna i anseende till innehållet ej ega något med hvarandra gemensamt. Af en mera genomgripande art är den öfverensstämmelse, som röjer sig i eddans Wafthrudnismal och Kalevalas sång om Joukahainens och Wäinämöinens strid. I den ena af dem är det Odins, och i den andra Wäinämöinens vishet, som skall läggas i dagen. Liksom Joukahainen i den finska sången utmanar Wäinämöinen att mäta sig med honom i visdom, så uppfordras äfven Odin af jätten Wafthrudner i den fornordiska, att fresta hvem af dem båda mände veta det mesta. Begge sångerna slutas dermed, att både Odin och Wäinämöinen gå segrande ur striden.

En anmärkningsvärd öfverensstämmelse emellan Odin och Wäinämöinen röjer sig äfven deri, att de begge framställas såsom skaldekonstens uppfinnare, ehuru de visserligen äro det i väsendtligen olika mening. Ty då Odin ifrån

1) R. Tengström, Teckningar från den fosterländska vitterhetens område I. Kalevala; tryckta i: Fosterländskt Album I, s. 174.

jättarnes eller Hrimtursernas hem bringar till jorden en dryck, hvars bruk åt den njutande skänker inspiration och skaldegåfva, formar deremot Wäinämöinen en harpa, och alstrar ur sin egen andes djup sånger, på hvilka gudar, menniskor och djur lyssna med undran och andakt. Det är denna, och endast denna egenskap, som Agricola i sitt qvåde tilldelar Wäinämöinen, hvilken af honom benämnes *Äinemöinen*, och uppräknas bland Tavastarnes gudomligheter. I detta qvåde nämnes icke ens harpan, utan Wäinämöinen framställes blott såsom sångernas uppfinnare, och affärdas med dessa tre ord: »*Äinemöinen virdhet tacoi*,» d. ä. Äinemöinen smidde sångerna. Antingen man således betraktar visheten såsom kunskap och erfarenhet öfverhufvud, eller såsom trollkonst eller skaldekonst, så finner man af det anförda, att Odins och Wäinämöinens egenskaper temmeligen nära sammanfalle med hvarandra.

Skulle likväl någon uti alla dessa egenskaper ännu ej finna någon anledning till antagande af ett samband emellan de finska och skandinaviska myterna, så må han erinra sig de märkvärdiga öfverensstämmelser, som ega rum emellan sångerna om Joukahainen och Wafthrudner, om Odins ridd till Hel och Wala, samt Wäinämöinens färd till Tuonela och Wipunen, att ej nämna den redan förut framhållna öfverensstämmelsen emellan sången om *sampo* och *grotte*.

Men emot vår sammanställning af Odin och Wäinämöinen skall man väl genast invända, att visheten snart sagdt utgör Wäinämöinens enda utmärkande drag, då deremot Odin besitter många andra egenskaper, samt isynnerhet dyrkas såsom kraftens gud, stridernas beskyddare och segerens förlänare. Denna anmärkning eger äfven sin fullkomliga riktighet, och det är ingalunda min mening, att till alla delar identifiera dessa personer; men det har varit mig omöjligt, att afvisa en mängd i

ögonen fallande likheter, som rüja sig i deras skildring. Äfven den nyss omnämnda krigar-kraften, som tilldelas Odin, var visst icke främmande för Wäinämöinen, ehuru han ej ofta gjorde bruk af densamma, utan i dess ställe begagnade vishetens ädlare kraft. Kalevala framter emellertid mera än ett bevis derpå, att han, då det gällde, handterade sitt svärd med mera eftertryck, än både Lemminkäinen och Ilmarinen.

I egenskap af krigets gud får Odin sig tilldelad en kappa (»hekla»), som han lånar åt hjeltarne till skygd under striden. Högst anmärkningsvärdt är, att äfven Wäinämöinen troddes ega en dylik kappa. I Kalevala förmåles väl ingenting derom, men att en sådan föreställning verkligen måste hafva varit gängse bland Finnarne, intygas af Ganander på det bestämdaste. Han yttrar härom i sin finska mytologi (s. 101) »Wäinämöises kaftan, räck och (eller?) vepa var så förvarande, at den anropades til et Palladium i häftigaste striden; hvarom det heter:

Waippa vanhan Wäinämöisen,
Kaapu kauka Lappalaisen,
Sepä tänne tuotavohon
Suurillen sotikeoillen»

d. ä.

Gamle Wäinämöinens kappa,
Fjerran Lappens stora kåpa,
Den nu hit må blifva hämtad,
Förd till krigets tummelplatser.

Gemensamma för Odin oah Wäinämöinen äro, utom den beskyddande kappan, äfven ett fartyg och en snabb och smidig häst, den i eddan så kallade *Sleipner*. Girdeln, fasthetens och styrkans symbol, som den finska sången tillägger Wäinämöinen, tilldelas i eddan icke Odin, utan Thor.

Vare sig nu att anförda öfverensstämmelse emellan Odin

och Wäinämöinen grundar sig på en så kallad urförvandtskap emellan de finska och indogermaniska folken, eller också, hvilket synes mig sannolikare, att densamma är en följd af den ömsesidiga vevselverkan, som de skandinaviska och finska folken i en sednare tid utöfvat på hvarandra, så är det i alla fall ett högst anmärkningsvärdt faktum, att dessa tvenne personer blifvit med hvarandra förvexlade. Här af synes emellertid den slutsats kunna dragas, att då Odin ovedersägligen dyrkades såsom en gud, samma värdighet äfven måste hafva blifvit Wäinämöinen tilldelad. För denna åsigt äro väl, såsom vi ofvanföre sett, Kalevala-rünorna öfverhufvud icke särdeles gynnsamma, ehuru visserligen ett och annat i dem derjemte tyckes lända till dess bekräftande; men deremot finna vi hos Ganander och Lencqvist särskilda runo-ställen åberopade, hvilka tydligt ådagalägga, att han i en mera aflägsen forntid blifvit hedrad med en gudomlig dyrkan. Helt nyss anförde jag några verser, deri man hos Wäinämöinen bönfäller om hans mantel till ett beskydd i striden. Hos Ganander finnes äfven ett annat fragment, deri den heliga jungfrun anropas att från Wäinämöinens befjädrade gördel hämta en honungsrik vinge till botande af sjuka ställen. Både Lencqvist och Ganander ¹⁾ anförä dessutom en till luftens gud, Wäinämöinen, Ilmarinen och jungfru Maria riktad bön, som lyder på följande sätt:

Itse ilmainen Jumala,
 Itse vanha Wäinämöinen,
 Itse seppä Ilmarinen,
 Neity Maria emonen
 Täsä myöskin tarvitahan,
 Tämä jakso jaksamahan,
 Tämä päästö päästämähän,» o. s. v.

1) De superst. vet. Fennorum., pag. 26. — Mythol. Fenn., s. 101.

d. ä.

Sjelfva luftens gud Jumala,
 Sjelf den gamle Wäinämöinen,
 Sjelfve smeden Ilmarinen,
 Jungfrun sankt Maria, modren,
 Är af nöden här derjemte,
 Att i detta värf bestända,
 Att förlossning här förskaffa.

Till bevis på Wäinämöinens gudomliga väsen anföra jemväl dessa författare, att en berömd karelsk trollkarl på frågan, hvem de hedniska Finnarne hållit för sin förnämsta gudamakt, afgifvit följande svar: »Itse vanha Wäinämöinen ja neity Maria emonen», d. ä. sjelf den gamle Wäinämöinen och jungfrun mor Maria. Slutligen är den åsigt yttrad både af Porthan och andra, att Wäinämöinen varit samma person som Ukko, luftens gud, och man har såsom bevis derpå anført, att Wäinämöinen någon gång benämnes *Ukko vanha Wäinämöinen*, samt att blixten, som vanligen anses vara ett verk af Ukko, understundom säges hafva blifvit föranledd så väl af Wäinämöinen, som af Ilmarinen. Mig förefaller det likväl sannolikare, att Ukko och Wäinämöinen någon gång blifvit med hvarandra förvecklade, men möjligheten af en sådan förvexling förutsätter nödvändigt, att Wäinämöinen måste, liksom Ukko, hafva blifvit dyrkad som en gud. I sjelfva verket synes mig äfven hans gudomliga dyrkan ej kunna betviflas; men frågan är, om denna dyrkan varit ursprunglig, eller om den möjligen härleder sig ifrån en sednare tid? Förän jag ens företager mig att besvara denna fråga, vill jag ännu nämna några ord om de öfriga hufvudpersonerna i Kalevala.

Angående *Ilmarinen* har jag redan förut anmärkt, att han jemte Wäinämöinen föddes af luftens gudinna och deltog i världens skapelse, äfvensom att han tillika med luftens

gud och Wäinämöinen anropades att skänka bistånd åt den sjuke — egenskaper, hvilka tyckas vittna om hans gudomliga natur. Detsamma antyder också hans namn, ty *Ilmarinen* är ett diminutivum af *Ilmari*, såsom han derjemte under stundom benämnes, och stammen är påtagligen *ilma*, luft. Riktigheten af denna derivation skönjes till och med ur Kalevala, ty i run. 24, v. 524, säges han efter återkomsten från en Pohjola-färd varseblifva Ilmas stugor. Med anledning här af vore man frestad att anse, det Ilmarinen blifvit dyrkad såsom luftens gud. Också meddelar Agricola, att man bönföll hos honom om godt och gynnande väder under sina färder, ty endast denna mening torde böra inläggas i hans ord. »Ilmarinen rauhan ja ilman tei, Ja matkamiehet edes-vei», d. ä. Ilmarinen gjorde fred (lugnade väderleken) och (godt) väder, och fortskaffade (derigenom) resande. Den af nästan alla äldre mytologer antagna mening, att Ilmarinen, liksom Wäinämöinen, herrskat öfver blixten, kan visserligen sättas i fråga, men om Ilmarinen verkligen hade någon befattnings med den himmelska elden, så kunde man häri finna en förklaring deröfver, att han efter sin nedkomst till jorden sattes i beröring med den jordiska elden, och fick smedens värf sig anförtrodda. Den åsigt, att Ilmarinen var luftens gud, bekräftas yttermera derigenom, att Wotjakerna ännu i dag benämna den kristna guden *Ilmar* (Inmar), hvilket ord hos hedniska Wotjaker betecknar himmelens och luftens gud. Äfven i lappska mytologin förekommer detta namn under formen *Ilmari*, och betecknar en gudomlighet, »hvilken, troedes at frembringe Storm og slem Weyrligt»¹⁾. Således var också han en luft-gud. Att förhållandet varit detsamma med Ilmarinen, synes mig så mycket sannolikare, som skapelse-

1) *Leem*, Beskrivelse over Finmarkens Lapperne, s. 468.

runan uttryckligen angifver, att han smidt luftens lock, himlahvalfvet. Såsom smed är han naturligtvis försedd med en hammare. I eddaläran är Thor, såsom rådande öfver åskan, jemväl en luftens gud och eger, liksom Ilmarinen, en hammare. Han begagnar den likväl ej såsom ett handtverksredskap, utan såsom ett vapen, hvarmed han krossar jättarnes hufvuden.

Lemminkäinen erhåller, såsom jag redan förut anmärkt, i våra runor många olika benämningar, och till deras antal hör äfven *Ahti*, dim. *Ahto*. Men nu eger *Ahti* eller *Ahto*, såsom jag jemväl i det föregående anført, tillika betydelsen af hafvets gud, och ordets etymologi synes antyda, att denna betydelse i sjelfva verket är den ursprungliga. Frågar man således, huru benämningen af hafvets gud kunnat öfvergå på Lemminkäinen, så kan jag ej annorlunda tillfredsställande besvara detsamma, än att sjöguden *Ahti* och hjälten Lemminkäinen ursprungligen varit en och samma person. Denna åsigt kan väl synas vågad, men utom det anförda, finnes ännu ett och annat skäl till dess styrkande. I Kalevala run. 5, vv. 25 ff., omförmåles, att sjögudens boning var belägen *menässä utuisen niemen, päässä saaren terhenisen*, d. ä. ytterst på den dimmiga udden, i ändan af den skuggrika holmen, och på samma ställe säges äfven Lemminkäinen (g. Kal. run. 17, vv. 5 och 6) hafva varit bosatt. Sjögudens egendom bestod hufvudsakligast af fisk, och likaledes förtäljer sången om Lemminkäinen, att fisken utgjorde hans förnämsta näring. Så heter det i Kalevala run. 11, vv. 9 och 10: "*kalojin siinä Kauko kasvoi, Ahti ahvenin yleni*", d. ä. Kauko lefde der af fiskar, *Ahti* vexte stor af aborr-rätter. Hafvet är oroligt, ostadigt, opålitligt, och likaså förhåller det sig äfven med Lemminkäinenens lynne. Det är ganska betecknande, att så väl hafvet som Lemminkäinen, just till följe af deras osta-

diga natur, begge erhålla epitetet *lieto*, d. ä. blöt, sank, ostadig. Möjligtvis ligger en djupare mening äfven deri, att Lemminkäinen irrar vida kring vattnet och färdas ända bakom nio och ett halft haf, hvarunder han än lider skeppsbrott, än är i fara att blifva fastfusen o. s. v. Den fina hörsel, som sångerna (Kal. run. 26, vv. 5 och 6) tillskrifva honom, kan ega sin förklaring deri, att vattnets invånare, fiskarne, lätt förnimma de minsta ljud.

Af det anförda vill således synas, såsom skulle Ilmarinen och Lemminkäinen ursprungligen blifvit dyrkade i egenskap af elementära-makter, eller såsom luftens och vattnets gudar. Ingenting är äfven vanligare i de hedniska religionsformerna, än att gudar sålunda omfödas och blifva människor. I synnerhet hör det till polyteismens natur, att låta sina gudar småningom ikläda sig en mensklig gestalt. Ty så snart en religion erkänner många gudar, måste naturligtvis den ena gudens verksamhet begränsas och inskränkas genom den andras, och hvarje enskild gud sålunda framställa sig såsom ett ändligt väsen. I öfverensstämmelse härmed yttrar äfven en berömd författare: »ju mera skillnaden (emellan de många gudarne) framträder, desto mera begränsas de och ändliggöras, desto mera bestämdt menskliga blifva de, intill dess de helt och hållet stå utanför det gudomliga, såsom blotta människor, alltså icke mera såsom föremål för tron, utan på sin höjd såsom historiska personer.»

Denna process var i den finska mytologin så mycket naturligare, som denna, enligt hvad jag i det föregående sökt att utlägga, tilldelat sina samtliga gudar idel menskliga attributer, och en med människornas alldeles öfverensstämmande verksamhet. Anmärkningsvärd är äfven den omständighet, att många bland de personer, hvilka i Kalevala framtråda såsom gudomligheter, i sednare folksagor antagit en nära nog

menschlig gestalt. Detta gäller icke allenast om sådana som Tapio, Syöjätär, Worna m. fl., utan till och med, såframt jag icke misstagit mig, om sjelfva den himmelska Ukko, hvilken stundom vandrar på jorden och utför mäktiga ting. Det ligger således icke den minsta omöjlighet deri, att Wäinämöinen, Ilmarinen och Lemminkäinen, hvilka i Kalevala uppträda såsom mäktiga hjeltar, under en föregående period framställt sig såsom gudar. Jag har i det föregående jemfört Wäinämöinen med Odin, och känt är att sistnämnda gudomlighet i en sednare tid antog allt mera menschliga egenskaper, samt betraktades såsom en trollkunnig konung. Ett lika öde delade äfven de öfriga Asarne. Zeus hos Grekerna, Janus hos Romarena o. s. v. blefvo likaså under tidernas lopp förvandlade till historiska personer. Ännu flere bevis på gudarnes menschkoblifvande lemna oss Orienten. Men å andra sidan eger man, i synnerhet i Occidenten, talrika bevis äfven derpå, att berömda heroer efter sin död blifvit hedrade med en gudomlig kult, hvarföre mången kanhända ville tro, att de tre Kalevala-hjeltarne, i stället för att ifrån gudar hafva nedsjunkit till menschkor, tvertom blifvit upphöjda till gudar, sedan de först varit menschkor. Ja man kunde till och med uppkasta den förmodan, att Wäinämöinens gudomliga egenskaper äro lånade ifrån eddaläran. Dessa inkast befinnas dock vid närmare skärskådande fullkomligt haltlösa. Det är lätt att förstå, huru en menschko-vorden hafsgud kan gestalta sig till en sådan lättsinnig, äfventyrande viking, som Lemminkäinen; men tvertom är det icke möjligt att begripa, huru Lemminkäinen kunde hafva blifvit förbytt till en hafsgud. Likaså ligger det ingenting onaturligt deri, att Ilmarinen, sedan han såsom gud beherrskat vindarne och blixten, under sin menschliga gestalt handterar blåsbalgen

och ässjans glöd; men att antaga motsatsen, skulle lindrigast sagdt leda till det löjlige.

Men om Ilmarinen och Lemminkäinen äro menniskovordna gudar, så måste detta naturligtvis i så mycket högre grad gälla om Wäinämöinen, emedan han i alla afseenden vida öfverträffar dessa sina vänner och trogna följesagare. Det element, hvaröfver han äfven såsom gud synes utöfvat sitt hufvudsakliga inflytande, var utan tvifvel jorden. Redan vid skapelsen använde han sin största omsorg på densamma, och sedermera befröade han den med alla slags vexter och träd, redde ängar, gjorde åkrarna fruktbara o. s. v. Hans oupphörliga bemödanden att lyckliggöra menniskorna synas äfven tyda derpå, att man i honom dyrkat jordens gud. Enligt Lencqvist¹⁾ hafva somliga författare hållit Wäinämöinen för en vattnets gudomlighet, och grundat denna åsigt på sjelfva namnet, som enligt deras ortografi ljuder *Weinemoinen* och skulle beteckna vattnets moder (*wein* i. *ween emoinen*), men emot denna åsigt anmärker Lencqvist med skäl, att Wäinämöinen i runorna alltid skildras såsom en man. Den sannskyldiga stammen till Wäinämöinen är *Wäinä*, som jemväl förekommer hos Topelius (*Wanhoja Runoja*, 5 h., s. 1) ehuru den diminutiva formen *Wäinö* är mera bruklig. I stället för Wäinämöinen skrifver Agricola *Äinemöinen*, och för detta skriftsätt talar den omständigheten, att *v* i Finskan ofta tillsättes i anljudet såsom en aspiration framför en vokal, hvilken i de altaiska språken öfverhufvud icke gerna blir tåld på denna plats. Ifrågavarande ordstam vore jag åter frestad att sammanställa med ordet *aina*, såsom Tatarerna företrädesvis benämna jordens andar, och härigenom skulle Wäinämöinens egenskap af jordens gudomlighet vinna ytterligare bekräftelse.

1) De superstitione veterum Fennorum theoretica et practica, s. 35.

Jag har redan i det föregående anmärkt det egendomliga förhållandet, att i den finska mytologin finnas gudomligheter för alla möjliga elementer, men att för jorden allena saknas någon allt omfattande gudomlighet. Orsaken härtill kunde möjligen ligga just deri, att jorden i och med Wäinämöinens människoblifvande blifvit beröfvad sin gudomliga beherrskare. Annorlunda är förhållandet med hafvet och luften. Sjöguden Ahti uppträder visserligen i mänsklig gestalt på jorden, men han fortfar icke dess mindre att såsom en alldeles skild person vistas i vattnet och herrska öfver böljorna. Hvad Ilmarinen beträffar, så har Ukko eller åskans gud tillegnat sig herraväldet öfver luften, som ursprungligen synes hafva tillhört den förra.

Men om nu enligt min nästföregående framställning Wäinämöinen, Ilmarinen och Lemminkäinen bilda en guda-trilogi, så måste man äfven tilldela Louhi, Louhitar eller Loviatar en plats bland det finska folkets gudomligheter, ty hennes makt är nära nog jemngod med deras. Denna åsigt har i sjelfva verket Lencqvist ¹⁾ långt före detta uttalat, och såsom bevis derpå anført, att Louhi framställes såsom moder för kölden och de värsta sjukdomar, ja till och med anses hafva frambragt till världen hunden och vargen, samt att hon för öfrigt kunde både tillvägabrinda och afvända alla möjliga olyckor. De flesta af dessa egenskaper tilldelas henne äfven i Kalevala, och många bland dem äro jemväl af den beskaffenhet, att de ifrån Fornfinnarnes religiösa ståndpunkt verkligen tyckas taga i anspråk en gudomlig förmåga. Bevisande för hennes gudomliga natur är också den omständighet, att Pohjola-sonen, som antingen måste betraktas såsom Louhis man eller son, af Ilmarinen anropas i

1) De superstitione veterum Fennorum, ss. 44—46.

eldens besvärjelse-sång i bredd med Panu och Ukko. Denna bön lyder på följande sätt:

»Tule poika Pohjolasta,
 Lapsi täyestä Lapista,
 Mies pitkä Pimentolasta,
 Korpikuusien kokoinen,
 Suopetäjän suuruhinen,
 Hyiset kintahat käessä,
 Hyiset saappahat jalassa,
 Hyinen lakki pääläella,
 Hyinen vyöhyt vyölle vyötty!
 Tuo'os hyytä Pohjolasta,
 Jäätä kylmästä kylästä!
 Paljo on hyytä Pohjolassa,
 Jäätä kylmässä kylässä,
 Hyyss' on virrat, jäässä järvet,
 Hmat kaikki iljenessä;
 Hyiset hyppivät jänikset,
 Jäiset karhut kärkelevat,
 Keskeellä lumi-mäkeä,
 Lumi-vaaran liepehellä;
 Hyiset joutsenet joluvat,
 Jäiset sorsat soutelevat
 Keskeellä lumi-jokea,
 Jäisen kosken korvaksella.
 Hyytä kelkalla vetäös,
 Jäätä reellä reutoellos,
 Tuiman tunturin laelta,
 Vaaran vankan liepeheltä!
 Sillä hyyllä hyy'yttele,
 Jää-vilulla jäähyttele

Tulen viemiä vikoja,
Panun tuiki paahtamiala

d. ä.

Kom, o gosse, ifrån Pohja,
Yngling hän från sjelfva Lappland,
Länge man från Pimentola,
Hög som granen uti öknen,
Stor som tallen uppå kärret,
Bär på handen rimfrost-handskar,
Rimbetäckta skor på foten,
Rimmig mössa uppå hufvet,
Rimmig gördel omkring lifvet!
Hemta rimfrost ifrån Pohja,
Bringa is från byn, den kalla,
Mycken rimfrost finns i Pohja,
Ymnig is i byn, den kalla,
Rim i floder, is i sjöar,
Hvarje väderstreck i halka;
Rimfrostklädda harar skutta,
Isomhöljda björnar springa
Midt på snöbetäckta höjden,
Tätt invid snö-bergets tinnar,
Svanor gunga rimfrostklädda,
Isbetäckta änder simma
Midt i snöuppfyllda elfven,
Ofvan isbelagda forsen..
Släpa rimfrost med en kälke,
Hemta is uti en släde
Från det vilda fjellets hjessa,
Från det fasta bergets kanter,
Kyl så af med denna rimfrost,
Svalka med den kalla isen

Såren, hvilka elden vållat,
Som af Panu frätta blifvit.

(Kal. run. 48, vv. 324—354.)

I nästföregående verser anropas äfvén Turja-dottren, hvarmed Pohjolas jungfru egentligen torde menas, om hvilken det för öfrigt qvådes i Kalevala run. 8, vv. 28—30, att hon satt på luftens båge och väfde en gyllene väfnad — något som på det bestämdaste tillkännagifver hennes gudomliga natur.

Om nu anförda åsichter ega sin riktighet, så inses lätt, att den finska gudasagan framter vissa beröringspunkter med den fornnordiska och germaniska öfverhufvud. Vi hafva här den märkvärdiga guda-trilogin, som består af Wäinämöinen, motsvarande Odin, Ilmarinen, som framter en öfverensstämmelse med Thor, och Lemminkäinen, som genom sitt djerfva och krigiska lynne kan jemföras med Tyr. Lemminkäinen erinrar föröfrigt genom sin död äfven om Balder, ty liksom denne af den blinde Höder blef ihjelskjuten med en mistelten, likaså dödades äfven Lempi-sonen af Pohjolas blinda herde med ett efter utseendet ganska oskyldigt vapen — ett »tillslutet rör.» Samtliga dessa tre gudar kunna i allmänhet jemföras med Asarne, liksom å andra sidan Pohjolas invånare erbjuda mycken likhet med jättarne. För öfrigt erinrar Louhi, Pohjolas värdinna, både genom sitt namn och sin fiendtliga ställning till de öfriga Asarne, om Loke. Men vi vilja icke vidare fullfölja dessa jemförelser, ty denna bana är slipprig, och leder lätt till villfarelser. Dessutom är den fornnordiska mytologin ännu föga utredd, och för den finska är icke ens sjelfva materialet fullständigt inbergadt.

Register.

A' 157.
 Aalep 251.
 Aallotar 79, 80.
 Aarni 120.
 Agei 188, 191.
 Ahi 74.
 Ahin hauta 77.
 Ahis 74.
 Ahon lapset 78, 79.
 Ahti *l.* Ahto 31, 73—83, 86, 142, 172, 252, 258, 264, 317, 321.
 Ahtola 23, 76, 77.
 Ahtolaiset 75, 78.
 Aija *l.* Aije, *dim.* Aijeke 48, 50, 51, 206.
 Aijeke vetschera 50.
 Aikyn 189, 190.
 Ailekes-olmak 49.
 Aimo *l.* Aibmo 21, 23, 24.
 Aina 189, 190, 191, 236, 237, 320.
 Ainikki 258.
 Aino 76.
 Ajan joksa 50.
 Ajatar 114.
 Akka 46, 87, 88.
 Akon-järvi 46.
 " koski 46.
 " lahti 46.
 Alfer 310.
 Alida 109.
 Alol 235.
 Anapa 218.
 Annikki 260.
 Aracho 65.
 Asa 189.
 Asar 308, 310, 319, 324.
 Asgård 253.
 Ataman 149.
 Atja 51.
 Atschintitei 188.
 Attje 48.
 Atzhie 48.
 Balder 324.
 Baeivve 54.
 " -labikie 54.
 Banguus 235.
 Bare 167, 168.

Bega 53.
 Bestla 309.
 Biarma 19.
 Bjarmaland 203, 281.
 Bjarmar 19, 202, 270, 281.
 Bjäran 167, 168.
 Boa *l.* Buga 2, 15, 53, 187, 242.
 Bulna 218—220.
 Buni 188, 191, 214.
 Burchan (Buddha) 185, 233.
 Bólthorn 309.
 Capeet 166.
 Cholmogor 270, 281.
 Chormusda (Churmustu) 186.
 Cobalus 126.
 Салувъ 163.
 Delatscha 53.
 Deus 7, 14.
 Dianda 243.
 Diermes *l.* Djermes 49; 50.
 Djilbegän 150—152, 156, 157.
 Dorokdi 188.
 Dvergar 171.
 Egres 35, 91.
 Eim 72.
 Es 25, 234.
 Esrel 158.
 Esän 186.
 Etelätär 69.
 Fenja 273.
 Filt-bilder 240, 241.
 Fredfrode 273.
 Frode 273, 274.
 Fudno 139.
 Fudnos-aimo 139.
 Garan 188.
 Gautr 308.
 Godgubben 29.
 Gofar 29.
 Gott 7, (der alte Gott) 29.
 Grotte 273—275, 312.
 Gud 7.
 Haarni 120.
 Hahe 229—232, 235.
 Hahe-ja *l.* -o 229.
 Hahen gan 232.

- Hahe-salje 229.
 Haltia (Haldia) 106, 107, 140, 142,
 163, 166, 167, 172—175, 180, 214;
 (olla Haltioissa 172).
 Hammasmato 175, 176.
 Han 243, 244.
 Hargi 243.
 Havamal 309.
 Havulinna 96.
 Hekla 313.
 Hel 311, 312.
 Helavalkia 59.
 Helheim 130.
 Hiiden l. Hiien heitto 110.
 " " hevonen (*häst*) 39, 111
 112, 259.
 " " hinkalo 110.
 " " hirsikangas 112.
 " " hirvi (*elg*) 47, 108,
 110, 259. •
 " " härkä 112.
 " " impi (*jungfru*) 111, 113.
 " " kissa (*katt*) 111.
 " " kiukaat 112.
 " " korpi 112.
 " " linna 112.
 " " linnat 112.
 " " nurmet 112.
 " " pellot 112.
 " " pesät 112.
 " " poikapikkarainen 113.
 " " rakki (*hund*) 111.
 " " vuori 112.
 " " väki 112, 113.
 Hiilitär 93.
 Hiisi *pl.* Hiidet l. Hiiet 8, 39, 109—
 114, 117, 127, 129.
 Hiito, Hiitto l. Hitto 113.
 Hiitola 112, 113.
 Hilding 310.
 Hillervo 102.
 Hilli-ukko 93.
 Hippa 93.
 Hita 113.
 Hittavainen l. Hittavanin 106.
 Hongatar 106.
 Honkela 96.
 Hormusd 186.
 Horna 114.
 Hrimthurser 312.
 Hroptatyr 310.
 Huoneen haltia 167.
 Hurikkainen 204, 208.
 Hängekjäst 273.
 Höder 304.
 Hbmel 12, 51.
 Iku-Turso 85.
 Ilma 68, 316.
 Ilman impyät 67.
 " luonnottaret 67.
 " ukko 31, 61.
 Ilmar (Inmar) 316.
 Ilmari 316.
 Ilmarine 305.
 Ilmarinen 38, 85, 86, 249, 250, 252,
 253, 256—258, 260, 262, 263, 265
 —269, 273, 274, 276, 277, 279,
 283, 286—290, 292, 294—296, 306
 —308, 313—321, 324.
 Ilmaris 316.
 Ilmari-värdinnan 43, 44, 47, 99, 100,
 102, 262.
 Ilmatar 9, 36, 46, 68, 249, 293, 295,
 297, 299, 302, 303.
 Imegiltschin l. Immegildschin 240,
 241.
 Imlja 235, 236.
 Immel 12.
 Irich 181, 220, 221.
 Irle-chan 149—154, 156, 157, 184,
 238.
 Irsan 220.
 Ischta 181, 218, 220.
 Isäinen 32.
 Itarma 124, 191.
 Itoga 2.
 Jabme (Jabmi)-, Jabmeki- l. Jabmem-
 aimo 23, 139, 140, 142—149.
 " - akka 143, 148.
 Jabmek 147, 149.
 Ja jieru Hahe 229.
 Jalmal 230.
 Ja maal Hahe 230.
 Jami-kiatser 149.
 Janus 319.
 Jelan 222, 227.
 Jen (Jemel) 12—14.
 Jerich l. Jirich 181, 182, 220.
 Jig 28, 29.
 Jilibeambaertje 16, 17, 54.
 Jiljan 227, 231.
 Jo 86.
 Jomala 19.
 Jotunheim 24, 255.
 Joukahainen 110, 114, 255, 256, 285,
 297, 303, 311, 312.
 Joukahainens moder 64.
 " syster 256.
 Joukola 255.
 Jubmel 12, 13, 18, 51.
 Juks-akka 144, 181.
 Jum 13.

- Juma 12—14, 18, 219.
 Jumala 7 ff., 27, 31—33, 35, 40, 51, 66, 163, 202, 203, 207, 216, 270.
 Jumalan puu 204.
 Jumi *l.* Jumo 12.
 Jummal 12—14, 51.
 Jupiter 7, 14, 29.
 Juutas 111.
 Jyvä-tonttu 167.
 Kaba 170, 181.
 Kabe 170.
 Kalervo 43, 44, 91, 118.
 Kaleva 43, 65, 250, 251, 295.
 Kalevala 23, 250—255, 257, 261, 262, 264—267, 269, 270, 272, 275, 276, 278, 279, 281, 282, 284, 289, 296.
 Kalevalaiset 252, 281.
 Kalevan kansa 252.
 " poika *l.* pojat 250, 251, 306.
 " suku 252.
 " väki 252.
 Kalfrosta 203.
 Kalleve, Kaljove *l.* Kaljovald 305.
 Kalma 110, 125, 128, 129, 178.
 Kalman impi 129.
 " kangas 176.
 " karsinä 110.
 " neiti *pl.* neiet 132.
 Kalmisto 128.
 Kammo 115.
 Kankahatar 119.
 Kanmürgän 151, 153, 156.
 Kapo *l.* Kaponen 170.
 Karelare 204, 281.
 Karilainen 115.
 Katajatar 106, 162.
 Kati 106.
 Kauko 78, 317.
 Kaukomieli 74, 252, 258.
 Kave, *dim.* Kapo (*pl.* Kapeet) 66, 166, 170, 296, 307.
 Kave Ukko 296.
 Kebe 170, 181.
 Keiju, Keijuinen *l.* Keijukäinen 125, 126, 128, 171.
 Kekri, Käkri *l.* Köyry 98.
 Keremet 108, 218—221.
 Kimmo 115, 205.
 Kinsj 235, 236.
 Kipu 176.
 " -kivi 134.
 " -mäki 205.
 " -tyttö 133, 134.
 " -vuori 134.
 Kiro-kave *l.* -kapo 170.
 Kivutar 119, 134, 176.
- Κοβαλος* 126.
 Kobold 126.
 Koga keremet 219.
 Koi (*morgonrodnad*) 8, 66; (*quesan*) 175; (*björnen*) 235, 236.
 Koika 191, 233.
 Koit 67.
 Kokkovaalkia 59.
 Komdei mirgän 150, 156, 157.
 Kondus 91.
 Kongdarokdi 188.
 Korpi 107, 173.
 Kosken neiti 79, 80, 84.
 Kratti 35.
 Kubaiko 150—154, 156.
 Kudai 15, 151, 156, 184, 189, 238.
 Kuda vadasch 217, 218.
 Kudortscha 217.
 " -juma 45.
 Kuippana 93.
 Kulj 86, 223.
 Kullervo *l.* Kullervoinen 43, 91, 251, 262.
 Kummun Ukko 93.
 Kuu (*dim.* kuuhut) 52, 54, 66.
 Kuumet 65, 66.
 Kuura 262.
 Kuus 235.
 Kuutar 59, 60, 64, 65, 69.
 Kuutola 60.
 Kyllikki 55, 258, 259, 263, 288.
 Kytömäki 97.
 Käitös 106.
 Käreitär 106.
 Köndös 91.
 Kööpelä 125—127.
 Laine 73.
 Lammskinsbilder 240, 241.
 Lapinmaa 177.
 Lar 167.
 Ledur 203.
 Lehto 107.
 Lemmas 118.
 Lemmes 106.
 Lemminkäinen (Lempi-sonen) 8, 38, 39, 41, 47, 62, 74, 78, 84, 85, 96, 98, 101, 102, 110, 111, 132, 135, 170, 172, 250—253, 255, 258—263, 267—269, 275, 276, 279, 283, 287, 289, 290, 292, 306, 308, 313, 317—321, 324.
 Lemminkäinens moder 135.
 Lemmon kansa 255.
 Lempi 117.
 Lempo 36, 111, 117, 127, 255.
 Lesovoi 109.

- Liekkiö 91, 92.
 Linnavara 97.
 Loh 191, 227, 233, 235.
 Loke 324.
 Lonch 227, 231.
 Long 222.
 Loos *l.* Lös 191, 227, 233.
 Louhi 43, 44, 65, 133, 256, 259, 276—
 278, 281, 290—292, 321, 324.
 Louhitar 321.
 Loviatar 133, 176, 296, 321.
 Lud 108, 221.
 Lumi-linna 96.
 " -mäki 97.
 Luoja 304.
 Luonnon eukko 70.
 " tyttäret 100.
 Luonnotar *pl.* Luonnottaret 36, 67,
 68, 100, 101.
 Luotola 255.
 Lus 227.
 Luuvalo 176.
 Lämmeküne 305.
 Läävämato 176.
 Lää-emma 90.
 " -emä 87.
 " jumalat 35.
 Maahi, Maahainen *l.* Maahinen, *pl.*
 Maahiset 163, 166, 171, 180—182.
 Ma-allused 180, 182.
 Maan emo *l.* emoinen 31, 87—90.
 " emäntä 87, 88.
 " isäntä 93.
 Mader *l.* Madder-akka 89, 144.
 " attje 89, 144.
 Mahingaminne 180.
 Mana *l.* Manala 23, 63, 128—131.
 Managarmr 66.
 Manalainen 131.
 Manalaiset 125, 126, 128, 171.
 Manalatar 132.
 Manan *l.* Manalan alannet 130.
 " " alusvesi 130.
 " " impi 132, 133.
 " " neiti, *pl.* neiet 132,
 133.
 " " saari 130.
 " " susi 261.
 " " väki 63, 134.
 Mannun eukko 31, 87, 88, 174.
 Manuttaret 132, 133.
 Matka-teppo 120.
 Ma-vihha 180.
 Meang 109, 223.
 Mehiläinen 35, 205.
 Meik 109, 222, 223.
 Melatar 79, 80, 84.
 Menja 273.
 Menni 126, 171.
 Menningäinen *l.* Männingäinen, *pl.* Men-
 ningäiset *l.* Männingäiset 125, 126.
 Meri-tursas 85.
 Metsela 111.
 Metsola 94, 96, 97.
 Metsä 107, 173.
 Metsän emäntä 93, 94.
 " hallia 172.
 " hiisi 112, 113, 177, 178.
 " immet 100.
 " kave 170.
 " kuningas 93, 95.
 " lippa 96.
 " miniä 94.
 " piika 105.
 " tyttö 102.
 " ukko 31, 93, 95.
 Mielikki 93, 94, 102, 205, 206.
 Miiritär 93.
 Mimerkki 93.
 Minisei 230.
 Mjötudr 308.
 Mo 109.
 Modor *l.* Mudor 181, 221.
 Mubben 139.
 " aimo 139.
 Munnu 118.
 Muspelheim 24.
 Mysing 273, 274.
 Natagai (Natigay) 2, 239.
 Navetta-toukka 176.
 Neitsy Maria emonen (*Jungfru Maria*)
 314, 315.
 Ngá 157.
 Niflheim 24, 311.
 Njebe-Habe 230.
 Nju-Hahe 230.
 Noaaides vuoign 141.
 Nogit 240.
 Num 2, 13—18, 22, 23, 25, 29, 51,
 54, 157, 163, 185, 191, 199, 229.
 Nyrkkes *l.* Nyrkes 106.
 Nyyrikki 101.
 Odin 7, 308—314, 319, 324.
 Ogon Molgoro 109.
 Ohto (*björnen*) 205, 206.
 Oktorgoi Burchan 185.
 Onggoi 242.
 Ongon 186, 240.
 Orcus 128.
 Ormusd 186.
 Ositka 53.
 Osmo 251.

- Osmola 251.
 Otava (*Karlavagnen*) 52, 55, 294.
 Otavatar 59, 64.
 Paha 8, 111.
 Paholainen 111.
 Paiset 176.
 Palas murt 109.
 Panu 57, 58, 322, 323, 324.
 Para (Paara) 166—169.
 Paran voi 169.
 Parne 109.
 Passe 211, 217.
 " jaure 211.
 " joka 211.
 " vaare 140, 211.
 Pehrkhors 111.
 Peiko, Peikko, Peijainen, Peijakas
 l. Peijakainen, pl. Peijot, Peijaiset
 o. s. v. 125, 127.
 Pellervoinen 88, 90, 91.
 Pellon pekka l. pekko 91.
 " poika 91.
 Peri-isäntä 31, 90, 174.
 Perkele 8, 111, 127.
 Perkuas 111.
 Perun (Piorun l. Peraun) 111.
 Picker l. Picken 48.
 Pihlajatar 106, 162.
 Pikkene l. Pitkne 48.
 Pikku mies 57, 79, 83.
 Pilla 215.
 Pimentola 255, 322, 323.
 Pinneys 101.
 Piru l. Pirulainen 111, 117, 127.
 Pirun emäntä 168.
 Pisa 114.
 Pistos 176.
 Pitkäinen 40.
 Pohja l. Pohjola 38, 39, 44, 61, 65,
 85, 90, 118, 133, 177, 179, 250,
 253—266, 268—272, 274—279,
 281, 282, 285—289, 291, 292,
 297, 322—324.
 Pohjan l. Pohjolan emäntä (*vårdinna*)
 19, 34, 39, 43,
 65, 68, 78, 85,
 86, 110, 133, 257
 —262, 264—266,
 277, 285, 287, 289,
 290, 324.
 " " isäntä (*vård*) 56,
 61, 261, 288.
 " " joki 104, 105.
 " " kivimäki 266.
 " " neiti (*P. Jungfrun*)
 109, 110, 135, 256
- 258, 269, 275,
 287, 324.
 Pohjan maa 253.
 " poika 56, 253, 255, 321.
 " suku l. suuri suku (*Pohja-fol-*
ket l. skaran) 254, 255, 261,
 288, 291.
 " tähti 60.
 Pohjolaiset 281, 282.
 Puiden emuu 106.
 Pühha järve 217.
 " jõe 217.
 " jöggi 217.
 " mäggi 217.
 Pyhä 217.
 Pyhäjoki 71, 131, 211.
 " -järvi 71.
 " -koski 211.
 " -vaara 211.
 " -vesi 71.
 " -virta 131.
 Päivilä 60, 61.
 Paiviläinen 61.
 Päivä, *dim.* päivyt 52, 55, 63.
 Päivälä 60, 61.
 Päivän poika 9, 56, 57, 61.
 Päivätär (Päivän tytär) 59, 60, 64,
 65, 69.
 Pävä 55.
 Pöha jögge 71.
 Radien 49, 146.
 " -aimo 146.
 " -atije 49.
 " -atzie 49.
 " -kiedde 49, 144.
 Raha tonttu 167.
 Rahkoi 66.
 Rän l. Raun 35.
 Rarara Kied 49.
 Rauni 34.
 Riisi 176.
 Rongoteus 35, 91.
 Rupi 176.
 Rut-aimo 139, 142, 146.
 Rutja 254.
 Rutjan koski 177, 179.
 Rutu 139.
 Rätta-aimo 146.
 Saari 288.
 Saari-jungfrun 268, 288.
 Saiva-kedke 140, 143, 212.
 " -muora 212.
 Saivo, Saiva, Saive l. Saiv 23, 139
 —144, 180, 212—214.
 " -aimo 23, 139, 140, 142—
 144, 148.

- Saivo-guarms (*arm*) 141, 147, 214.
 " -guelle (*flak*) 141, 147, 214.
 " -lodde (*fågel*) 141, 214.
 " -olmak 140.
 " -sarva (*ren*) 141, 214.
 " -vaarek 140.
 Salme 55.
 Saltan djes 221.
 Sampo 75, 85, 90, 254, 256, 258,
 262—264, 268, 270—276, 279—
 289, 291, 292, 312.
 Sampsa 90, 91.
 Sangfu 272.
 Sarakka 23, 144, 145, 181.
 " -aimo 23, 139, 142, 144, 145.
 Saran talo 255.
 Sariola 255, 263.
 Sarvilinna 96.
 Schke-keremet 219.
 Schonan 244.
 Schovokoi 243.
 Schuro 188.
 Schytkyr 185.
 Seid, Seida, Seita, Seidh *l.* Seidhr
 143, 207—209, 211—213, 219.
 Siirtje 180, 192, 193.
 Simanter 93, 97.
 Sima-pilli 105.
 Sinetar, *pl.* Sinettäret 119.
 Sinikui 232.
 Sjadaei 231, 232, 235.
 Skei 25.
 Sleipner 311, 313.
 Sokjovo 243.
 Sotkotar, *pl.* Sotkottaret 79, 80.
 Stauke-edne 144.
 Sten-seider 208, 209.
 Stilko-edne 144.
 Storjunkare 207, 211.
 Storjunkarens hustru 211.
 Sukka-mieli 116, 117.
 Suometar 55, 60, 64.
 Suonetar 118, 119.
 Suvantola 251.
 Suvetar 69.
 Syöjä 176.
 Syöjätar 86, 109, 319.
 Taatto taivahinen *l.* Taivahan taatto
 31, 33.
 Tadebtsjo 123, 157, 163, 191, 192,
 199, 214, 233, 236.
 Tadibea 191.
 Taivahan napanen 33.
 " ukko 31.
 Takan 71.
 Talai-chan 156.
 Tanikan linna 112.
Θαυραος 129.
 Tapio 30, 31, 93—95, 97—102, 105,
 107, 111, 129, 142, 162, 172, 319.
 Tapiola 23, 31, 96—99, 102, 129.
 Tapiolan ukko 31, 93.
 " väki 135.
 Tapion aitta 97.
 " emäntä 93, 101.
 " kansa (*Tapio-skaran*) 93, 94,
 100.
 " linna *l.* talo 96.
 " neiet *l.* piiat 100.
 " neiti 102.
 " pojat 100.
 " tyttäret 102, 105.
 " *l.* Tapio-vaara 97, 112.
 " vaimo 102.
 " väki 112.
 Tara *l.* Thara 47, 51, 215, 216, 249.
 Tarapilla *l.* Tharapilla 215, 216.
 Tegri, Tengri *l.* Tengeri 15, 25, 26,
 185, 186, 214.
 Telhervo 31, 102.
 Tengri-Burchan 185.
Θέος 163.
 Teppo 120.
 Terhenetär *l.* Terhen neiti 68.
 Terra mater 87.
 Tor, Thor *l.* Thordoan 49, 50, 206,
 207, 216.
 Thor 7, 34, 313, 317, 324.
 Thurs *l.* Thuss 86.
 Tie-jumala 120.
 Tien 24.
 Tiera 262.
 Tiermes 49—51, 206, 207, 214,
 216.
 Tirgani 53.
 Tod 129.
 Tomtgubbe 167.
 " -karl 167.
 " -rå 167.
 Tonch *l.* Tlonch 225.
 Tont 179, 180.
 Tonttu *l.* Fontu 166, 167.
 Tora 51.
 Toruim 222.
 Träd-seider 208, 209.
 Tschedra jumnota 218.
 Tschud 227, 233.
 Tschytxyr 185.
 Tuometar 105, 162.
 Tuomi-vaara 97.
 Tuon, Tuona *l.* Tuone 129, 138, 143,
 146.

- Tuonela 23, 31, 44, 62, 128—130, 260, 312.
 Tuonelan alusvesi 131.
 " emäntä 132, 137.
 " impi (*dotter*) 44, 46.
 " joki 62, 131—133, 135, 136, 259—261.
 " ukko 31.
 " väki 62, 134, 135.
 Tuonella käydä *l.* vaeltaa 136.
 Tuonen aimo 138, 139, 142, 146.
 " akka 31, 132, 137, 146.
 " karhu 261.
 " neiti 133.
 " poika 132, 137, 259.
 " foukka 130.
 " tyttö *l.* tyttö 132, 133, 136.
 " tyttäret 132, 133, 134.
 " ukko 31, 131, 137.
 Tuonetar 132, 162.
 Tuoni 31, 125, 128—131, 133, 135—137, 142, 311.
 Turja 254, 298.
 Turjan tytti (*dotter*) 324.
 Turjalainen, *pl.* Turjalaiset 254.
 Türm (Törm, Törom) 51, 54.
 Turso *l.* Tursas 36, 84—86.
 Tuulen tytär 62.
 Tuuhikki 102.
 Tuurum 222, 223.
 Tyr 324.
 Tähetär 59.
 Tähte 55.
 Tähtelä 60.
 Tähti 52, 55.
 Uđntar, U'utar *l.* Untar 69.
 Ukko 8, 19, 20, 22, 27 ff., 47, 52, 61, 68, 73, 87, 94, 101, 265, 292, 315, 319, 321, 322.
 Ukon kaari 33, 34.
 " kivi 33.
 " kurikka 44.
 " lehti 33.
 " lummet 33.
 " malja 45.
 " paita (*skjorta*) 44.
 " pii 33.
 " poika 35, 36.
 " tuhnio 33.
 " turkki (*pels*) 44.
 " virta 46.
 Uks-akka 144, 181.
 Ukudel 185.
 Uni, *dim.* Unonen 117.
 Untamo 43, 118.
 Untamola 118, 255.
 Utn-tyttö 69
 Uvantolainen 39.
 Water (*der alte v.*) 29.
 Venus 145.
 Wadasch 109.
 Wafthrudner 311, 312.
 Wala 311, 312.
 Wamma 176.
 Wammatar 119, 134, 176.
 Wanha Kaleva 250.
 Wanna issa 32, 40, 47—49, 67, 249, 304, 306.
 " taat 32, 47—49.
 Wannemuine 304, 305.
 Weddaja 180.
 Ween *l.* Weden haltia 172, 174.
 " " emäntä 78, 173.
 " " isäntä 75.
 " " ukko 31.
 " " vallat 78, 79.
 " " vanhin 173.
 " " väki 78, 79, 112.
 Wegtamsqvida 311.
 Weinemoinen 320.
 Wellamo, Wellimö *l.* Wellimys 31, 69, 77, 78, 80, 82, 83, 86.
 Wellamon ikiväki 78.
 " neiot 77—79.
 " väki 78, 79, 135.
 Wesako 229.
 " -hahe 230.
 Wesi 73.
 Wesi-Hiisi 84, 86, 112, 113, 173.
 Weteihin 84, 86.
 Wibboane 305.
 Wiljan eukot 100.
 Wiljaschki 122.
 Wipunen 36, 110, 123, 136, 173, 250, 251, 260, 284, 285, 311, 312.
 Wiro-kannas *l.* Wiron kannas 91, 92.
 Wiron akka 204, 207.
 Wodennoj 86.
 Wojlok-bilder 240.
 Worna 114, 319.
 Wu-murt 86.
 Wuoren eukko 168.
 " ukko 112, 173.
 " väki 113.
 Wuori 112.
 " -Hiisi 112.
 Wuornis-lodde 141.
 Wäinä 320.
 Wäinämoinen 9, 36, 37, 39, 42, 45—47, 56, 57, 61, 69, 76, 82, 83, 85, 86, 90, 109—111, 123, 132, 133, 135—137, 170, 204, 249—252

254—258, 260, 262—269, 271,	Ähky 176.
274, 276—279, 281, 283—299, 302	Äijän paikka 46.
—304, 306—316, 319—321, 324.	Äinemöinen 312, 320.
Wäinölä 23, 252, 257, 297, 302.	Äiö (Äijö) 36, 85.
Wöhhandä 71, 164.	Ämarik 67.
Wmer 11, 300.	Ämmä 46.
Ytjyn Aarach 157.	Ämmän lahti 46.
Ytzyt 159, 175, 189.	" virta 46.
"-chan 157.	Äsä 29.
Zeus 319.	Ördög 222.
Zhjaepes (zhjappes)-aimo 139.	Örtik 222, 223.

Rättelser.

(Tecknet * anger att raden är räknad nedifrån.)

Sid.	8	rad.	14	stär: 229 och 230	läs: 230 och 231.
"	12	not.	1	" p. a. st.	" pag. 13.
"	29	"	2	" 153	" 152.
"	56	rad.	1*	" 356 ff.	" 312 ff.
"	65	"	4*	" 21 ff.	" 13 ff.
"	67	not.	1	" 15 ff.	" 14 ff.
"	78	rad.	2*	" haltiat	" haltitsiat
"	79	"	13	" Sotkottaret	" Sotkotar
"	128	"	24	" maannehilla	" mennehillä
"	"	"	24, 25	" hvilandes	" hädangångnas
"	140	"	12	" Saivo	" Saivo-
"	"	not.	1	" \$	" s.
"	170	rad.	13	" ke'be	" kebe
"	186	"	20	" Orgon	" Ongon
"	234	"	1*	" Ees	" Es
"	241	"	10	" Filt- eller	" Filt- och
"	252	not.	1	" 390	" 340
"	255	rad.	5	" kaiken	" koko

Mindre bokstafsfel och andra inadvartenser behagade läsaren sjelf rätta.

